

**PARTHENII
NAUMACHICA.**

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS

NICOLAI PARTHENII
GIANNETTASII

NEAPOLITANI E SOCIETATE JESU

NAUMACHICA, = 66

S E U

DE BELLO NAVALI
LIBRI V.

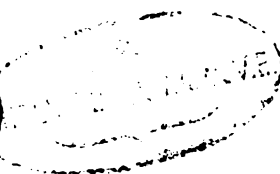
AD EXCELLENTISSIMUM

PRINCIPEM

ANTONIUM

RAMBALDUM

COLLALTI COMITEM, &c.

NEAPOLI, Apud Bernardum-Michaellem Raillard, M.DCC.XV.

SUPERIORUM LICENTIA.

W2/66/28

THE
JOURNAL
OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE

VOL. LXXV. PART I. 1945

CONTENTS
PAGES
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles

The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles

The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles

The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles

The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles
The Human Skeleton of the Neolithic Period in the British Isles

AD EXCELLENTISSIMUM
PRINCIPEM
ANTONIUM
RAMBALDUM

COLLALTI COMITEM, &c.

P. V. C. D.

Æstus erat, gelidique cava testudine saxi,
Tollit ubi pexos supra pulcherrima crines,
Effusosque auro similes dat ludere in auras
Inter Sirenes Cholomelis prima sorores,
Confidens, placidi captabam murmura Ponti,
Quem leni Zephyrus pulsabat verbere, dum Sol
Libratus medio pendebat fervidus axe.
Solut & hic Fato super impendente, futura
Et vita super immortalis plurima mente
Volvebam tacita mecum: suprema tenere
Jam jam Coelicolum loca læta, amnesque videbar
Lactifluos, sincera quibus fuit omne per ævum
Plena, effusa, sacro manans de fonte voluptas,
Felicesque inter cursabat spiritus oras:
Et sanctum Elysium, & felicia rura piorum

Lu-

Lustrabat læta sub imagine , cum levis artus
Invasit sopor ; extemplo mihi visus ab alto
Adventare citis lapsus Cillenius alis ,
Aque hæc facundo dedit ore : Quid humida propter
Litora ? quid placido cessas prostratus in antro ?
Intermissa diu sumenda ad carmina rursus
Plectra tibi, magnoque iterum clamore sonandum.
Et magnis Helicon numeris, lucique beati
Parnassi, totoque ciendus vertice Pindus .
En novus , en Magnus offert COLLALTIVS Heros
Se tibi, Mantoo dignus vel carmine, tantis
Fulget imaginibus Majorum, atque ære vetusto :
Et propriis fulget virtutibus. Hic tibi finis ,
Metaque cantandi Fatis concessa benignis.
Ne tenues vires prætende, pigramque senectam,
Non duras Parcas , non deficientia fila :
Stamina stant & adhuc lentis labentia fusis.
Sic jubet Omnipotens : olli parere necesse est ,
Sint rigida quamvis, & dura fronte sorores .
Tantus amor COLLALTIADÆ, tam maxima cura
Est Patri Magno, cœli qui sidera torquet:
Quique indonatos & laude, & carmine Magnos
Non sinit ire Viros, quorum pulcherrima virtus,
Et mens alta, capax, ad maxima quæque, vel armis
Munia sint Martis peragenda, aut docta Minervæ
Æternis calamo sint committenda papyris,
Ingenii monumenta, tot & versuque, Lyraque
Præstantes inter Vates te sydere ab alto

De

Delegit Musis concordibus . Ergo age plectrum
 Sume iterum : dabit ille novas ad carmina vires ,
 Et juvenile pigris infundet mentibus æstrum .
 Hæc Maja satus : & pernicibus ilicet alis
 Findit iter liquidum , & patrio se reddit Olympo :
 Excitior somno ; inque alium me numine versum
 Sentio : nigrescunt cani , color inditus alter
 Est ori ; roburque novum languentibus olim
 Artubus infusum , fortesque ad munia nervi
 Exercenda vigent : scribendo dextera constat :
 Vox juvenem sonat : & citharam sociare sequendo
 Aptior ac priùs ; & vitales corpore toto
 Diffundunt sese vires , mirabile visu .
 Illicet expelli senium , rursusque juventam
 Efflorère : stupent fluctus , mirantur & ipsæ
 Improvisa Deum miracula , & undique circum
 Lætitia effusæ saliunt , sacra Numina ponti ,
 Æratemque novam Vati gratantur amico
 Nerèides , Phorcique chorus , Dorisque , Thetisque ,
 Quæque per Oceanum vaga fluctuat Amphitrite .
 Scriptorum quondam mihi credita fabula Grajùm ,
 Centenos ætate senem , qui duxerat annos ,
 In juvenem rursus rediisse salubribus herbis ,
 Aurora pastum prima , & Gangetide lympa .
 Indus , (1) uti memorant , fuit olim corpore grandis ,
 Mente capax , doctus naturæ inquirere causas ,
Astro-

(1) Author est Olympiodorus Platonicus.

Astrorum que ortus , variantis & aëris oras :
Hic cum jam centum Titan exhausserat orbes
Signiferi , rebusque alios induxerat ortus ,
Atque aliam mundo faciem , tum læta secundum
Gemmiferi tendens lento pede flumina Gangis ,
Vitalem ad fontem veniebat , & aurea carpens
Gramina , quæ riguo sparsim sub fonte virebant ,
Mandebat latus , lympa mox plurimus hausta ,
Et fluvio & Nymphis libans largo ore bibebat .
Vix herbis hilaris , fontique indulserat ; alter
Protinus aspicitur , juveni , mirabile dictu
Omnia fit similis senior , vocemque , coloremque ,
Incessumque ipsum , & nervos virtute valentes .
Sic decies repetens medicamina , mille per annos ,
Credere si dignum , redivivo in corpore vixit .
Ipse sed auriferi non Gangis flumina potus ,
Non herbis pastus medicis ferrugine prima
Venturæ lucis , magno sed munere Divam ,
Qui tibi concordi voto , RAMBALDE , faventes ,
Annosum ad cantum faciunt juvenescere Vatem .
Hæc igitur si clara Jovis mens , sacra Tonantis
Si sunt iussa , quibus Vatem parere necesse est ;
Hæc , quæ Marte super medias pugnante per undas ,
Auspicio , ductuque tuo descripsimus , ipse
Aspicias , precor , & vultu digneris amico .
Nam sic illa tuo præfixo nomine fronti
Ibunt clara magis , quam si luceret Apollo
Partheniæ insidens puppi , totamque per auras

Cæ-

Cæsariem fulva splendentem effunderet auro.
 Ibunt clara magis totum delata per orbem
 Terrarum, præeunte tuba, & pernicibus alis
 Fama victrici redimita fronde capillos:
 Atque hæc perpetuo cantabit carmine, & ore
 Blandiloquo populos vulgabit læta per omnes:
 Prima quod hic jactat præfixum pagina Nomen,
 Est COLLALTIADUM RAMBALDUS Maximus Heros,
 Quem tituli, regale genus, fascesque superbi,
 Ingentes & opes, & avorum illustria facta
 Et palmæ innumeræ, & signati adamante triumphi,
 Regnatæque urbes, gentesque ad jussa vocatæ
 Italia in magna, & Moraùm in finibus altis,
 Supra homines tollunt, magnisque Heroibus addunt.
 Ast animi dotes, peperit quas solus & ipse,
 Quæque homines Divis æquant felicibus, illum
 Extollunt terris, coelique in sidera condunt.
 Et similem reddunt Superis. Prudentia rebus
 Plurima tractandis, animusque ad fortia factus
 Magnanimus, constans, nulla formidine victus:
 Grandis & in miseros Clementia, Grandis in omnes
 Munifici vis alma, effusa ad munera dextra.
 Mens æqui, rectique tenax, & conscia honesti:
 Et Comitæ vincere animos, victosque tenere
 Insignis Gravitas: blando sed mixta lepore.
 Et nitidi mores, & rara modestia vultus:
 Addet & his animum studiis regalibus aptum,
 Tot disciplinis Heroo Principe dignis,

Artibus & tot Musarum, doctæque Minervæ
 Excultum, & palmas, toto plaudente Lycaeo,
 Ingenii toties magna cum laude relatas.
 Atque alias referet virtutes Fama; sonorum
 Æs inflans, tractim terrarum effusa per oras.
 Ipse etenim celeres haud possum æquare sequendo
 Grandiloquæ pennas Famæ, & memorare canendo,
 Quæ Dea, cui fortes insunt ad carmina nervi,
 Atque tubas animare potens, vulgabit in omnes,
 Sive sub Eoo degant, seu Vespere, gentes.
 Parthenio sat erit Vati tua jussa secuto,
 Materiam Famæ dignam, Heroemque dedisse.

Ex Surrentino Nostro Kalendis Novembris anni MDCCXIV.

MAU.

MAURITIUS AB ANTONELLIS

Præpositus Provincialis Soc. Jesu in Regno

Neapolitano.

Cum librum, cui titulus: *De Bello Navali*, à P. Nicolao Parthenio Giannettasio Societatis nostræ conscriptum, aliquot ejusdem Societatis Theologi, quibus id commissum fuit, recognoverint, & in lucem edi posse probaverint: potestate, à P. Michaele Angelo Tamburino Præposito Generali, ad id nobis tradita, facultatem concedimus, ut Typis mandetur, si ita iis ad quos pertinet videbitur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas dedimus. Neapoli 13. Kalen. Jun. 1714.

Mauritius ab Antonellis.

EMINENTISSIMO SIGNORE.

Bernardo-Michele Raillard supplicando espone à V. Em. come deve dare alle stampe un libro intitolato: *Naumachica, seu de Bellâ Navali*, composto dal Padre Nicolò Giannettasio della Compagnia di Gesù, e per tanto la supplica per la revisione per la solita licenza, e l'averà a grazia ut Deus.

Dominus D. Januarius Majello revideat, & referat. Neap. 20. Januarii 1714.

NICOLAUS CAN. ROTA PRO-VIC. GEN.

D. Petrus-Marcus Giptius Can. Dep.

EMINENTISSIME DOMINE.

Iussu Eminentiæ Tuæ legi Nicolai Parthenii Giannettasii è Soc. Jesu *Bellicorum Navalium libros quinque*, in iisque non modo Marones, Papiniosque, atque alios summos Patriæ nostræ Poëtas redivivos stili magnitudine, dicendique ubertate deprehendi; verum etiam Fidei puritatem, morumque sanctimoniam ubique servatam, assertamque demiratus sum: Quare Typis mandari, omniumque manibus teri ad augmentum eruditionis, & pietatis incitamentum maximum operæ pretium futurum puto, si ita Em. T. videbitur. Ex Ædibus Seminarii Archiepiscopalis pridie Kalendas Julias MDCCXIV.

Em. T.

*Humill. Addictiss. & Obsequentiss. Serr.
Januarius Majellus.*

Attenta supradicta relatione Domini Revisoris, Imprimatur, Neap. 30. Junii 1714.

NICOLAUS CAN. ROTA PRO-VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

ECCELLENTISSIMO SIGNORE, ILLM

Bernardo-Michele Raillard supplicando espose à V. Ecc. come desidera dare alle stampe due libri uno intitolato: *Naumachica, seu de Bello Navali*: E l'altro: *Hyemes Puttolanae*, composti dal Padre Nicolò Parthenio Giannettasio della Compagnia di Gesù. Per tanto supplica V. Ecc. per la solita licenza, e l'averà a grazia ut Deus.

Rev. Pater Franciscus Savastanus videat, & in scriptis referat.

GASCON REG. MIRO R. MAZZACCARA R. ULLOA R.

Provisum per S. E. Neap. 21. Junii 1714.

Mastellonus:

EXCELLENTISSIME DOMINE.

Non sine liquidissima animi voluptate perlegi de mandato Excellentiae Vestrae librum, qui *Naumachicorum* inscribitur, à P. Nicolao Parthenio Giannettasio nostrae Societatis conscriptum; nihilque in eo reperi, quod Regiae Jurisdictioni adversetur, quin omnia ad Reipublicae ornatum maxime conducentia; quippe quae loculentissime testentur in hoc uno Egregio aequè Vate, ac Cive etiamnum Neapoli nec suos desiderari Sannazarios, ac Pontanos, nec veteres olim incolas Marones. Quare typis, atque adeò Immortalitatis dignissimum censeo, si ea Excellentiae Vestrae mens fuerit. Ex Neapolitano Collegio die 22. Novembris 1714.

Excell. Vestrae

Omni obsequio addictissimus Famulus
Franciscus Savastanus Soc. Jesu.

Visa relatione imprimatur, & in publicatione servetur Regia Pragmatica.

GASCON REG. GAETA REG. MIRO REG. MAZZACCARA R.
ULLOA REG.

Provisum per S. E. Neap. 26. Novembris 1714.

Mastellonus.

PRÆ-

PRÆCEPTORI OPTIMO

STUDIOSISSIMUS OLIM AUDITOR.

UT sacra PARTHENII formarent unius ora,
Sudarunt multa, sedula turba, Dea
Uranie pueri distinxit lumina prima,
Jussit & Ætherei noscere jura Poli;
Eloqui Regina potens placidissima lingua
Flumina de nitido currere fonte dedit:
Fictricem effinxit mentem divina poesis,
Flectere & omnigenos tradidit arte modos:
Acre sed Historia ingenium protudit, ut avi
Prisci reliquias erueret tenebris.
Felix Parthenope, qua hoc uno dives alumno,
Cætera si desint, ire superba potes.
Hinc si scire cupis quantum hic supereminet omnes,
Et qualis deceat laurea digna comas;
Artificis manus una alias, sed plurima nostrum
Divarum fluxit dextera PARTHENIUM.

AN-

ANTONIUS RAMBALDUS JOACHIMO ANTINORIO,

Cùm Vienna Neapolim rediret.

Migrantem, reducemq; sequor, tu ad Patria tendis
Littora Sebethi, Parthenopemque tuam.

*Haud procul Adriacis Regio me accersit ab oris
Præbuit optatum quæ mihi prima diem.*

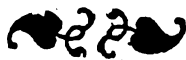
*Cum tibi contigerit cara succedere terra,
Nec mora, Thyrræno linthea crede mari.*

*Fluctus ubi assurgit pacato in marmore, & altum
Surrentum Baccho tempus in omne viret.*

*Dirige tunc proram felicia littora circum
Vatis ubi sedes inclyta PARTHENII est.*

*Quem sic aggredere; avulsum radicibus imis
Cor tibi, si posset, mitteret ille suum.*

*Sed vetat hoc fatum, nec dum lux illa refulsit,
Quæ fortunatum solvat in Elysium.*

SO-

SONETTO
DEL SIGNOR
CONTE COLLALTO
AL SIG. ABB. ANTINORI

Nel suo ritorno da Vienna in Napoli.

TU parti, Io parto, Amico, e tu ne vai
Del tuo Sebeto à riveder le sponde;
Io non lungi dall'Adria alle chiar'onde,
Dove vidi del giorno i primi rai.

Ma poiche giunto al patrio suol sarai,
Di gir t'affretta, ove il Tirren diffonde
Più lieti i flutti, e di pampinea fronde
Cinto è Sorrento, e non la perde mai.

Per quei lidi beati intorno intorno
Drizza la prora al fortunato Eliso,
Dove del Gran PARTENIO è il bel foggiorno.

Dilli, ch'io ben vorrei da me diviso
A lui ne gisse il cuor, ma che quel giorno
Non giunse ancor ch'io goda il Paradiso.

VA-

VATI PARTHENIO

(1) PHILOPARTHENII

TETRASTICHON.

Astrorum (2) sedes, & (3) fines edocet Orbis,
Velivolasq; (4) rates, Undivagosq; (5) greges,
Atq; (6) anni, (7) Martisq; vices, (8) Patriæq; triumphos:
Quis Vatem hæc unum scribere posse putet?

(1) Est hic ANTONIUS RAMBALDUS Collalti Comes, Vatis amicissimus.
(2) Cosmographiam innuit, quam Vates ad instruendos suos Auditores scripsit: & Francisco Pignatello Archiepiscopo Tarentino, qui subinde Cardinalis, & Neapolitanus Antistes renunciatus, dedicavit. (3) Geographiam, quam eundem ob finem composuit: & Jacobo Cardinali Cantelmo Archiepiscopo Neapolitano nuncupavit. (4) Nautica, quæ octo libris complexus, quibus & Piscatorias Eglogas adjunxit: & Carolo de Cardenas Comiti Acerrarum inscripsit. (5) Halientica, quæ decem libris absolvit, & eidem Comiti, Viro Vatis amantissimo, obtulit. (6) Anni tempora Æstates Surrentinas, quas eidem Tarentino Antistiti, à quo Vates Tarenti per quam humanissimè exceptus, dedicavit: Autumnos item Surrentinos, quos Thomæ Aquinati Castilionis Principi dedicavit; Ver Herculanum, quod Alphonsi de Cardenas Caroli filio inscripsit. His addendæ Hiemes Puteolanæ, quas olim intuitu Cardinalis Cantelmi, qui Authore familiarissimè utebatur, vix cæptas, nunc in gratiam Collalti Comitis, absolvere parat, ut sub anni Eruditi titulo unâ prodeant. (7) Bellica, quibus XV. libris universam bellandi artem edocuit, & ejusdem Principis Aquinatis Nomine inscripta in lucem edidit. His Nummachica erant adjungenda, quibus Author quinque Bellum Navale libris in ultima senectute complexus est, & Comiti Collalto, cujus in gratiam scripta, nuncupavit. (8) Historiam Neapolitanam tribus Tomis contentam, quam hortante eodem Cardinali Cantelmo, composuit; & Carolo Pucecco Carasæ Magdalenensium Duci dedicavit. His alter Tomus addendus, ut ad proximiora tempora Historiam perducatur, si longior ætas, & vires dabant; & ut boni dent Superi Vati nostro litterarum amatores optamus universi.

NAU-

NAUMACHICORUM LIBER PRIMUS.

UCERE quæ classes, quæ campis cura marinis
Ad pugnam struere, alatis seu prælia gaulis,
Seu tibi rostratis sint committenda carinis:
Quæque adhibenda inito sit jam solertia Marte:
Quique astus, potiorque auræ spirabilis usus,
Sive premas hostem, seu te subducere in altum

Ntiaris, longove acies invertere gyro;
Hinc canere incipiam; terrestri ut fulgida lauro
Tempora, navali valeam quoque cingere ferto.

Tu verò tantorum operum, Dux inclyte, Vati
Adsis, ò COMALTIADÉ, & felicibus aurlis
In velum descende, novas & suffice vires:
Si tua jussa sequens ævi sub Vespere plectrum
Ex alta assumit pinu, defuetaque fila
Ad numeros revocat, digitisque trementibus aptat.
Tu potis affectæ vitium reparare fenestæ,
Florentesque iterum per membra infundere vires.
Namque tibi Ausonidum sæcundo à stipite Regum
Dena per annorum deductus sæcula sanguis,
Æternumque tua victurus prole, decora
Cujus jam gemino partu dedit esse Parentem
Starebergiadum claro de nomine conjux.
Regum, inquam, Ausonidum, quorum navalia bella,
Terrestres pugnæ, ductique ex hoste triumpho,
Implevere dies anni: queis additus ullus
Haud unquam, lauro qui non splendente nitescat
Clarius, insigni quàm si fulgesceret auro,
Sapphyrove foret, nitidove adamante notatus.

Tom. I.

A

Ergo

Ergo age, navalis quando tibi debita laurus,
Nec tibi tot claris animus Majoribus impar;
Accipe difficiles artes, quibus æquore in alto
Et classẽ instruere, & duram committere pugnam;
Atque antiqua novis valeas cumulare trophæa.

At tu, qui Regnum Aufoniæ, nomenque Latinum
Instaurare Deum concordì numine Cæsar
Sanguine Romano venies, navalia bella,
Queis Romæ Tethys, queis vastis serviet undis
Oceanus, Rubrique sinus & Caspia Doris,
Versibus his renuas ne discere: nam Deus isthæc
Inspirat Vati, atque in talem destinat usum.

Classes parandæ, qui-
bus, ceu ponte, disjun-
ctæ maribus terræ con-
junguntur.

Principio validas tibi classes cura parare
Plurima sit, pube insigni, nautisque peritis,
Atque omni instructas belli, victusque paratu:
Nam velut instrato sociantur flumina ponte,
Quò liber valeas utramque excurrere ripam,
Atque hæc rura modò, modò visere & illa: Latini
Sic magna Imperii moles, tot regna, tot oræ
Terrarum, sparsæ mediis tot & insulæ in undis,
Classibus immixtis, strato ceu gurgite ponte,
Adnectuntur; adire quibus concessa potestas
Sit, quæcumque tibi magni lustrare necesse
Imperii loca, sepositosque invisere fines:

Utilitas, & incommo-
da si desint.

Hostibus extemplo, si res occurrere, & oras
Tutari, & subitos populorum extinguere motus?
Quin etiam externis poteris commercia terris
Jungere, & immenso rerum ditescere censu:
Vespere seu merces, seu deportentur Eoo.
At si classe vacas, pelago disclusus ab omni,
Illa tibi pariter certissima commoda deerunt.

Confirmatur similitu-
dine.

Ac vasta ceu mole gigas prostratus arena,
Vivida cui desit virtus, animique tepescat
Innatus vigor, evaleat quò sponte sua se
Tollere humo, magnumque caput jactare sub auras;
Non aliud porro, ni futile corpus, onusque est.
Sic etiam Imperii moles, vastissima quamvis,
Torpescet dejecta, suo privata vigore,
Si classes desint, nimirum spiritus; illo
Ut sibi concessum per se quæcumque moveri.

Item exemplo ex Car-
thaginienensibus.

Aspice Pœnorum vires, sparsosque per omnes
Europæ fines, Libyæquæ, Asiæque colonos;
Aspice tot domitas tantis cum gentibus urbes,
Congestas & opes una Carthagine: classes
Instructæ, totoque immissa potentia ponto,

In-

LIBER PRIMUS.

3

Imperium potuit tantum, tantasque parare
 Divitias, quibus adscitum victricibus armis,
 Augetur facile imperium, longumque per ævum
 Durat ab externis tutum, floretque, vigetque.

Tempore non alio crevit Res Romula, quàm cum
 Magnum turritis calcavit curribus Æquor.
 Tum longè in fines venit Romanus Iberi,
 Illyricosque sinus, atque intima Regna Liburnorum;
 Et trans Jonium penetravit victor in ortum;
 Ac tandem, Pœnis non una clade subactis,
 Oram omnem Lybiæ lustravit ad usque columnas:
 Hinc, & in Oceanum velis majoribus audax
 Intentavit iter, gelidasque cucurrit ad Arctos:
 Parte alia Rubrum proscindens abiete pontum
 Arabiam domuit felicem thure Sabæo:
 Et cum gemmifera commercia Perfide junxit,
 Victor & extremum, ditemque investus ad Indum est:

Ex Romanis:

At, si exempla juvat memorare, & facta minorum,
 Aspice in Adriacæ secessu Doridos Urbem,
 Quam Veneti Heroum soboles clarissima bello,
 In mediis posuere vadis; stabilemque sub ipso
 Instabili fecere mari: secura vadossi
 Mœnia cui fluctus, & non superabile vallum;
 Rarum opus in terris, quo non quid pulchrius unquam
 Hesperia in magna sol vidit, & æquius ullam
 Juppiter omnipotens urbem prospexit ab alto,
 Postquam Tarpejas superis evertere turres
 Visum est, & Dominæ ruit alta potentia Romæ;
 Classibus hæc validis, armisque instructa marinis,
 Quot victrix maria excurrit? quot litora, & oras
 Subdidit Imperio? quot gentes illa subegit?
 Quot regna? & quantos egit post bella triumphos?
 Indomitum quondam non una clade tyrannum
 Auroræ fregit; classesque est ausa fugaces
 Inter Abydenas arces absumere flammis,
 Ipsius ante oculos spectantis ab arce tyranni;
 Atque suas ignominias, sua funera flentis.
 Quin etiam totum dimissis navibus Orbem
 Per dices latè populos commercia junxit,
 Vim quibus argenti magnam congestit, & auri,
 Quod validum est belli robur, spes certa triumphi:
 Crescite felices populi, rebusque secundis
 Consilio durate, suis dum vellera fufis
 Explent concordie fatorum numine Parcæ:
 Cæsare venturo cum rursus Romula surget.

Ex Venetis. Urbs de-
 scribitur, & illius laudes
 stricim perstringuntur.

A 2

Ma:

4 NAUMACHICORUM

Majestas, Venetos cui tum submittere fasces
Non ipsi renuent vestra de stirpe nepotes:
Omnis adorabit quando gens Itala Romam,
Et gentes omnes, & totus serviet Orbis.
Et nunc qui regno indocilis requiescere in uno
Omnem unus bello, terra pelagoque fatigat
Europam, miscens clades, & funera passim.
Illius imperium nimirum affectat, inani
Sed nisu: quando summorum numine Divum
Non nisi Romano dabitur, cui debita mundi
Arbitria, & justis moderari legibus Orbem.

Navalia primum, &
qua industria edifican-
da.

Nauticis in rebus ver-
satus sit Prætor oportet:
idcirco Authoris Nauti-
ca creber evolvet.

Sed jam, quæ propriæ ductandis classibus artes,
Dicamus. Primum tibi sit Navalia tuto
Cura loco posuisse, leves ubi pangere currus,
Compactosque queas medias deducere in undas.
At loca ponendis quæ sint Navalibus apta,
Nostra docere valent te carmina, quæ super alto
Oceano, & varia ventorum scripsimus arte;
Non opus ingratum Nautis, Classisque Magistris.
Nam quicumque maris spumosa per æquora puppes
Prætor agit, cursuque hostem infestatur, ut illum
Ad pugnam eliciat, referatque ferocibus armis
Palnam exoptatam; vel, si fortuna reposcat,
Securos velis conatur adire recessus.
Ventorum hic teneat naturam plurimus, æstum
Et pelagi alternis variantem, & pyxidis usum,
Ac benè depictos tabula percalleet Orbes;
Ut brevia, & scopulos possit vitare, reductos
Utque sinus, tutoque petat curvamine portus,
Dirigat & certos per tot maria invia cursus.
Nec sibi commissæ gentis, nec classis in uno
Spem, curamque omnem Palinuro ponat: at ipse
Per magnum Oceanum, quâ jussus tendere, cursum,
Instituat, clavumque vigil moderetur: & ipse
Quæ cœli facies, quæ ponto fidera surgant,
Quæque ostentâ nigra transcurrent nocte per auras
Sedulus observet, quibus omnes noscere ventos,
Et tempestates, imbresque & læta serena
Evaleat: simul ipse vagos in (1) pyxide (2) Rhombos,
Quâ via per pelagi campos carpenda patentes,
Investiget, Acus variantis & excecet omnem

Er-

(1) *La Bussola* Itali dicunt. (2) Mundi plagas, ex quibus
venti spirant, pyxididis angulis indicatus.

LIBER PRIMUS.

5

Errorem, pictos & per se consulat orbes.
Idcirco, ut tutis infidas classibus undas
Naviget, eventusque gerantur bella secundo,
Nautica, Partheniæ quæ describere Camœnæ,
Plurimus evolvat; non quippe est futile carmen.

Perge, locus fuerit, postquam Navalibus aptus
Designatus, erit confestim turribus altis,
Instructusque omni armorum, fortique juvenia
Firmandus, validum ut Navalibus arceat hostem.
Quæ postquam confecta, marinas præcipe turres
Abjetibus tolli sectis, & cuncta parari
Armamenta, mari quorum certantibus usus:
Assiduamque operi fabros impendere curam.
At quoniam puppes, queis æquore bella ciemus,
Sunt genere in duplici: hæ rostris armantur acutis
Perque fretum remis fugiunt, velisque, Triremes,
Hac ætate vocant Italorum turba minorum,
Penteres Graii quondam dixere vocantes.
Ast illas, magno quæ surgunt corpore, Naves
Atque etiam Gaulos appellavere, Notisque
Impulsæ, aut Zephyris spumantia marmora sulcant.
His vecti Oceanum, quæ sol utrumque recurrens
Cardine diverso terrarum respicit Indum,
Currimus, inclusas & circumfundimur undas.
Conclusam tantum rostratæ Dorida pinus
Remigio juvenum valido, velisque flagellant.
Idcirco geminæ classes ad bella parandæ
Altera turritis è navibus, altera rostris
Præmunita suis, atque acribus utraque nautis
Utraque bellaci, veterique est pube replenda:
Utraque & in propriis præfulgeat armamentis.
His semper maris arbitrium, Romane, tenebis,
Cæsar, & immensas regni tutaberis oras.

At quoniam possunt Mars, & Neptunus obesse
Classibus interdum, pugna non ille secunda,
Fluctibus hic tumidis, & tempestatibus atris;
Idcirco semper Navalibus altera classis
Structa sit, extemplo quæ mitti in cœrula possit,
Casus ubi, fortisque vices variabilis urgent.
Ergo novas secto puppes compingere trunco,
Et veteres studeant habiles sarcire ministri.
Sic quicumque fero descendat turbine casus,
Haud classes reparare labor, pelagique tueri
Antiquum arbitrium, & forti superesse malignæ.
Quia ea præterea sit cura impensior, arce

Navalia turribus, fir-
manda, & armis.

Tam rostratæ, seu lun-
gæ naves, tum Gauli as-
sidua fabrorum cura,
compingendi.

Ex utroque genere ge-
mina classis sit semper in
promptu ad omnem ca-
sum sufficiens.

la-

6 NAUMACHICORUM

Portus muniendi, &
purgandi, futuri classibus
perfugium.

Instructa portus defendere, & ora dolosis
Hostibus, utrimque extenta prohibere catena,
Et, quos assiduè cumulos humentis arenæ
Vi multa intrudunt venti, fluctusque vadosi
Egerere, obductosque sinus aperire carinis.
Sic, vel raucifonis incumbens atra procellis
Tempestas fremit, aut Mavors non æquus, habebit
Perfugium, quò se classis secura reducat:
Et, quædamna ferox Mars intulit, aut Notus atrox
Sarciat: instaurata novis & navibus ire
Rursus in adversos hostes, & prælia possit,
Spe certa palmæ committere, si Deus adsit.

Quæ marisimæ publi
disciplina tradenda sit,
quæ leges.

His animadversis, portu deducere classes,
Tempus, & Oceanum plenis decurrere velis.
Sed publi primùm quæ disciplina marinæ,
Quæ dandæ leges, te, Dux Romane, docebo;
Naviget ut tuto classis, bellumque secundis
Auspiciis tractetur, erit lex prima jubenda,
Ne quis succensum de nocte in navibus ignem,
Ni cornu inclusum, circumferat. Igne cavendum
Semper, ubi præbent sese tot pabula flammis.
Subdolan ammonam si quis furetur, acerba
Plecte illum pœna: verùm si copia parva
Subducta, est virgis cadendus more vetusto.
E putri quoniam sentina, & fœcibus atris
Assiduè vapor exspirat mæficanus, & illo
Immundæ scabies generantur, & aspera tabes;
Idcirco quisquis sordes demittat in æquor;
Sæpius & naves purgentur, & Anthlia crassam
Hauriat è fundo sentinam, & fluctibus addat.
Siqua ratis Marte adverso, nimbove labore,
Præcipuè obscura cœli sub nocte, remota
Sitque procul reliqua sociorum è classe, nitentes
Attollat summo puppis de vertice flammæ;
Ut propior quæcumque fuerit ratis, ilicet ipsa
Auxilium puppi festinet ferre labanti.
Dum Sol perfundit radiis ardentibus Orbem
E specula navim si quis conspexerit, omni
Det classi signum, demittens vela suprema
Ter de more: ratem quæ cura impensior ipsam;
Totoque in cursu pariter premat explorantem.
Quin etiam conclusa tenent cum cœrula classes,
Inque sinu tuto religantur, inertia siquem
Corripiat vigilum, confestim plecte severa,
Dux, pœna; Tutela ratum tibi semper habenda est.

Nec

Nec nobis damnosa magis socordia, quàm cum
Accrescit secura loco. De navibus ausit
Non miles, non nauta aliquis descendere, voto
Ni prius annuerit poscentis iussa, magister.

Præterea semper, cum jam nox appetit, æsta
Ni spumet pelagus, ni turbine sæviat. Eurus,
Convenient primique Duces, legatus & unâ
Consulis ad puppim; patrioque è more saludent;
Atque humiles simul accipiant quæcumque jubebit
Mox accepta rates vulgabunt iussa per omnes.
Si quis Præfectus turrîtæ puppis, aperto
Sanguineus campo dum Mars committitur, ipse
Cesset iners mortis formidine territus, aut se
Proripiat pugna, merita nece plectitur, ante
Tristem ignominiam perpeffus more Latino.
Nimirum si torque suo, & fulgentibus armis
Nudetur coram Prætorè, Ducumque corona.
Dignus & ut pœna pariter plectatur eadem,
Qui duros inter confictus iussa superbus
Contemnit: simulatve sibi non dicta Magistro.
Nam sic sæpe manu victoria parta refugit.
Clavigeri vitio si fors ratis incidit inter
Occultas fyrtes, vel saxa patentia, vel si
In latus occurrat sociorum, protinus illum
Pro merito, Prætor, dejectum munere plecte.
Tandem prima ratum, quæ primum aspexerit hostem;
Ære bis exploso sociis det signa carinis.

Insuper his, regno similis quia Martia classis,
Urbes cui multæ, & Provincia plurima subfit,
(Sunt etenim naves mediis in fluctibus urbes,
Quælibet & classis pars est Provincia) regni
Instar erit, sic illa suo Prætorè regenda.
Nimirum summis belli de rebus habendum
Concilium cogat, primæ ad subsellia puppis.
Ad quod convenient tantum legatus, & unâ
Ductores primi, queis classes cura minores
Ducere: quo Prætor cœtu, Consulve Supremus
Præsideat: quæque ipse Duces peragenda rogabit.
Admitti interdum poterunt, qui Nautica docti
Sunt usu longo, & multa virtute decori;
Ut, sua quæ fuerit de re sententia, dicant.
Hoc ubi concilium fuerit jam tempus habendi,
Æra bis explodat valido prætorìa pulsu,
Rubraque ab Artemonis malo vexilla nitescant.
Hoc super est alium mos cœtum cogere, summos

In cursu quoridie Du-
cum concilium apud
Prætorè habendum;
quæque decreta per clas-
sem vulganda.

Concilium item de re-
bus agendis habendum
est. Et quo signo singu-
li Duces advocentur.

In

In quem ductores præter, clarosque Magistros,
 Acciri jubeas, qui primas ordine naves
 Præfecti ducunt, veterano è robore lecti.
 Quos omnes super annona, cursuque tenendo
 Portibus & super, & ventis, pelagoque rogabis.
 Cogendo cui signa dabit Prætoria, bombo
 Si ter raucifono reboet, non ampliùs, ictu.
 Vertice & ex alto tollat vexilla dolonis.

Legati etiam singula-
 rum classium suum con-
 ciliunt, cum res perit,
 habebunt, quæque con-
 stituta, ad Prætorem,
 cum primum licebit, ge-
 serant.

Ille etiam, cui certa subest Provincia regni
 Cœrulei, poterit super illa accire suorum
 Concilium: & quæ illo fuerint consulta, reportet
 Mox, ubi permissum, Summi Prætoris ad aures.
 Ast illud, cum tempus adest, bombardæ tonitru
 Coget, & appensum mali de vertice signum.
 Tandem quisque sua Præfectus nave Senatum
 Cogere primorum poterit, cum jam premit ingens.
 Calus, nec puppim Prætoris adire potestas.

Quæ cum lacænis Scy-
 talis prævidere quid sin-
 gulis Ducoribus agen-
 dum dubiis in casibus,
 aut improvise incursu
 hostes opprimendi.

Insuper his, etiam tibi Dux præ cura videre
 Plurima, Ductores quidnam, reliquique Magistri
 Singuli agant, cum sæva ruens sine more procella
 Disjecit classem longè, & diversa per undas.
 Idcirco, (1) tabulas inscriptas more Laconum
 Tradere cuique Ducum, poteris, quibus ipse futuri
 Sollicitus minio signasti, atrove liquore,
 Quos jubeas illos se tum deducere portus,
 Quas oras: contra quos & vitare necesse est.
 Id tibi tum pariter faciendum, linea in altum
 Dum variæ è vario portu dant vela carinæ.
 Et magnum meditaris opus, subitusque rebelles
 Opprimere, aut segnem deprendere cum struis hostem.
 Rectorum has nulli tabulas aperire potestas,
 Ni jussu cum tempus adest, vel cum ipsa petit res,
 Quas nec Præfecti poterunt rescindere, cœtu
 Ni coram Procerum: si secius ipse severas
 Defumat tanto pœnas pro crimine Consul.
 Nam sic parebunt reliqui, sic munia quisque
 Explebit sua, sic ductabitur ordine classis
 Martia, felicique eventu bella gerentur,
 Arbitrioque Ducis. Sed jam canentia vela
 Eurus agit, lætisque ruens adsibilat auris.
 At, Nerei vastum quo classis naviget æquor
 Ordine, præcipiam: temerè haud errare per altum

Illæ nunquam rescin-
 dendæ, ni suo tempore,
 & Coram Primoribus.

Quem ordinem in na-
 vigando teneat Classis.

Fas

(1) Lacænx Scytalæ. Itali dicunt *Lettere scritte in cifra*.

Fas homini, concessa cui mens munere Divum est;
 Quando etiam bruti pisces, ignavaque Cete
 In certas acies, in turmas humida findunt
 Æquora, perque juga, & versus motantur eosdem:
 Ergo omnem in turmas tres primum divide classem:
 Sintque pares numero turmæ: primamque supremi
 Rectoris Legatus aget: reget ipse secundam
 Rector: & extremam Legatus diriget alter.
 Prima in conflictu est acies (1) Antica: secunda
 Est (2) Media, & pugnae robur: postrema labanti
 Suppetias latura, acies (3) Postica vocatur,
 Quam Grajo pariter de nomine dicimus (4) Uram:
 Præterea sit quæque acies divisa (5) cohortes
 In tres, & terno insistentes ordine, campos
 Per Nerei currant turritæ cœrula puppes:
 Longævique Duces experti prælia multa
 Ordinibus præfint. At nunc quibus agmina signis
 Incedant distincta: Supremi è vertice mali
 Vexilla alatas solvat Legatus in auras,
 Inque dolone gerat labari victricia signa.
 At media de puppe Pharos splendescat: & ipse
 Legatus primam ducet per marmora turmam,
 Et classis frontem regat omnem. Prætor ab alta
 Victrices Aquilas mali cervice, simulque
 Explicet Imperii labarum fatale Latini,
 Et labarum è puppi pariter, pariterque secundis
 Expandat Zephyris Aquilas, triplicemque micanti
 Luce pharum auratæ præfigat culmine puppis.
 Ipse manum medii primam reget agminis. Alter
 Extremæ Legatus agit qui classis habenas
 Vela super media attollat vexilla Quirini,
 Candidaque in mali referat cervice Supremi
 Signa, pharumque sua radiantem puppe reponat:
 Agminis extremique manum reget ipse priorem.
 Quique Duces reliquas ducunt per falsa cohortes
 Æquora, dent etiam vexilla argentea ventis,
 Signa carinarum. Præfecti flammea possunt
 Egregii, primo queis ordine contigit alto
 Carpere iter, sua signa leves expandere in Euros.
 Postquàm omnis tali directæ est ordine Classis,
 Naviget, & Prætor ventus felicibus usus,

Tom. I.

B

Præ-

Prætoria prima navi-
 gat, reliquæ suo ordine
 sequuntur.

(1) Vanguardia. (2) Battaglia. (3) Retroguardia.
 (4) La Coda. (5) Squadre.

10 NAUMACHICORUM

Præcedat : reliqui , descendit ut aura , sequantur .
At , si pugnatum properet , frons prima secundos
Accipiat Zephyros , hostique occurrat . Apertum

Exploratrix ratis sem-
per inspectura fretum
præcedat .

Inspectura fretum , quæ velocissima cursu
Prima exploratrix præeat ratis : omnia & acri
Observe studio , lata æquora circumspiciens .
Cumque hostes longè venientes viderit , ære
Exploso , aut velum demittens , ilicet omni
Det classi signum , & numerum simul indicet ictu :
Quaque plaga mundi veniant . O , vertice ab alto
Hostilem vigil , hostilem custodia classem
Exclamat , roseoque illam descendere ab Euro .
Ergo agite , in pugnam cunctis properare carinis
Tempus , & egregiam palmam virtute referre .
At prius instructas quàm , Dux , in prælia classes
Educas , quæ multa queunt prodesse merendo
Hostibus è victis fertum navale , docebo .

Cum ad pugnam in-
struenda acies , prima , &
potior cura ventorum sit .

In primis , sparso quoniam ceu lumine mundus ,
Et velut ætheria mortales vivimus aura ,
Et quacumque petat res opportuna , movemur ;
Sic etiam classis , sic navis quælibet Euris
Aligeris animata volat , curritque per æquor ,
Inque plagas omnes , inque omnes vertitur oras .
Maxima ventorum idcirco tibi cura adhibenda
Semper erit : ventis nec quidquam impensius unquam
Observe ; nam tota illis victoria pendet .

Qui ventis benè uti-
tur facilè palmam adipi-
scitur .

Dura secundabunt læto si prælia flatu ,
Ilicet incipito , & palmæ spem concipe certam .
Quandoquidem , vento qui scit feliciter uti ,
Atque adeo in pugnam plenis descendere velis ,
Hic claros referet superato ex hoste triumphos .
Ergo omni studio , atque omni conaberis arte ;
Ne tibi spirantes Euros solertior hostis
Præripiat , pugnamque ineat ductoribus illis .

Idcirco pugnandum , si
venti vela secundo in-
tendunt flatu .

Si Zephyri intendens velum favet aura , valebis
Hostilem primò , tutòque invadere classem :
Conferere & pugnam collatis cominus armis :
Navibus & pyriis , Enrique afflantibus auris ,
Adversas inter portare incendia pinus .
Sæpius unde venit Victoria . Commoda venti
Hæc si percipiat fors ille sagacior , in te
Irruere ætutum poterit , stragemque creare .

Si contrariè spirent au-
ræ , omni conatu vitan-
dum certamen est .

At si forte tuis felices Æolus auras
Hostibus in velum regnato immittit ab antro ,
Atque maligna riget vultu fortuna ; recede

Tu

LIBER PRIMUS.

11

Tu procul, hostiles & longius ære tonanti
Arceto puppes: & quo vicinior ille
Appropere, propiusque manus conferre laborat;
Adniteris eò magis orbe errare reflexo;
Donec vel venti cadat ira, vel ipse sequendo
Illius (1) arbitrium meruisti in vela secundum.

Pergamus; si fors plures in prælia pinus
Turritas ferus hostis agat; certòque vereris,
Ne circumventum te fulminet, undique & igni
Devoret, in pugnam ne tùm descende: sed altum
Concede in pontum, & Cauro da vela secundo.
Ut vento (2) immineas hosti: luctetur & ille
Adversa in flabra, atque, adverso gurgitis æstu.
At verò è campo si vento obstante negatum,
Non æquam numero classem subducere, totas
Assurge in vires, numerumque acerrima penset
Tum virtus, palmamque petat majoribus ausis.

At omnem impendes operam, cava litora longè
Effugere, in velum cùm fiat contrarius Auster;
Ne te forte Notis veniens è puppe secundis
Opprimat hostis atrox, flammisque involvat acutis.
Oceanus per aperta rates duc semper: apertum
Sylva fretum condensa, queas ubi condere classem,
Cùm mare, cùm cælum ferrugine textit opaca
Humida nox, celatque arreptum per vada cursum.
Nam quascumque velis terrarum vertere ad oras,
Alatas poteris delusis hostibus alnos.

Quin etiam persæpè sinus, vallesque reductæ,
Atque extenta tegunt quia Promontoria puppes,
Ut certum nequeat numerum deprendere ab alto,
Explorator eas ne tum festinus ad arma;
Sed maria alta petes, & venti (3) lora tenere
Nitere, quò sensim totum se se explicet hostis.
Festinate, Duces, lentè, Zephyrosque secundos
Captate, & captos velis retinete fugaces.

At durum properemus opus, tonat horribilis Mars,
Atque undæ, atque ipsi succedunt prælia venti.
Præcipe, Dux, igitur curvis in navibus omnem
Armari pubem. Sed qua ratione juvenia
Classica sit telis oneranda, & navita certis
Quisque locis vario pro munere ritè locandus,

B 2

Et

Si viribus superet ho-
stis, è campo exceden-
dum.

Quod si non detur,
virtute merenda victo-
ria est.

Cum contrarius fiat
Auster vitanda litora, in-
que apertum pelagus du-
cenda est Classis.

Idem faciendum cum
Promontoria, sinusque
tegunt hostes.

Quo ordine Nautica
pubes instruenda.

(1) Vento in poppa. (2) Star sopra vento. (3) Mantenere
il vantaggio del vento.

12 NAUMACHICORUM

Et qua librator tormenta tonantia tractet
 Arte, canam paucis: prohibet me tempus, & auræ
 Dicere plura: vetatque moras Mars ducere longas.
 Classica qui tractant, triplex genus: impiger armis
 Miles, tormentis librator, navita velis
 Rem gerit: & pugnae pariter labor omnibus unus:
 Ordine quos tali statues, Bellona sub æquor
 Cùm vocat, & litui pugnæ, & classica clamant.
 Arcibus in geminis prora, puppisque iubeto
 Delectum pubis florem se sistere sclopiis
 Armatum longis: reliqui tueantur utrumque
 Navigii latus, & rigidis feralia cannis
 Continuo adversum protrudant pondera in hostem.
 Nonnulli pilis, ferroque & fistula ahenæ
 Defendunt tabulata: citi jaculantur & illi
 Ardentes flammæ orbes, atque ignea (1) chytra
 Hostilem in puppim, jamjam, cùm cominus ibunt,
 Certi turritas confestim ascendere pinus.
 Mox, tormenta quibus curæ, sic instrue: docta
 Quotquot librandi præcellunt arte, ruentem
 Contra hostem explodant, admota recte, metalla
 Ignivoma, & certo colliment verberare puppes
 Semper in adversas, inque æra sonantia; crebro
 Ut tandem possint diffringier utraque pulsu.
 Continuus, solersque aliis purgare canales,
 Atque onerare labor: reliqui, qui prima merentur
 Ætate in primâ stipendia, fomite flammæ
 Accendant, tormenta ligent, currusque reducant:
 Et fontes tabulata super diffundere curent;
 Ne pulvis recidens violentus fuscitet ignes,
 Incendatque ratem subito: quæ maxima semper
 Cura adhibenda: malum quando non durius ullum est.
 Tandem, quod jam subsequitur, sic instrue nautas:
 Insignes clavo insistant, versentque carinam,
 Ut res, ut venti, ut varians Fortuna reposcit.
 Hi tabulata super, prompti versare, recurrant,
 Vela manu prima, & funes, ferrumque recurvis
 Dentibus armatum: juvenes carchesia summa
 Amplectantur, ibique pedes, atque alta gubernent
 Vela: & sulphureum, cùm res deposcerit, (2) ignem;
 Et rapidum versent inimica in septa bitumen.
 Insuper hoc etiam dicendum carmine nostro;

Quaque solertia quis-
 que sua ministeria exer-
 ceat,

Clavigeri, & nautarum
 munera,

Le:

(1) Granate. (2) Fuochi incendiarîi.

LIBER PRIMUS.

13

Legibus ut certis, atque ordine cuncta regantur:
 Navigii Rector, veluti Præfectus in urbe,
 Præsideat cunctis, moremque imponat: & olli
 Sese omnes flectant: pubis bellacis habenas
 Centurio teneat: senior cursumque, ratemque
 Puppis gubernator fidens moderetur ab alta,
 Et quotquot curant navalia munera nautas.
 Dux tormenta regat, cujus sunt tradita curæ,
 Et libratores omnes, currusque tonantes.

Præfecti, ac cætero-
 rum Ducum munia.

Sed neque præteream, nostris quod versibus ante
 Dicendum tibi, Prætor, erat, nova, dura minorum
 Scilicet ignivomas deferre, inventa, (1) carinas,
 Pulvere, quæ pyrio, densoque bitumine facta,
 Horrida in hostiles ructant incendia puppes.
 His etenim si Marte tui fervente valebunt
 Artibus & propriis, & magnis ausibus uti,
 Securam sperare potes post prælia palmam,
 E' debellato, succensis navibus, hoste.
 Nam tota ex unis sæpe his victoria pendet:
 Et pandet pariter per certa incendia clades.
 Nam veluti glauco cum sulfure, Vesbius atrox
 Intumuit satur è nitro, nimioque calore
 Fervescens, flammam ex se concepit, ad auras
 Illicet impatiens sua viscera ructat, & altis
 Verticibus surgit, cælumque immanis, & atrox
 Fulmineque, tonitruoque & turbine territat atrox.
 Iratos iterum credas fera bella gigantes
 Moliri in Superos, propriaque in sede Tonantem
 Appetere, & totum flammis involuere Olympum.
 Omnia tum circum vastantur rura, propinquæ
 Vastantur villæ, & trepidis cum civibus urbes,
 Diluvio oppressæ, & latis torrentibus igneis,
 Terrarum & vastis sorbentur hiatibus undæ
 Vicini maris, exhaustis & fluctibus ignes
 Succedunt, tostique patent per litora pisces:
 Non secus accenso cum protinus igne, carinæ
 Flammivomæ magnis violenta incendia bombis
 Ructavere sinu, grandi vi pulveris atri
 Disrupto, & cælum texerunt undique nimbis,
 Cominus ingenti diffusis impete flammis,
 Et formidanda complexus cuncta procella
 Vulcanus furit, atque immensas fervidus infert

Incendiariz naves in
 pugnam ferendæ.

Illæ, seu Vesbius, in-
 cendia, & ruinas in hostes
 ferunt.

Ab'e.

(1) *Barlotti*.

74 NAUMACHICORUM

Abietibusque, virisque necesse, atque omnia perdit.
 Dilacerata volant, ambustaque corpora, & altæ
 Dissiliunt, tota distracta mole, carinæ.
 Quæ quoniam faxis onerantur, & ære, nitroque
 Compacto in globulos, stybioque, atroque veneno
 Imbutos, stygius quibus alto horrente procella,
 Depluit è cælo guttis ardentibus imber,
 Idcirco cædes, incendia, vulnera, mortes,
 Innumerosque creant luctus: nec stragibus ullum
 Effugium datur: & cunctos trahit una ruina.

Quo tempore, & quibus
 illarum inventor.

Sed quibus inventis? & qua monstrante fororum
 Eumenidum in nostras hæc dira incendia terras
 Erupere? ferox quisnam fuit ille minister
 Dirarum, cui tanta animis innata malignis
 Barbaries, feritasque fuit? Vos dicite Vati
 Pierides, dum bella placent, Martisque per omnes
 Ire vias, mediisque etiam configere in undis:
 Ut COLLALTIADÆ nimirum mollia iussa,
 Tantus amor, studiumque viri, faciatis, & olli
 Regia navali cingatis tempora ferto.

Poëtica narratione de-
 feribitur.

Tempestate illa, qua descivere Britanni
 Legibus è Latiis, antiquaque sacra perosi
 In ritus abiere novos, cultusque profanos.
 Atque acti furiis, odiisque immanibus acti
 Divinas multis violarunt cædibus aras.
 Nempe animos tantum valet irritare malignos
 Pellicis unius facies fucata veneno,
 Et nunquam tumidi saturanda superbia regis:
 Vir fuit Arctoo natus sub sidere, & Ursæ
 Lactatus mammis, gelidisque in fluctibus altus:
 Idcirco toto feritatem pectore primis
 Hauferat ex annis, fibrisque immiserat altis
 Barbariemque ipso referebat nomine: dictus
 Nam Draco Hyperboreis est gentibus: alter & illo
 Haud gelido vixit sub cælo immanior unquam,
 Qui de more vagi prædonis navibus omnem
 Oceanum latè currens prædisque, rapinisque
 Et multis hominum necibus turpaverat. Atram
 Ut rabiem, atque omnem in Superos Rex barbarus iram
 Evomeret, classi, quam multis struxerat annis
 Et sumptu ingenti, pubique armaverat acri
 Prædonem hunc dirum furiis, flammisque litandum
 Ductorem imponit, baculoque insignit eburno.
 Et jubet, ut clades, strages, incendia, mortes
 Romuleo fidas Patri deportet in oras.

Nil

Nil sit tam sanctum, nil tam venerabile, ferro
 Quod non evertat, flammisque involvat acutis.
 Si sanctum est illud, sique est venerabile, iniquis
 Ausit quod furiis se magni opponere regis,
 Cujus Relligio, Pietasque est una libido:
 Quæque cruenta sacras mactetur victima ad aras
 Est acris vindicta, animis desumpta superbis.
 Ergo his instructus monitis, de litore prædo
 Solvit, & Arctoas dat barbara vela per undas:
 Vix altum tenere rates, cum puppe sub alta
 Manibus infernis, Ditique immania sacra
 More novo facit, execrandaque carmina fundit
 Multa precans: cursuque super, jussisque nefandi
 Regis, & Eumenides, & totum consulit Orcum.
 Extemplò totus turbari a gurgite pontus
 Incipit, & nigris obduci nubibus ær.
 Nec mora terribili tonitru, quo maximus æther,
 Et maria alta, imique specus sonuere profundi,
 Concussæque procul terræ: mox turbine magno
 Tempestas sequitur, varioque à cardine mundi
 Horrida diversi committunt prælia venti.
 Attolluntur aquæ, spumasque ad sidera jactant
 Nunc tumidæ in montes: nunc subsidentibus undis;
 In valles humiles curvantur; & ima laceffunt
 Tartara: præcipitesque ruunt è nubibus imbres.
 Fulgura crebra micant: tonat alto à vertice cælum;
 Fulmineo & totus pulsu discinditur ær.
 Credideras rupta penitus compagine rerum,
 In chaos ire iterum, atque in cœpta informia mundum:
 Tempora vel Pyrrhæ rursus rediisse, sub altis
 Quæis totus periit demersus fluctibus orbis.
 Mox ubi paulisper cœli, ventique, marisque
 Effusa est rabies, & sævi turbinis ira:
 Ac sua confestim placido lux reddita cælo est,
 Isthæc terrifico vox murmure clara, sinistrâ
 Parte poli tonuit, trepidasque exterruit aures:
 Perge, Caledonios in fines dirige classem:
 Atque hinc extremæ venies ad litora Thules:
 Illic mira tibi monstrabo inventa, tyranni
 Quæis iram saturem, flammisque, & funera portes;
 In quoquot Latiis scripserunt nomina signis.
 Hæc ubi Tartareo vox improvisa remugit
 Murmure, confestim stygiæ fremuere cavernæ
 Et nutare sinu, atque ingenti concitus æstu
 Nereus assurgens diversa recurrere, & omne

Draci navigatio;

Exorta tempestas des-
scribitur.

Igni-

16 NAUMACHICORUM

Ignibus obscuris visum est ardescere cœlum.
Mox Notus adverso veniens violentus ab axe
Execranda suo perflavit flamine vela.
Barbarus oraculis dirarum erectus, & auras
Accipiens, votisque suis, cursuque secundas
Currit Hyperboreæ vada Tethios, & petit Arctos,
Arctos, Oceani quas nunquam perluit unda.

Arctous mundi limes,
& Thule insula describitur.

Et Hecla mons,

Ultimus è quatuor, qui se discrimine certo
Diffugiunt semper, quâ circulus implicat Orbem,
Temperiemque suo concludit limite, & alti
Supra aperit glacies, nebulasque & frigora mundi;
Insula vasta jacet: Thulem cognomine quondam
Dixere, & noti limes fuit ultimus Orbis:
Nunc à frigoribus nomen gens barbara fecit:
Hujus ab immensis surgit radicibus Hecla:
Qui nivibus, flammisque, & vasta mole superbus
Vesbion, & Phlægram, summumque laceffit Epomeum;
Vulcanumque, Æthnamque, & mostra horrenda Chymæra;
Nam vomit ambustus tot vasta incendia Crater,
Quot Vesuvius apex, quot formidanda Chymæra,
Phlægraque, Vulcanusque, atque his immanior Æthna:
Monte sub hoc nuper sedem defixit ab antris
Translatam stygiis Dis horridus, omnia vellet
Axis Hyperborei cùm regna invadere, gentes
Inque omnes diri virus diffundere Averni.
Et potuit; quando, jam se mortalia corda
Moribus induerant pravis, corruptaque dudum
Illecebris sævæ Veneris: qua dirior urget
Nulla lues mentes hominum, cogitque vetustam
Ejurare Fidem, perque omnia crimina ferre
Sese præcipites, votis furialibus ætas,
Præterea novitatis amor, vulgoque placendi
Libertas, qua nil succedit gratius unquam,
Paulatim ritu antiquo, sacrisque paternis
Abduxit gentem, & contagio infecit amara:
Vos igitur quotquot populorum sceptrâ tenetis;
Solliciti veteres Patrum defendite ritus,
Et mores arcete novos, nova dogmata, sanctam
Si servare Fidem, pacataque regna tenere,
Ultricesque manus cupitis vitare Tonantis.
Sed jam luctificus prædo transmiserat altas
Orcadas, & gelido quotquot nant æquore, terras:
Tandem, vela Noto nunquam laxante remotæ
Ingenti plausu contingunt litora Thules.
Est portentosi montis radice sub ima

Con-

LIBER PRIMUS.

17

Heclæ vallis, ubi à
prædone, Achærontæo
ritu, Diti litatum depin-
gitur,

Convallis nemorosa, sinuque amplectitur undam
Ignibus ardentem stygiis, quam vertice ab alto
Heclæ vomit, tetrumque bituminis efflat odorem.
Hujus in extremâ, atque exesâ rupe caverna
Horrida, nigra patet, fumoque obfessa maligno,
Tartaream expirat tenebroso ex ore mephitim.
Ante aditum saxo è solido jacet ara, Tyranno
Hic Achærontæo sacra gens facit: axe sub alto
Quæ glacies, nebulasque, æternaque frigora durat:
Hic Manes colit, in dubiis hic consulit Orcum:
Accipit & responsa, sono non reddita certo.
Quippè tegit Dis ambiguus mendacia verbis,
Et miseros homines oraclo ludit inani.
Nimirum meritam patiatur credula pœnam
Gens, quæ Romuleas leges, & Numina spernit.
Huc Draco, quæsitâ postquam tellure potitus,
Se ducit: circumque virum diffunditur omnis
Classica turba: præit scipione insignis, & ense
Aurato, & sparsum gemmis radiante coruscis.
Ille suos, gressuque ipso, vultuque minaci
Barbariem præfert, rabiemque expirat, & iram.

Ut vallem ventum est iram, se protinus antro
Infert in medium: flexoque hic poplite Ditem
Horrendo ritu, & Manes veneratur Avernî.
Mox hircum putore gravem supra immolat aram
Marmoream; sædoque implens cratera cruore,
Haurit, & infernis Furiis, Noctique propinat.
Idque omnis, diri ritus imitata magistri,
Turba facit navalis, & auribus astat apertis,
Exceptura sonos quoscumque effuderit imis
Ex adytis specus, horrendusque immiserit Orcus.
Vix cuncti biberant, subito mirabile monstrum
Cernitur ex antro cervicem educere, & alto
Corpore paulatim consurgere; qualis in astra
Tollitur Enceladus, vasta vel mole Vesuvum
Qui quatit Oromedon, terretque sepultus Olympum.
Nubila jam supra caput invehit: occupat & jam
Umbra minax Heclæ fastigia summa, nivesque
Exsuperat, rapidisque accedit proxima flammis.
Confestim insoliti specie perterrita monstri
Carpere turba fugam, celerisque ascendere naves
Apparat, impendenti & se subducere Fato,
Quod fore vicinum, certumque, & triste putabat:
Cum Draco terribili visu non territus, Orci
Nimirum hæc solitus spectare horrentia spectra,

Tom. I.

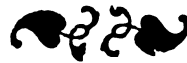
C

In

18 NAUMACHICORUM

Inter Avernales & convivariæ umbras:
 Ne socii trepidate, inquit, formidine monstri,
 Nil etenim, ni vana oculos illudit imago,
 Immensusque Gigas est umbra: ò cernite, rursus
 Ut jam decrescens se contrahat, ut caput altum
 Demittat, sensimque omnes jam colligat artus.
 Quique erat Alcides, vix nunc Pigmæus; & auras
 In tenues fugiens horrenda evanuit umbra.
 Attamen hic Ditis mos est, oracula gentes
 Ut, si non solitæ veniant exposcere, tali
 Percussæ specie sacrato protinus antro
 Diffugiant. Vix verba suis dedit ille, repostis
 Cùm rauca ex adytis speluncæ hæc intonuit vox:
 Sulphure uti gravidus multo, nitroque tonanti
 Impositas supra moles, immania saxa,
 Atque metalla sinu quæ continet, impete vasto,
 In cœlum jaculatur: acerba fervidus ira
 Pectore cùm toto, totis cùm naribus ignem
 Efflat Titanum de gente haud ultimus Hecla:
 Inque ipsos superos infert incendia, & ipsas
 Imbre relabenti saxorum, & pulveris atri,
 Et flammis urbes, & campos undique vastat:
 Non secus ipse gravi compinges corpore naves,
 Illarumque sinu concludes flammea nitri
 Semina: mox saxis, densoque bitumine, & ære
 Plurimus, & ferro gravidabis: & inde feroces
 Inque hostes medios immitte: nitroque minister
 Inniciat flammæ, cùm classi cominus ibunt
 Adversæ. Sucensus ibi nitratus ad auras
 Erumpet pulvis, validasque ad sidera mittet
 Impositas moles: atque incendia vasta, ruinasque
 Inferet, & rapidis consumet cuncta favillis.
 Hæc ubi de stygiis vox est emissæ cavernis,
 Impete mons valido circum concussus, & omnes
 Infremuere sinus, magnæque immugiit ira
 Inclusus gremio (1) Arctodes; Sic horrida primum
 Ignivomas, inventa, rates niger extudit Orcus.

Incendiariarum navium,
 Dire monstrante, inven-
 tum ab Hecla ductum.

NAU-

(1) Gigans sub Hecla ab Arcto dictus.

NAUMACHICORUM

LIBER SECUNDUS.

A S t age , nunc vitreo quæ cura extendere campo
 Instructam, Prætor, classem, quove ordine fluctus
 Per medios iter arripiat, seu remige forti,
 Findat aquas, vento seu vela instante secundo,
 Tempus, ut expediam; brevibusque exponere dictis
 Contendam citus; argutum deponere quando
 Jam plectrum devexa annis meme admonet ætas;
 Ut mea venturi teneant post Fata nepotes.
 Ipse vel in primis Vati charissimus olim
 Ad Medicas capiet felix (1) Eulalius Herbas.
 Sed si priscus amor, si quidquam dulcia possunt
 Otia, Sirenum mecum transacta sub oris,
 Istis egressus spatiis, curisque solutus,
 Grandiaque heroæ meditaris carmina versu,
 RAMBALDI (serò mihi Vati cognitus Heros:
 Proh sortem infensam! primis noscendus ab annis
 Qui fuerat, nostro versuque, lyraque sonandus)
 Tu genus egregium, atque illustria facta sequare:
 Non labor incassum: tibi gloria multa futura est.
 Illius interea auspiciis dum persequor artes
 Bellandi heroas, postremaque litora tango,
 Affer opem, doctamque seni tu porrige dextram:
 O Vatem immemorem! nostræ sed parce senectæ,
 Parce precor; fugiunt anni, simul ipsa labascit

C 2

Mens

Horreatur Eulalius; ut
 RAMBALDI genus, & il-
 lustria facta, posteritati
 mandet.

Auxilium illius in ex-
 trema jam senectute po-
 stulat.

(1) Franciscus Savastanus, cujus sub Eulalii nomine, me-
 minit Vates in Surrentinis Dialogis.

Mens annis: tacitum non te, dulcissime (1) Briga;
 Non te præteream, magna de stirpe nepotum,
 In magnum pariter qui mox venturus honorem es,
 Pierium fumes dicenda ad Musica plectrum:
 Et varias leges numerorum, & consona fila,
 Et sacros Rythmos, & docta inventa docebis,
 Majorique tuum superabis laude Parentem.
 Tuque etiam, primis ætas dum floret in annis,
 Et juveni arrident Musæ, sacrumque recludunt
 Parnassi fontem, & pater ipse arridet Apollo,
 COLLATÆ decora alta Domus, totque inclyta avorum
 Fæcta, triumphales palmas, & clara trophæa,
 Et memorare iterum, meritæque extollere laude,
 Incipe, Melpomene finem cum dulcis habebit;
 Festinaque tui partes explere Parentis.

Hortatur & Brigam, ut
 ubi Musæis supremam
 manum imposuerit, de
 RAMBALDO dicere aggre-
 diatur.

Sed me terribili sonitu Vulcania ad arma
 Æra vocant; medioque instruenda in marmore classis,
 Et primum, quando conclusum currimus æquor,
 Rostratasque agimus dura in certamina puppes
 Threjicium contra Regem, qui victor Eoi
 Regna tenet, vexatque immanis more Tyranni;
 Has opus instruere in pugnam, quod certius hostem
 Vincant, optatamque ferant post prælia palmam.
 Contineat, Prætor, classis, quam ducis in hostem,
 Octoginta simul (2) Penteras & insuper unam
 Sex unâ (3) Hepteres, magno vel corpore Gaulos.
 (Namque etiam interdum mos est, ut in agmine Ganli
 Rostratas sociant ad prælia dura Triremes)
 Tres primum in Partes Penteres divide cunctas:
 Septem & viginti accipiet sibi quælibet; (4) Agmen,
 Ut memorant, priscis pars quæque est dicta Latinis.
 Primum agmen Legatus aget, mediumque tenebit
 Prætor, postremum ducet Legatus & alter.
 Exin tres acies fac, Dux, ex agmine toto,
 Quæque novem Penteras habet sub triplice versu
 Instruætas: annisque Duces, & robore primi
 Ductabunt versus: illos & cuncta juvenus

Ars rostratæ classis in-
 struendæ.

Audiet

-
- (1) Melchior à Briga magnæ spei juvenis, qui jamnunc
 Musica meditatur.
 (2) *Quinqueremes*, *Galere* vulgus Italicorum vocat, cumque
Triremibus confunduntur.
 (3) *Septiremes*, *Galeazze*, dicunt Veneti, apud quos fre-
 quens usus. (4) *Squadra* Italica audit.

LIBER SECUNDUS.

21

Audiet, in pugnam seu vadere, five per æquor
Ire opus: ast ipsi Prætoris jussa faceffant.
Consulis imperio subfit Legatus uterque:
Nam pæfæpe folet Consul quoque ducere claffem:
Et ducet, quoties immenfis viribus hoftem
Appetimus, totoque armis decernimus affe.

Præterea ne fortè aliquis pugnantibus error
Occurrat, variet leges, atque omnia turbet:
Semper & eft inter certamina dura cavendus
Error, quisquis erit; contempta fæpe favilla
E' tenui magna exarfere incendia flamma.
Omnis & idcirco Penteris lefta juvenus
Duftoris juffis obtemperet, & fimul ipfos
Quæque duces proprios rerum ad diverfa fequatur
Prompta ministeria, atque ufus descendat ad omnes:
Seu fit remigio infiftendum, five metallis:
Sive manus hofti jamjam conferre propinquo
Res petat, è prora & longis arcere fariffis:
Seu flet in hoftilem faltu transcendere puppim.

Perge igitur, Prætor, cùm primum inftuixeris agmen,
Inque acies ternas diflinxeris; inter & æqua
Intervalla acies ftatuenda, fimulque Triremes
Rostratas inter fpatium ftat figere certum.
Quantum acies currit; tantum fit inane recurrens:
Et tantum verſus inter, quantum ipſa Triremis
Occupat Oceani toto ſe corpore tendens:
Majus at interſit ſpatium latus inter utrumque;
Ut via remigio pateat largiffima; nec ſe
Impediant remi, curſumque morentur in hoſtem.
Utque etiam verſus inter tranare Biremes,
Velocesque ſimul poſſint excurrere Lembi,
Prætoris vel juffa, novam vel ducere pubem
Præſtat in auxilium laſſis, dum prælia fervent.
Atque hîc te, Prætor, moneo, Lemboſque, Biremeſque
Atque etiam celeres ornare ad bella Celoces:
Has & ſclopiferis armabis, & ære minori,
Quod noſtro, ut dictum, verſu, Falcunculus audit:
Suppetias poterunt hæ ferre Triremibus, hoſtis
Cùm premit, & juvenes inferre è puppe recentes,
In latus hoſtilis pariter ſe vertere Pinus:
Tormentis quater, atque effringere pulſibus alas.
His etenim auxiliis res perdita fæpe revixit,
Et de victori Victoria magna relata eſt.

His jam præmonitis, quod fortiùs inſtat, agamus:
Primum, Prætor, ubi inſtuxiſti in fluctibus agmen,
Illius

Legati agminibus præſunt: ipſis, & univerſæ claffi Prætor, vel Conſul.

In pugna omnis error præcavendus: idcirco cujuſque navis juvenus Præſidio pareat.

Quæ certa inter agmina difcrimina conſtituenda ſunt.

Et quæ ipſas inter navas, ut expeditior ſit exitus: nec inter eundem, pugnandumque ſe mutuo impediunt.

Biremes etiam in acie adhibendæ, ut expeditæ opem ſociis ferant, novumque militem laborantibus immitant.

Hepteres prima fronte
locandæ.

Illarum magna utili-
tas in conflictu: eisque
magna ex parte Naupa-
ctæ victoria adscripta
est: qua si bene Latini
us essent, conclamarum
jamtunc de Othomano
Imperio fuisset.

Modus sinuatæ aciei
explicandæ traditur.

Illius in gemino turrita mole Triremes,
Hepteres Graii quondam dixere vocantes,
Dispones cornu, tres dextra, tresque sinistra:
Inque uno instructas versu sub fronte locabis.
Non secus agminibus geminæ terrestribus alæ
Stant Equitum, cursuque accendunt prælia primæ:
Navibus his Veneti, queis olim crebrior usus,
Sæpius ingentes retulere è Thrace triumphos.
His, ut fama canit, Naupacti est palma relata:
Qua non majorem fastis scripsere vetustis
Christiadæ: gestis qui si felicibus uti
Concordes animo voluissent, protinus omne
Eversum imperium Turcarum, & reddita prisca
Romulidum sacris jam Græcia tota fuisset.
Atque Asia, & quicquid terrarum Solis ad ortum
Othomani dura vexant ditione Tyranni.
Sed proh fata Deum! numquam sua commoda norunt
Mortales, fortive sciunt servire secundæ.
Verum odio in præceps acti, & discordibus iris,
Quod nequeunt hostes, sese perduntque, ruuntque:
Sed quò me dolor, & non jam medicabilis ictus,
O utinam foret & post emendabilis error,
Me rapuit! Sed erit pretii sat questibus olim,
Cæsaris auspiciis cum tu, RAMBALDE, superbum
Odrysium contra turritis classibus, ibis,
Latè Asiam, & totum victor vastabis Eoum.
Interea properemus opus; classisque struendæ
Accipe nunc leges alias: si fortè placebit
Rostratam sinuare aciem: namque ordine tali
Interdum præstat contra procedere in hostem.
Sex uno instructas versu sub fronte locabis
Hepteres, pugnae robur, Martisque futuras.
Altero & in versu dextra, lævaque repones
Sex etiam naves, humili quæ corpore surgunt;
Atque agiles velo currunt: hæ fulmina torquent;
Hepteres postquam cœperunt prælia bombis
Horrissonis, pressique Scythæ formidine nutant.
Hinc Primum lævo in cornu tu versibus Agmen
Expones geminis, binæ fac ordine primo
Sint acies, & quæque novem sub signa Triremes
Colligat: expositæque simul sint ordine bino.
Tertia mox acies insistat structa secundo
In versu, primasque inter spatia æqua relicta
Directum aspiciat: per & illa, ubi tendere in hostem
Est opus, irrumpat, nutantiaque arma suorum

Fir-

Firmet, & explosis sustentet prælia ahenis,
 Tormentis, de puppe tonant, quæ fulmine rauco.
 Ast ubi jam Primum lævâ construxeris Agmen
 Ad dextram Medium spatii discrimine iusto
 (Quantum acies instructa vagis sese explicat undis,
 Tantum intermedium pelagi sit inane relictum)
 Expones Agmen numeris, & legibus iisdem.
 Non secus arte pari Postremum dirige contra
 Extentum pelagi vacuum latus inter utrumque:
 Quâ se tota acies, cum tempus, & ipsa petit res,
 Equatis moveat signis, sistatque ruentem
 Hostem, insultantemque recentibus obruat armis.
 Vel, si fors cedat, primis urgentibus, ipse
 Succedas pugnae, longèque sequare fugacem.
 Ut sit plena tuis victoria: funditis ille
 Deletus, maris imperium tibi deferat uni.

Insuper his, ritu sedeat si fortè phalangis
 Rostratam vitreis classem protendere campis,
 Has adhibe leges; tres dextro, tresque sinistro
 Hepteres cornu: medias discrimine longo
 Velivolas humili surgentes corpore naves
 Dirige: raucifonis quæ prælia prima metallis
 Accendant, crebroque laceessant fulmine Thraces.
 Ordinibus geminis amplo discrimine retro,
 In parvas acies divisam dirige classem.
 Inque duas acies versus partire: Triremes
 Sint quinque in primo positæ, quatuorque secundo:
 Quatuor & vacua asperant discrimina primi:
 Tres acies dextrâ constabunt ordine Primum
 Agmen, tres mediæ Medium, reliquæque sinistra
 Postremum facient Agmen. Quæ forma Phalangis
 Inviictam reddet classem. Terrestribus olim
 Ut certaminibus Macedum fortissima in armis
 Atque inviicta Phalanx habita, & certamine victrix,
 Seu peteret conferta, feros seu pelleret hostes.
 Odrysi, quorum, Selimo sceptrâ tenente
 Europæque, Asiæque, & ditia regna Canopi,
 Ingens Jonio, Ægæoque potentia ponto,
 Et validas secum classes ad prælia agebant,
 Lunatas acies vitreis exponere campis
 Confucvère, vagæque imitantes cornua Phœbes,
 Falcata duplici cornu sinuare solebant:
 Fidebantque Dæ se, cujus imagine jactant,
 Laturos palmam egregiam, exuviasque Latinas,
 Prælia post armis certata, & numine Divæ.

Ars explicandæ classis
 ritu Phalangis,

Quæ ratio potior du-
 citur.

Turcæ sub Selimo Re-
 ge. Lunatam instruebant
 classem, & qua ratione.

Et

24 NAUMACHICORUM

Et quoniam numero præstabant, sæpe carinas
 Hostiles poterant medias comprehendere, casse
 Ceu longo cervos, aprosque à monte ruentes
 Claudit Venator, prædamque ad testâ reportat.
 Hos ego Barbaricos mores, pueriliaque artis
 Inventa, haud equidem laudari carmine nostro.
 Mars petit ingenium, atque herosæ robora dextræ.
 Nonne vides, ut sæpe Scythæ certamine victi
 Terga dedere fugæ, & portus petiere patentes?
 Innumeras quamquam traherent ad prælia puppes,
 Pube pari, & totum velarent aëra telis.
 Quid memorem fractas toties ad litora Cretæ
 Barbaricas acies? Quid duri saxa Capharei:
 Quid Maleam, Euripique undantes sanguine fluctus
 Threjicio, & latè dispersas æquore Lunas?
 Fumat adhuc incensa Scytharum plurima classis,
 Helleponte, tuas ad fauces: & tua, Smyrne,
 Altera flagrat adhuc furvis ad litora flammis.
 Quid Naupactæam referam clademque, ruinamque,
 Et penitus Thracum everfas cum mille carinis,
 Et vires, & opes, & robora cuncta Tyranni?
 Tristis adhuc, lentusque fluens Achelous acerbam
 Flens ignominiam: tristes & Echinades atram
 Nunc etiam sortem, non æqua & Numina culpant?
 Attamen immeritò, propriam culpâ suorum
 Desidiam debent, & inertis robora dextræ.
 Virtutem & nostram, ingeniumque, artemque magistrâ:
 Vivit adhuc, distracta licet, proh Fata Deorum,
 Fortunæque vices variabilis! Itala virtus:
 Nec sunt degeneres majorum à sanguine, nec cum
 Terrarum imperio pariter cecidère Nepotum
 Mentis magnanimæ, fortesque ad prælia dextræ.
 Præteriisse juvat sed tristia, Fataque forti
 Ferre animo, sortemque iterum expectare benignam.
 Interea, COLLALE, sequar tua maxima jussa:
 Et præstat properare; brevis nam terminus ævi
 Cantanti superest: missis licet ipse tabellis
 Regnata de sede, Marique a flumine nuper
 Nestoris ætatem, & centum promiseris annos,
 Votaque Parthenio pro Vate emiseric Almo
 Saberidæ, & Lojolæ, & Partheniæ Genitrici:
 Hujus & exemplar deductum ab imagine prisca,
 Quam magni, ut perhibent, depinxit dextera Lucæ,
 Addideris sacrum pignus, divinaque dona.
 Atque hîc Parthenia jussisti affigier Æde,

Dextræ,

Quæ minimè Vati præ-
 batur.

Varie Turcarum cla-
 des referuntur, Italorum
 virtute paræ.

Quæ vivit adhuc, etiam
 si distracta in varia mem-
 bra Italica sit.

LIBER SECUNDUS. 25

Dextræ, animique tui monumentum insigne futurum.
 Ast ego, jam sordent quando mortalia, sordet
 Tellus culta suis cum rebus: displicet omne,
 Quod non perpetuum vivit, semperque futurum est.
 Tantum à Cœlicolis peterem concedier ævi,
 Concelebrare tuas quantum sat versibus esset
 Egregias laudes, & Nomina clara tuorum.
 At tibi, Musarum quando Dux alter, & auctor
 Existis, nitidoque facis florescere cultu
 Illustres studiorum artes, & docta Minervæ
 Munera, det longum prece nostra Juppiter ævum.

Ergo age, rostratis unâ cum puppibus alta
 Turritos si mole trahas ad prælia Gaulos:
 In geminas illos acies partire, paresque
 Sint acies numero: versuque deinde sub uno
 Rostratæ ad geminum classis latus instrue, ut hostes
 Horrisonis bombis, Euro spirante, laceessant.
 Hostiles vel fronte petant, si duxerit illos:
 Barbarus & raucis pariter tonet ipse metallis.
 His vero alatis tractas si puppibus arma,
 Rostratisque simul, juvat illud mente sagaci
 Discere; quod multum palmæ conferre merendæ,
 Dux, valet: Æoliis illæ spirantibus auris,
 Bella gerunt melius: validis nam pulsibus Euri
 Se facile in latus innectunt, tonitruque frequenti
 Horrendas gremio glandes, & fulmina torquent.
 Ast hæc pacatis pugnant felicius undis
 Cominus, & primis explosis igne metallis
 Rem peragunt cannis brevioribus, atque sarissis,
 Nudatoque petunt ferro Thracesque, Scythasque:
 Idcirco spirat si statibus aura secundis,
 Prælia dura gere, & felicibus utere ventis.
 At si turritis decertent pluribus hostes
 Navibus, at plures deducas ipse Triremes,
 Æolia cum rupe silent Eurique, Notique,
 Sternitur & placidum maris æquor, prælia rostris
 Incipe collatis. Sequitur sed protinus alter
 Jam labor. Audendum semper tibi rebus in arctis;
 Quodque negant vires tibi suggerat ipsa sagax mens:
 Ergo age, si ternis fuerit, non amplius, alnis
 Velivolis, aut quinque tibi, Dux, aspera pugna
 Rostratas contra plures sic instrue naves,
 Ut Scythico palmam valeas ex hoste referre,
 In tribus æratas, Dux, puppes præcipe punctis
 Sistere se, formam referens ut tota trigoni

Tom. I.

D

Structa

Modes instruendi Gau-
 los unâ cum Rostratis.

Quæ, cum utroque na-
 vium genere pugnatur
 animadvertenda.

Si plurima Gaulorum
 copia tibi sit, & ventus
 spiret, ineundum cum
 hoste certamen est.

At si rostratis præstas,
 cum silent auræ, inimi-
 cum aggredi, commodū.

Quid agendum Duci
 sit, cum contra plurimas
 longas naves cum paucis
 turritis dimicare cogitur.

Modus instruendi aciem
 in tali discrimine.

Structa acies visatur: & hosti terni ruenti
 Obiiciat latera, atque exploso fulminet ære.
 Sint æqua & latera intervallis distita certis.
 Centenos tantum teneant distantia passus:
 Quinquaginta alios nonnulli his insuper addunt:
 Opportuna sibi, cùm tempus, mutua possint
 Auxilia inferre, hostilesque avertere puppes.
 Hac etenim Gaulos si lege instruxeris, hostis
 Quemcumque illorum irrumpens petat, ilicet ipse
 Cunctorum tormenta, & duros sentiet ictus.
 Sique silent venti conclusi carcere, sclopis
 Propulsare acres juvenes majoribus alnos
 Odrysius impune, neces & ferre per omnes
 Difficile haud poterunt. Sed qui festivus ab undis
 Eois resonat clamor? quæ pompa triumphi
 Ducitur Jonio in medio? juvat usque tueri,
 Et causas etiam cantando exponere, Musæ
 Dum Vati arrident curis, annisque gravato,
 Inspirantque novum membris languentibus æstrum
 Carminis Heroi, & Musarum ductor Apollo.
 RAMBALDUS vires potabile sufficit auro.

Refertur memorabilis
 pugna sicularum navium
 contra innumeram clas-
 sem Turcarum.

Thracius, Eoa regnat qui sede, Tyrannus,
 Et Græcos ditione premit, Cretamque, Cyprumque
 Victor, & Ægæis dominatur classibus undis,
 Sæpius, emissis è faucibus Hellesponti
 Navibus, Italiæ vastabat litora, & oras
 Sicelides ritu prædonis, & æquora circum
 Crebrius excurrans æstate oblecta tenebat.
 Non animo id Prætor tolerans Offonius æquo:
 Nam ratus indignum populos, qui gentibus olim
 Omnibus & leges, moresque & jura dedissent,
 Terraque, & pelago vastari a Thrace superbo,
 Barbaricos statuit Regis perfringere fastus
 Othomani; & ternis tantum, non amplius, alnis
 Turritis omnem Turcarum evertere classem,
 Octoginta super puppes ad bella trahentem.
 Tres igitur naves armari ad prælia jussit
 Delecta de pube, Ducemque imponit & illis
 Egregium, cui multa animi solertia, & acre
 Ingenium, & varii experientia plurima Martis.
 Mox jubet Ægæum cursu contendere in æquor,
 Barbaricam & classem perquirere: & ilicet illam
 Elicere ad pugnam, explosisque laceffere ahenis.
 Non secus ac jussum, placidæ cùm sibilus auræ
 Incepit pelago crebrescere, litore ab udo

Parantur ab Offonio
 Siciliæ Prætor tres, non
 amplius, naves, ut octo-
 ginta Turcarum Turre-
 tes, quæ Italiæ, Siciliæ
 que oras vastare consue-
 verant, à sinibus arecant.

Dux

Dux solvit; pontoque volans decurrit aperto.
 Jamque renascentis cælo nova cornua Lunæ
 Spectari nautis cœptarant æquore ab alto,
 Cum procul ex undis Minoia surgere regna
 Conspecta ingenti juvenum clamore frementum
 Lætitiæ, & Scythicas poscentum ad prælia puppes,
 Tum Prætor summo mali de vertice circum
 Cuncta inspectari freta lata, sinusque propinquos
 Præcipit, Odrysiæ si puppes fortè venirent
 Obviæ, & optatam vellent committere pugnam.
 Nam fore venturas rumor vulgaverat, & jam
 Ægæo egressus Mirtoæ per æquora cursum
 Tendere, uti sociam Rhodio de litore classem
 Acciperent venientem, inque unum viribus auctis,
 Pro more Italiam peterent, Triquetramque propinquam.
 Tertia ubi cælo radiis Aurora coruscis
 Illuxit, legerentque rates regna ultima Cretæ,
 Barbaricam mali clamat de vertice custos
 Barbaricam clamat classem, numerumque recensens,
 Octoginta rates prælonga cuspide remis
 Approperant, velisque, levis quæ sibilus Euri
 Implet agens. Omnem tali sermone juventam
 Imperat armari Prætor: navesque trigoni
 Explicat in formam. Lembo mox ipte per omnes
 Invehitur socios: dictisque potentibus illos
 Hortatur, calidasque accendit fortius iras.
 Hæc est illa dies, hic campus, & illa palestra
 Ex qua palmarum fascis non unus, & una
 Non vobis, socii, carpenda est fortibus armis
 Exoptata diu laurus; victricia vestra
 Tempora qua niteant, meritisque in sæcula nomen
 Laudibus immittat. Tandem populator Eoi
 Sentiet Othomanus ternis se navibus ipso
 Æquore in Ægæo, propriæque in sede petitum:
 Atque suas vires, sua robora, plurima quamvis,
 Tristi ignominia vestris perfracta lacertis.
 Desinet & nostras victus prædarier oras.
 Ergo agite, & patrias uno hoc certamine palmas,
 Et simul egregios, socii, cumulate triumphos.

Hæc ubi, raucifono pugnae dat murmure signum:
 Interea, ut primùm puppes videre Latinas
 Odrysii, risere hominum temeraria corda:
 Nec dignum duxere rates contendere contra
 Tam paucas numero; grandi ceu corpore Taurus,
 Viribus & magnis contemnit fauce molossus

D 2

La-

Ad Cretam classis prætorium spectata.

Prætor ad pugnam socios hortatur, inque trigoni formam naves disponit.

28 NAUMACHICORUM

Latrantem quamvis, nec cornua iactat in hostem.

Mox ira accensi, quodd se contemnier illis

Aspicerent, aciem smuant, cœu fronte recurvâ

Incipit ut Phœbe primâ splendescere luce.

Vocibus hinc magnis, & Barbarico ululatu

Remigio adnisi valido, ventoque feruntur

Pugna committitur : Turritos contra Gaulos, atque ilicet omnia

Explodunt tormenta, & terrifico reboatu

Mille pilas pyrio succensas pulvere torquent.

Piurimæ at incassum medias cecidere per undas,

Nulla Gaulorum discrimine: mox ubi quernis

Turribus accessere, ipsumque fuere sub ictum,

Protinus alatae, bombo resonante, carinae

Admovere cavis restimque, ignemque metallis.

Confestim tenues volat horrida grando per auras,

Turbine flammaram denso, fumoque nigrante.

Quassantur puppes, quassantur robora querna

Fulminibus, malique, & turrigeræ antennæ:

Perque foros, per scamna viri sternuntur, & arma:

Mars metit Odrysios; flavas ceu messor aristas.

Purpureo tabulata fluunt perfusa cruore:

Divulsisque jacent lacerata cadavera membris.

Turcicus at Rector frendens, iraque, furorèque

Immensam juvenum stragem, cædemque suorum

Dum videt à paucis illatam navibus, omnes

Octoginta jubet rostratas ire sub arcem

Romani Prætoris, & ardua scandere pubem

Mœnia, & indigno de sanguine sumere pœnas.

Ardua res factu; pubes Romana retortis

Missilibus, velut imbre sonoræ grandinis, arcem

Tutatur, magnisque animis in verticibus stat.

Parte alia sociæ naves vibrare metallis

E' calidis glandes, vegrandia pondera in hostes

Non cessant, quassantque latus magno impete utrumque.

Fulminibus tantis percussi, & cæde virorum

Decedunt mœsti Thraces: mox impete facto,

Atque ignominia irritati, & voce magistri

Aggrediuntur: & ense iterum, rigidaque bipenni

Conantur supra conscendere, vique potiri

Arce Latinorum, & muris præfigere Lunas.

At frustra: infracti quando sub culmine stabant

Robusti juvenes sclopis, ferroque minantes,

Vulneraque, cædemque, & acerbæ funera mortis:

Hi cæsi multis occumbunt ictibus: illi

Percussi cedunt: hi summo è vertice spondæ

Pugna committitur :
ac continuo tormento-
rum ictu Othomanicæ
Tetremes percussæ fasti-
sunt.

Cumque in naves con-
scendere conantur Turcæ
ingentem cladem acci-
piunt.

Præ.

Præcípites acti medias labuntur in undas.
 Fit strages horrenda: fremit tot funera cernens
 Othomanus ductor: nec quicquam proficit alta
 Voce suos hortans: minitansque, necemque, crucemque,
 Ni vincant, ignominiamque cruore vel ipso
 Detergant. Uno hoc certamine fama Tyranni
 Haftenus invicti posita est, & gloria Regni,
 Dentibus effatur frendens. Sed Phœbus ad Indos
 Jam fessos vertebat equos: finemque diurnæ
 Imposuit pugnae, luctumque, umbramque relinquens
 Odrysiis. Nostri quando lucentibus alta
 Tergeminis de puppe pharis vicere tenebras
 Accensisque diem facibus fecere sub umbris:
 Atque omnem festo duxerunt murmure noctem.

At postquam exurgens lucemque, diemque reduxit
 Purpureus Titan, animi rediere Magistro
 Thracibus hortante, & laudes, & præmia regis
 Promittente, manu forti si tollere vellent.
 Acceptum dedecus, priscamque acquirere famam.
 Attamen hand melior pugnae Fortuna secundæ
 Affulsit; pulsi, victique redire coacti,
 Pluribus occisis, & navibus æquore partim
 Submersis, partim Vulcano ardente crematis.
 Tertia sed radiis surgens Aurora coruscis
 Emicuit, rursus Thraces terrore Tyranni
 Instimulante, animo laturi indigne suorum
 Turpem ignominiam, & tot damna illata Latinis;
 Instaurare iterum pugnam, fortemque sinistram
 Tentare, aversum si fors mutata reducat
 Othomanis vultum, faveatque audacibus ausis;
 Nituntur magnis animis, & murmure festo
 Impellunt aciem remis, hostique propinquant.
 Sed frustra fortem petimus, Martemque benignum
 Obsistunt cum Fata, & virtus plurima in hoste:
 Er viget ars, & caussa favet certaminis æqua.
 Indecores igitur magna cum cæde suorum
 Tertia post duri redierunt prælia Martis
 Othomanum ad Regem rabieque, iraque frementem,
 Quoddam classem ingentem ternæ, non amplius, Alni
 Christiadam ter devictam, fractamque fugasset.
 At nostris longo quoniam certamine glandes,
 Et pyrius pulvis defecerat, inque repostas
 Hellepontiaci maris oras fugerat hostis,
 Ipsi etiam leni Zephyro Poëna canentes
 Italiam redire; quibus subeuntibus alta

Die ad vesperam vergente, pugna dirimitur; multis rostratis amissis, & juventute plurima occisa, recedunt ex acie Thraces: contra læti, ac victores persistunt in acie nostri accensis tota nocte pharis.

Secuto mox die, Ductore instimulante, redeunt ad pugnam Turcæ, sed non meliorem fortunam experti sunt.

Cum tandem tertio etiam die infelice pugnasent, Hellepontum magna ignominia tristiter reppererunt.

At nostri ingenti victoria læti in Italiam cursum repetierunt, magnis laudibus Messanæ accepti.

Sa-

30 NAUMACHICORUM

Saturni nitidis monumenta incincta theatri,
Omnis in occursum veniens excita juvenus
Ad famam palmæ venientem præpete penna,
Egregias cecinit festivo murmure laudes.
Nimirum tanti valet ars, animique feroces.

Quæ industria Duci ad-
hibenda, cum ingens tem-
pestas ingruit.

Grande periculum clas-
sibus à tempestatibus.

Idcirco summa soler-
tia cavendæ.

Ut exercitus agris effu-
sus certæ cladi expositus,
sic classis vadis spumosis
dispecta.

Perge, illud pariter dicendum carmine nostro,
Quæ sit habenda tibi, Prætor, solertia, cum se
Ingens Æoliis tempestas fuderit antris,
Et sævit sine more, vadoque assurgit ab imo
Nereus, immensique feruntur ad æthera fluctus.
Quandoquidem damnosa lues non ulla carinis
Velivolis magis est; surgens quam gurgite turbo
Improvisus agens secum ventosque, procellasque,
Illicet & pelagus discindens æquore toto.
Elati fluctus, & crebra volumina, & ipsa
Horrida Oceani facies, faciesque tonantis
Cœli fulminibus discissa, & fulgure spisso:
Effusique imbres, & nigris atra tenebris
Desuper incumbens ponto nox undique, & horror
Magnanimos terrent animos, viresque refringunt.
Atque ipsam superant artem: Nec fortior ullus,
Qui valeat pelago; aut se irato opponere cœlo.
Et licet attollant magno se corpore Gauli,
Mœnia sint triplici, duroque è robore quercus
Compacta, & ferro spissè internexa tenaci;
Attamen haud poterunt Nerei vim ferre furentis,
Turbinibusque, Notisque, altèque frementibus Austris:
Immensis & aquarum montibus obluetari.
Quæ sic, Dux, habeant cum se, vada surgere primum,
Utque mari ingentem aspicias, terrisque parari
Tempestatem atram, sensimque attollier undas,
Ventorum & luctas variorum, & prælia dura,
Continuè, mora nulla, ferunt quæ flamina cursum
Dirige, vicinos & portus navibus intra:
Sivè sinus pete securos sub valle reducta.
Nam si turbato pergas insistere ponto,
Imperiumque tenere maris, confisus & arti,
Atque animo tibi, Dux, certam, classique ruinam
Expecta: pœnamque lues damnabilis ausi.
Tempestate vadis quoniam sine more furenti;
Hæc, illac facilè in diversa ruentibus Austris,
Undarum & crebro distractis navibus ictu,
Omnis per campos spargetur classis aquosos.
Ac velut effusus latis exercitus agris
Et certam expectat cladem, extremamque ruinam:

Sic

Sic classis divulsa, ferat si se obvius hostis.
 Cum venti cadet ira, tumens & gurgitis unda,
 Illicet amissa, in prædam concedet & hosti.
 Præterea naves, cum vento, & fluctibus altis
 Luctantur, capiunt majora incommoda, quam cum
 Vulcanum contra pugnant, Martemque furentem.
 Hinc postquam pelago tempestas atra resedit,
 Et fluctus posuere minas, miseraunda per altum
 Apparet facies laceratæ classis: & undas
 Per medias fluitant tabulata revulsa, trabesque
 Diffractæ, malique, & cornigeræ antennæ.

Quin etiam incursus sunt tempestate timendi,
 Sæpe Notis, undisque agitæ in gurgite Pinus
 In latera incursant per mutua, seque flagellant.
 Disruptæque vadum accipiunt, pereuntque sub undis.
 Quod si longinquo distent discrimine portus,
 Navibus & nullum se pandat valle reducta
 Perfugium, sed aperta, Notoque obnoxia flanti
 Litora sint, duris vel promontoria saxis
 Tantum objecta, vadis longè plangentia canis;
 Tum, Prætor, caveas infida ad litora classem
 Vertere, nec gravibus quamvis, & fortibus uncis
 Credere te: sed lata petes freta, turgida quamquam,
 Et quamquam validis agitata à gurgite ventis.
 Præstat enim tibi luctari turgentibus undis
 Adversisque auris: animisque assurgere, & arte,
 Quàm cladem certam accipere, & cumularier ipso
 Litore sub turpi, atque ignavo funere mortis.
 Nam quis, facundo quamvis sit catmine, Vates
 Comprensæ classis sub litora, cùm tonat alto
 Juppiter, & rabidi discindunt aera venti,
 Neptunusque fremens refluentibus æstuat undis,
 Explicet horrendam faciem: spumantibus actæ
 Fluctibus & focias vi propelluntur in alnos:
 In latus incurfant aliæ, incurfuque vicissim
 Diffringuntur: aquis via fit, pontusque recurrens
 Interiora petit, simul & superantibus undis,
 Submersæ fundo pereunt, miserabile visu,
 Hæ naves: aliæ, quarum discrimina lata,
 Incursus vitant, ipsisque à fronte petuntur
 Montibus undarum, vique attolluntur in altum,
 Horrendum! cœli credas petere astra, relabique:
 Hinc ubi præterit curvam vasta unda carinam,
 Æquoris, in fundum, & Manes se vertere ad imos.
 Interea tantum diffunditur intus aquarum,

Major classibus à tem-
 pestate, quàm à pugna
 plerumq. clades, ac ruina.

Sæviente procella, mu-
 tui incursus sæpè stragem
 creant.

Præstat altum petere,
 quàm undosa ad litora,
 classem applicare.

Classis sub tempestate
 in anchoris stans peri-
 culum, statimque deseri-
 bitur.

Ut

32 NAUMACHICORUM

Ut merfas periisse putes, & chara tuorum
 Conclamata fleas miserando corpora planctu,
 Sed quid aperta per, atque undantia littora classem
 Tristibus & lacrymis, mœsto spectamus & ore?
 Namque ipso in portu, sine more ardente procella,
 Ac toto ex imo submoto guigite Nereo,
 Naufragium horrendum, atque amissas turbine naves
 Hisce oculis ipsi spectavimus, horrida cùm nox
 Intulit horrificas Euro bacchante procellas,
 Extemplò fremuère vada, excelsique sub auras
 Extulerunt fluctus spumosa cacumina, & ipsam
 Desuper in (1) Molem effusi, pilisque revulsis:
 Vlêtrices, rupto velut aggere, protinus omnem
 Invadunt portum, ruptisque rudentibus alnos
 Partim incurstantes rapido, vi fluminis, ictu
 Diffringunt, partim vicina ad litora torquent,
 Allidunt petris, cumulisque tumentis arenæ.
 Undique contactum trabibus, tabulisque revulsis
 Apparet mare confestim; fluitantque per undas
 Armamenta, rates, & quidquid forte vehebant,
 Et Bacchi, Cererisque, & pingua dona Minervæ;
 Et merces aliæ ponto data præda furenti.
 At magis horrendum, & visu miserabile, fluctus
 Per medios spectare homines sub funere acerbo
 Partim submersos, partimque ad litora nantes
 Semianimes, partim laceratos corpore toto:
 Partim truncatos non uno vulnere membra.
 Qui gemitus morientum, & luctifici ululatus:
 Quæ voces miserum, lamentaque dura petentum
 Auxilium, dextrasque pias! sed turva tonantis
 Horrendum cœli facies, & stridor aquarum
 Ventorumque fragor, bacchantis & ira ptozellæ
 Auxilium deferre negant. Proh tristia semper
 Fata hominum, & casu semper pendentia ab uno!
 Altera, dira, ferax annalibus addita nostris,
 Quos tibi, CARAFIDE, nuper conscripsimus, & jam
 Auspicio, ductuque tuo vulgantur in omnem
 Europam: meritoque tuo se nomine jactant,
 Tempestas, motusque soli nutantis, avito
 Fœmina dum primum folio Regina federet.
 Sed quid prisca juvat rursus memorata referre

Plurimarum navium
 Neapolitano in portu mi-
 serabile naufragium de-
 scribitur.

Altera sub Joanna 1.
 tempestas stridim accin-
 gitur, quæ pluribus de-
 scripta Historiæ tom. 2.
 p. 23.

Rur-

(1) *Il Molo di Napoli.* (2) Carolus Carafa Madalunensium
 Dux, cui Vates Neapolitanam Historiam dedicavit.

Rursus & immensi causas renovare doloris.
 Nec vacat arrepto multum divertere clivo,
 Cum via longa, brevis superest sed vita, diesque
 Ultima deciduis jam canis imminet, & jam
 Tendimus Elysium, & felicia rura piorum.

Sed quod compellant horrentia murmura vatem?

Scilicet Autumni primis qui mensibus ortus,
 Fluctibus occiduis cum Sol immergere cursu
 Defessos properaret equos, de cardine eodem
 Horrificis ingens turbo percerebruit alis.
 Continud horribili tonitru, immensoque fragore
 Obscuris latè tenebris obducta sereni
 Est cœli facies, trifidique è nubibus ignes
 Excussi cecidere; simulque accensus & omnis
 Aër fulguribus, pluviisque undantibus amnes
 Corripuere agros effusi, atque herbida rura.
 Mox violenta ruens Lybique, Austrique procella
 Undique oliviferas dejecit culmine sylvas,
 Et Surrentinos colles, (1) Æquanaque Vici
 Nudavit juga, frondiferumque excussit honorem.
 Everfura domos, ipsasque a culmine villas,
 Durasset solidam si turbinis ira per horam.
 Verum durat adhuc facies miseranda ruinæ.
 Everse sylvæ radicibus: undique rami
 Cæsarie apparent nudi, vastataque rura:
 Dejecta annorum spes plurima, & omnia luctu
 Plena colonorum, dominumque sonantia fletu.
 At jussum properemus opus: Si fortè necesse
 Sit pelagi campos, & turgida classe tenere
 Æquora, & imbriferos contra luctarier Austros,
 Velivolæ pinus in tres partire (2) columnas
 Et spatiosa inter fac intervalla carinas
 Sint media: at versus eadem discrimina servant;
 Sic etenim haud facilè per turgida cœrula puppes
 In diversa ruent, distractæ gurgite vasto:
 Nec sese lædent incurfibus: arduus aut mons
 Undarum incumbens, Lybique horrenda procella
 In latus impellet fessas luctamine puppes.
 At si lata maris fuerint fulcanda furentis
 Æquora, tum præstat campo decurrere aperto,

Tom I.

E

Quem-

Horredus turbo, qui Au-
 tumno anni MDCCXIII.
 Surrentinos colles va-
 stavit, describitur.

Quid Prætori agendum,
 cum opus, vel in tempe-
 state, tueri maris impe-
 rium, campoque percu-
 rere.

(1) *Le montagne di Vico*, quorum altior Lactarius mons,
 Incolis *Fazio*.

(2) Sic Galli, Italique rectos navium ordines vocant.

Quemque tibi dederit cursum Fortuna tenere.
 Ergo à supremo demissis abiecte velis,
 Inferiora Notis tantùm da stantibus, alni
 Nam sic velivolæ librato pondere molis,
 In latus undoso incurstantes ariete fluctus
 Firmitus insistent contra, perque ocyùs undas
 Diffugient, rapidæ quò tandem sæva procellæ
 Ira cadat, meliorque tibi Fortuna niteat.
 Nam secus immensi fluctus sine lege ruentes
 In transversa ferent puppes, malosque refringent.
 At si non tantum pateat, maris æquor arandum.
 Tum medium, majusque Notis da tendere velum.
 Nam sic acta minus ventis urgentibus alnus
 Lasciscet, nullo quàm si volet æquore velo.
 Atque hîc te, Prætor, moneo: ne dicta Magistri
 Contemnas re tanta, illorum aut immemor unquam:
 Namque aliter facies sub tempestate furente
 Naufragium, data præda tuis simul hostibus ipsæ,
 Si quæ turbato servantur gurgite, puppes.
 Te te, inquam, moneo, tumidis ne fluctibus unquam
 Iratisque velis audax contendere ventis.
 Quippe furor validas classes, quæ vertitur unis
 Imperii spes omnis, & omne decusque, salusque,
 Quæque fame ingenti populorum, auroque paratæ,
 Insano Nereo, & ludibria tradere ventis.
 Aspice, namque oculis refert præponere casus,
 Quos doctus vites, miserandaque Fata priorum,
 Ut numerosa Tagi spatioso è flumine classis
 Egreditur, Zephyrisque volat felicibus: illam
 Divitiæ ingentes populorum, & Regna Philippi
 Conflarunt duodena super, simul Indus uterque
 Argenti vim magnam, vim magnam intulit auri
 Infecti, factique: virum tot millia tanto
 Sudarunt operi, atque insumptus plurimus annus.
 Obstupuit Nereus innantes gurgite turres
 Aspiciens: Cælum num tantis viribus, inquit,
 His petitur? Tellus etenim molimine tanto
 Non sat digna: tamen populi, gentesque timete,
 Perniciem in vestram Magni si Regis Iberi
 Tot formidandæ vires, totque arma parantur.
 Et jam vicini pariter, pariterque remoti
 Perculsi Reges animis, quas tantus in oras
 Vertisset sese turbo. primique rebelles
 Et meritò Baravi, jamque ultima Fata timebant:
 Nec vacua ipsa metu tum Gallia: plurima belli

Sanius tamen confi-
 lium ruros in sinu clas-
 sem deducere.

Philippi II. formidan-
 da classis describitur.

Ingens ex illa vicinis
 illatus timor.

Causa

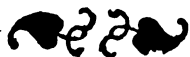
Caussa aderat, ruptum fœdus, dataque hostibus arma.
 At reliquos supra dira Elisabetha timebat.
 Monstrum horrendum, eadem vir, fœmina, nobile scortum
 Et Virgo, & conjux: divina, humana Sacerdos,
 Et regina, suis vertique, regique volebat
 Sub manibus: Stygiis meritò damnata Chymœra.

Maximè Elisabethæ:
 in cuius pectus im-
 mittebatur.

Et poterat tantis armorum viribus alta
 Exturbari sede, simulque tyrannica tolli
 Imperia, & Fidei revocari ad jura Britanni,
 Criminibus magnis populorum, Numina læsa
 Ni contra obstiterint. Neque enim tunc Anglia digna
 Visa Deo: lacrymis necdum scelera alta piarant.
 Sed gentis pro more, diu cunctante Magistro,
 Serius Oceani ad fines veniè Britanni
 Velivolæ turres centum, centumque carinæ,
 Et tormentorum numero, rostrisque timendæ:
 Nam tempestates Autumni tempore primo
 Exortæ, rapidique egressi è carcere venti,
 Vique fretum super effusi, rabieque, furoreque
 Illiet horrendos egèrè ad sidera fluctus.
 Æther turbinibus, nigrescit æquora ventis
 Discissa, & cani montes volvuntur aquarum.
 Quis verò Austriacæ classis queat ore referre
 Luctificam visu faciem, miserandaque fata?
 Et tristes gemitus, lacrymasque tenere fluentes
 Torrentis de more? videns tot gurgite Gaulos
 Terribiles nuper, cœlo cervice minantes,
 Et tot rostratas, auroque, armisque nitentes
 Fluctibus insanis jactari, & turbine cœco.
 Totque Duces, illustria nomina, totque Magistros
 Militiæ claros: juvenesque ad prælia lectos
 Imperio è toto, miseranda sorte perire:
 Ceu plebem ignavam, nullo certamine, & armis
 Depositis, ventis prædam, & turgentibus undis.
 Ipsi Tritones, insanaque Numina ponti,
 Glaucusque, Phorcusque, & nudus membra Palæmon
 Indignas flevèrè necs: flevèrè profundis
 Mœstæ Nereides, gemitusque dedèrè sub antris.

Tantæ classis misera-
 bile ex Ducis cunctatio-
 ne naufragium graphicè
 depingitur.

Ergo quibus classes ductandi cura, cavete
 Intempestivo cœli sub fidere, & anni
 Infido dare vela mari, & fallacibus Austris.

NAUMACHICORUM

LIBER TERTIUS.

INSTRUCTA sed classe vadis spumantibus, acrem
 Stat tandem pugnam committere: Nereus & jam
 Visurus vitreis surgit spectacula ab antris:
 Et circumfusi Tritones cornibus adstant
 Raucifonis, magnoque accendunt prœlia cantu.
 At quia prætentus contra stat viribus acer
 Barbarus, & centum trahit in certamina turres
 Velivolas, totidemque armatas cuspide longa;
 Idcirco præstat socios accire potentes
 In dubios rerum eventus, & prœlia dura.
 Vos ego Magnanimi Heroes, devotaque Marti
 Pectora, laurigeris genus immortale triumphis:
 Vos qui prædones Orientis, & æquoris Afri,
 Et maris Ægæi toties fregistis, & ipsos
 Infames Arabes Lybiæ in deserta fugastis.
 Vos arx Italiæ, vos propugnacula Romæ,
 Inclyta Gens, servata quibus præclara dederunt
 Nomina, magnificis palmarum ornata trophæis
 Arva Palæstinæ, Solimeque, Ægyptus, Idume,
 Et Rhodus, & Gaulos, Meliteque, & maxima Cypros:
 Vos ego, vos socios posco. Vos ò mihi vestra
 Pugnantæ auxilium victrici classe benigni
 Ferte Duces: liceat vestra virtute mereri
 Egregiam victo palmam de Thrace, sacroque
 Exuvias cæsi Regis præfigere templo.
 Non insueta peto; quando victricibus armis
 In pia bella Scythen contra properare soletis.
 Sensit & ille suas toties certamine vires

*Microsolymitani Equi-
 tes socii ad pugnam ac-
 cersentur: Eorumque vir-
 tus commendatur.*

Vir-

Virtute edomitas vestra, seu puppibus oram
 Phœnicis, seu regna Cypri vastaret opima.
 Seu Gauli, Melitæque altas invaderet arces,
 Latè & velivolis tegeter freta mille carinis.
 Equè decem ferus aggeribus bis mille tonaret,
 Tormentisque, pilisque, & lethiferis (1) Opiuchis.
 Sive recepturus Tripolim, Maurusia classe
 Littora tentaret validà, valloque profundo
 Syrtibus in mediis (2) Meningis cingeret arcem.
 Quare agite Heroum genus, & victricibus armis
 Auxilium celerate, precor, magnosque fovete
 Conatus: fortesque feros irrumpite in hostes.
 Tuque vel in primis venies ad clara potenti
 Bella manu, (3) COLLALTE, tua nam cuspide sæpe
 Percussi cecidère Arabes, Tracesque, Scythæque;
 Hinc te dixerunt (3) Polenicen nomine gentes.
 Namque triumphalem vestra virtute relatam
 Victor ubi palmam merui, pelagoque remenso,
 Victrices tandem convertam ad Patria puppes
 Littora, complexu quâ Siren jungit amico
 Sese Pausilypo, & felices ducit ad umbras
 Otia, Nereidum cœtu sociata beato.
 Vati ubi materni sub aprico colle virescunt,
 Et placidè Zephyris perflantur mollibus horti.
 (Si mihi tam longum concedat Juppiter ævum,
 Mitior atque lues sinet, & præpostera cura)
 Prælia vestra canam victricia, vestraque totum
 Mæonio nitar cantu portare per Orbem
 Clara trophæa, Duces, laudesque efferre sub astra.
 Quin etiam memòr accepti monumenta favoris,
 Æquoreos statuam ludos, quos tota quotannis
 Pausilypi ad littus celebrabit Olympia pubes:
 Qui pugnae simulacra gerant, quique inclyta facta
 Laudibus egregiis ventura in sæcula portent.
 Nunc agite, & quoniam campo jam classis aquoso
 Explicuit sese, splendetque sub ære juvenus,
 Atque tubæ, & tormenta tonant Vulcania, pugnam
 Incipiamus; adest ventus, Numenque secundum,

Ergo

(1) *Colobrine* Italis audiunt.

(2) *Isola delli Gerbi*, quæ ponte ligneo cum Africæ conti-
nenti Tripolitano in Regno jungitur.

(3), (3) *Vinciguerra*, è Collalti Comitibus Eques Hieroso-
lymitanus, de quo redibit sermo.

Modus ineundi certaminis exponitur.

Ergo ubi jam tempus certamen inire, sub ipsa
Quæ stant fronte rates instructæ, & prælia prima
Sorte quibus tentare datum, mora nulla, secundis
Præcipe tum ventis, Prætor, contendere in hostes.
Mox ubi, torta fugit quantum pila ferrea, pinus
Distabunt turrîtæ æqualibus intervallis,
Continuò latus obvertant, & ahenea turres
Hostiles contra explodant tormenta, favillis
Excussis de reste, facem quæ combibit ante.
Interea celeres tormenta explosa ministri
Sulphureque, nitroque onerent: rursusque reducant
Æra fenestellis, quâ machina mugit in hostes.
Mox ictum rectâ librent, ut certa metallis
E raucis vibrata rates pila verberet imas:
Inque imas semper ferrum torquete carinas.
Nam sic multiplici disruptæ vulnere, multum
Accipient inimicum æquor, plagisque fatiscunt.
Quò tandem laxis pereant compagibus, aut se,
Ne mergantur aquis, dedant victoribus ultro.

Ars evertendi malos, pilis invicem nexis & tormento explosis.

Quorundam inventum est virgis palmaribus ære
E solido, circoque simul versatile nexis,
Aut geminis onerare pilis, quas circulus unâ
Vinciat æratus tormenta, & pulvere multo.
Directumque ictum malos convertere in ipsos.
Sic bifida horrendo mox fulmina missa boatu,
Certius ipsa petent canentia vela, rudentesque
Et malos, corbesque, & turrigeras antennas.
Sic etenim velis, quibus Euro afflante ferebat
Sese per fluctus turrîta mole carina,
Exarmata freto in medio torpebit uti ales,
Cui celeres ictu pennas venator ademit:
Ut cervi, cui crura leves fregere sagittæ.
Quam sic nudatam, nec circumferre valentem
Per medios sese fluctus, & cœrula ponti,
E latere invades ætutum, & victor habebis.

Sic malos, æque armamenti exarmata navis, velut avis sine pennis, nullo negotio capietur.

Naves in pugna vulnerataz sarciendæ.

Et qua industria.

Non cæ sed te prætereat, Dux, cura carinas
Ære tuas valido pulsas sarcire: patefcunt
Namque etiam sorti, atque inimicis ictibus illæ.
Ne dum tota hosti conniteris arte nocere,
Te tùm despicias ipsum, sociosque tueri.
Fac ergo assidui diffractos verberare truncos
Adnexo juvenes componant robore, lamnis
Seu radio affixis obducant vulnera puppis:
Et pice suffusa liniant, cerâve tenaci,
Materies quæ multa tibi sit semper ad usus.

Perge

Perge, calet medio Mars gurgite; plurima pubes

Si tibi sit, Consul, confestim invadere pinus
Hostiles conare, ipsis & cominus armis
Rem brevibus perage, & concessas exere vires.

Luctator veluti, cui fortes corpore nervi,
Articulique vigent duri, se protinus hosti
Obiicit, & jactis circumdat membra lacertis.

At si pube viget contra adversarius, alnos
Tunc, Dux, tormentis inimicas longius arce
Continuò explosis, Vestaque ardente domato.

Ceu robustus ubi mediis è saltibus exit
In certamen aper, validi cui robore dentes,
Et vires multæ in membris, & fervida flagrat
Ira: canes circum quem decertare parati
Præcingunt validi, non cominus impete cœco
(Namque etiam ingenium brutis animantibus, uti
Quo valeant nutrire suam, & defendere vitam)

Hi monstrum contra irrumpunt, sed prælia longè
Exercent, magnisque prius latratibus urgent.

Hæc, illacque ægiles replicatis saltibus illum
Arcent solliciti, cursuque frequente fatigant:

Quò tandem multo lassus luctamine sese
Demittat: rapido tum saltu cominus illi
Illicet aggrediuntur, hianti & gutture cædunt,
Discerpuntque feri rabie, domitantque, necantque:

Viribus at totis, Prætor, conabere (1) Cori

Ne concessa tibi felicia dona sagaces

Præripiant hostes: nam sic spiramine læto

Descendent contra subiti, cædemque reponent.

Quin immo de puppe tibi cum sibilat aura
Præsentî Zephyrus, viresque, animosque ministrat,

Utere sorte data, mediosque immitte per hostes

Flammivomas puppes, quæ dura incendia classi

Adversæ portent, nimboque, ignique tonanti

Illicet involvant, flammisque voracibus urant.

At tibi ne incassum recidat conatus, aquosof

Per Nerei campos illarum dirige proras;

Ut recto cursu, certoque ferantur in hostem

Tempore: sic certa flammis ardentibus hora,

Directoque alni venientes tramite quibunt

Incurfare rates, latèque involvere nimbo

Sulphuris horridifici, subitaque absumere flamma.

Ergo

Si pubes plurima, statim inimicæ naves invadendæ.

Si secus eminens tormentis res peragenda.

Curandum, ne inter dimicandum ventum præripiant.

Incendiaris, cum ventus faveat, in hostes immitte.

Quod ut feliciter cedat, rectè, & certo tempore dirigendæ.

Ut verò è sententia res successerit, urgendum est prælium.

(1) *Togliere al nemico il vantaggio del vento.*

Cum fugiant hostes,
geminis cornibus, fuga
intercludenda,

Ergo age, prævalida si Cori Mulciber aura
Irritatus agit magnis incendia flabris,
Classẽ inimicam inter, tu Prætor, protinus acrem
Pugnam urge, & totam tormentis dissiice ahenis.
Quæ turpem si fortè fugam meditetur; iniquo
Nimirum vento; Vulcano, & Marte laborans,
Præcipe tum dextram pinus, lævamque tenentes.
Hostem in cedentem plenis descendere velis,
Atque fugam vasto maris intercludere campo.
Attamen id faciant, servatis versibus, alto
Ordine ne rupto spargantur gurgite, & unà
Amittant de puppe Noti spirantis amicum
Arbitrium: quo tota uno victoria pendet.
Nam sic ille citò conversis acer habenis
Circuitu longo poterit tibi commoda venti
Præripere, atque iterum pugnam instaurare labantem:
Jam victis quæ sæpe dedit solertia palmam.

Si qua navis amissa
velis, a reliquis discea-
da, illicet invadenda,

Qua arte in illam ic-
tumpendum. Et cominus
primùm.

Verùm si medio in cursu comprehenderis alnum,
Quæ pelago se pigra ferat, torpentibus alis,
Ictibus acceptis, confestim fortiter illam
Aggredere: umbrosis veluti cum saltibus aprum
Fortis habet multo venator vulnere tardum.
Et velut hic unco, fugiat ne fortè, refixo,
Robustus tenet; interdum nam viribus ille
Collectis visu se subtrahit: ipse morantem
Non aliter puppim, coniecto protinus unco,
Hostilem comprende, illamque rudente revinci.
Post ubi victa, labor superest, conflictus & ingens:
Scilicet objecti lateris perrumpere septa,
Fraxineos muros superare, & scandere in arcem
Æquoream, ut niteas navali tempora ferto.
In primis igitur (1) lorica navis ab alta,
Ut defensores nece multa expellere possis,
Ignea mala tuos confestim mittere in hostes
Præcipe Dux: plumbique simul fac missilis imber
Defluat assiduè canna brevior retortus;
Nudatus donec pateat tibi pineus agger.

Mox cominus diffra-
cto ense bipenne.

At turris si septa ferox lateralia miles
Servet, & obniscus multo conamine pugnet.
Acrior invades stricto tum cominus ense,
Et rigida simul objectum diffringe bipenai
Fagineum latus: atque viam tibi sterne sub arcem.

At

(1) Bordo, o fianco della nave, Italis, aliisq; gentibus dicitur.

At verò ut primùm turbatus cesserit hostis,
 Actutum infilias nudatam victor in alnum.
 Atque hic te, Dux, admonco, ne fraude maligna
 Deceptus cassem subeas: nam subdolus ille
 Interdum tabulata super flammantia spargit
 Sulphura: & incautus cum primum defilit intus
 Adversarius acer, acuto & detonat ense,
 Incendit, stragemque infert sine more tremendam.
 Idcirco juvat ante locum spectare: neque unquam
 In victam cœco prorumpas impete pinum.
 Quin etiam poteris prius ipse immittere restim
 Sulphuream, ut fraudem tibi detegat, inque dolosos
 Quæ cadat auctores, pœnamque resumat ab ipsis.

Ast illud tibi majus erit persæpe timendum,
 Dux Romane, furens rabie ne barbarus atra,
 Némpe ignominias, & victi nomina ferre,
 Impatiens, pyriam coniecto fomite, (1) cellam
 Incendat, rituque fero, atque immanibus ausis
 Devoveat sese Diris, & vindicet igni.
 Hostis ne palma victor potiatur, iniqua
 Sorte perire juvat, flammisque ardere voluptas.
 Victorem, victumque pyra comburier una,
 Est aliqua, est etiam victoria. Tam fera mentes,
 O' pudor, humanas cepit dementia! tantùm
 Pectora vindictæ stimulus mortalia torquet?
 Non hæc est mentis constantia, non generosi
 Vis animi, rerum discrimina nulla timentis,
 Quæ Fortuna ferat contraria, quæ varians Mars.
 Verum est imbellis, forti qui pectore sese
 Vincere, in adversum nequit & confurgere Fatum.
 Quippe inimica premit cùm sors, casusque finistri,
 Haud equidem vitam misero contemnere multum est.
 Ast animi virtus fortissima, robur aheni
 Pectoris, arbitrium fortis perferre, neque unquam
 Adversis vinci Fatis: generosus & ille est,
 Qui valet esse miser, sævamque evincere sortem.
 Sed quid de tali virtutem pectore quæro?
 Cui non humani sensus, cui nulla feroci
 Est pietas innata animo: riget aspera tantùm
 Barbaries, & bruta rigent rabiesque, furorque.
 Dicite crudeles gentes, quæ lacte ferino
 Pavit Hyperboreis vos, mater sæva sub antris?

Tom. I.

F

An

(1) *Santa Barbara.*

Cum verò victor recuperis, cavendum ab igne: ideoque cautè agendum est.

Et si deprensus pyrius pulvis est, in illum sulphurea immittenda restis est.

Majus periculum, & vix vitandum cùm hostis cœcus rabie pyriam cellam incendit.

In hujusmodi insanam rabiem accriter Vates invenitur.

An Pistris fuit illa? vel hac immanior Orca?
 An quæ subjectos vos despicit Urfa? maligni
 An rigor ille poli mores animo indidit atros?
 Anne fero commixta Erebo, & caligine cœca
 Vos æterna sinu nox obsita fudit: & ipsæ
 Eumenides genitos vos susceperet sorores?
 Quæ mox anguineo lactantes ubere, tetrum,
 Immanemque animis instillavere furorem.
 Quo sensus crevere truces, & barbara corda,
 Digna parente Erebo, & Diris altricibus ipsis.
 Vulcano quibus est potius flammante cremari,
 Quàm sit victori fasces submittere, & æquo
 Ferre animo, Mavors, & fors quæcumque pararint.
 O precor, ò miseri Stygios dediscite mores;
 Quos non Hircanæ, quamvis feritate potentes,
 Non Lybicæ coluere feræ, non Dipsades, & qui
 Æthiopum seposita tenent deserta dracones.
 Naturam vestram induite, & revocate relictam
 Formam hominis, revocate animos: communia vos ò
 Juraque Naturæ moveant, legesque Deorum.
 At vos Romulidæ, sacrum genus, indita magnis
 Pectoribus quibus est pietas, generosaque menti
 Virtus, Fata super quæ se, casusque sinistros
 Altiùs attollat, tales imitauer unquam
 Non sit barbaricos mores insana cupido.
 Sed pietas Romana magis, legesque Deorum
 Evaleant. Quid plura moror? non talia fervens
 Mars finit ulteriùs producere. Post ubi victi
 Aggeribus retulere pedes ignaviter hostes,
 Irrumpe ætutum, victique potire carina.
 At si fortè hostis summâ se puppis in arce
 Muniit, & creber plumbatis perfurit: ipse
 Infantis lana saccis, tabulaque tuere
 Pectus ab imbre fero, cantèque accede sub arcem.
 Quique latus munit fac ut Falcunculus hostem
 Fulminet adversum, turrimque effringere certa.
 Interea ne qui prora stat miles in alta
 Hosticus explosa feriat te glande caveto.
 Illud at in primis animo vitare sagaci
 Nitèris, ne miles ubi tuus insilit alnum
 In victam, vacuum tum defensore carinam
 Irrumpens citus adversarius occupet, & se
 Mox victor victæ jungat, servetque labantem.
 Idcirco alata sit semper plurimus arce
 Miles, ut insultus possit pullare ruentum.

Romanos hortatur, ut
 ab immani more absti-
 neant.

Quid agendum, cum
 hostis in puppis castello
 se communiavit.

Cavendum, ne in con-
 sistu vacua defensoribus
 propria navis relinqua-
 tur.

Idque

Idque mali sociæ pariter defendere pinus
 Tum poterunt; celeri si cursu ferre carinæ
 Præsentem nitantur opem. Sed protinus alter
 Jam labor ingreditur magis arduus. Est ubi pugna
 Rostratas inter naves: quia scilicet illæ
 Occurrere sibi solæ Tyrrhena per alta,
 Vel quia sub vastis conclusi rupibus Euri
 Veligeras nullis impellunt flatibus alnos.

Ergo agite, ò Divæ, & quoniam nova prælia Vati
 Confurgunt dicenda, novas in carmine vires
 Sufficite, atque novum fessis date mentibus æstrum.
 Vos &, Tritones, totas intendite conchas
 Afflatu, & calidos majori murmure in arma
 Irritate animos, acremque accendite pugnam.
 Ergo ubi Mars rauco signum dedit ære, Thetisque
 Immugit concussa sono, & perservida remis
 Æstuat intercisâ vadis spumantibus; & jam
 In luctam rostris occulant obvia rostra:
 Nautica displodi jubeas tormenta, carinæ
 Adversæ quæ septa petant, scindatque tonitru
 Vi portentifera: celeri, mora nulla, volatu
 Appete mox rostro rostrum, & propriis armis,
 Castello ex alto proræ certamen inito.
 Hinc ubi connisus turri pulsaveris hostem,
 Infilii in adversam, cuneo densante, Trissem.
 At verò ut juvenes irrumpant tutius, iclus
 Lethales contra plumbi, munire trilici
 Lorica, galeaque gravi, parmaque memento.
 Quin etiam fac pila ferant, protrudere ut hostem
 Evaleant, hastasque breves, queis spicula longa,
 Lataque sint præfixa, queant præcidere quicquid
 Obsistit contra, ascensumque moratur in arcem.
 Ollis idcirco pariter sit acuta securis
 In promptu, sit clava, & duro malleus ære.
 Ast in confertam quoniam descendere proram,
 Ardua res, multisque occurrit plena periclis,
 Quocirca juvenes quibus hæc data gloria, fortes
 Sint animis, agiles sint corpore; sintque periti
 Navali pugna, medias & nare per undas.

Perge, moræ cœptis semper felicibus obsunt;
 Invertuntque vices. Primo Fortuna labori
 Cùm favet, & Mavors se dat pugnantibus ultro,
 I, sequere: ut valido miles tenuit pede proram,
 Infiliiens victor, castello exturbet ab alto
 Hostem obluentem, & capto se muniat illo,

F 2

Ag.

Quid cùm inter solas
 longas naves certamen
 est.

Primum tormenta ca-
 plodenda.

Mox rostra rostris pe-
 tendenda: & incundum cer-
 tamen est.

Et quibus præscribitur,
 & ut præcauto opus sit.

Et quàm fortes sint
 juvenes, qui in proram
 inimicæ puppis infiliiunt.

Ubi feliciter proram
 occupant, & castello
 hostem exturbant.

44 NAUMACHICORUM

Aggere navali, confestim robore facto
 E duro, plenisque levi seu vellere cistis.
 Hinc auctus sociis ab amica puppe receptis;
 Irrumpat confertus, & ense, & fistula athena;
 Vique (1) foris potiatur, agens cædemque, necemque
 Hostibus adversum ferro pugnantibus, & se
 Continuo è mali septo tutantibus, ære
 Exploso, & ferro, & præacutis cuspide pilis:
 Aggere quo tandem, vi facta expellere totis
 Viribus adnissus conabere, & arce potiri;

Lembis armatis latera
 inimicæ navis oppu-
 gnanda.

Quæ postrema manet puppi turrita sub alta.
 At verò ut faciliè evaleas, nec sanguine multo
 Bellantum tibi rostratam submittere pinum,
 In latus armatas jubeas utrumque liburnas,
 Aut celeres lembos inimicæ irrumpere turris:
 Et crebrò glandes torquere, ignesque nocentes.
 At te ne simili petat adversarius astu,

Quæ muniri ad hoc
 malum propulsandum,
 Falconculis solent.

Et vacuum caveas puppim transversa subintret.
 Nonnulli ut quirent hoc propulsare periculum,
 (2) Aspidibus spondas obfirmant navis: in illis
 Seu tormenta, quibus vulgò cognomina (3) Petræ,
 (Impete quas valido, longèque per aëra vibrant,)
 Fecere, hæc, illac sua per discrimina ponunt.
 His etenim explosis, astuta ut fervidus arte
 Invehitur, facile est hostem pulsare ruentem:
 Et si Sors dederit, venientem apprehendere pinum;

Quid, cum adverso
 Marte pugnatur, agen-
 dum Prætoris sit.

Ast hilaris prima si postquam fronte refulsit
 Inceptis Fortuna tuis, mutata repentè,
 Averso refugit vultu, Mars & tonat atro
 Desuper incumbens nimbo, tum Prætor acerbo
 Confestim fato occurres generosus: & acri
 Ingenio, fortique manu amolire ruinam.
 Ingenio nam sæpe, manuque evincere Fata
 Concessum: præstantque animi, & prudentia forti.
 Ergo novis hostes sociis in septa receptis,
 Si dare terga tuos cogunt, proramque reverti;

Recens subsidium im-
 mittendū, ac recedentes
 firmandi sunt.

Auxilium tu mitte recens, delecta virorum
 Corpora, qui saltu jaciant se præpete in alnum
 Succedantque citi pugnae, firmentque suorum
 Nutantes animos, & prælia versa feroces
 Restituant. Quos interea tu fervidus ore
 Accendes dictis, laudemque, & præmia ponens.

Ante

(1) La Corsia. (2) Falconetti. (3) Pretere.

Ante oculos: & nō vincant mortemque, probrumque:
Quippe valent extrēma animum irritare calentem.

Sed neque si in capta valeant statione tenere

Se, deluctantem nec pellere fortiter hostem,
Præcipe, ut in propriam sese aquis passibus æcem,
Cedendum, Fortuna negat quando invida lausum,
Deducant. Verū multa hic solertia habenda est;
Ut puberū tuto possis servare recessu.

Castello ē. proræ redeuntis terga iuvenat:
Urgentes crebra globulorum grandine longè
Arceto, & iactis iteratis pulsibus, ollis.
Sint & qui socios, saltu sua rostra petentes,
Suscipiant, scutisque tegant: circumque recurrant
Veloces lembi, quò se demittere possint
Armati, & medias si fors labuntur in undas,
Accepti dextra in cymbas servantur amica.

At si principio vultu non annuit æquo
Mars tibi, vel subito mutatis Æolus auris,
Adversus perflēt, sperati ut nulla triumphī
Spes niteat, cœptæ tum Prætor subtrahere pugnae
Te, classēque, datis confestim in flamina velis,
Quæque suo puppis versu decedat: & omnes

Omnia nitantur ventis dare lina secundis.
Quin & circuitu longo sinuentur, ut ipsi
Præcipere evaleant spirantes hostibus Euros;
Nam sic securo classis subducta receptu,
Hostiles potis incursus vitare: citove
Conatu rursus certamen inire secundis

Auspiciis. At si malè cœptis protinus ipse
Detrectet pugnam adversarius, illicet alnis.
Tum levibus cursu præmissis præpete, longo
Præcipies, Prætor, gyro circumdare classē,
Præreptoque fugam vento intercludere, & acri
Remigio: reliquæ dum se in certamine puppes
Ventoque, remoque ferant. Sed jam subit alter,
Nec minor ille feri Martis labor: Ergo age campum
Ingrediamur: erit nam major adorea, & ingens

Gloria: rostrata sunt nobis prælia classe
Turrigeros contra Gaulos, Cōroque volantes
Committenda; petit cū res, & talia Fatum:
Nam scus haud tanti tentanda est alea belli.

Quippe impar nobis miscenda est pugna. Secundis
Auspiciis Vati faveas, RAMBALDE, canenti
Majorum laudes, atque inclyta facta tuorum:
Dumque tui egregios Polemices versibus ornat

Quod si neque his sub-
sidis remitti res poterit,
receptū canere opus est.

Quæ adhibenda iare
ceptu cautio sit.

Si principio adversa
pugna, aut venti in con-
trarium flent, à con-
flictu abstinendum.

Quod si hostes fugiant,
& ultiō insequendi.

Subit pugna longarum
navium cum Gaulis.

Apostrophe ad RAM-
BALDUM Mæcenatē.

Au-

46 NAUMACHICORUM

Aufus, inque ævum conatur ferre perenne,
Tu vires, æstrumque seni concede. Ubi Mavors
Jam tonat ære cavo, teque in certamina poscit.

Qua ratione hujusmo-
di certamen incundum.

Artibus his, Prætor, venies instructus in æquor;
Si læto venti flant murmure, cominus hostem

Si venti spirent, lon-
ga in cycladem classis
instruenda.

Ne citus aggrediare: Euro nam maxima Gaudi
Corpora versantur facile, assiduoque rotatu

Explodunt tormenta, ratesque impunè per omnes
Mille neces, totidem portant per vulnera: longa

Idcirco totam sinuabis cyclade classem;

Ut tormentorum valido se subtrahat ictu.

Et pugnam duc in longum, quò flamine tandem

Ventorum fracto subsidant molliter undæ,

Et sese pigri vix flectant gurgite Gauli.

Cum verò spirare defi-
nunt auræ, cominus cere-
randum, & quibus mo-
dis.

Tum tibi Mars quando, & pacatis Æolus auris

Annuit, in lento torpentes æquore pinus

Continuò aggredere, & totis te viribus infer.

Mox ubi remigio celeri transvecta carina,

Puppis in hostilis præfixit pectore rostrum,

Et tenet: Ut cursu cervum pernice secutus

Compressum valido tandem premit ore Molossus:

Castello è proræ juvenes certare iubeto

Missilibus crebris, mediamque irrumperè in arcem.

Ast alto quoniam Gaulorum vertice surgunt

Mœnia Penteris super arcem: atque hostis ab illis

Tela in subiectos torquet felicibus, ære

Disploso, pilumque manu robustior urget;

Idcirco factu res ardua, se super illam

Idem Gaulus pluribus
rostratis invadendus.

Mittere pernici saltu, pinnasque tenere.

Quare opus est magnis animis, & robore fortis:

Arte opus & multa Ducis est, astuque sagaci.

Ergo age, Partheniæ præcepta edisce Camœnæ.

Pluribus invadi rostratis, Prætor, eundem

Testudine militari de-
fendenda à missilibus pu-
bes, quique agiles, for-
tesque in navim infi-
liant.

Præcipies Gaulum: varia sic parte juvenus

Hostilis distracta, diu certamina ferre

Haud poterit, puppimque tibi concedet habendam:

Fac tua præterea pubes, testudine facta,

Defendat sibi tela super labentia, & ignem,

Desuper horrendo stridens qui depluit imbre.

Intercà membris agiles, & saltibus apti

Si qui sunt juvenes, animisque ad grandia facti,

Infiliant, murosque super victricia figant

Vexilla, & fociis aditum mucrone recludant.

Sunt antennarum qui grandes vertice corbes

Suspendunt, intusque locant delecta virorum

Cor-

Corpora, quæ parvo siphone armantur, & ense,
 Et levibus læva parvis de more teguntur.
 Antennas mox demittunt, corbesque carinas
 Intus agunt: saltu confestim præpete ab illis
 Exiliunt juvenes: cavea ceu turba leonum.
 Erumpunt patefacta, & dente minantur, & ungue.
 Mille neces, raptantque avidi, mactantque, vorantque,
 Sic pugnatores: mediosque feruntur in hostes:
 Atque acres pugnam instaurant: cæduntque, necantque
 Frustra oblectantes: Interdum his fortibus ausis,
 Ingentes Gaulorum arces in gurgite captæ.
 Hæc Rhodii primùm generosi inventa Gradivi
 Eduxere Equites, quorum est ad fortia niti
 Facta per egregios ausus, dextramque potentem.
 Tanta illis flagrat laudis, palmæque cupido,
 Sed qui magnanimo, cui tanta audacia cordi,
 Quo rerum casu, quæ tempestate, canenti
 Dic age, tu Clio, quæ facta illustra doctis,
 Et monumenta soles Heroum condere chartis.
 Immemori, tu Diva, precor succurre, viamque
 In sacros mihi pande aditus, roburque ministra.

Immensam Gauli molem Regnator Eoi
 Struxerat Othomanus: Nimirum splendida luxus
 Barbarici pompa, argumentum & grande futurum
 Majestatis, opumque: leves turrita sub auras,
 Cyclas uti medio nans gurgite pinea turris
 Surgebat: Delum potuisses credere Phœbo
 Insignem, Gyarumque fretis spumantibus actam.
 Quin & Dædaleo multum sudata labore
 Errabat pelago moles, atque illita fulyo
 Tota auro, tota & miris cælata figuris.
 Nam puppi in media dicentem jura Tyrannum
 Eois latè populis, folioque sedentem,
 Sculperat insigni dextra, studioque magister.
 Quem circum proceres, primosque ad iussa ministros
 Accipienda: Ducis vidisses ore iubentis.

Attentos pendere, humilesque capeffere leges.
 Hinc dextra, lævaque throni cælarat ephehos,
 Queis aulæ cura, & Regis commissa decori
 Ore omnes nitido, & primævo flore juventæ:
 Atque opere insignes Phrygio, textûque superbo.

His super in laterè admirandæ puppis utroque
 Othomanum quotquot regnârunt ordine Reges,
 Quemque sua facie, & propria sub imagine cælo
 Finxerat: expressos potuisses noscere vultus

Ex corbis ab antena
 suspensis animosiores
 in hostilem navim sal-
 tant.

Rhodii primùm Equi-
 tes audacia hæc inventa
 eduxerunt.

Musam invocât, ut
 qui primus inventor fue-
 rit, ipsi memoret.

Ingens Gaulus ab Re-
 ge Turcarum instructus
 fusè describitur.

Mira puppis sculptura
 depingitur.

Et utriusque lateris
 ubi Othomani Reges in
 auro cælati viscebantur.

Cun-

Cunctorum, propriasque notas: sic arte magistra,
 Ad vivum species, atque ipsa effinxerat ora.
 Dixisses, si verba darent, & vivere in auro.
 Hunc pictus vestabat equus; spadiceus illum:
 Vestibus insignes ambo, nitidoque galero,
 Et gemmis dites, niveisque adamantibus ambo.
 Hic pugnans inter bellantum millia, ferrum
 Per densos cuneos magna cum clade rotabat.
 Huic urbes, & regna dabant se victa: superba
 Centauro investus fulcabat pluribus ille
 Navibus Ægæum, Cycladesque ad frena vocabat.
 Huic opere Attalico variatum, & textile limbo
 Pro patrio super incumbenti more tapetum
 Legati Regum venerati dona ferebant.
 Ast illi gentes domitæ, populique tributa
 Ante pedes humiles mittebant. Ille patenti
 Metabatur agro sua castra; potentesque
 Urbes obsidio cingebat, & ære tonanti.
 Urgebat, juvenum & crebris assultibus acer.

Et Proræ mirum opus-
 scium.

Quin etiam pictæ præfixam vertice puppis
 Argento è solido sinuantem cornua Lunam
 Fecerat, Eoi gentilia signa Tyranni.
 Addideratque pharon puppi, quæ nocte sub alta
 Obscuras nitida pulsaret luce tenebras.
 At verò in prora geminos hinc, inde Colossos
 Finxerat Æthiopes, ebеноque insculperat: uni
 E niveo dentes ori indiderat Elephanto,
 Cruraque distortos, longa cervice, capillo
 Vibrato: curvæ qui grandia rostra carinæ
 Complexi, magno fulcibant robore nisi.
 At reliquum Gauli corpus, quod mole superba
 Conspicuum supra campos extabat aquosos
 Floribus insculptis, flavoque rubentibus auro
 Interstrictum oculis effecerat, atque decoro
 Pulchrum opere, & pulchrum signis, & divite luxu;

Præterea fucati auro splendente micabant,
 Et mali, & corbes, & veligeræ antennæ,
 Ipsi & erant, fulvo funes de vellere torti
 Bombycum, floccisque auro de ductile pulchri:
 Nimirum ut Zephyri spirans lascivior aura
 Luderet, excursusque daret per salsa secundum.
 Et fluere luxu mollitæ lenius undæ.
 Imperio è toto delectæ ad prælia publi,
 Atque Duci egregio tantam commiserat arcem
 Pignora chara quibus sua crederet. Ille superba

Filius Othomani Re-
 gis tam mirabili navi ve-
 hebatur, ut Mahometi
 delubra viseret: ei que
 donatia ferret.

Namque

Namque hac, quam lūxu tanto construxerat, arce
 Dilectum Othomanum Regni, Fortuna paterni
 Munere quem Divūm sua post matura manebat
 Fata sub Ægyptum mittebat; ut inde rubenti
 Væstus Ærithræo peteret delubra reposta
 Numinis infandi, & sua vota exsolverat aris:
 Ditæque offerret Mahometi dona: nitentem
 Gemmarum cumulum, quas plurimus arte magistra
 Encausto in fulvo, & sua per discrimina thecis
 Auratis opifex innexerat; orbis & instar
 Curvarat, medio nitidus fulgebat acervo,
 Atque ingens adamas: deni fulgore micabant,
 Titanem circa rutilum velut astra, pyropi.
 Hos circūm viridi centum splendore smaragdos
 Cernere erat, miro connexos ordine: curvo
 E limbo cumuli pendebant undique centum
 Candiduli, atque auro religati ductile Elenchi.

His super addiderat geminos donaria Mundos.

Unus erat nivea crystallo effictus: & illum
 Sidera quot prima, in totidem distinxerat orbes:
 Gyrus inque suis errantia fixerat astra.
 Prima renascenti fulgens argentea cornu
 Delia stellati metas pulsabat Olympi.
 Fecerat inde opifex ingentem Ægyptius orbem:
 Inque illo Solem cælaverat: omnia mundi
 Qui videt, & longo complectitur omnia flexu:
 Hinc magni circūm flammantia lumina Solis
 Crystallo geminos curvarat fusile circos:
 Hic minor, & Soli propior, te summe Deorum
 Nuncius, insigni ardentem fulgore tenebat.
 Te, Venus orbis amor, divūmque, hominumque voluptas
 Luce coruscantem pura, complexus habebat
 Alter, circuitu qui se majore rotabat.
 Sed totum paribus lustrabant passibus ambo
 Signiferum, paribusque annum cum Sole diebus.
 Exin quintus erat magno curvamine ductus
 Circulus, & mundi circūm versatilis axem.
 Sanguineo hic Martem fulgentem lumine multis
 Ducebat gyris, intricatoque meatu.
 Quique sequebatur post hunc vastissimus, ille
 Luce Jovem nitida radiantem, & præpete cursu
 Per totidem duodena annos stellata meantem
 Signa, supra Solem, & mundi convexa trahebat.
 Proximus huic Pater, & longo tardissimus ævo
 Septeno affixus circo veniebat: & igni

Tom. I.

G

Plum.

Scilicet ditissarum
 gemmarum cumulum:
 qui fuscè describitur.

Et duos globos, quo-
 rum unus cælum, & si-
 dera: quæ quàmvisissi-
 mè depinguntur refere-
 bat.

Plumbeus ardebat, dejecto & pallidus ore;
 Merorem Divi referens, vultumque malignum.
 Hunc circumplexus, reliquosque volumine vasto
 Inclusos orbis, Elementaque cætera mundi
 Astriger orbis erat, miro cælamine, & arte
 Effictus, variaque nitebat imagine pictus.
 Namque peritus eo tot sidera fixa magister
 Cælarat, cœlo quot cernimus, humida cùm nox
 Labitur Oceano, sudoque per aëra curru
 Invehitur, somnumque ægris mortalibus affert.
 Quin & imaginibus complexus singula certis
 Formisque, numerisque, situque effinxerat ipso:
 Ipsa per & spatia, & discrimina nota locarat.
 Hic erat Heniochum, celeremque videre Sagittam,
 Et Cepheum, pluviasque Hyadas, Aquilamque, Lynamque
 Arcturumque, Canemque, Lycaoniosque Triones.
 Delphinumque poli nantem per lucida, Cetumque,
 Et procul Argolicis gravidam vectoribus Argo:
 Cujus in extrema fulgebat puppe Canopus.
 Subter & Indus erat jaculator corpore nudo:
 Versicolor Pavo, & Doradas, & Olympius ales:
 Quotquot & adverso stellæ sunt axe repertæ.
 Parte alia Andromache stabat religata, feroxque
 Perseus, horrificæque rubebant ora Medusæ.
 Leniter Eridanus fluvio radiante fluebat.
 Et stellis candebat Olor: pennisque volabat
 Pegafus astrigeris, lucentibus & pede fontem
 Eliciebat aquis stellata è rupe; Poetæ
 Flumina quæ crebrò libant dulcissima, & aureo
 Cassiopea sedens folio; fertumque Coronæ
 Gnosfiacæ, Craterque nitens, atque Herculis astrum:
 Per medium longo complexu signifer omne
 Obliquus cœlum circumdabat, inque figuris
 Bis sex egregia cælatis arte nitebat.
 Lactea quin etiam candebat semita: magnos
 Quà stratum ad Superos iter est, tectumque Tonantis,
 Omnia sed longum quoniam comprehendere versu,
 Cuncta videbantur crystallo sidera in alba
 Docto sculpta opere, & cœlo variata magistro,
 Inque suo descripta situ, & discrimine certo:
 Cæruleoque file, & minio interpieta rubenti.

Alter terrarum Orbem representabat: in quo omnes terræ, ac maria, flumina, montesque depicta quàm solertissimè erant.

Alter at ex ebore, & torno radente politus,
 Et terras omnes referebat, & omnia Ponti
 Æquora: nam totum solertia scita magistri
 Illo terrarum, pelagique insculperat Orbem.

Ille

LIBER TERTIUS. 51

Ille hic occiduo non longè à cardine cœli
 Europam, Libyamque freto illabente revulsas
 Fecerat: hinc Abylam, Calpemque erexerat illinc,
 Herculeas olim metas, atque ultima Mundi
 Limina: perque sinum terrarum infuderat omnia
 Inclusæ Thetidos vada falsa: & litora circum
 Europæ atque Asiæ, Libyæque induxerat undas.
 Inque sinus, flexusque omnes curvaverat, illic
 Quod pelagus supra poteras, quodque alluit infra
 Cernere, & Jonium cum turrigero Ægæo.
 Insulæ & in media quotquot sunt Doride pictæ
 Orbe super cunctæ prospectabantur eburno.
 Quarum, Tyrrheno quæ surgit maxima ponto
 Italiam juxta, pelagi discrimine parvo
 Finxerat: & Scyllam supra, sævamque Caribdym
 Infra: verticibusque hærentes pinxerat alnos.
 Dextra Asiam, & primi spectantem lumina Solis
 Sculpserrat: extremoque locarat margine Seres.
 Et contra roseo disclusam gurgite Chrysen.
 Oceanum supra glacieque, & nocte rigentem,
 Atque ignota tenuis cælarat regna sub axe.
 At magnum Eoi Oceanum depinxerat infra,
 Inque diem medium diffuderat. illius amplo
 Tot dederat gremio terras innare, quot acris
 Jam nostri tandem solertia prodidit ævi.
 Exin Oceanum per fauces ire rubentes
 Jusserat Ægyptum, & sub thuriferos Nabathæos,
 Perque sinum gemmis baccatum Persidos, usque
 Tigris, & Euphratis communia duxerat ora.
 Faucibus inque ipsis Armusia picta: patentem
 Inde Thetin, flavo meruit quæ nomen ab Indo,
 Purpureis pinxit cum fluctibus: inter & ambas
 Indorum terras longo Gangetica gyro
 Æquora curvarat, Ganges quæ gemmeus unda,
 Vasta per ora fluens, nitidaque insignit arena.
 Hinc supra Seres deduxerat, inque supremos
 Ire Scythas jussit, tenebrosa que littora mundi.
 Parte alia Æthiopes profudit ad usque remotos,
 Inque plagas Austri, & nondum lustrata carinis,
 Si quæ diverso cœli stant regna sub axe.

Insuper Ammerice, rerum pars quarta nitebat
 Alterna de parte globi: cæлатаque duplex
 Magna videbatur peninsula, & una sub Arctos,
 Altera in Austrinum tendebat strictior axem.
 Ignea ab adverso tellus, magnisque rubebat

G 2

Flam.

Veteris Orbis descri-
 ptio: quæ ab Italia capit
 initium.

Novi Orbis, & Oceani
 tettraramque, quæ in eo
 sunt, narratio.

Flammis, ambusto mittunt quas vertice montes.
 Non uno has inter flexu freta confita crebris
 Cautibus, & cursum pelago alternante fremebant.
 Angustus geminos orbes jungebat amico
 Isthmus complexu; terræ discrimine parvo
 Oceanum spectans geminum vastissimus Atlas
 Hinc fluit, eque novis antiquos dividit orbes.
 Illinc Pacis amans immensis fluctuat undis
 Oceanus, seseque mari permiscet Eoo,
 Omnino nostris ignotus patribus: illum
 At nunc audaces jam fulcavere minores
 Latè omnem, terrasque novas adierç, novosque
 Invenere homines, nova bruta, aliasque sub undis
 Nare feras, lucere polo nova sidera, & agris
 Ipsam aliis etiam Cererem flavescere aristis.

Regna, urbes, cuncta-
 que flumina, sinus, ac
 montes in eo orbe admi-
 rando cælo exsculpta
 cernere erat.

Præterea primos terrarum sedulus orbes
 In sua regna, suas in partes pinxerat, arte
 Singula complexus solerti, & nobile cælo.
 Hic sursum montes eduxerat, atque nivosis
 Partim verticibus, partimque ornat opacis
 Culminibus, silvas quibus internexerat altas.
 Hic vallesque cavas, & confraga fecerat: inter
 Has resono dederat perlabi murmure rivos.
 Hic latè campos extenderat: hinc vaga cursu
 Grandia multiplici sinuarat flumina flexu.
 Hic & stagna, lacus hic sculperat: hic nitidus fons
 Rupe videbatur viva prorumpere: & illic
 In colles, clivosque humiles confurgere tellus.
 Hic cultam cælarat humum: campestrique hortis,
 Et Cerere induerat, miti clivosa Lyæo.
 Hic deserta unis squalentia semper arenis.
 Magnas hic opifex urbes, & mœnibus illic
 Inclusas arctis, hic pagos addidit, atque hic
 Oppidaque, arcesque, & tumulis castella sub altis.
 Quin etiam tenui radio, & cælamine acuto
 Addiderat sua quæque illis cognomina; ut ipse
 Cuncta videre loca, & certò distinguere posses.
 Imò & cunctorum certa intervalla locorum,
 Atque situs ipsos, positusque notaverat. Omnes
 Insuper & Mundi circos, qui maximus Orbem
 Terrarum Æquator, cælumque interfecat: & qui
 Se spatiis semper disjungunt undique eisdem:
 Semper & arctantur gyro, quò longiùs, amplo,
 A medio fugiunt æquo discrimine circo:
 Quique omnes magni sese per culmen utrumque

Item & Circuli, qui
 cælum, & terram præ-
 cingunt.

Axis

Axis agunt, mediumque diem sub vertice signant.
Digna Syracosio moles operosa Magistro.

His igitur donis, quibus auri plurima facti
Addidit, infectique, argenti & multa talenta,
Hæredem Regni mittit, sua pignora, natum:
Iret ut Arabiam, Nabathæaque regna, nefando
Vota soluturus Mahometi: insigniaque alto
Dona tholo in medio, foribusque affigeret amplis.
Et jam turrigerum currens felicibus auris
Ægæum transvecta abies turrita, secabat
Myrtæ Thetidos vada cœca, Rhodumque petebat.
Subter aquæ læto ludebant murmure, supra
Ludebant venti per signa argentea, perque
Purpurco undantes pictas velamine Lunas.
Lusibus ipsa etiam festis replebat Olympum
Pubes Threjicia, & longè convexa sonabant.

Fortè per Ægæas instructis navibus ibat
Classis aquas Melitæa, sacri quam, clara juvenus,
Ductabant Equites, Scythico qui bella Tyranno,
Cumque Afris agitant prædonibus, omnia circum
Doridos inclusæ vastant qui litora, & omnes
Navibus infestant, lembisque fugacibus undas.
Ut turrim procul Odrysiæ spiramine læto
Cycladis instar aquis Myrtois ire natantem
Conspexere, acri confestim laudis amore
Correpti celerant cursum. Ceu vertice ab alto
Cum venatores magnum videre leonem
Approperare, citi festinant tendere contra,
Luctatum, & forti palmam virtute mereri.
At verò Thraces turris de mole superba,
Ut pinus videre sacras descendere toto
Remigio, ventoque cruces albescere signis,
Et novere rates, & despexere Latinas.
Namque humiles veluti colles super eminent inter
Caucasus, & totus turrito vertice supra est.
Sic Rhodias inter puppes surgebat in auras
Altior, & Scythicus pulsabat sidera Gaulus.
Ast ubi jam propius Latæ venèrè carinæ,
Obstupuit primò pubes generosa, superbam
Dum Gauli molem, dum mœnia celsa metallis
Præcincta horrificis, dum tantis undique turrim
Instructam validis circumspicit armamentis.
Mox animos revocat, solitumque ad corda vigorem
Virtute insigni, & dextra tentare potenti
Fortunam pugnæ, maneat quæcumque parata,

Ægæo mari ad Myr-
toum mare primùm Tur-
cicus Gaulus à Melitæa
classe conspectus, summo
Equitum gaudio, qui sta-
tim contra illum protas
dimicarum dirigunt.

At Thraces Gauli mo-
le conspiciunt illas despiciunt.

Obstupuerunt primò
Rhodii ad infuetam Gau-
li molem.

Revocant mox ani-
mos.

At

At Dux in puppim socios accirier omnes
Ære jubet: mora nulla, citi venere vocati,
Et circumferti stipant subsellia. Prætor

Illos Prætor ad certamen hortatur: etque acris stimulis accendit.

Tum sic facundo jactat ore fugacia verba:

O socii nostri decus Ordinis, ò Equitum flos
Electus, Melitæ spes omnis, & omnis aviti
Spes regni, dextro Superiorum numine venit
Exoptata dies, votis & mille cupita:
Qua vestris laudes majorum æquare potestis,
Et veteres paribus fastos ornare triumphis.
Cernite, ut Ægæi calcat pede falsa superbo
Æquora, velorumque sinu tenet Æolon amplo;
Illius & læto famulantes flamine ventos.
Cernite, turrato ut superas se vertice in auras
Inferat, & magno minitetur sidera fastu?
Auro ut cælato, & spirantibus illa figuris
Se jactet, centumque cavis ut fidat ahenis?
Quin etiam (ad nostras retulit certissimus aures
Nuncius) illa sinu dilectum pignus Eoi
Regis habet, juvenem, quem solvere vota Sabæo
Mittit in Arabiam Mahometi, & ditia ferre
Munera mille auri, atque argenti mille talenta,
Et cumulum ingentem gemmarum, Orbesque magistra
Factos arte duos, quibus haud præstantius unquam
Est quidquam Eois confectum finibus: illis
Et maria, & terræ, cælumque, & sidera picta.
Hinc vos quanta manet nunc gloria, quanta triumphi
Spes, vos ingenio generosi expendite vestro.
Quare agite, & magnos si quod tentamus, & ingens
Ex illo venturus honor, palma inclyta, fortes
Irritate animos, cunctasque expromite vires.

Hæc ille: ardentes oculis, & pectore toto
Spirantes socii Martem plausere secundo
Murmure; percussum Myrtoum quo mare circum;
Et terræ circum responsavere natantes.

Pugna committitur, ingenti tormentorum clangore.

Tum Prætor geminis instructas versibus omnes
Ire jubet puppes; suspenso & cœrula remo
Vertere, & in Scythicam paulatim accedere turrim.
Ut Rhodiam Thraces classem videre propinquam
Adventare, citi cuncta in tormenta coruscant
Injecere facem: confestim murmure rauco
Bombardæ strepuere, gravesque repente per auras
Intorsere pilas: horrendum sibilat aër
Percussus, latèque poli convexa reclamant.
At quoniam non dum classis Melitæa sub ictum

Ve-

Venerat, incassum tanti cecidere boatus,
 Atque pilæ, atque ignes, & diri pulveris ira.
 Non secus ac magno tonitru, immensoque fragore,
 Cum resonat domus alta Jovis, cum fulgurat, & cum
 Omnia permiscet sine vento, & fulmine, tantis
 Motibus intactæ persistunt vertice summo
 Alburni silvæ, tantis & gurgite tutus
 Nauta minis medio consistit. Prælia Consul
 Tunc usu edoctus multo navalia, tempus
 Nactus in hostilem toto succedere Gaulum
 Remigio, actutum celeri properare Triremes
 Imperat, & rostro turris terebrare cavatæ
 Mœnia querna, super cellas & scandere pinnas.
 Haud mora, robusto promotæ remige pinus
 Velivolum subter Gaulum veniè, latusque
 Trans prima ante alias fixit Prætoria rostro.
 Extemplò explòsis stridens hinc ignea cannis
 Grando ruit, densusque nitri tegit aëra nimbus.
 Illic crebra sonans per inane nocentior imber
 Depluit Odrysia jaculorum missus ab arce.
 Continud hinc pubes Melitæa, & Threjicia illinc
 Sternitur icta; rubent effuso falsa cruore.
 Exin nudato, Mars atrocissimus, ense
 Committunt Rhodii pugnam, certantque supremum
 Cycladis alatæ saltu superare cacumen:
 Irrumpunt, ferrumque rotant, feriuntque, necantque
 Threjicios: totis instant & viribus arcem
 Scandere: nequidquam saltu tamen itur in altas
 Murorum pinnas: aded tollebat ab undis
 Barbara turritum puppis caput, ipsaque primùm
 Pulsa licet, secura situ sua mœnia pubes,
 Et jaculis crebrò jactis, atque igne tuetur.
 Tum tanta advertens Prætor discrimina, tali
 Sermone alloquitur juvenes, iramque tepentem
 Inflamat rursus, vires & sufficit acres:
 Ne trepidate animis, Mavortia pectora: nec vos
 Altior hostilis vertex perterreat arcis.
 Invia virtuti non est via: nullus & altus
 Mons aded est, quem non superet spes fervida palmæ.
 Non vos, ò socii, toties qui fortibus ausis
 Barbaricas ferro classes vastastis, & igne?
 Non vos, qui mediam irrupistis nuper in Hellen
 Puppibus immissuri ignes ante ora Tyranni?
 Qui frendens rabie immani, cæcoque furore,
 Centum tormentis utraque tonabat ab arce.

Mox comminus, hinc
 sclopiis, illinc immenso
 sagittarum imbre.

At nequicquam itur
 inassultum, aded emine-
 bat Turcicus Gaulus.

Dux periculo suorum
 animadverso, iterum eos
 hortatur, ut pugnam in-
 staurant, memores pri-
 scæ virtutis, & Majorum
 gloriæ.

Nec

56 NAUMACHICORUM

Nec potuit tantis virtutem frangere vestram,
 Ardua quæ quàmvis, vestro confecta labore
 Illa tamen: magnumque dedere in secula nomen.
 Ergo agite, & tantis hoc unum adjungite rebus,
 Summa quod egregiæ laudi fastigia ponat.
 Quin etiam juvat hoc tandem superaddere, vestri
 Ordinis hoc uno certamine vertitur omnis
 Gloria, quæ manibus nunc vestris nititur, illi
 Consulite, & quantum sit cordi, ostendite factis.

Novis stimulis incen-
 si Equites iterum conan-
 tur in navem scandere.

At iterum referre pe-
 dem coguntur.

His dictis accensi animi, generosaque corda
 Incaluere: novisque velut calcaribus acti,
 Conferti in pugnam juvenes, Martemque feruntur.
 Ergo quisque suis connisus viribus, altam
 Conatur turrim conscendere, signaque primus
 Inferre, & captis victor præfigere muris.
 Ac velut horrendo Boreas cum turbine fervet,
 Et freta despumant rigido pulsata flagello.
 Certatim ex alto per crebra volumina fluctus
 Irrumpunt, glomerantque vadis spumantibus & se;
 Alter in alterius procumbens tergus, & altos
 Nituntur cuncti scopulos superare, refuso
 Gurgite: sic Equites prorumpunt versibus æquis
 Unà omnes glomerati, animisque calentibus ira:
 Vi certi turrim conscendere, vincere certi:
 Vel si Sors renuat, præclara occumbere morte.
 Sed postquam multum certatum Marte cruento,
 Plurimaque egregiæ virtutis signa dederunt,
 Haud, altam superare arcem potuere, frequenti
 Connisi quamquam saltu, ferroque feroces
 Murorum è summo pepulissent vertice Thraces.
 Fortè inter primos Equitum, qui puppe sub alta
 Prætozem circumstabant, corpusque tegebant
 Objectis contra parmis, pulcherrimus ore
 Unus erat, primoque insignis flore juventæ.
 Tunc etenim teneræ prima lanugine mææ
 Cæptabant rara florescere, vivida menti
 Virtus, & validum formoso in corpore robur,
 Crescere & audaces animi: summum genus olli
 E COLLALTIADUM deductum stirpe vetusta,
 Grandibus & titulis majorum, ostroque superbum.
 Magnanimus (1) puer, & tot avorum sanguine dignus;
 Et

(1) *Vinciguerra IV.* de quo ita in annalibus memoriæ pro-
 ditum; Turcarum terror; ac Fidei propugnaculum.

Et patria dignus fortuna: aucturus & ipse
Familiæ decus egregium, laudesque parentum;
Inque novos titulos, magnumque in nomen iturus.

Nam propter palmas Thracum de gente relatas
Sæpius, insignique actos cum laude triumphos,
Turcarum Terror (1) Polenices nomine dictus.
Hic ubi cum dubio certari Marte videret,
Versarique suos Fati discrimine certo,
It cœtum in medium confidentissimus, atque hoc
Aggreditur sermone Ducem: liceat mihi, quæso
Inclyte Dux, tanti in partem certaminis ire,
Laudis & optatæ in partem, partemque triumphi.
Inventum Fortuna novum mihi suggerit, & mens
Ipsa mihi mea, si tantis modò Juppiter ausis
Annuat, insigni decorabo laude juventam:

Atque novis Meliten palmis, clarisque triumphis
Ornabo: in me non virtus spectetur ab annis.
Quamquàm etiam interdum teneris stat magna sub annis.

Tum Prætor pueri mentem miratus, & ausa;
Credo equidem, nec fallor, ait, tibi sydere ab alto
Hos animos, mentemque datam; perge inclyte, per me
I, licet; omnipotens votis his Juppiter adsit.
Et tua cuncta, precor, fortunent Numina vota.

Hæc ille: at juvenis cui laudis mira cupido
Magnanimum pectus succenderat, acer in altam
It citus antennam, summoque in vertice fidit
Læva ancile ferens, dextraque interritus ensẽ.
Mox jubet antennam dimittier, inter & altum
Converti Gaulum, ceu quondam more vetusto,
Querna è Turre (phalas dicebant nomine Graii)
Perque trabem oblongam demitti corbe feroces
Mœnia quique viri circùm præcincta subibant.
Obstupuit primo Prætor, dum talia cernit
Ausæ: sed illa suo secum sub pectore volvens,
Est Deus, est, inquit, certo qui numine tanta
Orsa movet: Nequeunt namque hæc sine numine fieri.

Ille sed antennæ demisso e vertice, turrim
Inque hostes saltat medios, ferrumque coruscum
Hæc, illac rotat imperterritus; ære ab alto
Qualis ubi in prædam præceps delabitur ales
Sacra Jovi, timidasque fero petit ungue columbas.

Tom. I.

H

Con-

(1) *Vinciguerra IV.* de quo ita in annalibus memorie proditum; Turcarum terror; ac Fidei propugnaculum.

Nobilis Eques se Duci
sistit, facultatemque sibi
dari petit, navem incen-
dendi.

• Dux magnanimum ju-
venis animum, fortemque
admiratus, atque Divi-
num quid subesse putans,
facultatem præbet.

Ille in antennam evo-
lat, eaque mox demissa,
audacissimus navem in-
trat: aditumque suis ape-
rit.

• Tandem attonitis Ru-
pere Turcis, magna ipso-
rum strage Gaulus capi-
tur.

58 NAUMACHICORUM.

Continuò tantis perculsi audacibus ausis
Hærent attoniti, nec se defendere Thraces,
Nec statione queunt insistere; victor at ille
Demittit scalas, sociosque ascendere in altum
Hortatur; mora nulla, citi super alta carinæ
Ascendunt tabulata, hostesque impune trucidant.

Hinc novum inven-
tum, ut coribus anten-
narum summo suspensis, ho-
stiles naves peterentur.

Et tandem læti capta dominantur in arce.
Unius & tantam peperit fiducia palmam.
Talia post Equites generosa inventa secuti
Viminas alto antennarum vertice corbes
Suspendere, quibus suscepti protinus alnum
Hostilem scuto armati, ferroque subirent.

At me sublustri consurgens Vesper Olympo,
Atque gravis curis, annis & pluribus ætas,
Ulteriùs prohibent cithara producere cantum.

NAU-

NAUMACHICORUM

LIBER QUARTUS.

A Sr age, velivolas quæ cura in fluctibus alnos
 Instruere, undosum ponti seu currimus equor,
 Sive hostem contra procedimus, aspera Mavors
 Cum fortem tonitru vocat in certamina pubem,
 Dicendum nostro jam carmine: Sed prius artem
 Qua, Palinure, ratem cursu (1) veneris euntem,
 Accipe: Quem fugiens secat alto in gurgite Rhombum,
 Ipse etiam spatiis teneas æqualibus, illam
 Ærato donec mordebis dente propinquam.
 Ceu cervum, aut timidam sylvosa per avia dimam,
 Cum celeri sequitur cursu canis acer, in herba
 Quem notat hæc callem, effuso de corpore odore,
 Ipse sagax premit, arreptoque insistere cursu
 Non cessat, prædam ni prenderit ore tenaci.
 Quod si flaminibus volat ocyor usa secundis,
 Quam sectare, ratis, geminato nitere velo
 Accelerare fugam, propior cum veneris, illum
 Accipies statione locum, quem iussa dedere
 Consulis, ut recto sese instruat ordine classis.
 Hostica sed fuerit turris si pinca, pugnam
 Incipe, displois Vulcano ardente metallis.
 Ni prius e malo demittens cornua, victam
 Se tibi victori dederit, pugnare recusans:
 Nempe animis juvenum, ventoque, & viribus impar.
 His actis, Prætor turrita protinus alno

Modus insequendi na-
 vim describitur.

Quem ordinem teneat
 classis in navigando.

H 2

Car-

(1) *Dar la caccia.*

Carpat iter, mundique plagam, qua ducere classem
 Destinat, actutum teneat, tantumque recurat
 Neptuni campum, quantum satis esse putabit,
 Ut reliquæ cursum capiant, retroque sequantur.
 Mox aliæ, ut nostro jam dictum carmine euntem
 Sectentur, recto donec sese ordine sistant.
 Sicque omnis Rhombo percurrat classis eodem.
 Verùm illud cura caveant solerte magistri,
 Dum vexilla sequi celerant Prætoria, eandem
 Et prensare plagam, ne rostris obvia rostra
 Occurrant, seseque premant, cursumque morentur.

Cavendum, ne sese
 mutuo occurſu implicet.

Modus explicandi
 aciem ad pugnam expo-
 nitur.

Quod si belligeras metari in fluctibus alnos
 Stat tibi, Prætor, ubi adversarius explicat acer
 Ipse suas, Martemque vocant tormenta boatu,
 Unicus ad rauci spirantia flamina venti
 Accipiat naves ordo, propiorque sub auram
 Accedat: quæcumque latus sic vertet in hostem;
 Atque explosa globos jaculantur athena tonantes.
 Ignivomas dextrâ naves sinuabis: ubi acer
 Ad lævam posuisse suas spectabitur hostis.

Explicatur exemplo
 Jacobi Ducis Eboracen-
 sis.

Causa belli inter An-
 glos, Hollandosque ex-
 ponitur.

At quoniam facile exemplo præcepta tenemus,
 Et juvat Heroum insignes celebrare triumphos;
 Concilio e Divum magno felicius ævum
 Victor ubi curis agitas, terraque relicta,
 O adsis, Jacobe, decusque, & gloria regni,
 Arctois cingit quod fluctibus Amphitrite:
 Partheniæque sacri da fontis flumina Musæ,
 Dum laudes celebrare tuas, & grandia facta,
 Apparat, & seclis transferre trophæa futuris.
 Ingentes Batavi classes ingentibus ausis
 Ornant pelago leges, & jura daturi.
 Scilicet Oceani spumantia lora tenere
 Soli affectabant, magnis & currere Gaulis:
 Ac reliquos populos arcerent omnibus undis,
 Nimirum occidui gazas, & munera mundi,
 Et vastas Orientis opes, mercesque beatas
 Persarumque, Arabumque, & Cinnama divitis Indi,
 Ad patrias soli raperent, gens invida, terras.
 Id veteres Domini, qui tot per secla Britanni
 Obtinere prius, cum vix per cœrula nomen,
 Ni piscatoris Batavi, obscurumque sonabat;
 Haud equidem passi, belloque, armisque superbos
 Frangendos duxere animos: sententia cunctis
 Gentibus hæc una est, primi subsellia cætus
 Seu teneant procures, seu plebs numerosa secundi.

Re-

Regnum armis placet asserere, & sua jura tueri.
 Haud mora fervet opus, fervent navalia, fervet
 Portibus in cunctis delecta ad bella juvenus:
 Conveniunt ad signa viri, nautæque parati.
 Coguntur naves, & classis cogitur omnis:
 Jacobus toti Dux classi imponitur, illum
 Extulerat regale genus, & Martia virtus.
 Nam Regis germanus erat, venturnus & ipse
 Imperium in magnum; & ni Fatis Fata fuissent
 Adversa, à Latia divisos sede Britannos,
 Rursus divino poterat conjungere nexu.
 Sed jam tempus erit, patrio cum reddita scepro,
 Id tua progenies, cunctis plaudentibus astris,
 Efficiet, summi quando Regnator Olympi
 Annuet exoratus, & impia desinet ætas:
 Atque novam ex aureo nebunt cum flamine Parcæ.
 Nec spes vana; adytis cecinit sic Phœbus Apollo:
 Et quæ Fatorum ventura ex ordine pandit,
 Fatidica interpret Divorum sacra Pronæa.
 Decertata vocant sed prælia Marte secundo
 Jam Vatem, stridetque tonans per cœrula bombus.
 Jam ferrugineos surgens Aurora capillos
 Extulerat pelago, sensimque rubescere flammis
 Cœperat, interpecta nigrantibus undique punctis;
 Horrifici præsaga velut certaminis: & jam
 Anglicus è specula custos denunciât hostes.
 Est in conspectu Batavæ telluris ad Arctos,
 Inque obversa latus spirantes insula Cauros:
 Texelia, insignis portu cognomine dicta,
 Huc omnes Batavum vires, huc maxima classis,
 Quam centum supra turrito corpore pinus
 Conflabant, instructæ armis, & milite multo.
 Pulvereque, nitroque, & terrificis tormentis,
 Convenère, Ducis nutu ad fera bella coactæ,
 Hostem expectantes, ventumque in vela secundum.
 Postquam alta e specula custos clamavit ad arma,
 Censuit & vires, omnesque ex ordine naves;
 Exin cuncta Duci retulit; tunc impiger ille
 Haud mora centenis è puppibus explicat agmen:
 Præcipit inque uno consistere tramite naves.
 Et quoniam Lybicus tendebat vela secundis
 Flaminibus, tepidum idcirco se flectere ad Austrum
 Dux classem jubet, ut concessi commoda venti
 Accipere, & faciles possent se evolvere pinus.
 Agmen & ipse tenet medium, primumque regendum
 Ro-

Classis Dux Jacobus eli-
 gitur.

Texeliæ sinus descri-
 bitur, ubi certatum.

Conspetto hoste,
 aciem Jacobus explicat,
 inque hostem vadit,

Explicat & suam Op-
 damus hostem exceptu-
 rus.

Roberto dedit, & Comiti dedit ultima signa.

Non piger Opdamus Batavas in praelia puppes

Instruxit, quamquam non prospera flaminis aura

Perflaret, medioque locans sese agmine Gaulo

Ingenti, magnæ surgens qui cycladis instar

Turritum è pelago caput ostentabat ad astra

Arduus, horrificus, duro tormenta metallo

Perque latus centum complectebatur utrumque.

Atque in pugnam suos
accendit.

Trompion hinc ventique ducem, Martisque peritum

Fronte locat, stimulatque animos in praelia dictis,

Venturas memorans laudes, & dona parata.

Non minus interea Princeps per singula vectus

Signa, suos animat, magnisque hortatur ad arma

Promissis, priscæque refert præconia laudis,

Et quæ de Batavis retulerunt præmia victis.

Nunc tempus, factisque novis, & fortibus ausis,

Animat & suos Eboracensis.

Munera muneribus cumulare, trophæa trophæis.

Hoc si victores eritis certamine, magni

Imperium Oceani, & summum referetis honorem.

Edomitique scient Batavi, quæ bellica virtus

Quæque Britannorum sit dextera, seque lacunas

Batavicas inter condent, victique silebunt.

Piscatu, ut nuper, victum, textuque requirent,

Omnibus ignoti terris, atque omnibus undis.

Nec sibi cum lento credant certamina Ibero

Nunc fore, quem centum annos æquavere morantem.

Sed quid ego palmas moror, & navalia ferta?

Ite, viri, conferte manus, pugnamque ciete.

Hæc ubi dicta, cavi dedit æris murmure signum.

Mox certamen ordi-
tur.

Haud mora terribili bombo sonuere metalla

Mille explosa: volant Vulcano ardente per auras

Mille, & mille pilæ, seges ærea, & horrida Martis.

Ac veluti Siculo surgens Vulcania ponto

Accensis fervet fornacibus, undique & atram

Acris pugna depingi-
tur.

Eluviem vomit, & saxorum turbine, fumoque

Et maria, & terras, & lucida contegit astra:

Horrendumque tonans terroribus omnia complet.

Sic & turritæ reboabant æquore pinus,

Mille sinu flammæ, incendia dira vomentes.

Et quoniam in Batavos perflabat flamine læto

Africus, & fumi nubes, & noctis iniquæ

Adversum chaos, atque volumina spissa ferebat

Pugnantes contra, vultumque horrore replebat.

At non victi animo Batavi, nec sorte sinistra

Perculli, totis pugnabant viribus, & se

Sol-

Solliciti in pugnam stimulant, ipseque rector
 Dat focis animos, & praelia voce gubernat.
 Ictibus interea volitant diffracta per auras
 Rostra, trabes, mali, discissaque turbine vela.
 Iple & ferratis concussæ pulsibus alni
 Imbre laborabant multis è partibus hausto.
 Nec non & cædes hominum miseranda: fluebant
 Membra recisa vitum medias ejecta per undas:
 Et clamor morientum, & vitam ex hoste precantum.
 Et tormentorum fragor horridus, & fera nimbo
 Tempestas igneo resonans, gemitusque natantum
 Tristem oculis speciem, spectacula dira ferebat.
 Et quamquam Batavi navem ad sua signa Britannam
 Submisere, suâ temeraria classe relictâ,
 Quæ medios pleno velo perruperat hostes;
 At pendebat adhuc dubio victoria Marte,
 Nec cui victori tertum navale pararet,
 Cernere erat, fortis cum Dux Jacobus in armis,
 Sortis ut arbitrium virtute evinceret, omnem
 Ire aciem, facto signo præcepit in hostem:
 Ipseque turritam Prætoris fertur in alnum.
 Rursus & hic Mavors accenditur horridus, atque hic
 Vulcanus tonat, & rursus furit ignibus atris.
 Illicet Opdamus Prætoria tota sub auras
 Exiliit succensa, oculis miserabile visu.
 Non secus effosso cum Vella inclusa cuniclo,
 Scintillas gremio immixtas accepit ab hoste,
 Actutum volat arx, magnaevulsa ruina,
 Dat sonitum ingentem latè, disiectaque secum
 Cuncta trahit, nimboque involvit pulveris atri.
 Subtus terra tremit, subsultant vertice colles,
 Attonitique stupent homines, & corda tremiscunt.
 Ipseque dum socios hortatur, & impiger arma,
 Intrepidusque manu tractat, ruit impete in altum,
 Sorte infelici, & sub funere merfus acerbo.
 Ductoris casu Batavorum exterrita classis,
 Adversumque videns Martem, ventumque sinistrum;
 Qui contra nimbos, tempestatemque nigrantem,
 Et strages unâ centum, centumque ferebat
 Igne necesse; tum fracta animos, & viribus impar
 Obliquat velum in ventum, refugitque propinquum
 Texelice ad portum, & tuto se condit in alveo.
 Instant victores, pigresque ex vulnere naves
 Partim vi capiunt, partim dant ignibus; illæ
 Imbre fatiscentes falso merguntur in undis.

Ingens navium ruina,
 & cædes hominum.

Jacobus tota acie in
 Batavos fertur: Ipse Præ-
 toriam aggreditur.

Quæ, igne accenso, in
 altum exiliit.

Opdamus igni consum-
 ptus: cujus nece Batavi
 exterriti fugam capiunt.

Instant victores, in-
 gentique victoria po-
 tiantur.

At

64 NAUMACHICORUM

At Dux insignis palma Jacobus opima,
Qua nunquam vitreo vidit Neptunus ab amne
Majorem, Nymphæ non & plausere marinæ,
Victricem patrias classem deducit ad oras,
Bataviam postquam latè terrore replevit,
Damna minans populis jam jam majora superbis.

Sed quò me Musæ rapuistis, & entheus ardor?

Vatis Enthusiasmus:
reddique opæ Sirenum
in gremium.

Hunc Vates clivum conentur scandere, quorum
Et florent vires, & vivida temporis ætas.

Jam me lustra premunt duodena, atque insuper orbes

Quinque, senescentem rosei nec munera Bacchi,

Præoniæque valent artes revocare vigorem

Ingeniique, animique, & priscae flumina venæ.

Reddite Sirenum in gremium: me littus amicum

Hæreatur socios, ut tu-
mulo titulum præfigant.
Surrentina in æde, quam
ipse à fundamentis ex-
truxit imitatus Adium
Sincerum popularem suum,
qui non longè & ædem
ædificavit, & tumulum
posuit.

Accipiat: formosa sinu Colomelis odore

Hic Vatem foveat, pascaturque suavis herbis;

Quo tandem placida compositus pace quiescat

Virginis in templo: tumuloque hoc addite carmen,

Parthenii si quæ, socii, vos cura tenebit.

Propter (1) Olympiæ quæ templum Virginis orta,

Hic Surrentina Magnæ Genitricis in æde,

Quam rea construxit voti, Matrique sacravit,

Parthenii argutum cecinit sacra Musa, flet nunc.

At quoniam, RAMBALDE, seni tu sufficis æstrum,

Instaurasque novas vires, & carmina Vati,

Te sequor, auspicioque tuo do carbasa ventis.

Me, me ipsum, seniumque tuo munimine vincam;

Ut fertum navale tua virtute relatum

Per tua multiplici nexu se tempora flestat.

Scilicet hoc unum deerat, terrestria quando,

Vallaris, seu sint muralis dona coronæ,

Olim victricem cinxerunt plurima frontem.

Ergo age jam tritum Musis læto omine campum

Ingrediamur, erit merces audacibus ausis.

Cum ventus favet, e
superiori plaga spirans
libera dimicandi pote-
stas.

Si vento (2) immineas hosti de puppe secundo,

Libera, Prætor, erit tibi tum certare potestas,

Inque hostem plenis cum vis descendere velis.

Consilio id sano facies, cum scilicet hostis

Stat trepidus, latumque secut mare navibus impar.

Quod provecta dies si sit, certoque vereris

Verum inclinante die,
cum mutari soleat, absti-
nendum.

Ne

(1) Virgo Olympiæ, vulgò *la Madonna di Piedegrotta*, quod illius ædes ad radices Pausilypi ante aditum cyp-
tæ, quæ Puteolos ducit, sita sit. (2) *Star sopra vento*.

Ne fervet dum Mars, & flammis Mulciber ardet,
 Adversus spiret mutatis Æolus auris,
 Abstineas pugna moneo: monitique memento.
 Cùm matutinus cœlo defudat Eous,
 Et surgunt cum Sole leves Eurique, Notique
 Tum tempus certare, armisque irrumpere in hostes.
 Si faveant dextro venientes flamine Cauri,
 Atque hostem superas alnis, & viribus, uti
 Tum vento, numeroque potes: quot duxeris ipse
 Navibus a tota divulsis classe, sagacem
 Præcipe legatum diversa è parte carinas
 Hostiles petere, explosisque invadere ahenis.
 Sic facile optatam referes post prælia palmam.
 Quod si turritis superat contrarius alnis,
 Sed venti non lora tenet; quin scilicet infra
 Navigat, è numero captare hæc commoda multo
 Nequidquam valet; interdumque minoribus hostis
 Cum numero ratibus retulit navalia ferta.
 Est tamen, est illud lucri pugnantibus infra
 Spirantes auras, quod cuncta explodere in hostem
 Tam quæ prima tenent, quàm quæ tormenta secunda
 Turrîtæ tabulata ratis; quando altius aura
 Assurgit latus incumbente, fretumque refundi
 Haud per aperta potest spiracula, & ilicet omnem
 Tormentorum usum, juvenumque evertere curam.
 Præterea si quæ navis concussa laboret,
 Vulcanoque, vadoque, aut fractis verbere malis,
 Sese conflictu poterit subducere vento
 Longiùs ex acie, illatam & reparare ruinam.
 Et si Mars contra se fronte ostendet acerba,
 Pugnam deferere, & tuto se condere portu.
 Commoda quæ deerunt, quibus aura immurmurat Euris
 Felici à puppi veniens, & amabile murmur
 Excitat ardentes animorum in prælia vires.
 Atque hic te, Prætor, moneo, ne vela secundum
 Des temerè in ventum: pugnae cùm linquere campum
 Inque fugam spectas, salvasque reducere naves.
 Quando nulla tuis major ventura ruina est,
 Quàm cùm decedunt inimico instante secundis
 Eurisque, Zephyrisque: potis namque ille sequendo
 Assequier, trepidosque tuos invadere, certa
 Damna tibi, cædesque ferens, incendia, & ignes.
 Quocirca mediteris, ubi sub tuta receptum
 His tantùm facies in casibus, humida cùm nox
 Appetit, & tenebris cita subtrahit omnia visu.

Tem. I.

I

Cùm

Mane verò consiliis
 certamen inicitur.

Quibus commodi essent,
 qui inferiori parte navi-
 gant.

Habet autem & illud
 commodi, quod cuncta
 in hoste tormenta explo-
 dere facile potest.

Et in adversa pugna
 fugam capere.

Quod magna caute-
 ra peragendum est.

Et quibus in casibus.

Cùm ventus crebrescit, & altior unda tumescit,
Atque locum pugnae negat hosti; cùmque carinas
Vectorum trahit hic multas, queis impiger ipse
Est opus invigilet, casu & tutetur ab omni.

Sed si fortè cupis, Prætor, condiscere causam,

Cur uno ordine expo-
nendæ naves.

Cur omnes uno naves disponere versu
Conveniat, paucis, res est discenda, teneto.
Si gemino puppes extendas ordine, primo
Quæ versu insistant, fuerint cùm cominus hosti;
Et sua displodunt tormenta, ardente favilla,
Ac pugnam totis committunt viribus, illæ
Agmine quæ structo versum tenuere secundum;
Tormenti quoniam consistunt longius ictu:
Nec conferre manus poterunt, nec athena metalla
Vertere in adversos, pulsuque excindere tures.
Et quoniam non fronte, velut rostrata Triremis,
Sed latere objecto certant, accedere nunquam
Ad primum poterunt versum, pugnamque ciere.

Insuper his, Prætor conare ad flamina venti,

Ad plagam ex qua ven-
tus spirat, admovendæ
naves.

Spirantis pinus extendere, subdolan hostis
Ne fortè (1) arbitrium Zephyri furetur amici.
Et quamquàm facere id valeas, cùm tempus, & ipsa
Pugna petit, tamen adversis fuga fortè videri
Hic cursus poterit, versuque tenere sub uno
Haud facillè undoso possunt sese æquore naves;
Idcirco facies sub prima exordia pugnae,
Quod sine mox lucro perages, certoque periclo.
Est etiam, est illud lucri, cùm classis ad auram
Efflantem accedit, (2) stringitque propinquior Euros;
Quod si quæ pinus certando acceperit ictus,
Ipsaque cum malis amiserit armamenta,
Longius ad quartum poterit procurrere Rhombum,
Et simul arbitrium Cauri sufflantis habere:
Damnumque acceptum auxilio sarcire suorum,
Rursus & in pugnam descendere; quod tamen arte
Id nulla poterit, si rectâ acceperit auras.

Et quæ inde commoda.

Perge, Noti favcant hosti, & de cædine Eo

Spirantes replcant hostilia carbasa primi,
Mox tua vela petant, tendantque ruentibus auris,

Qui ex inferiori parte
navigat, ad plagam venti
conatur accedere.

Tum moneo, ad sedem pariter crepitantis Eoi
Cominus ire fuga, Rhomboque errare secundo.

Sic

(1) Togliere al nemico il vantaggio del vento.

(2) Accostarsi per fianco al Rombo del vento, che spira.

Sic etenim si fortè Noti mutantur, & auræ
 Assurgant aliæ, potis es variantibus uti,
 Præripere arbitrium, incautique erroribus hostis
 Proficere ad palmam virtute, astuque merendam.
 Quin etiam versu instructo ni strinxeris Euros,
 Obliquo scindens cursu freta cœrula ponti,
 Postremum poterunt inimici invadere cornu;
 Aut medium excipere, & geminis incessere flammis.
 Præcipuè ille suis superet si navibus, ipse
 Haud poteris mundique plagam percurrere eandem,
 Absque gravi vitæ noxa, certoque periculo.

His animadversis, superest ut carmine nostro
 Ediscas, quæ certa inter distantia turres
 Velivolas statuenda: freto certamen aperto
 Cùm tempus serere, & ventis favet aura secundis.
 Rectores Galli, quorum nunc plurima cura
 Re super hac, centum ducunt, non ampliùs, ulnas,
 Sufficiens discrimen, aquarum in gurgite vasto,
 Quo celeres distent puppes, quamquàm æquore in alto,
 Et spatia æquata, & certos describere fines,
 Difficile est: fallax nimirum, & mobilis unda;
 Attamen ingenium solet, & plurimus usus
 Multum sæpè valent, & quæ præcepta magister
 Ante tibi dederit Geometres, flore juventæ
 Cùm Musas coleres, divinasque impiger artes.
 Hic autem admoneo, palmæ conferre merendæ,
 Si brevibus spatiis nexu junguntur amico
 Turritæ pinus: nam si discrimine longo
 Se fugiant, strictisque adventet versibus hostis,
 Tum quæque excipiet geminatos ictibus ignes:
 Et geminæ poterunt invadere tutius unam;
 Sed caveas ne plus justo discrimina stringas:
 Semper enim modus in dictis, rebusque tenendus
 Omnibus est. Media in pugna si fortè laboret
 Fulminibus pinus concussa, & verberè malis
 Truncatis, fractisque alis, clavoque revulso
 Fluctuet, in socias incurset tum illa carinas
 Est opus, incurfu & commune augere periculum.

Hic non præteream, multum quod scire juvabit,
 Dux Romane, freto qui classes ducis aperto,
 Imperiumque tenes pelagi, finesque tueris:
 Duc semper magnos turrato corpore Gaulos,
 Certam navali si tu certamine palmam
 Exoptas. Tormenta videntur majora, globosque
 Vexantes vibrant, & longiùs impete muros

1 2

Con.

Si secus periculum ne
 hostes postremum agmina
 carpant.

Quæ discrimina inter
 naves in conflictu sta-
 tuenda.

Quod non sæpe facile
 est.

Tutius erit, si angustio-
 ra sint spatia.

Non tamen plus iusto:
 quando omnibus in re-
 bus servandus est modus.

Præstat magnos Gau-
 los ducere: & quibus ex
 caulis.

68 NAUMACHICORUM

Concutiunt, crebròque tonant quia plurima contra,
Fortius obstant solido cum robore pulsu.
His igitur certas si navibus, æquore turres
Instrue contractis spatiis, si dona referre
Navalis ferti affectas, laudemque mereri.

Alius modus exponendi classem describitur.

Sunt qui velivolam senis sub versibus omnem
Disponunt classem; medio stat in ordine Prætor
Ante suos versus, & subter navigat auras.
Sic dextra, lævaque suos legatus uterque
Præcedit versus, & stantes excipit Euros;
At qui Prætoris dextram tenet, ille ruentes
Ad ventos propior sese deflectit, & alter

Qui minimè commodus, si vicinus hostis navigat.

Alternum in picta percurrit pyxide Rhombum.
Et quamquam modus hic sulcandis commodus undis,
Inque vias omnes se ducere, quò data iussa,
Vel res ipsa vocat, procul at cùm navigat hostis:
Nam si vicinus, pugnamque minacior offert,
Tum non se faciliè in versum disponere classis,
Ilicet & dubium Martis certamen inire.

Idcirco Vatem si me tu consulis, isto
Non utere modo, Prætor Romane. Sub Arcto
Mars tonat horrendum, totumque à cardine cœlum
Subsultat, nutant scopuli, longèque reclamant
Littora terrificis crebrò concussa metallis.

Horrescit Thetis, atque omnis tremit Amphitrite.
Ast ò qui motus? rupto num fœdere pugnant
Rerum principia, inque nigrum se vertere rursus
Affectant chaos, atque imis confundere summa?

Vatis Enthusiasmus.

Vos tanti motus, vos Musæ pandite causam,
Parthenio Vati, vocemque attollite, quando
Vix ætas affecta, sonum vix excipit auris
Jam senio contracta, obtusaque tympana pulsum
Vix sentire valent. Satis est, sat grandia, Musæ,
Verba datis, satis est. Divino munere vestro
Et senii vitium, & fugientis vincimus ævi.
Audio: Pieridum quis Pindi à vertice summo
Clamantum voces non audiat? omnis ab imo
Gurgite responfat Penæus, & avia Tempe.
Dicam igitur commissa olim fera bella sub Ursa;
Ut res exemplo fiat manifesta Magistris.

Batavi, & Angli certant de maris imperio: licemque Marti decernendam committunt.

Barbaricos inter populos, quos cardine mundi
Arctoo, æternis nivibus, glacieque rigente,
Educat immitis, mammisque rigentibus Ursa,
Immanemque animis instillat lacte furorem,
Oceani super imperio lis orta, quod armis

Jam-

Jamque suis Batavi conati ascribere signis.
 At contra veteri repetebant jure Britanni,
 Hinc odia, ultricesque animis ardentibus iræ
 Exarsere: placet litem decernere ferro,
 Et Marti sortem committere. Protinus arma
 Expediunt, naves ornant, delectaque pubes
 Navibus instructis imponitur, & simul ingens
 Vulcani seges, & victus, bellicque paratus.
 Consensu Patrum Batavis Dux Trompius acer,
 Et classem regere, & navalia bella peritus
 Præficitur. Mora nulla, suas è portibus alnos
 Turritas educit, & aura afflante secunda,
 In senos classem versus citus explicat omnem,
 Inque hostem solvit, certus decernere pugna,
 Utrinam maris imperium Fortuna dedisset.
 Sperabatque sibi confusus viribus: & jam
 Versabat palmas animo, clarosque triumphos.
 Stultus, qui dubium Martem, & versatilis orbem
 Haud Sortis norat. Miseri nos fallimus ipsi
 Mortales vana spe ducti, & inanibus ausis.

Laurenti, jam sacra tibi lux fulserat, & jam
 Extulerat roseos rediens Aurora capillos,
 Et Zephyri adverso mundi de cardine stabant;
 Cum longè è specula conspecto Trompius hoste,
 Dat focii signum certaminis, acer & arma
 Expedit; atque animos dictis vehementibus urget:
 Pugnat, o focii, atque armis ostendite vestris,
 Quæ virtus Batavis insit: norintque Britanni,
 Se jure imperium regni amisisse marini.
 Non posthac priscam virtutem, & jura vetusta
 Ventosi jactent: nobis Fortuna secundis
 Auspiciis regnum dedit: & victricibus armis
 Stat nunc asserere, atque assertum Marte tueri.
 Hic liti finem campus dabit, æquore in isto
 Æternum figet Victoria parta trophæum:
 Famaque per geminos alis pernicibus orbes
 Diffusa egregiam palmam canet. Hæc ubi dicta;
 Dat duri signum certaminis, aura secundat
 Vota ducis, primæque nitet Victoria fronte.
 Ergo omnes Zephyris vadunt crepitantibus Alni
 Belligeræ, & velis accedunt cominus hosti.
 Nec segnes Angli convertunt æquore classem
 In Batavos, primùmque adnisi viribus auras
 Hostibus eripere, & supra se sistere ad ortum.
 At postquam incassum cecidit labor omnis, & æra

Classes, & arma ab
 ambobus parantur.

Trompius, inimica clas-
 se conspecta, suos ad for-
 titè dimicandum hor-
 tatur.

Vadunt contra Angli,
 conaturque ventos ho-
 sti præripere: sed incas-
 sum.

Igni-

Ignibus assiduis, crebroque tonare boatu
 Cœperunt: magnis ipsi simul ausibus hostem
 Excepere, sinuque cavo explosere metalla
 Mugitu horrifico: latè ruit horridus imber
 Grandinis horrendæ: qualem irritata Deorum
 In terras jactat ira: homines cum perdere, & urbes,
 Et justas scelerum molitur sumere pœnas:

*Pugna omnis acerti-
 ma describitur.*

Mars ferro furit, exardescit plurimus igne
 Mulciber, Æthnæos revocans ad prælia fratres.
 Continuo miseranda oculis se scena theatro
 Pandit in undoso: trepidat Neptunus, & ipsi
 Tritones, trepidasque tenent sine murmure conchas.

*Tritones admirati pu-
 gnantes horrantur, ut ab
 iris, odioque internecio
 cessent.*

Mox circum attoniti sua lumina circumflectunt.
 Proh Superi, tantæne animis mortalibus iræ?
 Tantum odium? tanta & rabies infana nocendi?
 Cessate, & vestras in cedes vertere dextras,
 Parcite, & humanos, Homines, ostendite sensus.
 Sylvestrum rabies hæc sit damnanda ferarum,
 Taurorumque, canumque, quibus Natura negavit
 Divinas leges, rationis & aurea dona.

*Horribilis confictus
 enarratur.*

Ne facite: immanes exhorrent sanguine vestro
 Ipsa etiam Cete, refugitque immanior Orca.
 Sed frustra dant verba: ruit mens cæca furore:
 Nec quidquam leges, & propria funera curat.
 Quot naves subito malis, velisque revulsis,
 Incertum fluitant, mediis quot fluctibus haustæ:
 Quot vi flammarum disruptæ in gurgite vasto
 Cum miseris ardent nautis, & milite forti!
 Immensum tormenta tonant, tonitruque tremendo
 Subfultant maria, & cœli convexa tremiscunt.

Ingens erumpit caligo, atque omnia circum
 Occupat, effusis vis turbinis atra tenebris.
 Non æquor, non ipsæ apparent æquore classes.
 Turbinibus cœlum obtegatur, non amplius ardet
 Lumine Sol: media tantum caligine flamma
 Emicat interdum, magnoque fragore sub auras
 Vi volat, & secum miserorum corpora raptat,
 Divulsasque trabes, cum & puppibus armamenta:
 Has inter tenebras lynceus Trompius (ira
 Exacuit violenta hominem, & spes ipsa triumphi)

*Tres Anglorum naves
 ab una Batavorum in-
 cendiaria incensæ.*

Tres coisse videns Anglorum è puppe carinas,
 Illicet ire sinu gestantem incendia pinum
 Imperat. Excussum cœlo ceu fulmen ab alto,
 Sic volat acta ravis, mediosque impingit in hostes.
 Ut venit, ut gremio conceptus promicat ignis,

Ut

Ut simul extemplo cunctæ exarsere carinæ:
 Exiliere trabes, tabulæque, & ahena, virique
 Terribili circum tonitru, horrendoque fragore.
 Omnia complentur terrore, ipsique pavescunt
 Hactenus intrepidi. Casu timere Britanni;
 At non immemores prisæ virtutis in arma
 Acridus insurgunt, Fortunam & fortibus ausis
 Adversam, dextraque student, atque arte mereri.
 Et periisse placet pugna, quàm vertere terga.
 Ipse sed optato successu Trompius audax
 Urget opus Martis, furit igne, & fulminat ære.
 At fortes spectans hostes stare æquore aperto,
 Et pugnare acres, & spem præsumere palmæ,
 Indolet hostili sertum virtute morari.
 Ergo moræ impatiens fertur festinus in hostem,
 Adversique petit Prætoris mœnia querna:
 Ascensumque parat, primusque irrumpere in arcem
 Aggreditur, Certa est numquam Fortuna, secundis
 Fulgeat auspiciis licet, & memorabile semper
 Fatum hominis: parvi percussus verbere sclopi
 Hic magnus virtute gigas descendit ad Orcum,
 Desertæ Fidei pœnas passurus in igne.
 Vos ò, vos populi, stygiis quos Urfa colubris
 Complexa, à Sacri divellit Sede Parentis,
 Est Deus, est scelerum vindex, ultorque: timete,
 Nec vos Divini monitus contemnite Vatis.
 Proderit & forsan, si mente evolvere pœnas
 Enceladi sedet, & tristem casum Oromedontis.
 Cede Ducis subita, Batavorum exterrita pubes,
 Ardentes posuere iras, sensimque remittunt
 Pugnaces animos; tandem re turpiter acta,
 Arripuere fugam: ventoque in vela secundo,
 Texellam mœsti repetunt, vultuque refracto
 Turpem ignominiam, sociorum & funera flentes.
 Instant victores, ventoque sequace Britanni,
 Gratanturque sibi festivo murmure palmam;
 Pa'mam insperatam, casuque favente relatam.
 Vicerunt: Cادمæa tamen Victoria fulsit,
 Cede pari victos ipsis victoribus æquans.
 Sexaginta fero perierunt Marte carinæ
 Classibus e geminis, quas Mulciber abstulit igne,
 Fulmineque, nitroque, & terrificis carcassis.
 At cedes numerosa hominum: toto æquore nabant
 Membra recisa virum, combustaque corpora flammis.
 Constratum latè tabulis, tignisque revulsis,

Æquor

Casu vix territi Angli
 animo camen assurgunt,
 atque acriter dimicant.

Trompius in Britannicam
 Prætoriam invectus.

Sed istu sclopi per-
 cussus interiit.

Quo occiso, Batavi
 animos demittunt, mox
 in fugam se coniciunt.

Angli insperata victo-
 ria, sed Cادمæa posun-
 tur.

72 NAUMACHICORUM

Æquor erat, sædumque rubebat sanguine multo.
Quin & adhuc vasto fumabant corpore Gauli,
Semianimesque viri miseranda voce gemebant,
Incassum nantes, & opem, auxiliumque petentes.

Vatis Enthousiasmus se
ipsum corrugentis cupit-
que in Sirenum Tempe
restitu.

Sed quæ vos, Musæ, cepit vesana cupido,
Luctibus his nimitum, sædaque in imagine rerum
Versari? refugit pater hæc spectacula Apollo;
Nec nece dira hominum, fuso nec sanguine gaudet.

Seq: ad canendum Me-
croatis jussu hortatur.

Læta vireta petit, frondosæque culmina Pindi,
Et vitreos fontes Amphrysi, & Hymettia prata:
Otia læta quibus, felicesque exigit annos.
Ergo agite, & tristi celeres discedite campo,
Barbaricæ exosæ rabiem, & fera prælia gentis.

Inque sinus lætos Sirenum, & splendida Tempe
Reddite me, Divæ, & RAMBALDICA jussa sequamur.

Majestas veneranda viri, lumenque decoræ
Frontis, & ingenitæ virtutis nobilis ardor,
Egregium deposcit opus: viresque petendo
Sufficit, heroa diffusa in carmina dextra.

Partheniæ decus ò Musæ, roburque senectæ,
I præ, post veniam, quò lætà afflaveris aurâ.

Traditur modus alius
de Ordine classis, in tres
ordines, quos columnas
novi dicunt.

Ductandis igitur melior qui classibus ordo,
Accipe Dux, Nerei qui regna undosa gubernas,
Et duos Latiis defendis finibus hostes.

Ordinibus ternis spumanti dirige campo
Velivolæ acies: obliquos quilibet ordo
Accipiat ventos, Rhomboque undosa secundo
Diffindat maria. Ast illud solerte, magister,
Efficies cura, ut quæ linea fronte prioris
Ordinis ad calcem excurrit protensa secundi,
Quæque à fronte hujus sub terni tergora currit;

Sese inter fugiant æqualibus intervallis:

Utraque & afflantes directum colligat auras.

Insuper & versus acierum, & linea quæque

Ordinis in frontem insistat rectissima primi.

Sic instructa acies pelago decurrere aperto

Aptior, & si res tulerit, se vertere ad arma.

Sed quæ certa inter distantia danda columnas.

(Hoc etenim ordinibus nomen fecere minores;

Martius & versus, quæ linea sæpitis audit)

Ipse tibi numeros sese inter ducere doctus

Præceptor Samius, rerumque frequentior usus,

Ingeniumque dabit solers, Divina animi vis.

Verùm agite, ò Musæ, & salebrosam evadere callem,
Pergite, velocesque gradus grandite sequaces.

Si

Si, Prætor, ceptum tua non fortuna secundet
 Certamen, primò vel si pugnare recuses
 Viribus imparibus, vectorum & plurima tecum
 Impedimenta trahas; idcirco evadere campo,
 Ac tutum in portum servatam inducere classem;
 Vectoresque simul meditare; artemque, modumque
 Accipe, quo valeas nullo discrimine classis,
 Tantum opus efficere, & coram aspectantibus ipsis
 Hostibus, incassum multa freudentibus ira.
 Sic naves acie dispone, obtusior omnem
 Angulus ut classem accipiat, Lunæque recurvæ
 Ostentet speciem, geminataque cornua gestet.
 E puppi in medio insistens Prætoria ventum
 Colligat, obliquis procurrant flatibus alæ.
 Quæ verò annonam, vectantque incendia naves,
 Agmine se teneant medio, classemque sequantur.
 Hæc autem ratio potior nunc visa magistris,
 Agminis exponendi, in tutum ducere quando
 Res adigit classem, & vectoria plurima turba est.
 Nam si fortè hostes insent, retròque sequentes
 Extremas urgent alas, Prætoria vento
 Quo fertur facili, tormenti fulmine ferreo
 Approperantem hostem petere, atque arcere valebit:
 Cum talem, Prætor, cursumque, modumque tenebis:
 Et poteris ventos flantes è puppe secundos
 Accipere, & simul obliquos: seu marmora dextrâ,
 Seu læva de parte auræ spirantis acuto
 Diffundas rostro. Quod si Victoria signis
 Arrisit festiva tuis, victusque recedit
 Hostis tuta petens, fugientem protinus ipse
 Impiger insequere, & felicibus utere Fatibus.
 Ilicet instructas velis majoribus alnos
 Præmitte, extremumque hostis scētariæ agmen,
 Præcipe, fortè queant fugitivum ad prælia rursus
 Cogere, vel tardas cursu captare carinas.
 Mox tu victricem dispones ordine classem
 Dux simili, certamen erit si fortè serendum.
 Id verò facies, paribus cum viribus hostis
 Salsa secat; possitque iterum se fidere Sorti.
 Quod si non æquas numero, nec robore vires
 Hostis habet, fractis nec spem locat amplius armis,
 Aetutum sine lege rates immitte sequaces.
 Terrestri veluti quando certamine victi
 Terga dedere fugæ, tum retrò effusa juvenus
 Ordine neglecto insequitur, ceditque, capitque:

Tom. I.

K

Nam

Modus ordinandi aciem,
 cum receptus canitur.

At si hostes se victores
 præstent, qua arte insequen-
 di.

74 NAUMACHICORUM

Nam si tum Prætor certa ratione struendis
Navibus, infumas concessam temporis horam,
Longiùs interea fugiens inimicus acerbam
Vitabit cladem, classemque in tuta reducet.

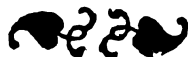
Modus excubandi ad
fretum, hostique stan-
sum prohibendi,

Ipse sed amissam palmam, landemque dolebis.
His tandem spatiis utcumque egressus iniquis,
Insequitur labor ille, fretum servare, per illud
Ne fortè alatis cum puppibus irruat hostis.
Duplo majorem numero Dux instrue classem,
Quam mox in geminam diffindes partibus æquis.
Hæc latus hoc servet, terræ prætenta propinquæ;
Illa sed adversum teneat: speculaque suprema
Observe custos: & cum descendere ab alto
Oceano observe, Coris ducentibus, hostes,
Det signum, subito quæ pars ad flamina venti
Excubat, extensis venientes sistere velis.
Adnitatur, aquis adversis altera fidens
Irruat in latus adventans: deprensus utrâque
Haud sese expediet quamquàm solertior hostis.
At tua spirantes auras si naviget infra
Classis tota, supra tunc adversarius auras
Excipiens latere adverso freta stricta recurrerit,
Atque tuum eludens conatum innoxius ibit.

Traditur & modus,
quo invitis vel hostibus,
angusta per freta corri-
pienda via sit.

Verum age velivolæ freta per conclusa carinæ
Ducere opus, stipatus ubi tenet hostis utrumque
Littus, & in pugnam promptus descendere: classem
Ordine dispones omnem, tu, Prætor, eodem,
Quo cum de pugna adversa loca tuta petisti.
Sed prodest geminum plus circumflectere cornu,
Arctior ut species Lunæ visatur: ab omni
Sic se acies instructa valet defendere parte:
Exin de puppi lætis spirantibus Euris,
Armataque omni ventura ad prælia pube,
Angustos irrumpe aditus, obseffaue ab hoste
Finde freta, inque sinus cursu nitèris apertos.

Sed Vatem cursu defessum, annisque labantem
Tantisper solitam Siren divertere ad oram
Invitat Colomelis, opacum pandit & antrum.

NAU-

NAUMACHICORUM

LIBER QUINTUS.

MAXIMUS at labor insequitur, postremaque cura,
Instaurare aciem, versusque invertere, in antrum
Cum veteres revocat spirantes Æolus auras,
Emittitque novas, alioque è cardine Mundi

Flare jubet: variis agitantur cœcula flabris:
Et varia est semper facies maris: æquora numquam
Constanti stant firma gradu; concussa flagello
Aerio, actutum pulsu diversâ feruntur,
Atque vices variant, sese variantibus Euris.
Idcirco eventum in tali quid Prætor agendum,
Protinus expediam, non multo carmine; quando
Jam maturat opus, fufumque explere laborat
Immitis Clotho, & cervicibus imminet atra,
Truncatura brevi fatalia stamina vitæ.

Nec blando citharæ cantu, numerisque canoris
Flectitur: at cautes veluti prædura rigescit,
Aspera, sæcla genis, vultuque inamœna severo.
At tu præclaro cujus de munere factum est;
Rursus ut in medium heroo præcinctâ cothurno.
Parthenia exiret Musa, intermissa resumens,
Et desueta diu, fractumque sonantia plectra,
Adsis RAMBALDE; & mecum gentilibus armis,
Quæ proavis tractata tuis per mille refulgent
Laurusque, Palmasque, immortalesque triumphos,
Undosum in Martis campum descende, manet te
Hic nova palma, novis titulis sigenda Trophæa:
Ergo age, & ancipiti in casu pugnantibus adde
Ingenium: Valet ingenium in certamine multum.

K 2

Dis.

Quid Architalasso agen-
dum cum venti sedem
variant.

Ad Mæcenatem Apo-
strophe.

Difficilisque Duces artis præcepta doceto.

Principio cessent Zephyri spirare, repentèque
Africus assurgat, quatuorque in pixide Rhombos
Permutet, tum vela, citis ad iussa ministris,

Quid cum venti qua-
tuor variant Rhombos.

(1) Laxare æstutum festinet Martia classis:

Turres velivolæ, soloque dolore relicto,
Tantisper maneat: Verùm quæ prima tenebat
Agminis instructi sedem ratis, omnia pandat
Vela novis auris, atque impete pulsa secundo
Ostævum in Rhombum excurrat, reliquæque sequantur;
Quo tandem in versu, qui stringat proximus auras,
Insistant cunctæ: sic instaurata parumper
Inceptæ classis poterit succedere pugnae,
Et reduci rursus palmam virtute mereri.

Quid cum ventus æ
puppi perflat,

Perge, novus peritet ventus de puppe secundus

Exoriens, prima quæ Pinus fronte locata est,
Ilicet in versum, propior qui flamina stringit
Obliquus properet, simul & conentur eundem
In versum reliquæ: sic omnes ordine in uno,
Perfimilique maris campum ad fera prælia habebunt:
Hoc facili, certoque modo, Dux, utere sæpe:
Sic etenim quæ plura forent incommoda, primo
Conatu vitabis, & hosti commoda venti
Eripere, & poteris procul amolirier, usque
Dum reliquæ in Martio ponent sese ordine puppes;
Nec dubites, aliæ quin per vada falsa sequantur
Æstutum naves: etenim quæ Pinus eundem
Non currit versum, poterit quàm longiùs undas
Findere, in optatos & se deducere versus.
Sicque acies inversa, caput quæ navis agebat
Agminis, extremæ in caudæ succedet honorem.
Sæpius, atque omnis facilè instaurabitur ordo,
Extensusque magè in ventum, neque longiùs ulla
Puppis aberrabit: stabitque ad prælia rursus
Tota acies instructa, optati & certa triumphi.

Quid cum classis ob-
tusa in angulum instru-
cta, & ventus ad sextum
decimum Rhombum se
flectat.

Insuper his, obtusa volat si classis, & aura
Ad sextum decimum flectat se flamine Rhombum,
Tum velum inferiùs cornu citò laxet utrumque;
At reliquæ puppes vento dent lina secundo,
Iustoque excurrant spatio: mox quælibet alnus
Inferiora liget canentia suppara, & illo
Ordine constituent sese, quem Martia poscit

Lex;

(1) *Perre le vele in panno, quod Galli dicunt en pane.*

Lex. Legem pugnae semper servare memento.
 Ut verò evites incommoda, motibus hisce
 Quæ non rara cadunt, cum classis plurima, naves
 Ordinibus æquo distantibus intervallo
 Se teneant, omnis donec conversio fiat
 In ventum, seseque locent in versibus iisdem.

Atque hic te, Prætor, moneo ne flamine primo
 Diverso è mundi venientis cardine venti
 Festines alios classem convertere versus,
 Atque aciem variare: morandum tempore parvo,
 Si fortè in veteres sese spirabile murmur
 Restituat sedes, viresque, & nomina sumat.
 Sæpe etenim, varium quando, & mutabile semper
 Cælum est, extemplòque auræ surguntque, caduntque.
 Vix novus afflavit ventus, cum protinus ipso
 Deficiens ortu moritur, sedemque priori
 Concedit, vitæque suæ pertæsus, & auræ.
 Idcirco lentè festina semper arena
 In media; græco quondam sermone solebat
 Occinere interdum media inter prælia, primus
 Omnia qui Mundi obtinuit moderamina Cæsar.

Quod si non æquo meditaris Marte receptum,
 Et dum velivolas turres instruxeris, aura
 Desinat, ac sexto e decimo nova ceperit undas
 Pellere diversum, navis Prætoria vela
 Infima suspendat, reliquæ dent lina secundis
 Flaminibus, donec propior se linea vento
 Offerat obliqua, atque omnes tum suppara naves
 Contrahere accelerent, sicut Prætoria fecit.
 Sic etenim prior ille, rates quem singulæ habebant,
 Ordo instauratus, portusque intrare licebit,
 Hoste vel invito, frustra & tua terga sequente.
 At si tot numero Rhombos non mobilis aura
 Permutet; tum cærulei pars agminis illa,
 Quæ vento inferior, quatuor, non amplius, undas
 Per vitreas currat Rhombos, properetque sinistram
 Spirantis Cori ad partem, stringatque propinqua:
 Mox reliquæ cursum puppes conentur eundem,
 Ordine quæque suo: medio Prætoria stabit
 Angulo in obtuso: poteritque ad litora nota,
 Hostibus elusis, tutum celerare receptum.
 At facilis quamquam modus hic; tamen imminet illud
 Sæpe malum, nimium variat cum ventus, ut ipso
 Obvia postremum occurrat Prætoria in agmen.
 Idcirco, Prætor, quò tanta incommoda vites,

Præ-

Morandum tantisper,
 dum venti variant, si for-
 tè in easdem sedes se re-
 stituant,

Augusti dictum memo-
 rabile, Festina lentè.

Quid agendum Præto-
 ri dum non æquo Mar-
 te receptum meditarur,
 ventus desinat, aliusque
 à XVI. Rhombo spirave-
 rit.

Quid cum non tanta
 venti variatio.

Quæ in hoc cautio ad-
 hibenda, ne Prætoria in
 extremum agmen incur-
 rat.

78 NAUMACHICORUM.

Præcipies, Rhombos excurrat ut ala quaternos
 Longius ad lævam venti: sic obuius illi
 Non ibis: quamvis succedat dextra sinistræ,
 Montibus his, classisque omnis variabitur ordo;
 Verùm si priscos cupias persistere versus,
 Inque suo positu puppes, tu curtere pinu
 Perges veligerâ, quâ linea panditur æqua;
 Quò tandem arbitrium teneas spirabilis auræ.
 Hac iterùm alatas alnos instruxeris arte:
 Non & postremos in versus obuius ibis.

His spatiis egressus Vates d. facilliores vias ingreditur.

His tandem spatiis utcumque egressus iniquis,
 Quod superest tentemus iter, verum aspera Vati
 Hic etiam pandit sese via, perque recessus
 Difficiles salebris, & opaca luce malignos
 Est adeunda: solo sed non vestigia trita
 Pieridum apparent, doctarum aut ulla sororum,
 Per quæ tutus iter capias, summumque cacumen
 Connisus teneas; audendum fortibus ausis
 Partheniis tamen est Musis, quæ sæpè locorum
 Per prærupta sequi solitæ, perque avia cursum,
 Quem Phœbus pater ostendisset, & antheus ardor.
 Ire igitur sedet, undivagique per æquora Nerei
 Alatas sociare acies, Martemque ciere
 Pieriæ clangore tubæ, numerisque canoris.

Qua arte instructa ad pugnam classis ad priorem in navigando ordinem, ut hostes insequatur ex acie decedentes.

In primis vitreis instructum fluctibus agmen
 Ad pugnam, in tutam fugientibus hostibus oram,
 In versus iterum cupias revocare priores;
 Ut cursum teneas, fugientum & terga sequaris,
 Vel patrios adeas victor sine sanguine portus,
 Aut propior fias inimico: aut agminis alas
 Permutare, locumve aliquem captare sequendo
 Festines, celerique hostem prævertere cursu.
 Da Vati faciles auras præcepta canenti.
 Præcipe, Dux, omnes ut puppes tempore eodem
 Se flectant, flantemque minùs luctentur in Eurum,
 Ordine sic etenim pugnandi ritè soluto,

Quid variare aciem libet.

Tota pererrabit campo cita classis aquoso,
 Quâ Dux ipse velis, tempusque, & iussa vocabunt.
 Quod si fortè situm variarier agminis optas:
 Nimirum ad lævam qui primùm flamine Cori
 Captabat propior, dextram spirabilis auræ
 Mutatus premat ordo secantis marmora classis.
 Præcipies, uno volucrem se flectere puncto
 Classẽ omnem, cursumque alium percurrere pinus;
 Idcirco adversas in proras vertere puppes

Fac

Fac, Prætor, postquam quatuor, non amplius, ipsa
Excurrit pelagi Rhombos postrema carina.

Ad lævam longo gyro, quam deinde sequantur
Post reliquæ, actutumque erit & sic redditus ordo.

Verùm alio si fortè modo instaurare priorem
Dux mavis formam, quæ structa secaverat æquor:

Postremo turrita loco quæ fortè locata est

Navis, ad efflantis dextram procurrare venti,

Contendat propior: reliquæ mox ordine pinus

Post velis liquidum fulcent crepitantibus æquor:

Donec quæ medio ratis agmine falsa ruebat

Postremæ in sedem pervenerit: ilicet & sic

Classis erit primus, quem quæris, redditus ordo.

His super, in ternas classem instaurare columnas,

Ordine quò pelagi sulcet vada falsa priori,

Si cupis, horrificus cùm Mavors mitigat iras,

Et fugiunt hostes, aut pugnam denegat aura

Adversam mutata plagam, & turgentior unda:

Artem discite; prior versus, seu prima columna

In latus alternum flectatur tempore eodem:

Interea reliquæ currant per cœrula pinus,

In primi donec primæ, mox prima secundi

Agminis accedat sedem, teneatque relictam.

Tum ternus moveat versus sese ordine eodem,

Et cursum teneat, quem pergit currere prima,

Quo tandem versu respondeat utraque terno:

Tum primus, mediusque cuncto se vertere gyro

Accelerent versus: classis sic protinus omnis

Ut prius in ternas erit extricata columnas.

Perge, tuis semper non Sors inimica secundat

Dux ceptis, sequitur nec Mars tua signa: receptum

Idcirco canere est opus, & loca tuta subire.

Donec Fata vices varient, versatilis & Sors.

Primus se varians in quartum flectere Rhombum

Festinet Gaulus percurrens tramite in uno:

Sic reliqui facient, medio stans agmine donec

In primi sedem sese devexerit alnus.

Quæque prius campo explicuit sese ordine Martio

Sulcatura maris nunc stat freta cœrula classis.

Et quamquam modus hic tempusque, moramque reposcat;

Utendum tamen est illo: sic fallimus hostem,

Ne facile advertat properari ad tuta receptum:

Continuò & nostris opponat se ausibus acer.

At brevior cupis si Dux dissolvere versus

Arte, modoque, novus valido cùm murmure ventus

E la-

Quid agendum si alium
in ordinem mutare præstat.

Qui modus restituendæ
classis in priorem ordinem,
cùm ternos in
versus explicatur.

Quo ordine explicanda
classis cùm receptus
canitur.

80 NAUMACHICORUM

E latere adverso confurgit, & æquora turbat,
Et tua cepta simul, faveatque hostilibus armis,
Fac quartum ad Rhombum sese agminis ultima pinus
Ad dextram venti flectat, curratque per æquor:
Hinc media ut fuerit classis pars tramite in illo,
Ad dextram properet spirantia flamina venti.
At reliquæ cursum teneant, quem prima secunda
Se classis pennata vehit per cœrula puppis,
Quo tandem obtusus campo spectabitur ordo.

Mæcenatem invocat,
cui de novo gratatur.

Ast agite, ò Musæ, & Vati succurrite vestro,
Difficiles artes præceptaque dura docenti:
Perque iter abruptum dum vadimus, inque rigentes
Dumeti sentes, tribulosque irrumpimus, ipsæ
Pandite non æquos aditus; callesque malignos
Sternite, vos Divæ, facilesque ad cepta præite.
Tuque vel in primis, Vati qui Phœbus Apollo,
Desuetas senio revocas in carmina vires,
Musarumque chorum fata per Moravia ducis,
Perque Atavis regnata tuis viridissima Tempe.
Aëlis RAMBALDE, & dum te Lucina recenti
Ditavit partu dilectæ conjugis, aurea
Cui risit Fortuna, astrisque faventibus Horæ,
Horæ, queis vitam cura est, sortemque parare.
Progenitum gremio Musæ cœpere priores
Certatim, & sacri lactarunt ubere fontis;
Aspice tu falces puero, sortemque ferentem,
Et jam nœniolas, & mollia verba parantem.
Interea inceptum Martis stat currere campum,
Atque coronatas ad littora vertere proras:
Quò me festivis compellant vocibus illinc
Parthenope, Megareque, & Olympia dulcis, & Ægle:
Et jam me teneris stringunt complexibus; atque hinc
Surrentina vocat Siren Colomelis aprico
De colle, & cœtu cunctorum cincta sororum,
Jamque (1) aditus referat notos, antrumque repandit.
Quæ Vatem accipient, norunt fatalia Parcæ
Stamina, quæ ducunt fulis, & tempora figunt
Certa cuique hominum: sed si me consulit ipsum
Atropos, hîc Magnæ Matris tumularier æde
Optarem. Sed vivit adhuc dum spiritus & dum

Optat Vates tumulari
in Æde Surrentina ab se
ædificata, ac Virgini dedi-
cata, cum hac epigraphæ:
PARTHENIÆ GENI-
TRICI VATES PAR-
THEN. US.

Pe-

(1) Ostium, quò è seppulo per iter in monte excavatum,
in Surrentinum, cui vulgò *Cocomelle* nomen factum,
quotquot sunt villarum amœnissimæ.

Pegaseas haurimus aquas, fera bella canamus.
 Ergo age, Dux quando delusis hostibus omnem
 Subducti è campo, & certo discrimine classem,
 Nec sese pandit secura in valle recessus,
 Nec portus conclusi, & turribus undique septi,
 Tuta quibus maneat, stat litora curva secundum
 Velivolas ferro tures firmare tridente.
 Sed quæ cura locum firmandis navibus aptum
 Deligere, & cautis solertia quanta Magistris
 Hic adhibenda, priùsquàm se gravis anchora fundo
 Committat, fundetque rates, certamque salutem,
 Accipe. Sit primùm scopulis, & syrtibus altis
 Immunis, fundi sit arena rudentibus apta.
 Sitque tenax unci, sint littora libera ventis
 Adversis, nimisque, & tempestatibus atris.
 Utque uti vento possis, qui devehit hostes,
 Arbitrioque frui: ætutumque educere ferrum,
 Omnemque in versùs bellandi exponere classem,
 Solliciti valeant juvenes, doctique Magistri.
 Nec cum se expediunt, sese per mutua naves
 Incurserint, hostique locum, dent protinus arma
 Inferre, atque tuo sua commoda quærere damno.
 Idcirco, Prætor, fac pinus æquore distent
 Centum & viginti solidas, non ampliùs, ulnas;
 Illicet ut facilè, & nullo discrimine possint,
 Inque aciem prodire, & aperto insistere campo.

An non his studiis, hac solertissimus arte
 Ingentem Anglorum classem, sociosque periclo
 Exemit Jacobus? & ausis fortibus olim
 Hostem insultantem vicit, victumque fugavit?
 Jamdudum Batavos dura ad certamina Martis
 Elicere, & cunctis conatus viribus una
 De belli summa tandem decernere pugna.
 Hi certi portus, objectaque septa tenere,
 Nec sortem tentare, & apertum invadere marmor,
 Ni dexter Mars, & victoria certa fuisset.
 Ergo Anglus frustra cum se consumere tempus,
 Cerneret, atque hostes procul à certamine abesse,
 Dat velum in ventum, & Susbæia litora cursu
 Nota petit, Cereremque suis, Bacchumque parare.
 Non temerè hic classes, ut fors, casusque tulisset,
 Sed cura solerte locat, studioque sagaci.
 Ut quæque in casus se pinus verteret omnes,
 Inque adventantes ætutum pergeret hostes.
 At Ruitèrus ubi Batavæ Dux classis ad oras

Tom. I.

L

Jam

Cum nulli in vicinia
 portus, ad littora appli-
 canda lassis, atque an-
 choris firmanda.

Quæ in hoc casu cau-
 tio adhibenda sit.

Quæ spatia tunc inre-
 traves statuenda.

His usus artibus Ja-
 cobus Dux Eboracen-
 sis classem servavit, at-
 que hostem improvise
 adventantem fugavit.

Bellum inter Anglos,
 & Batavos.

Ruitèrus cum ad Sus-
 bæia litora stare in an-
 choris Anglos cognovisset,
 in illos improvisus mo-
 vit.

Jam patrias cunctis cum navibus isse Britannos
 Cognovit, mora nulla, suos educere ferrum
 Imperat, & ventis expandere vela secundis:
 Nempe ratus hostes adverso in littore stantes
 Invadi facilè, & vinci certamine posse.
 At verò incautum sententia vana fefellit,
 Et sua spes hominem: conspecto protinus hoste;
 Præsenti assurgens animo Jacobus in arma,
 Explicat extemplo classem, locat ordine Gaulos
 Quemque suo, & velis obliquas excipit auras:
 Hortatur socios, dictisque ardentibus urget
 In Batavos, certamque jubet præsumere palmam,
 Inde movens, primum legatum præcipit agmen
 Ducere in adversos, pugnamque ordier ære
 Ignivomo: sequitur medio promptissimus ipse.
 Illicet Estræus ter denis navibus hostem
 Aggreditur: ventoque usus mirabilis arte,
 Hostiles longè puppes (armaverat illas
 Und. fluis incincta vadis Zelandia & acer
 Bancherus primo ductabat in agmine) in altum
 Dimovit, pugnamque tonantibus undique ahenis
 Arduus inceptat, crebris & pullibus instat.
 Continuo horrendis mugire tonitribus aër,
 Fumoque obduci cepit, densisque tenebris
 Incubuit nox atra super lata æquora ponti.
 Estræi sed tanta fuit furibunda procella;
 Ut plures Batavorum arces, urbesque natantes
 Fulminibus fundo everas sub gurgite vasto
 Corruerint: quin & conatus vertere classem
 Se super hostilem, & ventis delère secundis.
 Ast aura immoriens velis audacibus ausis
 Obstitit, adventansque nigris nox atra tenebris.
 Non minùs interea Jacobus plurimus acri
 Marte, animoque calens Ruiteri mœnia querna
 Aggreditur: pugnant magnis conatibus ambo:
 Æra tonant, volitantque pilæ sub pondere vasto,
 Excidiumque, necemque ferunt: aplustria ponto,
 Disiectæque trabes, & corpora cæsa virorum
 Incertum fluitant; medioque in gurgite fumant,
 Malique, tabulæque, ambustaque fulmine vela.
 Non minùs ardebat Mavors, & Mulciber atrox
 Agmine postremo, quod & hinc Sanvichius, illinc
 Batavici ductor Vangentius acer agebat.
 Hic Mars, Vulcanusque ferocior, hic magis atrox
 Pugna fuit, fortis periit Sanvichius igne

Extemplo Eboracensis
 anchoras educit, agmen
 explicat, ac fortiter Bata-
 vos excipit.

Estræus primus hostes
 aggreditur, & submovet.

Acrifer & Jacobus in-
 vehitur in Batavorum
 Prætoriam: At acerissima
 pugna.

Am-

Ambusta cum nave; simul periëre procella
 Quingenti juvenes, propriæ non cædis inulti.
 Nam contra Hollandi periit dux agminis unâ
 Cum navi, geminæque aliæ sunt fulmine adustæ.
 Non aliàs tantis odiis, cæcoque furore,
 Nec tantis unquam pugnatum viribus inter
 Æquè auro dites gentes, animoque feroces.
 Sed cùm jam fusco luceſceret æthere Vesper,
 Thracius & sensim tenui lentescere flabro
 Inciperet, Batavi, certò res perdita quando
 Marte sub adverso, vento dant vela reflanti
 Sub noctem, indecoresque petunt sua littora cursu.
 Victores Angli exultant, lætique triumpho
 Vocibus & festis, & ovari murmur totam
 Duxerunt noctem, & Baccho indulgere frequentes.
 Usque adeo captare sinum, & loca puppibus apta,
 Artibus & propriis classem disponere multum est.

Tempore post multo sub Mœnia nota Panormi
 (Partheniis quondam Musis habitata Panormus
 Et quamquam non æqua, tamen dilecta poetæ.)
 Non sic ipse, licet multa foret inclutus arte,
 Versatusque diu pugnis Ruitèrus, & armis
 Et doctus maris ambages, positusque locorum,
 Præstitit, armata Galli cum classe secundis
 Descendère auris incendia vasta ferentes.
 Idcirco (piget & nostri meminisse doloris.
 Sat luctus tulit illa dies, sat sanguinis haustum
 Flammaque, ferroque: virum sat gurgite mersum est;)
 Ipse vel in primis duro data victima Marti,
 Sublatus Fato indecore, & sine honore sepulchri.

Verùm age, restat adhuc labor alter, & altera cura;
 Arbitrium venti, Prætor, lucrarier, infra
 Spirantes auras Nerei cùm cœrula fulcas;
 Ut sic immineas hosti felicibus Euris.
 Et premere extemplò, atque in pugnam cogere possis:
 Evades objecta fugæ saxa ardua, vel te
 Et classem inducas quæsito flamine portus.
 Obliquum cures versum, qui proximus Eurum
 Seu læva, dextrave (1) premat; tantumque profundum
 Diffindes spatium, quantum properare potestas.
 Hinc retrò flectes æquato tramite cursum.
 Idque iterum facies, donec spirantia flabra

Batavi vidi se fugam
 mandant.

Angli victores ovari:
 sibi murmure victoriam
 gratantur.

Batavi, Hispanique
 Ruitèro caſo, ac classe
 incensa ad Panormum in
 anchoris stantes vidi.

Qua arte venti arbi-
 trium obtineri possit, ut
 promontoria superari
 possiat.

L 2

Ob-

(1) *Accostarsi al vento*, quod & stringere ventum dicimus.

84 NAUMACHICORUM:

Obtineas victor, vel procurrentia saxa
Exuperes; liceatve sinus intrare repostos.
Ast hic te moneo, Prætor, quod discere multum est:
Cumque per accessus procedere, perque recessus
Niteris obliquum in ventum, quod mobilis auræ
Arbitrium tandem obtineas à puppe secundum;
Longior accessus fiat, latèque per æquor
Extensus: multum stantis lucrariæ Euri
Sic poteris, facilique jugum superare labore,
Præripere aut hosti crepitantes murmure læto,
Caurosque, Zephyrosque, & ovantes imbris Austros:

Juvat ad id ut aditus,
reditusque longius hant.

Ast labor est, vento cum deluctamur euntes
Angustas inter terras, freta stricta carinis
Velivolis, accessus ubi, mox inde recessus
Haud equidem poterit produci tramite longo.
Hinc tibi sunt multæ insumendæ temporis horæ,
Et multi pariter peragendi in gurgite flexus
Gaulis undivagis, toties qui cursibus actis
Incurfare sibi poterunt per mutua, & unâ
Intricare orbes sociorum, ipsosque morari.
Quo circa Martio procedant ordine naves;
Et mox inde retrò cursu flectantur eodem:
Atque adhibenda tibi in cursu solertia multa est.

Quod sanè difficile in
angustis fretis, quocirca
Martio ordine inceden-
dum.

Ast age, si studeas, Prætor, cum mobilis Euri
Aura favet pinis hostilibus, ipse sonantem
Inferiùs ventum accipias, invertere sortem,
Et tibi sufflantis flabii captare favorem,
Nitere velivolis inimici pellere puppes
Æquor in abruptum, & longè fac falsa secare:
Id verò facili poteris præstare labore,
Tramite si adverso, largoque volumine cures,
Omnibus & flexis simul in contraria velis.

Exponitur ars, qua
ventus præripi hostibus
possit.

Et quamquam venti arbitrium furarier hosti
Ardua successu res sit ventura secundo:
Attamen in longum ducas si tempus, & auræ
Expectes de more vices variantis in horam;
Ut vapor assurgens vario de cardine mundi
Attenuat sese, mutatque sonantia flabra.
Rarus enim dum fit, multo ciet aera nisu,
Spirantesque animas sine corpore ducit in auras;
Erroresve hostis malè cauti sedulus ipse
Opperièris, ubi concessa & protinus uti
Si tu sorte queas: Solertia sæpè Magistri
Atque acre ingenium tulit, & patientia palmam:
Ast illud teneas: interdum littora propter

Nequidz interdum
moræ nam sæpè ipsi se
variant venti, cum novi
se vapores attenuant.

Dum

Dum spirant Zephyri, atque intendunt vela secundi,
 Longitius aut Libyci resonant, aut perfurit Auster,
 Quin etiam juga celsa, & promontoria circum
 Diversæ perflant auræ: latus Eurus Eoum,
 Occiduum sed Corus habet, flatusque Favoni.
 Idcirco interdum porrectum evadere montem
 Si noris, Dux, arbitrium lucraberis auræ.
 Quin etiam inclusam terris si Dorida curris,
 Currentes poterunt sinuosi gurgitis undæ
 In dextram ventum tibi mittere, mittere & hosti
 Ad lævam: certam quo mox certamine palmam
 Marte feras. Vastis ubi fluctibus æstuat ingens
 Oceanus, Lunæque suos per tempora fluxus
 Alternat, variis simul ipsæ & flatibus auræ
 Alternare vices solitæ, quæ cuncta necesse est
 Scire Ducem, & docta pariter prænoscere cura.
 Vincere si cupiat, laudemque à Cæsare ferre.

Perge, velis Prætor, dubio certamine Martis
 Classẽ subtrahere, atque in congrua tempora pugnam
 Differre; optati cum spes secunda triumphi
 Fulserit, Æoliaque ruunt dum rupe, secundi
 Intendunt & vela Noti, & fera prælia poscunt.
 Sive novi accedant socii, viresque recentes,
 Quis prius inferior fias par hostibus, æquo
 Extento in campo valeas decernere Marte.
 Non etenim præstat, non res & publica poscit,
 Adverso ut vento, multis & viribus impar,
 Unius in sortem committas omnia pugna.
 Quæ nequeas reparare, cave permittere casu.
 Si tibi felici faveant spiramine venti,
 Haud equidem poterunt hostes te cogere ad arma
 Non æqua, in certum te te, classẽque periculum
 Conicere; è puppi repleant si carbasa Cori,
 Ad dextram venti propior vada falsa secabis
 Curfibus obliquis: longè sic semper ab hoste
 Tutus erit, lævam Cori dum cogitur ipse
 Obliquo pariter cursu per falsa tenere.
 Quod si constanti ventus regat æquora stabro,
 Haud multum tibi, Prætor, erit coram hoste tenere
 Adverso classẽ, & pugnam vitare morando.
 At quoniam instabiles semper, nec sistere eadẽ
 Sede sciunt auræ, quibus & variantibus, ipsa
 Sese etiam pugna variat fortuna repenti;
 Idcirco hostili è conspectu abducere classẽ
 Nitere dux longè, sic tutius æquora cures,

Nonnumquam quæ ad
 dextram Promontorii
 spirat aura non est eadẽ,
 quæ ad lævam sibilat.

Maris etiam fluxus
 ad ventum obtinendum
 conducunt.

[Id præcipuè in Oceano.]

Quid Prætori agen-
 dum, cùm dubio Marte
 subducere classẽ cupit.

Si secundi perflent
 venti, ad dextram auræ
 accedat, quò longius ab
 hoste naviget.

Quò

Quod si inferiori ex
parte currat, quàm longè
ab hoste illi navigandum.

Siverò subducere clas-
sem velit, id ordine, quo
supra dictum est, faciet.

Quid si virtutis suorum,
& navium magnitudini
confusus certare velit,
qua id arte perficiat, ex-
ponitur.

Qua arte cogendi sint
hostes ad arma.

Quæ industria cavere,
ne hostis te ad ineundum
certamen cogat.

Quò tandem melior tibi Sors sese offerat. At si
Inferior ponti sulces vada cœrula, & aura
Arbitrium tibi dura negat, tum, Prætor, & ipse
Hostis uti, largo circumdabis æquora flexu,
Nec propior pinis fias hostilibus: altum
Æquor adi, velisque obliquo tramite curre.
At tibi si in ventum placeat dare carbasa, quando
Haud tutum coram hoste diu persistere campo:
Ordine tu facies, quo dictum carmine nostro,
Cum tempestivum meditare in tuta receptum.
Nam si, Dux, cursum temerè in contraria scētes,
Casibus obiiicies certis classemque, tuosque.
At si tu juvenum virtuti, & navibus altis
Confusus certare velis, hostemque morantem
Cogere; ut & sorti palmam committat, & armis:
Da mentem; paucis, res est operosa, docebo.

In primis in vela Noti si suscipis auras
Inferior tali prosciendes Nerea flexu,
Qui longè alatas inimici submovet alnos;
Ast in conspectu semper versentur, ut Euri
Cum variant sese, crepitantque in vela secundi
Protinus aggrediare, ibique faventibus auris
Egregiam referes palmam. Sed carbasa dextro
Si tua vel Zephyrus tendat, vel flamine Corus,
Qua cogas ratione hostes descendere ad arma,
Accipe; si vento, obliquisque per æquora velis
Ad lævam currant, flexu tu longior ibis;
Ut iusto spatio decedunt navibus illi.
Classis quique tuæ mox cursu præpete Gaulus
Hostilem scētetur, aquas qui findat acuto
Adversas rostro, rhomboque excurrat eodem.
Quandoquidem tali si naves ordine cunctæ
Neptuni vada salsa secant, cum tempore longo
Tota perhorrifici jactum se fulminis intra
Constituet classis: tum signum protinus ære
Bellandi dabis, & primus certamen inito;
Ut tamen eventu peragatur pugna secundo,
Omnibus efficies, Prætor, conatibus, omnis
Ut classis classi respondeat: omnibus omnes
Navibus & naves adversæ: longius una
Hostilis ne pars classis procedat, & auras
Se circumflectens velis furetur amicas.
Præterea dum quæque ratis scētabitur æquos
Per tractus hostem præeuntem, à sede recedat
Ne propria, varietque situm, ni certa Magistri

Jussa

Jussa velint, & quo Rectores ordine currunt,
 Currere subjectæ pinus nitantur eodem:
 Illi etenim cursus, & prælia dura gubernant.
 Perge, tuas superet vires numerosior hostis,
 Et salvam in patrios classem deducere portus
 Exoptes, illo nitaris tramite semper
 Findere velivolis undantem Dorida pinis,
 Quo simul ipse suis volitat cum navibus hostis,
 Terga premens, teteque affectat cogere ad arma.
 Et nunc ad dextram, nunc lævam mobilis auræ
 Inflectas clavum, donec sub littora nota
 Incolumes vertas multa cum laude carinas.
 Insuper his, multis superas si navibus hostem
 Ut facile evincas producta longiûs ura
 Postremum circumvenies Dux ilicet agmen.
 Sic latere è gemino, & geminatis ignibus hostes
 Comprensi, nimboque & tempestate sonanti,
 Vel tibi se dedent, vel acerbo funere merfi,
 Ad Manes ibunt Plutoni victima. Sed si
 Arbitrium neget aura suum, lævaque susurro
 Murmuret; in velum retrò persistere naves
 Agminis extremi jubeas, si fortè reflantes
 Alternæ surgant auræ, & tua murmure destro
 Intendant vela: actutum tum flectier agmen
 Postremum poterit, subitòque accendere pugnam.
 Sunt qui non circumveniunt signa ultima classis,
 Fronte sed ex ipsa trans vela hostilia vecti,
 Primum tormentis quatiunt ardentibus agmen.
 Nam si serpentis ferias caput, omne repentè
 Corruit & corpus, victoria & integra parta est:
 Sic ubi jam primum excussis turbaveris agmen
 Fulminibus, ceptantque hostes terroribus acti,
 Despondere animos, reliquas comprehendere naves
 Mox pavor incipiet, terrorque, & mortis imago
 Plurima: quin etiam sese inter fulmine abactæ
 Incurrent naves, sociasque timore replebunt.
 At tu Parthenias Musas si consulis, agmen
 Postremum aggredere à tergo, dum fulminis ictu
 Alterna de parte tui quatiuntque, petuntque.
 At circumveniat ne te numerosior hostis,
 Si vitare cupis, cura solerte caveto;
 Ne longam retrò extendat cum navibus uram;
 Flectere quam possit vento, & tua tergora nimbo
 Fulmineo petere, & quernos disrumpere muros.
 Si vento immincas, primi fac agminis alnos

Si numerosa classis,
 extendenda est: Ura, ac
 postremum hostium ag-
 men circumveniendum.

Audaces illicet per
 ultimum agmen invecti
 primum aggrediuntur.

Quid agendum ne
 Prætori ab hoste circum-
 veniatur.

Non

Non primis hostis, sed respondere secundis.
 Sic etenim quotquot prima stant fronte carinæ;
 Haud tete petere, ardentique laceffere nimbo
 Adverso poterunt; & si se flectere quibunt,
 Haud equidem facient longo ni tempore, quando
 Incassum recidit cursu labor omnis, aquoso
 Insumptus campo: nam post certamina longa
 Fulminaque, bombosque, & terribiles reboatus.
 Deponunt venti status, pelagusque filescit:
 Scilicet excussi fugiunt diversa vapores:
 Materiesque novis gignendis tollitur auris.
 Quin etiam media sub classe relinquere inane
 Sæpè juvat spatium, frustra quod verberet hostis.
 At caveas primum ne sic se distrahat agmen
 Navibus à reliquis, aut callidus abstrahat hostis.
 Sic etenim efficies ne inimici longius uram
 Extendant tua signa retrò, geminisque flagellent
 Pulsibus extremum, atque involvant ignibus agmen.
 At non dextra tibi Zephyri si sibilet aura,
 Non tantum vacui prima sub fronte relinque,
 Plus tamen in medio. Verùm ne fortè per illum
 Irrumpat citus adversarius, & tua pulsu
 Terga petat, medio præstabit habere carinas
 Turritas aliquot, vacuum quæ fulmine servant
 Excusso, atque alias incendia dira ferentes,
 Clausa sinu superas jamjam eruptura sub auras;
 Contra adventantes quæ mox mittantur in hostes.

Quibus præsens, ac fer-
 tis est animus per mediâ
 hostium classem irrum-
 punt, venique arbitrium
 lucrantur.

Sic magna Estræus cum
 saude in Batavos præsti-
 tit, ac victoriam adeptus.

Verùm audax labor insequitur, plenusque pericli;
 Sese transversum medios immittere in hostes,
 Et dexteras captare auras, & vertere sortem
 Hactenus adversi certaminis: ardua Martis
 Alea, digna viris sed fortibus, & quibus alma
 Est cordi laus, & facti meritissima laurus.
 Qualem Texeliæ ad fines certamine duro
 Audacem Estræum magno retulisse suorum
 Cum plausu memorant, dubio cùm Marte, Notoque
 Adverso, in Batavas irrumpens impete pinus
 Evalit sine noxa, aurisque in vela secundis
 Inflexit clavum, & Zelandas fulmine adortus
 Disjecit subito naves, palmamque morantem,
 Hostibus edomitis, tandem ad sua signa vocavit.
 At quia difficilis, magnoque obnoxia damno
 Res est, successu careant si cæpta secundo;
 Idcirco raro in casu tentabis, iniquus
 Cùm te Mars premit, & Fortuna adversa, malumque

Im-

LIBER QUINTUS. 89

Impendet majus. Audendum rebus in arctis,
Et quod Sors, Mavorsque negant, virtute merendum est.

Quia verò est ardua,
Idcirco caro, & quibus in
casibus cavenda.

Insuper hostilis multum si classis inane
Liquit utrumque inter versum, navesque suorum
Adversum stantes non praelia dura ciere,
Sed tantum spectare queunt, transvadere in hostem
Idcirco præstat, Martemque accendere bombis,
Sique aliquot mediis in fluctibus armamentis
Exutæ fluitant alni, incertumque feruntur,
Postremum poteris, via quæ tibi larga patefcit,
Agmen trans petere, & longo comprehendere flexu.
Sique tuas hostis naves distraxit, & illæ
Sint arcto positæ, circumque premantur ab hoste:
Auxilium quibus adverso sub Marte ferendum est.
At res ut magnis cedat feliciter ausis,
Collige, Dux, agmen, struetoque sub ordine pinus
Immitte, & velis geminatis plurimus auras
Accipe, quò spatium pervadas ocyùs omne,
Ne vadens medio in cursu oppugnèris ab hoste.
Insuper actutum stat ceptum inflectere cursum,
Hostica ne classis flexu se vertat eodem.

Sed post tot pelagi tractus, fluctusque remensos,
Ventorum & luctas, durataque praelia Martis,
Securi invitant portus, & littora duris
Rupibus intercincta, armataque turribus altis:
Defessis ubi blanda quies, atque otia læta.
Sed prohi Fata Deum, nec tuta in portibus ipsis
Vita, salusque hominum! tantæ mortalibus iræ,
Atque odia, & regni numquam saturanda libido.
In flammæ, ferrumque ruunt: non horrida Martis
Exterret facies, nec certa pericula tardant.
Idcirco ut gremio classis secunda recurvo,
Stent clausi portus hinc, illinc littora propter
Uno dispones turritas ordine pinus.
Anchoraque expositas fundabit dente tenaci,
Illæ autem tanto distent discrimine terris,
Ut terras inter, puppesque meare potestas
Nulli sit: juxta sed portus littora naves
Ignivomas aliquot dextra, lævaque locato,
Quæ sua conclusus nautis sinus ostia pandit,
Nam sic irrumpens ab apertis fluctibus hostis
Amittet venti arbitrium quæque ostia propter
Ignivomæ insistent naves ruerè ocyùs aura
Felici poterunt, hostemque involvere flammis.
Non secus & reliquæ, stabulant quæ litore utroque

Quæ arte portus, inque
ipsis Classes muniendæ.

Tom. I.

M

Actu-

90' NAUMACHICORUM

Astutum ventis expandere vela secundis,
Et pugnam ferere, atque inimicas perdere naves;
Et quibunt palmam parvo certamine ferre.

Apostrophe ad Mezenarem, cujus jussu ceptum opus, finem accipit,

Sed jam devexi me temporis admonet hora;
Ut jussis RAMBALDE tuis, quam cepimus alto
Suspensam è clavo citharam, & discordia fila,
Reddamus numquam nostris (mortalia quando
Linquimus, & superas jam jam properamus ad arces)
Articulis pulsanda, tui tu fuscipe Vatis
Obsequium, & nostram victuram in sæcula famam,
Laudè tua, magnique tui tege nominis umbra.

FINIS.

**PARTHENII
BELLICA.**

THE
JOURNAL OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE

NICOLAI PARTHENII
GIANNETTASII

NEAPOLITANI

E Societate Jesu

BELLICA

Editio secunda emendatior.

NEAPOLI, M. DCC. XIV.

Apud Bernardum-Michaëlem Raillard.

Superiorum licentia.

Reimprimatur, Neap. die 6. Novembris 1714.

NICOLAUS CAN. ROTA PRO-VIC. GEN.

D. Petrus-Marcus Gyptius Can. Dep.

Reimprimatur, Neap. die 8. Novembris 1714.

ARGENTO REG. ET PRÆSES!

Pescarini.

EXCELLENTISSIMO
PRINCIPI
THOMÆ
AQUINATI,

Castilionis , Feroletī , Sancti Manghi , ac
S. R. I. Principi,

PERPETUO HISPANIARUM MAGNATI,

*Mamertinorum Comiti , Urbiumque Neoca-
stri , Mamerti , earumque Statuum
Domino.*

NICOLAUS PARTHENIUS GIANNETTASIUS

PERPETUAM FELICITATEM.

*Um Surrentinos Autumnos , lusus nimirum
nostros , & succisiva temporum ramenta , quæ
excidere sine luctu , veteri sapientum more ,
non patimur , summa humanitate , ac bene-
volentia , quæ dotes ita animi tui propria
sunt , ut natus ad bene merendum videaris ,
complexus sis , Princeps Excellentiss. haud
equidem multum mihi dubitandum fuit ,
quin Bellica , tot mihi annos evigilata , &
ea , qua poteram , diligentia perpolita , tibi etiam nuncupare , il-
licò decernerem . Nam si tanta in tenuissimo illo , ludicroque ope-
re excipiendo humanitas , tanta legendo voluptas fuit ; maiorem
sanè futuram , sperare merito poteram , in eo opere , in quo si ni-
hil*

*hil aliud, certè materia ipsa te viro, tum erudito, tum bellico-
 so, est quàm dignissima, atque à genere tuo minime aliena: Est
 quippè illud à Bellicosissima tibi gente traditum, & quæ in Ita-
 lia tot annos continuis ferè bellis sibi imperium ascrivit. Ea ve-
 rò Longobardorum gens fuit, quæ & si primùm barbaro è solo
 prodierit, mox in mitissimo, cultissimoque Italia cælo, aded ci-
 viles ritus, humanasque artes edocta, ut nihil admodum esset,
 quod antiquis cultoribus invideret. Ex his verò, qui ex Capuæ
 Principibus, ac Beneventanis Ducibus, ipsisque Italia Regibus
 orti, Aquinum, vetustissimum Volscorum Oppidum, ex quo incly-
 tum Familiae tuæ cognomen factum est, primi occupavere, claris-
 simam generi tuo originem dederunt: ex quo uberrimo, ac peren-
 ni fonte per tot sæcula, plurimi, præclarissimique viri progeniti;
 qui eam sibi laudem bellicis artibus pepererunt, at victoriarum
 suarum famam immortalem ad posteros suos transmiserint. E quo-
 rum numero (quando omnem proferre multitudinem annorum opus,
 integrique voluminis; non verò paucarum horarum, & unius Epi-
 stolæ foret) satis sit perpaucos, qui reliquos inter fama gestorum
 supereminent, proferre. Ex quibus, eo tempore, quo Aquinatium
 Comites supremo in gentem imperio dominabantur, tum ordine,
 tum gloria primus emicat ATHENULPHUS, qui validissima hostium
 arce eversa, victisque acie Cassinatibus, illi Campania ora impe-
 ritavit, quæ inter Lirim, & Vulturnum amnes jacet. Hunc LAN-
 dus non minùs nominis, quam laudis hæres, secutus est: is Ca-
 puæ principatum contra fortissimas Corradi Caesaris copias strenuis-
 simè propugnavit: Cassinates verò cum cæteris fœderatis, qui ar-
 mato occurrere ausi, insigni victoria ad sublicium Liris pontem
 profligavit. At enim longè illustria, etsi præclara illa sint, ATHE-
 NULPHI Secundi gesta fuere: qui quantiùm pietate, tantùm forti-
 tudine valuit: is D. Benedicti, ejusque sedis cum tutelam susce-
 pissæt, in Minturnenses movit, collatisque non semel signis, magna
 clade debellavit, atque aperto Marte contra Nortmandos, Capuanos-
 que Principes pro Cassinatibus summa sui nominis laude decertavit:
 Cumque Cajetæ Dux creatus, susceptam suffragio magnam illam
 dominationem, armis adversus Salernitanam Principem tum tem-
 poris potentissimam asseruit, inque posteros suos transmisit. Illius
 autem celebris adhuc apud nos memoria pertransiit: quod & Al-
 phanus Salernitanus Archiepiscopus in ejus tumulto eodem ferè
 tempore testatus est:*

*Dormit, AQUINE, tuus Comes hic, Cajeta, tuus Dux
 Magnus ATHENULPHUS, Capua quem genuit, &c.*

*Nec minor PANDULPHI pietas, ac fortitudo enituit: qui nullis
 periculis, nullis casibus retardari potuit, quin Ecclesie partes,
 una*

und cum Lotario Imperatore contra Anacleti fautores sequeretur, tantumque suis viribus, suoque ingenio afflictis rebus momentum addidit, ut meritò egregiis laudibus ab Ecclesiasticis Scriptoribus commendatus sit.

At quoniam id temporis, sic ferente reciproco humanarum rerum æstu, ac variantis Fortuna arbitrio, & nescio quo malo Italia fato, quæ toties Barbaris patuit, ad Nortmandos magna Meridionalis illius pars devoluta esset, Aquinates Comites Victores secuti, strenuam illis operam in bellis navarunt. Ex quibus RINALDUS, & duo PANDULPHI insigni delectorum virorum manu Gulielmum cognomento Bonum, in sacram primam expeditionem, deinde contra Africanos mirificè adjuverunt. At extinctis Nortmandis Regibus, iterumque vices variante Fortuna, Sævi affinitatis jure admissi, egregiè ab Aquinatibus Comitibus adjuti, ut rerum potirentur. Ex verd ætate, is floruit, quem tu uti nomine, ita egregiis moribus refers, relaturus mōx etiam victoriis. Is fuit THOMAS AQUINAS; alterum familia tuæ lumen, atque præclarissimum sui temporis decus: illum cum Acerrarum Comitem Federicus creasset, sibi etiam generum ascivit, juncta illi in Matrimonium filia Constantia: id verd se idcirco fecisse palam professus, quod illius operæ tanti accessionem regni deberet: quod, victis, fugatisque, Celani Comitibus, qui seditiosorum Duces erant, summa fortitudinis, prudentiæque laude asseruerat. At licet hæc magna fortissimi Ducis gesta fuerint, maxima profectò, quæ nobiliori titulo in Palæstina, Syriæque gessit: in has enim Provincias summo cum Imperio à Federico præmissus, non semel cum Saracenis tanta felicitate conflixit, ut illis acie victis, castrisque exutis, jam penè desperatas, perditasque Christianorum partes penè in integrum restituerit. Quapropter non immerito, nobilissimum illud Eugenii P. M. præconium promeruit: quod quidem referre operæ pretium est. Prælia tua, inquit, audivimus, quæ & prælia Fidei sunt, ubique felicitatem consecuta, &c. Quibus verbis cum illius tam pietas, tam fortitudo, tam felicitas divino dicam oraculo commendatur, nescio quid majus sit, quod ad hujus egregii viri laudes possit ulterius accedere: imo laudum omnium instar est, ab eo, qui Numinis vices apud homines gerit, egregio præconio exornari.

In hujus filio LANDULPHO tanta in ipso ætatis flore indoles præluxit, tam appetens laudum animus visus est, ut maximam rerum spem Avo Imperatori fecerit: nec sanè infra expectationem eventus fuisset, ni properata vota, & præcoces spes primo in cursu immaturum juvenis fatum abstulisset: quod aded acerbam Federico accidit, ut epistola ad generum scripta tum amoris, tum doloris plena, consolari illum, testarique suam erga conjunctissimam sibi, gratissimamque familiam, benevolentiam voluerit. Ve-

nam, quod præstare LANDULPHO præmatura mors vetuit, exequutus RINALDUS est Casertanus Comes, & sororis Manfredi Regis vir, cui inclita post facta, Regnique totius & pace & bello moderationem, fato occumbere cum ipsa Suevorum regnatrice domo obvenit.

Cùm verò ad Andegavenses rerum, Regnique arbitrium translatum, THOMAS hoc nomine secundus, Acerrarum Comes Carolo Primo in Corradini pralio, Luceria expugnatione, cunctorumque Saracenorum expulsionem egregiam operam præstitit. Hunc autem ATHENULPHUS IV. Acerrarum Comes, paternarum laudum amulator secutus: qui sub Carolo II. tam navalibus, tam terrestribus præliis contra rebelles Siculos prosperè gestis, majorum palmas, novis fascibus cumulavit.

Et quamquam hereditaria familia tuæ dotes Pietas, ac Fortitudo semper fuerint, effulgere vel maximè in PANDULPHO Aquinatium Comite: qui Sanctæ Sedis partes periculosissimis tum temporibus constantissimè tenuit, cujus filii, & præcipuè RINALDUS Paternarum virtutum amuli; in Etruria, ubi acerrimum tam bellum inter Gibellinos, & Guelfos exardebat, qua etiam lue tota penè Italia comprehensa miserum in modum vastabatur, pro Romana Ecclesia, æternam victuri, ceciderunt. Quo tempore diu THOMAS eorum frater, maximas tam familiæ, tam Fidei splendor divino ingenii sui acumine, validissimoque stylo contra tam temporis Heterodoxos, pro Fide, ac Religione acerrimè, feliciterque decertabat: & successu tam prospero, ut ab ipsomet humani generis Servatore laudari semel, iterumque meruerit. Sed quanta hic laudum recensendarum seges esset, si extra oleas ferri liceret? quantus palmarum campus? immensus profectò: cùm verò nec præsens id tempus, nec institutum patiatur, ad Martia majorum tuarum facta revertor.

At quia festinanti mihi uno plures fasces, sed laureato, colligere necesse est: dicam Ascolitanos Comites, Sarrianos, Bellicastrenses, Lauretanos ex tua domo, tamquam Trojano ex equo emissos, non ad Trojam incendendam, sed ad Patriam defendendam, sub Carolo II. & Roberto, mirificas palmas, laureasque adeptos. Quibus veluti summam laudum apicem imposuit ADIUNLPHUS III. Primus Castilionis Dominus: qui per omnes militiae gradus ad summum armorum imperium erectus, Ludovici Bavari contra Ecclesiam, Romanosque Pontifices insanientis, maximas vires gloriosissimè fregit, Ferraria propugnata, Ecclesiæque libertate asserta, atque Hæreticis Donatistis, Reate tunc degentibus, funditus extinctis, quibus egregiè gestis à Roberto evocatus, inque ultimos Italiæ fines Supremas Dux missus, expulsis Siculis Rbegium Juliam obsidione liberavit. Tanta verò præclarissimi Ducis merita in Regem, Regnumque fuere, tanta res bello gesta, tanta palmarum

ram seges, ut iure optimo epigraphen illam meruit, quæ in tua
Castilionis arce præfixa ad æternitatem est.

ATHENULPHO

THOMÆ AQUINATIS, & Amengaldæ de C. ccano filio
Ex Comitibus Aquini, Cajetæ Ducibus
Post obita præclariora Caroli II. & Roberti Regis munia
Capitaneo Generali
Castrum regia munificentia concessum.
Anno Dom. MCCCIII.

Ex hac autem sæcundissima Heroæ propagine post XL. Ca-
stilionis Dominos, Principes V. tu, Vir præclarissime, emanasti,
inter quos THOMAS II. illustribus impressa notis Patris vesti-
gia secutus, Marti se addixit: summoque cùm Imperio in Japy-
gia Dux sub Carolo III. & Joanna I. exercitibus præfuit; pal-
misque ex hostibus relatis, se Aquinatem probavit: eodem fere
tempore, quo juvenis Ladislaus libertatem, nomen, Regnumque
Francisco de Borgo celeberrimo Duce, asserta retulit, cujus do-
mus materno jure in vestram Familiam commigravit: nescio cu-
jusnam majori sorte? hujusne, qui in illustriorem revixit, an il-
lius, qui tantæ accessione domus una cum Monderisano Comita-
tu, antiquos titulos, atque ornamenta novis amplificavit?

Andegavensi, ac Dyrrachina domo tandem extincta, Arago-
nenses adoptionis, & antiquissimo hæreditatis jure postmodum suc-
cessere: quos tua Familiæ plurimum debere nemo unus est, qui
nesciat, ni fortè is, qui illius ætatis Scriptores, & præcipuè Jo-
vianum nunquam evolverit: à quibus prodita memoriæ sunt FRAN-
CISCI Aquinatis Laureti Comitæ gesta, qui unus ex Interregibus
fuit. Hic enim Capuam fortissimè tutatus, atque exercitui ad
Cajetam præfuit, Caldorensium fines invasit, Eugenii IV. arma
tandem retardavit, donec Alphonsus auxiliares copias duxit, at-
que artissimam solvit obsidionem: cujus rei præclarissima merces,
ac testis fuit Pescariæ Marchionatus, Regni Neapolitani, tàm
ordine, tàm dignitate primus, quo magnanimus Rex BERARDUM
GASPAREM Francisci filium eo ipso die insignivit, qui suo illu-
stris triumpho fuit.

Sed quoniam longum esset cunctos, vel etiam summatim per-
censere, præmitto, quam fortiter, constanterque Aragonensibus
Regibus suam operam reliqui Lauretani Comites, Castilionisque
Domini præstiterint, commemorare: & quanta V. RINALDI, VIIQ.
LUDOVICI Castilionensium Dominorum merita fuerint, quando præ-
clarissima exstant testimonia, eaque sunt Regiæ Mensæ, Ærarii,
totque armorum Præfecturæ, totque insignes Æquestris Ordines,
titulique complures, quibus modò hi, modò illi pro præclaris in
bello gestis exornati fuerunt.

* m 2

Et

Et quamquam istorum omnium virtus ad Regnum obtinendum, conservandumque Aragonensibus Regibus plurimum valuit, nibilo tamen minus, extinctum omnino fuisset cum illorum nomine Imperium eo tempore, quo Carolus VIII. Francorum Rex validissimo, numerosissimoque exercitu Aragonensium Principatum aggressus est, nisi hinc INDICI AVALI, illinc verd ANDREÆ Mamertinorum Comitum avi tui collata in unum virtus juveni Ferdinando spes, animosque fecissent, atque illius jam jam labentem fortunam tenuissent, crexissent, ac denum in priorem dignitatis gradum restituisent: quocirca istorum opera exortas tum primam Aragonensem res non immerito dixerim: hujus verd tam saluberrimi, quam praeclarissimi in Regem, ac Regnum gesti baud par retributio visa est amplissimus Mamertinorum Comitatus: quod Rex ipse in diplomate magnificis confiteri verbis non est veritus.

Post Aragonenses Austriaci, ut in Hispaniarum Regna, ita in Neapolitanum hereditario jure asciti. Quibus quam peregre-giam operam, quam fidam Progenitores tui collocaverint, neminem profecto esse arbitror, qui non teneat: CÆSAR X. Castilionis Dominus in Africana primum expeditione, qua contra Alba Juliae praedones suscepta est, deinde contra Lautreci copias, ac validissimos conatus in obsidione Neapolitana, pugnacissime pro Carolo V. dimicavit. Joannes Baptista in Belgico bello, HORATIUS, Hierosolymitanus Eques, dum Melitam Fidei asserens à Barbaris propugnaret, GASPAR in natali ad Athaneam pugna fortissime decertantes gloriosissimam mortem occubuerunt. Et ut ad proximiora tandem tempora descendamus, celeberrima apud Belgas est JOANNIS Secundi Feroletii Principis propatruj tui virtus, qua sibi sempiternam nominis famam comparavit. Inter ceteras verd res in bellis gestas LUDOVICI Sancti Manghi Principis propatruj etiam tui memorabile illud est, quod in praelio ad Norlingam inter Catholicos, atque Haereticos commisso, conceditum sibi collem fortissime defenderit: ex quo illa populorum omnium vocibus non dum satis celebrata victoria, parva est. At quanta ego voluptate, quanta veneratione Principis ALOYSII Parentis tui memoriam revoco: cujus virtutem, prudentiamque nostra hac Civitas, Regnumque universum difficillimis temporibus experta feliciter est: siquidem in populari tumultu, à Patruo, qui à Joanne Austriaco summa auctoritate ad componendam pacem legatus fuerat, regii vexilli, quod ex improvise ad Albam Portam explicatum, erectumque est, illi uni, tamquam viro forti, tutela commissa est. In postrema Messanenensium defectione, Siculique bello, delecto ex sua dominatione milite Calabriae litora strenue defendit, auxiliumque Castilioni tulit, cujus arcem ex inopinato adorti Galli, Siculique fuerant: naves onerarias, quae Neapolim annonam debebant, ex hostium penè manu eripuit: quo tempore tu puer visus

es hastile humero gerens inter antesignanos milites stationem tenere: & quantum puerili corpore infra reliquos eras, tantum supra omnes animi magnitudine, ac divina indole eminebas.

Et sanè non tibi bucusque animus, non ardor bellandi, sed occasio defuit: quod manifestis argumentis præcritis annis ostendisti: cùm post pugnam ad Orbesanam haud feliciter initam, res nostra periclitarentur, designatus Dux es Italica legionis, quæ tum in supplementum scripta erat, à Comite S. Stephani Prorege Neapolitano, cui tua virtus, prudentiaque apprime nota, perspectaque erat: quæ dotes non solum ætati præcurrerant, vix enim xxiv. annum attigeras, sed natæ tecum sunt: sed cùm casu, qui quantum humanis in rebus possit, scis equidem, retardata illius legionis expeditio sit, & pæcta Italia primùm, deinde Europa totius, quæ in armis erat, pace, ablata tibi tam peroptata, tam felix occasio, quod quàm ægro tuleris animo, scimus equidem: nam nihil iniquiùs generoso accidit animo, quam præsentem rei bene gerenda occasionem amittere. At sume, quo præstas, animum, si non hæc, aliæ certè non deerunt occasiones, quibus eam adipisci gloriam valeas, quæ domus tuæ propria est. Nam cum tibi Martius à majoribus inditus sanguis sit, cumque pulcherrima ex grandi conjugio proles obvenierit; quo, quidem regio item, ac bellicosissimo sanguine tuo admisto, nova ad bellandum incitamenta, novique tituli addentur: liberi nempe tui ex Fulvia Mirandulæ Ducis filia procreati, cui Mater Estensis, Ava Sabaudica, Abava Austriaca, Philippi III. Hispaniarum Regis soror; primis tum Italia, tum Europæ Regionibus conjuncti jure sanguinis cognatique sunt: cum denique viribus, ingenioque polleas, inque veterum Ducum gestis versatus sis, quis te optimum futurum Ducem ambigat, etsi tardè in arenam descenderis? tardè autem? imò tempestivè: continua quippè exercitatio umbratiles pugnae sunt, nec experientia ei deesse poterit, cui & perspicax ingenium, & præsens est animus.

Accedit etiam, quod cùm Catholicus Rex, summo, prudentissimoque judicio Te inter Hispanæ Aulae Magnates perpetuò adlegerit, qui honor multò antea Familiæ tuæ debebatur, & non ad Domus tuæ magnitudinem, splendoremque tantùm, ac Atavorum tuorum inclyta gesta, ut è multis pauca enumeravimus, sed ad Te, virtutesque tuas, fidemque respexerit, magnamque de Te tot unimi dotibus exornato expectationem conceperit, habes novos stimulos ad immortalem tibi gloriam comparandam. Verùm, ne modestissimas aures tuas offendam, reliqua, quæ de te, tuæque familia dicere possem, prætermitto: & eo præcipuè, quod nemini non sunt quam notissima. Quis enim adeò inscius annalium est, qui nesciat tot præclarissimos ex tua familia viros, vel insula venerandos, vel purpura conspicuos, vel præfecturis Provinciarum, ac

Re-

*Regnorum nobiles, vel Regiis, ac Pontificiis Legationibus insignes
prodiisse? Quis aded imperitus rerum qui tot, tantosque domus
tuae titulos, ac principatus ignoret? Quis Majorum tuorum egre-
gias dotes, ac virtutes plenè divinas, quibus præ cæteris emicue-
runt, admiratus sapiens non est? Ex quibus jure factum, ut non
inamerit antiquos modernosque Aquinates comitate, ac moderatio-
ne cum Romanis Valeriis conferre quis possit, uti bello & forti-
tudine cum antiquis Claudis, & Corneliis alii contulere. Su-
perest tandem, ut benigno vultu, ac ea comitate, quæ animo tuo
indita à natura est, nostra hæc tu Bellica excipias: habebis pro-
fecto quibus artibus, qua industria, eam gloriam comparare
possis, ad quam regium semper animum intendisti: atque erudi-
ri etiam in illis liberi tui, vel à teneris annis valebunt, mibique
eam segetem laudum subministrabis, qua nobiliori corborno al-
tius quid sonare valeam. Vale ex Surrentino Nonis Augusti
MDCXCIX.*

BEL

BELLICORUM

LIBER PRIMUS.

Uæ melior bello pubes, quibus illa sub armis
Eniteat, structæque acie quæ signa sequatur,
Seu peditum turmæ, seu componantur equestres:
Muneraque, & variæ quot bellatoribus artes,
Sive struunt, variantve jugis & versibus agmen:
Nec non fulminei quæ Martis machina, & usus

Qui sit: quæ leges, & disciplina adhibenda:
Qui Ducis & magni labor, & solertia quanta,
Seu moveat, seu castra locet, sive explicet omnem
In campis aciem, & pugna jam provocet hostem:
Quanta & bellaces ordiri industria fraudes:
Quin etiam docto fuerit quæ cura Magistro
Obsidii, & validas detur quibus artibus arces
Expugnare, quibusque acri defendere ab hoste,
Jam canere, & levibus paulum me attollere cœptis,
Incipiam. Tantorum operum tu numine amico
Author, AQUINIADE, propera, lux inclyta nostræ
Parthenopes, doctique decus memorabile sæcli:
Seu magna æternis meditantem condere carthis
Te (1) Megare turrita tenet, formosæque cultus
(2) Ægla Palatino mirata à vertice plaudit.
Sive redux priscum, tua regna, revisis Aquinum:

Mæcenatem invocat.

Ant

(1) Insula, in qua castrum ædificatum, *il Castello dell'Ovo*.

(2) Quæ & Lucullanum, nunc vulgus popularium vocat
Pizzofalcone.

Aut procul irriguo, lustras, quæ flumine cingit
 Hinc celer Ocinarus, vagus illinc amne Lametus,
 Ac juga sylvosus complectitur Apenninus.
 Regna antiqua patrum, lætisque uberrima campis,
 Opportuna situ, & Tyrrheno ditia fluctu.
 O age, terrarum quacumque in parte residas,
 Quidquid agas, insigne licet, descende parumper
 Lauriferum in Martis campum, delectaque Vati
 Auspiciis da bella tuis percurrere plectro
 Heroo, & grandi numeros æquare cothurno.
 Nam tu belligerum genus altum à sanguine avorum
 Ducis, in Ausonia quæ regnare tot annos.
 Quos inter non laude minor, non fortibus impar
 Ausibus assurgis: perque ardua cursibus acer
 Palmiferum sub culmen iter moliris, & almas
 Jam jam victrici dextra legis arbore frondes.
 Quas tibi Pieriæ pariter deferre Camœnæ
 Certatim affectant, doctosque incingere crines:
 Quando etiam dulci cantu Parnassia pulsas
 Culmina, & Etruscus tibi planibus affonat Arnus.
 Scilicet ut venias Mars alter, & alter Apollo.
 Quare age, & Austriacum Juvenem dum bella docemus,
 I Vati comes in Mavortia carmina, ut olim
 In sacra signa, Scythen contra comes illius ibis.
 Ille tuus veluti Federici Cæsaris arma
 Insigni quondam Thomas virtute secutus:
 Cui nunc par vultu incedis, par nomine, & ausis.
 Tu verò toti spes optatissima mundo,

Apostrophe ad JESU-
 PHUM Cæsarem.

AUSTRIADE JOSEPH, sacro fate numine divum,
 Has precor, has humiles ne dedignare Camœnas:
 Nam tibi magnanimas artes, & Martia tradent
 Munera, Threicium queis debellare Tyrannum,
 Et potis egregios majorum æquare triumphos.
 Nam tu (vana mihi cecinit non Delius) ille
 Cæsar eris, Graii primùm quo Consule fasces,
 Post cladem Othomanum, & felicia bella recepti,
 Addentur Latio: fastis melioribus annus
 Aureus incipiet, palmaque insignis Eoa:
 Austriacusque tuo veniet de nomine dictus.
 Tunc Oriens, tunc Vesper erunt Rectore sub uno:
 Tu Rector, tu Cæsar eris: tibi serviet uni
 Europe, atque Asia, & pacatis Africa monstribus.

Jam video Scythicis fervere cladibus Hebrum,
 Pallentesque atro volventem sanguine Lunas
 Æquor in Ægæum, pharetrasque, & barbara tela,

Vi-

LIBER PRIMUS:

93

Victatosque simul penna trepidante galeros.
Jam video Rhodopen, Pangæaque celsa superbum
Inclinare caput, totis & plaudere sylvis:
Teque altum incurvis venerari collibus Æmum.
Jam tua septenas vestigia lambere pronas
Aspicio turres, lunataque signa tyranni:
Et Byzantinas jam jamque patefcere portas.
Ergo age, da faciles aures, animumque docenti
Egregias majorum artes, & munera belli:
Et simul Heroo jam nunc assuesce labori.

At tu, cui chari semper tutela parentis,
Dive, fuit, magnasque domos, & regna gubernas,
Austriadum, LOIOLA, polo delapsus ab alto,
Dexter ades, nostrisque favens allabere cœptis.
Atque tuo, meruit si tantum, carmina Vati
Suffice: si pennis, animisque audacibus altum,
Corripimusque iter intactum, insuetumque carinis,
Dulcia & ingenti si rumpimus otia nervo;
Ducere tu Vatem poteris per devia, perque
Ambages belli varias, perque ardua Martis
Munera: quandoquidem dux acer Iberica quondam
Prælia conatus virtute, animoque virili,
Non unum pulso retulisti ex hoste trophæum.
Quare age, si sunt Austriadæ tibi maxima cura,
Tu Mars, dive, tubam, tu bellica tympana pulsa:
Instrue tuque acies: confer tu signaque signis:
Tu dictis accende animos, & prælia misce:
Arduus inque Scythas assurge, Hunnosque rebelles,
Atque tuos sacro Austriadas dignare triumpho.

Principiò quicumque parat decernere bellum,
Consulat, æqua priùs fuerit si causa: neque unquam
Descendat temerè in campum, seque implicet armis:
Legitimum, sanctumque foveat præsentia bellum
Numina, & egregiis semper successibus augent.
Nec nisi læta pio rideat Victoria regi.

At non æqua vetant certamina: vindice pœna
Injustos & justa duces ad vulnera servant.
Sæpè urbes arma in socios sine jure ferentes,
Florentesque unà populos, subversaue regna
Vidimus, & cædes passim, fœdasque rapinas,
Atque profanatas ædes, & templa deorum,
Virginibus per vim raptis, temerataque sacra.
Dura quidem, miseranda: ferocibus attamen illa
Debita erant populis, atque ausis digna profanis.
Plurima quæ modo te possunt documenta monere:
Nec longè à fastis majorum exempla petenda.

Torn. I.

N

Fce-

Invocat D. IONATIUM,
ut sibi opem ferat.

Nunquam de bello de-
cernendum ni iusta ex
causa, secus cædes expe-
ctandæ.

Fœdere disrupto per tot perjuria, bellum
 Movit, & ingentem Romanis Thracia cladem
 Sæva minabatur, supremæque funera regno.
 Jamque Scythæ Tanaim, & Mæotidis antra paludis
 Deferuere: quibus sese conjunxerat omnis
 Dacia: permixtique Getæ, Moesique ruebant.
 Jam Rhodope pharetrata suos præmisit, & Hæmus
 Ipse suos: gentesque bibunt quæ Strymonis amnem,
 Et quæ Peneum, quæque alta Ceraunia lustrant:
 Albanæque acies, domitrixque Epidamnus equorum,
 Bellatrix Epirus: & his convenerat omnis
 Græcia, nec longo jungunt post tempore duri
 Agmina Cappadoces, Galatæque, & Lydus, & omnis
 Ægyptus, viresque Orientis, & accola Rubri
 Æquoris ustus Arabs, & odoriferi Nabathæi.
 Millia quot Scythici nunquam duxere tyranni,
 Jam tantis populorum undis, & viribus auctus,
 Et tumidus fastu ingenti regnator Eoi,
 Pannoniam in magnam sese diffundit: & omnia
 Occupat agminibus centum, & latè obruit armis:
 Qualis ubi è Lybicus liquefactæ montibus altæ
 De fluxere nives, vel siccos plurimus imber
 Abluit Æthiopus, centum torrentibus auctus,
 Hinc, illinc magnum coëuntibus agmen in unum;
 Intumuit Nilus, totidem vel fluminibus (1) Gis.
 Haud mora, disrupto ruit aggere, & omnia victor
 Arva tenet, camposque premit, quatit ariete sylvas
 Undoso, atque ipsis insultat turribus audax.
 Jam Thrax imperii sedem præcinxerat, & jam
 Undique tormentis centum diffracta patebant
 Mœnia latè aditus & propugnacula cœco
 Vulcano convulsa dabant: reparare Magistri
 Tot non damna valent: non contra obsistere pubes
 Austriadum generosa potest, dux barbarus urget:
 Jamque ferox turres tenet, imminet & jugulo Thrax.
 Cum subitò visa è cœlo descendere Virgo,
 Cui recti tutela, sacris & præsidet armis:
 Atque his obsessos est vultu affata sereno:
 O magnis audere animis: ne barbarus atrox,
 Mille licet ruat agminibus, licet ære tonanti
 Fulminet assiduè, vos terreat, inclyta pubes.
 Sed fortes durate etiam, atque arcete superbos
 Odrysiæ, virtute pari, qua prisca juvenus
 Hæc signa, has acies pepulere è mœnibus istis:

Confirmat exemplo
Othomanorum.

Quocum immensæ co-
piz Viennam obsident.

Virgo è cœlo allapsa
obsessos animat, & vires
subministrat.

Nam-

(1) *Fiume Negro*, qui medios alluit Æthiopes, inq; Atian-
ticum se exonerat ad Arfinarium Promontorium, *Capo Verde*.

Namque iterum indecores, castris post terga relictis,
 Clade nova fracti fugient per devia Thraces,
 Atque Scythæ, atque Dæ, Galatæque, Syrique, Arabesque;
 Nam sic vestra fides meruit, sic Cæsaris, & sic
 Pontificis Magni meruit pietasque, fidesque,
 Vertice quem summo venientem cernitis, ille
 Est Pius, est Felix Cæsar: victoria vestra est.
 Hæc dedit, & cælum repetens Astræa petivit.

His dictis firmata manus generosa, ruinas
 Murorum super insistant, atque omine tanto
 Audaci vallant disruptas pectore tures,
 Hostibus obnixi non cedere: donec ab alto
 Culmine descendens Cæsar felicibus armis
 Irruit, & toto dispersas æquore turmas
 Dejecit, victique Scythæ fugere tyranno,
 Præque ignominia, rabieque, iraque fremente.
 Hinc illæ exortæ clades, iterataque crebrò
 Excidia in miseros: tantorum & causa malorum
 Una fuit, rupto susceptum fœdere bellum,
 Armaque, vi facta, regnis illata quietis.
 Quis tantas unquam, licet audax, vincere gentes,
 Deque tot indomito sperasset Thracæ triumphos?
 Quis validas arces, & mœnibus oppida tanta
 Præcincta egregiis, opere expugnare, vel ære
 Fulmineo tentasset? eo tamen impete cessit
 Frustra olim nostris oblecta Sicambria signis,
 Altum, horrendum ingens, & non superabile vallum
 Imperii, spes omnis erat quo fixa tyranni.
 Innumeræque arces igni, ferroque subactæ:
 Græcæque concessit tandem victoribus Alba.
 Et qui tot populis armis felicibus ante
 Dicebat leges: & tot cui regna tributum
 Prona dabant, pacem supplex nunc ille precatur.
 Othomanus pacem supplex petit? impia reges
 Gentibus innocuis ne bella moveat: Latini
 Est Deus Imperii vindex. Sed iusta gerendi
 Quæ belli sit causa: Sacri si iussa Senatus,
 Aut si Maiestas populi violata Latini:
 Sive sit à populis Divûm temerata profanis
 Religio: sociis vel sunt cùm iusta ferenda
 Auxilia: aut Gentium si jus sine jure refixum est.
 Publica præterea si res oppressa tyrannis,
 Sanctaque libertas eversa: aut regibus actis
 Legitimo è folio per vim, regna occupet armis
 Impius invasor: tandem si sceptrum tuendum

Afferre auxilium Cæsar
 cum suis, viq; Thraces.
 Et subinde multis cla-
 dibus accitit.

Quæ belli gerendi ju-
 sta sint causæ.

Ex tenui causa minime bellum decernendum est.

A vi barbarica prædonum, armisque potentum,
 Legibus his bellum si decernatur, ab alto
 Numina sacratis aderunt præsentia signis,
 Felicesque dabunt successus: omne cavendum
 Non æquum tibi semper erit: nec bella ferenda
 Sunt ex re minima, vel præ exiguis momentis.
 Nimirum si læsa domus privata potenti;
 Vel sit ab externis si rapta pecunia civi.
 Triste malum, atque ingens, & non optabile bellum:
 Idcirco summo non est nisi jure movendum.
 Et summum tibi magna dabit jus causa. Britannos
 Non ego magnificis, non quisquam laudibus ornet:
 Ulturi canis unius si fata, propinquos
 Continuo in socios moverunt arma: necesseque
 Ister se ingentes, ingentia damna tulere.
 Nimirum tanti funus dignatur inane
 Occisæ pecudis! verum hæc insana cruentis
 Digna feris rabies: homines mollissima quando
 Pectora habere, animumque jubet natura benignum.
 Perge, inimica prius quam bella in regna feramus,
 Robora militiæ, cunctasque expendere vires
 Convenit; æquales si sint hostilibus illæ.
 Nam secus, incerti sortem tentare Gradivi
 Non Patres, populumque decet: sed poscere pacem;
 Conditione tamen, quæ sponte petentibus æqua
 Arbitrio censenda fenum. Exorantibus ultro
 Vos date magnanimi pacem, & miserecite reges.
 Nam non hac major domito victoria ab hoste
 Esse potest; præclara magis nec gloria, vestrum
 Quæ nomen magnis populorum plausibus ornet.
 Parcere subjectis, pacisque imponere morem
 Principis imperium magni, & suprema potestas.
 Pendere quin etiam semper juvat illud, iniqua
 Conditione minor, fastuque oppressus, in iram
 Ne ferus infurgat pro libertate, superbumque
 Imparibus quamvis armis vi debeat hostem.
 Casibus extremis, quando spes occidit omnis,
 Junctaque virtuti mens irritata repulsa,
 Viribus exiguis nonnunquam fracta potentum
 Agmina regnorum, amissisque insignibus alti
 Indecores abiere duces. Natura superbos
 Scilicet est fastu quia dedignata superbo.
 Et variantis erit semper dubia alea Martis.
 Si pacem Græcis poscentibus ante dedisset
 Rex Macedum fastu tumidus, victorque Philippus,

Expendenda priusquam bellum decernatur, an vires pares sint, sin minus, pax petenda.

Pacem dare petentibus magnificum, & necessarium.

For-

Forſitan ad Manes non Perſeus iſſet inultus,
 Nec capta imperio ceſſiſſet Pella Latino.
 Staret adhuc Carthago maris regina: neque omnes
 Reſ Aſiæ Antiochus vidiffet turbine volvi.
 Plurima nec deſunt hac tempeſtate per omnem
 Europen, Aſiamque tibi documenta, Magiſter.
 Quæ quoniam longum mihi percenſere, docebunt
 Te varii rerum annales, faſtique vetuſti.

Inſuper his, illud tota vos mente ſagaces
 Maturate, ſenes, crebrique expendite, bello
 Plurima ſi vobis ſint emolumenta futura,
 Ne damnoque gravi, ſummoque petita labore,
 Spem magnam populi tenui victoria lucro
 Fruſtretur, nullos vel ſit latura triumphos,
 Aurato velut æquoreis qui piſcibus hamo
 Inſidiatur, ei ſi fors diſrumpitur inter
 Linea piſcandum, fulvi jaſtura metalli
 Nullo capturæ lucro penſabitur unquam,
 Idcirco nunquam ſunt Patribus arma movenda,
 Commoda ni multo damnis majora ſequantur.

Præterea ſit cura, æquis ut quæſtibus auri
 Vim magnam, argentiſque, futuri prima reponas
 Belli fundamenta; quibus non rite locatis,
 Haud læto Mavors vultu tua ſigna præbit.
 Agmina nam fruſtra juvenum generoſa parantur.
 Magnanimique duces fruſtra; firmiſſima quando
 Robora militiæ, nervique ad prælia deſunt.
 Fulmine Mars, ferroque incaſſum armatur acuto:
 Ni ſimul ardenti ſtipatus fulguret auro.
 Quamvis ore minas, oculis cita fulmina vibret,
 Et dextra aſſidue rotet implacabilis enſem;
 Divitias, & opes niſi det diſſuſa ſiniſtra,
 Haud equidem poterit palmas ex hoſte referre.
 Idcirco ſit prima Patrum vim cogere cura
 Æris inexhauſti: quæ multos certa per annos
 Suſtineat belli pondus, cœptumque ſecundet
 Ubere proventu. Nonnunquam maxima bella
 Principio magno rerum ſuſcepta paratu,
 Viribus & magnis, ſubito ſublapſa referri
 Viſa retrò, & medio ſpes curſu amiſſa triumphi.
 Qualiter è paleis æſtate accenditur ingens
 Ignis ubi in campis, latè prima omnia circum
 Arva tenent flammis incendia: cunctaque complent
 Immani ſtrepitu, & ſylvis, campisque minantur.
 Vis tamen illa brevis mox ut conſumpta, repente

Videndum an bellum
 futurum ſit utile, nam
 ſecus, abſtinendum.

Paranda pecunia ad
 bellum, qua ſine, ſpe-
 randa victoria non eſt.

Om-

Omnis flamma cadit, timor omnis: solus & amplo
Exiguus restat campo cinis: & puer unus
Insultans cinerem dat flatibus. Aurea, Patres,
Robora militiæ, Martique parate futuro.

Sed cavendum ne viâ
populis cogatur.

At cauti prohibete, duces ne forsan avari
Per vim, perque nefas rapiant nimium à populis æs:
Nam benè non jacto fundamine, tuta sub auras
Haud surgit moles: verùm est casura ruina
Jam jam præcipiti, quando crudelis oborta
Seditio, gentes vocat in civilia bella.

Quæ diligentia in le-
gendo militæ.

His animadversis, instat jam tempus habendæ
Pubis, & egregios ad signa vocare maniplos.
Fortia sed quoniam, generosaque corda reposcunt
Munera bellorum, non gentes cogier omnes
Præcipio: tibi multus erit delectus habendus.
Delige pauca virum, sed Martia pectora: palmæ
Nec spes in numero armorum, turbisque reponas;
Parva manus juvenum, sed lecta, ingentia bella
Confecit, nitidosque tulit, victo hoste, triumphos:
Non populum innumerum, non millia multa trahebat

Sine pauci, sed fortes,
idque Macedonum.

Magnus Alexander: erant ter dena virorum
Millia, parva phalanx Macedum, sed vivida multo
Robore, lecta animis, usuque asperrima belli.
His Asiam in magnam, numero, non viribus impar;
Ingressus, tantis ausus se opponere regnis,
Persarum & mille agminibus, Medumque, Sirumque:
Ausus & Hircanos, atque ipsa laceffere Bactra:

Et Carthaginiensium.

Et tandem extremos convertere signa sub Indos,
Quæ damnanda quidem fiducia tanta fuisset,
Robora ni Macedum, & virtus lectissima regi
Pellæo tantas, & spes, animosque dedissent,
Arsacidæ bello victi, totumque subactum
Regnum Asiæ, Gangesque simul separatus, & Indus,
Urbibus atque potens magnis Ægyptus: & omnis
Latè Oriens Graiis ascitus legibus, ingens
Parva peregit opus gens invictissima. Poeni
Non aliter tantis Lybiam domuere subactis
Gentibus: & domini tot fulcavere per annos
Omnem non multis cum classibus Amphitriten:

Et tandem Romanorum
exemplo confirmatur.

Sed quid ab externis populis exempla requiro,
Stant quando majora domi? si Romula tantum
Res crevit: dominam terrarum pronus adorat
Si Romam, & signis servit famulantibus Orbis;
Urbs una, & paucis Italiam comitantibus armis.
Attamen electis sociorum, est ausa superbis

Tanta

Tanta animis tentare: viris & grandia bella
 Suscepit paucis, paucis perfecit: & illa
 Magnis cum ducibus, bellaci & gente peracta,
 Macedones rerum domini, Pœnique subacti,
 Victus Iber, domitique Afri, Gallique feroces:
 Cimbrorum fractæ vires, junctique Britanni,
 Divisi quamquam Oceano; Germania cladem
 Non unam sensit: perfracta audacia Dacum:
 Et domiti tandem Parthi, labarumque receptum est.

At contra imbellis numerus, confusaque turba
 Haud equidem quidquam præclarum præstitit unquam.
 Millia quot Xerxes Persarum fusa manipulis
 Græcorum exiguis coram spectavit? & ipsi
 Agmina tot paucis Syrii flevire tyranni
 Cæsa Palæstinis: infecta sæpè soluti
 Re Libyam rediere Arabes: rediere potentes
 Sæpius Othomani, vultu pallente, Polonos
 Seu fortes bello peterent, seu Pannonas, aut cum
 Tentare Italiæ robur sunt classibus ausi.
 Quin etiam in primo pauci stant agmine: & omnem
 Rem pauci peragunt: qui si delecta juvenus,
 Spem certam palmæ læti præsumite, Patres.
 Præterea rarè magni data copia campi,
 Ut tantas populorum acies dux explicet: ingens
 Hinc illud retrò consistit inutile vulgus,
 Spectator tantùm pugnæ, non actor, & inter
 Tot varios lingua populos, & moribus, ordo
 Martius haud certa poterit ratione teneri.
 Et si fortè pedem referunt primi, ruit omne
 Tum quoque vulgus iners, magnoque urgente tumultu,
 Terrorem sociis, & vires hostibus addunt.
 Quæ cum sic habeant, delectus plurima semper
 Cura tibi: pubem selectam transtulit Argo
 Vellus in auriferum: Danaùmque electa juvenus
 Ilion ad magnum cum magnis venit Atridis.

Quare age, quæ duro potius gens apta Gradivo,
 Accipe: Sylvestrem primò describere pubem
 Ne dubites: semper tractando aptissima bello
 Rustica gens multo quoniam nutrita labore,
 Et Jove sub nudo, ventisque exercita, & imbri.
 Est Solis patiens, & amicas despicit umbras:
 Nescia deliciis frangi, parvoque beata,
 Simplicitate potens animi, durata palæstris
 Membra, manu valida, & rigido consueta labori:
 Quæ ferrum gestare, profundam ducere fossam,

Multitudo imbellis
 semper victa, & cæsa.

Inque acie impedi-
 mento potius, quam au-
 xilio est fortibus, si qui
 sunt.

Qui juvenes legendi.

Fer-

100 NAUMACHICORUM

Agræſtes optimi.

Ferre onus, à primis didicit ſolertior annis.
 Sic olim bellator erat, qui ruſticus idem
 Exercebat humum, & terram vertebat aratro:
 Qui Cererem curva flaventem falce ſecabat,
 Falcatos idem currus ducebat in hoſtem,
 Quique ligone alto vallabat limite campos,
 Pervalidas urbes idem obſidione premebat.
 Quin & Dictator juſſus, Conſulque creatus
 Quintius, Attiliusque, ſerens hic, ille nitenti
 Vomere dum terram durus ſcindebat arator.
 O niveos patrum mores! ò aurea ſæcla!
 Quin etiam agrorum, & nigræ gens incola ſylvæ;
 Quæ vix delicias vitæ, vix otia novit,
 Neſcio quo minùs in mortem perterrita fertur?
 An quia chara minùs, facilem dat prodiga vitam?
 Hinc ſemper pubis ſupplendum robur ab arvis
 Præcipio, rigidosque in bella armare colonos,
 Plurima ſed vitæ norunt qui commoda cives,
 Urbibus in mediis geniti, multaque parentum
 Cura, divitiis, & tot felicibus alti,
 Apta minùs Marti ſunt corpora: neve magiſtro,
 Ni fors urget opus, numerumque implere neceſſe
 Acciſæ morbo pubis, pugnisque ſiniſtris,
 Scribendi ſignis. Verùm, Prætore jubente,
 Cogendi tibi ſi cives: ne ſcribere nullo
 Delectu properes: mixtimque ad prælia ducas
 Vulgus iners, cunctisque aptes neu artibus arma.
 Non igitur piſcator erit, non aura probandus.
 Quamvis multa tibi belli præcepta gerendi
 Piſcator dederit, quamvis & Navita concha
 Bellatorum animos ferventi accederit ira.
 Scilicet hunc mater inter civilia bella
 Cratere in medio connixa, ex urbe Dicarchum
 Dum petit, & patriam percurrit Olympida puppi:
 Infantem genitor regalia ſigna ſecutus
 Bellaces inter ſtrepitus nutrit, & arma.
 Ærea fulmineo tormenta ſonora metallo,
 Atque fuere tubæ, & rauci cui nœnia cantus.
 Nimirum trepidis ductorem per freta nautis,
 Et præceptorem dederant piſcantibus, illum
 Difficiles idem belli qui traderet artes
 Militibus, ducibusque, parabant Fata Magiſtrum.
 Munere pro tali triplici cui tempora ſerto,
 E muſco, myrtoque levi, & Parnaffide lauro
 Gaudent tergeminæ pariter præcingere Muſæ.

Cives minùs apti, ut
 qui delictis enervati.

Inter civiles tumultus
 natus eſt Vares, nimirum
 ut bella caneres.

Arma

Arma nec aucupibus, nec inertī danda telonæ:

Linteo non Marti, non par dulcarius, aut qui
Fœmineas studiis exercent mollibus artes.
Ast æris, ferrique faber, durusque macelli
Tractator: rigidam qui carpentarius urget
Assiduè ferram docilis, lignoque dolando
Plurimus insudat; quique arma tonantia cudit.
Qui venator aprum jaculis, cursuque fatigat:
Qui cervos novit, leporesque æquare sequendo;
Inque feram clamore avidos urgere Molossos,
Aptior in bellum veniet: discrimine quando
Non longo distat: pubes ceu rustica, tantum
Arma armis, similem permutat & artibus artem;

Ast urbe è media Marti quæcumque vovetur,
Exercenda tibi primùm gens illa labore est.
Pondera ferre humeris, cursu transmittere campum
Ingentem, & rapido discat consuescere Soli:
Et victu modico, faciliq̃ue, & tenuibus uti
Vestibus, & nudis interdum incedere furis,
Edoctamque velim nandi: sic flumine cursu
Collectos crebrò sudores abluet: omnes
Sic morbos vitabit: erit sic aptior armis.
Insuper his, cives ad Martia munera lecti,
Semper ab illecebris patriæ procul urbis agendi:
Aëre & in nudo condiscant carpere somnos:
Degere & in campos sua per tentoria: & ipsi
Illa sibi sylvis suescant metare sub altis.
Bellaces sic Sparta suos instruxit alumnos;
Sic mundi domitrix sese Romana juvenus
Exercebat agris; luxu, longèque remotis
Deliciis, bello pariter se aptabat, & armis.

Hinc & digressus, quæ sint certissima signa
Bellatoris: erit pubem cui cura legendi,
Plurimus insudet, juvenes ut deligat ipso
Membrorum nexu, vultuque, oculisque valentes.
Ut varii possint implere gravissima belli
Munera, quandoquidem certis Natura recludit
Indiciis, hominum quæ sit solertia cuique
Indita, quæ vires animo, quæ robore membris,
Qui genius, vel cui succedat promptior arti.
Quæ signa in brutis pariter manifesta patefcunt;
Nempè quibus meliora queas prænoscere, quæque
Apta magis soboli veniant, duroque labori.
Ergo signa tibi semper tutissima fortis
Pugnatoris erunt, cervix erecta supernè,

Tom. I.

O

Di-

Si qui ex Urbe leAi la-
bore exercendi.

Quæ sint signa egregii
bellatoris.

Distincti maculis humeri, longique lacerti,
 Præduri nervo digiti, nisuque potentes:
 Et vigiles oculorum acies, & pectora lata.
 At modicus venter, sint tenuja crura, pedesque
 Non pingues, latique nimis, distentave sura:
 Duritia nervi sed sint collecta valentis.
 Pluribus his pollens adolescens, optimus armis,
 Acer equis, promptusque manus ad bella vocandus.
 Et quamvis Mario delecti Consule, tantum
 Proceri juvenes, primaque in fronte repositi,
 Qui senis alti pedibus: tamen illa relata
 Delecto si signa viro, ne plura requiras:
 Nam fortem præstat, quàm grandem scribere pubem.
 Corpore non magnus, magnus sed robore Tydeus,
 Acer erat bellator: erat, quis crederet? ipse
 Exiguus pariter Pellæus mole, futurus
 Gesta per, & palmas re mox, & nomine Magnus.
 Quod superest, potior semper delectibus ætas
 Prima, puer quoniam discendo est aptior: & quæ
 E teneris imbuta, insidunt altius, annis.
 Quin etiam tentanda prius fortissima belli
 Munera, veloces arcus, agilesque palæstræ,
 Et saltus ætate vigor quàm langucat, & quàm
 Corporis invalidi vires, animique senescant.
 Qui velox, agilisque, atque omnes dexter ad usus
 Armorum, pugnator erit insignis, & acer.
 Nec te pœniteat, quod multos atterat annos,
 Ante puer bello quàm surgat idoneus, ævum
 Causetur juvenis non dum venisse merendi,
 Quàm vacuum doleat jam præteriisse triumphis.
 Ingenio fuit acer, & ausis maximus ille.
 Othomanum Rex, qui tenero præcepit ab ungue,
 Eque sinu matrum pueros ad munera Martis
 Dura rapi, & rigido sub præceptore feroces
 Institui, atque ipso cum lacte haurire Gradivum:
 Vagitu simul arma sonare, & prælia primo.
 Sunt arcus, pharetræque, venenatæque sagittæ,
 Vertibilis turbo, & scuticæ, teretesque trochisci:
 Sunque ollis ludi pueriles martia bella.
 Membra labore domant, æstuque, & frigore durant:
 Et cursu, fortique student contendere lucta.
 Hinc acris gens illa virorum, & nescia vinci:
 Cui ludus sunt bella, necesse, stragesque voluptas.
 Viribus his nostra, pudor oh! de gente paratis,
 Barbarus imperium rapuit sibi victor Eoi.

Prima ætas aptior est
 armis.

Turcæ pueros eligunt,
 & longo usu exercent.

At

At non præteream, quæ primæ in milite dotes
Semper erunt, pudor ingenuus, visque aurea honesti.
Hæc habilem bello reddit, dum vertere terga
Ille vetat, multa victorem laude remittit.
Hinc tibi nobilium semper sit primus ad arma
Delectus, Martisque vocentur ad alta decori.
Quid juvat ignavum exercere ad prælia vulgus,
Pluribus in castris annis & habere, sine ulla
Optatæ spe frugis? agro quæ futilis arbor,
Agrestum multo nec profectura labore est,
Tollitur, ex ima radice excussa securi.
Non aliter pellendus iners tibi miles ab armis.
At quia sæpè duces his indulgere, cruentas
Nempè hinc & clades populorum, & vidimus arces
Excisas, flagrasse urbes, subversaue regna.
Idcirco, cui cura datur describere pubem,
Mente sagax, rectique tenax, sitque integer, ore
Ille sit & blando pariter, pariterque severo.
Imperii cui totus honor, cui tota salutis
Spes commissa, fides sociorum, atque omnis opum vis.
Publica namque salus, sociumque, & gloria regni,
Divitiæque omnes versantur cardine in uno,
Nimirum forti, & generoso milite nixæ.
Egregius quamquam multis virtutibus esset,
Attamen hac laude insignis Sertorius una
Præ veteres, clarosque Duces felicior ibat.

Sed neque, terrarum quæ sit, cœlique patentis
Conditio, te prætereat. Tellus licet omnis.
Et cœlum licet omne bonos, & gignat inertes:
Quæque tamen bello gens gentem vincit: & ipsa
Cœli quæque plaga, & tellus bellacia mittit
Corda magis, roburque animis infunditur alto.
In medium conversa diem, mundique teporem,
Et gens Auroræ, & nascentis conscia Phœbi,
Chara minùs Marti: quoniam siccata calore
Præ nimio, tenui turgescit sanguine venas.
Idcirco sapit, & consultior illa; cruorem
Fundere & hinc renuit, refugitque ferocia bella.
Quin & divitiæ multæ, luxusque superbi,
Et placidi emollit gentem clementia cœli.
At verò gelidas quæ gens devexa sub Arctos
Nascitur, & rigidis crescit durata pruinis,
Acrior, indomita, & duris magis effera pugnæ.
Temperieque procul, rectoque ex Orbe remota,
Inconsulta venit, largo sed sanguine dives:

O 2

Plin.

Quæ præcipuè militis
dotes sūt, Nobilesq; sem-
per legendi.

In delictu terrarum
ratio habenda est.

Auroræ, & Austrigen-
ces minùs bellicosæ.

Quæ verò ad Septen-
trionem bellicosissimæ.

Plurimus ad ferri qui vulnera suppetat, & qui
Audacem faciat, contemptoremque pericli
Plurima non animum versantem, & nulla timentem

*Asiæ populi luxu mol-
les, atque imbelles.*

Hinc Asiæ gentes, molli quas irrigat unda

Euphrates, flavoque humectat flumine Ganges:

Et quas frugiferæ tractus telluris amœni,

Et fontes vitrei, & cœli mollissimus aër

Allicit, & luxus animorum, & dœcia suadet

Otia, bellaci non sunt devota Gradivo

Pectora, Parthorum quamvis clarissima virtus:

Scilicet à tergo torquentes spicula versi,

Fraudibus, & nostro didicerunt vincere luxu.

At gens nulla magis studiis bellacibus impar,

Quàm qui terrarum tenuerunt ultima Seres,

*Seres item imbelles,
contra Japones.*

Vix norunt luctantis equi spumantia colla

Flectere, & adductis revocare ad munera frenis.

Verùm quæ toto contra jacet Orbe reposta

Chrysia gens olim, cui nunc cognomine Japon,

Belligeros animos, & fortia pectora gestat,

Nimirum rigidi gentem plaga martia cœli

Ambit, & abrupto tellus in vertice nutrit.

*Montana gens bello
perquam idonea, & cur?*

Optima gens quoniam bellis montana ciendis.

Nempè acres duris animos è montibus haurit.

Indomita idcirco pariter Samnitica pubes,

Cantaber indocilis, cum Rhæto Helvetius, & cum

Fortibus Illyricis permixta Albana juvenus,

Et pubes Alpina jugis durata nivosis.

Asii exangues.

At Libyæ populi, medii quos torrida cœli

Zona tenet, quorum & propior stat verticibus Sol,

Exangues veniunt, pigrique ad bella: calore

Præ nimio indociles armorum ferre labores.

Pœnorum gens nota tamen valuere: sed isti

Mendaces potuere dolis: Numidæque frequenti

Ex usu, Italiæque polo venere feroces.

Ast Arabes, numero fortes, & crimine nostro,

Ferre per Europam potuerunt barbara signa.

Est fama tantùm majorum, & carmine vatum

Æthiopum gens fortis, & æstiferi Garamantes.

*Iudi occidenti supra om-
nes imbelles.*

Mortales inter cunctos novus incola mundi

Alterius, nostris quem per tot sæcula terris

Oceanus dimovit aquis ingentibus, & quem

Subiectum mediæ torret plaga fervida Zonæ,

Nec duro acceptus Marti, nec idoneus armis.

Ænea non genti tormenta, tubique canori,

Non enses, non scuta. citique ad vulnera nervi:

Sed

Sed viridi armatus ramo, vel arundine glauca,
 Vel fragilis calami tenuatis cote sagittis,
 Ammericus campo tractat puerilia bella.
 Hinc parva gens victa manu: rudis, inscia, mutum,
 Ignavumque pecus veluti, cessere triumphis
 Hespericis, dominoque novo parere coacta.
 At felix errore suo: nam capta ferarum
 Exiit immanes mores, & barbara ritus
 Humanos edocta: sacrisque imbuta Latinis,
 Servitio infami Stygiorum, Orcoque redempta,
 In partem Regui venit, vitæque beatæ.

Sed jam tot populis bellorum laude superbis
 Me vocat Europe, ostentatque insignia mille,
 Mille triumphales arcus, & clara trophæa,
 Palmarum monumenta: quibus præfixa tyrannis
 E victis, spolia alma nitent, lituique, tubæque,
 Atque hastæ, atque enses, & fulminæ balistæ.
 Monstrat & effigies tot ovantium, eburque curule,
 Et sceptræ, & mitras nitidis distincta lapillis:
 Divitias & tot regnorum, è totque subactis
 Gentibus insignes palmas, clarosque triumphos.
 Quæ quoniam populi bellacis aperta supersunt
 Argumenta; nihil tantis fas addere signis.

Quid quod lethali contritus clade refugit
 Magnus, & Imperii pariter, proh Fata! Latini
 Aurea libertas illa sub strage sepulta est?
 Nempè Asiæ vires, Ægyptus, & omnis Eoi
 Gens illum comitata: focer pugnacia secum
 Agmina Gallorum, Germanorumque trahebat,
 Robur & Italiæ: similique errore superbi
 Cæsaris ultores capti periere Philippis.
 Et sociis simul ipse suis instructus Eois,
 Victus in Aëtiacis Antonius occidit undis.

Occiduis igitur potior bellator in oris
 Gignitur: hinc validum genus est Hispana juvenus.
 Ingentes populorum animi, vis æmula laudis
 Maxima, & in parvo magnæ stant corpore vires,
 Non virides agri, non arva, artesque Minervæ.
 Bella sed, armorumque usus est prima ferocis
 Gentis cura: pati docilis, sitque æqua labori
 A teneris crescens annis, generosaque gestat
 Pectora: Martis opus semper tentare superbum
 Prompta animis, & prompta manu: mortemque subire
 Certa, triumphali pro lauro, & laude decora.
 Nobilis in pugnam gaudet pedes ire, comanti

Europei bellicosissimi,
 quod & palmis, & trium-
 phis confirmatur,

Pompejus victus, quia
 orientales ducebat, vi-
 ctor Cæsar, quia Euro-
 peos trahebat.

Hispani laudantur ut
 bellaces,

Ar-

Armatus galea, & scuto septemplex testus:
 Insignes tolerare moras, obsessaque multa
 Mœnia tutantur virtute & fortiter ipsam
 Ore famem parco vincunt: stat fortis in arce;
 Inque data statione pedes, piloque tremendus
 Descendentis equi pugnacia pectora rumpit.

Quæ sequitur, præclara tenet fastigia Martis

Et Galli Martis studiis
 perquam exculi.

Gallica gens: rigidis olli vis ignea bellis,
 Atque incredibilis virtus, roburque superbæ
 Mentis. & ingenitæ laudis generosa cupido;
 Est Martis studiis exculita, usuque frequenti
 Armorum, & magnos jam scit tolerare labores.
 Vulcano solers variando, & molibus altas
 Expugnare arces, & propugnare perita.
 Est alacris natura viris, animæque capaces
 Mortis, & indignum ducunt sine laude reverti.
 Inque hostes effusa ferocius impete primo

Valent primo impetu.

Gens ruit, atque viros supra Mavortia tentat.
 Paulatim primus sed. cum deferbuit ardor,
 Mollescit tepescit animis, similisque pruinis
 Illa suis, ingentem animorum decutit æstum:
 Nec patitur calidas procedere longius iras.
 Montano præceps ceu cùm de vertice torrens
 Subjectas ruit in valles, tegit arduus, ingens,
 Omnia, proculcat sepes, secat, aggere rupto,
 Flaventem campo Cererem, magnisque minatur
 Arboribus, raptat caulas, & saxa volutat.
 Ast imbres primi cùm defluxere, cadit vis
 Omnis; & è tantis vix obstrepit unda fluentis:
 At Martis tanta floret gens Gallica laude,
 Pro meritis quoniam Rex laudem, & præmia ponit:
 Atque artes fovet egregias, documentaque belli.
 Vos largi date dona, Patres, artesque fovete.
 His animi, his artes crescunt, & Martius ardor.

Commendantur & Ger-
 mani præcipuè statarii in
 pugna.

Sed jam proceræ succedunt corpore gentes,
 Quas vastis nemorosa tenet Germania sylvis.
 Prægrandes, flavique comas, & lumina glauci,
 Robore & ingenti fortes, animoque feroces,
 Et contemptores vitæ Mavortia tractant
 Prælia Germani, quibus otia vendere semper
 Mos fuit, & forti mercari præmia dextra.
 Impatiens illis animus, sævusque, feroxque,
 Corporis adversos qui molem impellat in hostes:
 Vulneraque, ferrumque, & sanguine tela laceffat.
 Stant acie obnixa non cedere: stant pede firmo

Frag-

Fragminibus super, atque objecto pectore vallant.
Non minùs insignes cursu, frenisque domare
Cornipedes, pugnasque agiles bellantur equestres.
At prompta non mente valent ad Martia furta.

Bellicosi etiam Poloni, & vel maximè equestri certamine,

Sed neque Sarmatica taceam de gente Polonos.

Lechiadum bello durum genus: arma juvenus

A teneris trahit, & solertior excolit annis.

At quoniam loca plana tenet, campestrisque arva;

Idcirco gens gaudet equo, quem flectere cursu,

Inque hostem effusus dimittere novit habenis.

Exsuperat Moschos virtute, & equestribus illos

Moschi virtute præstant.

Sæpè domat pugnis, Dacumque, Scythenque sub ipso

Sæpè Borysthenio metit amne, Tyraque rubente

Sanguine barbarico, pharetrasque, & tela ferente:

Lechiadum testes virtutis, & alta trophæa.

Verùm longa pati fastidia Martis, & arces

Molibus expugnare, diuque insistere castris

Indocilis, genti laus una, & una cupido,

Collatis campo signis vicisse patenti.

Ast Italis olim fuerit quæ Martia virtus,

Non opus ut repetam: quando satis ipsa loquuntur

Inclyta gesta, notis insignibus addita fastis.

Et satis ipse jugis Romanis subditus Orbis

Terrarum, domitusque docet cum fluctibus ipse

Itali reliquos supra bellacissimos, idque ex Terrarum Imperio ostendit Vates.

Oceanus: radiis quæ Sol utramque coruscis

Perlustrat mundi metam, victricia signa

Italia invexit, regnumque æquavit Olympo.

At nunc (proh Fata, & nobis non ampliùs æquus

Juppiter!) antiquum decus omne, & gloria cessit.

O patria, o Divùm sedes, atque inclyta bello

Aulonia! ò veterum virtus heroa parentum!

Ergone tam magnum potuit subvertere regnum,

Ingentes tot opes Divùm inclementia? mecum

Ad piscosa sedens apricæ saxa Minervæ,

Talia dum queror, & magni solatia luctus,

Antiquum repeto Imperium, generosaque Patrum

Facta, tot & claros devicto ex Orbe triumphos,

(Læta, peracta juvat, vana sub imagine quamvis,

Commeminisse, malis dum mens præsentibus ægra est)

Defessum levis invasit sopor. Hic Deus egit

Me trans Sirenum mollissima litora, & alto

In Vaticani delatum vertice sistit.

Et Deus ille equidem: non falsa infomnia Vates

Fingimus, aut vana populos spe ludimus, illi

Dum septem aspicio fundatam collibus urbem,

Visa

Visa Roma, dejecto ca-
pillo sua fata queri.

Visa mihi regina leves resoluta capillos,
Et pulchros demissa oculos, vultuque dolenti.
Non altum diadema caput, non dextera sceptrum;
Non humeri clamydem, gemma variante, tenebant,
Nec comites ulli circum: sed sola reclivi
Vertice squalenti lauro subnixa manebat.
At tali lacrymans rumpebat fydera questu:

Ergo tot è gemmis regnorum intexta corona
Decidit, & tantis majestas clara trophæis:
Imperiumque, decusque, Orbemque amplexa potestas,
Atque ipso periere simul cum Consule fasces.
Hei mihi! quis nostra fertum cervice superbum
Dejecit turbo, & tantum decussit honorem?
Qui casus, quæ Fata Deum potuere repente,
Cardine convulso, tantam divellere molem?
Scilicet in terris quia nulla æterna potestas
Esse potest? sed Fata mihi sine fine futurum
Imperium dixere: licet tamen ulla Deorum
Hæc Fata ex adytis dederint promissa repostis:
Id tamen, id tanti terra, pelagoque labores
Effusi meruere: tot & clarissima bella,
Tantæque immani gentes feritate redemptæ,
Totus & humanis imbutus moribus Orbis:

Et vel maxime, quod
Constantinus in Orien-
tem imperium transu-
lisset.

Idque mei insignes etiam metuere triumphi.
An quia spe captus falsa malè cautus Eoum
Flavius Imperium terrarum transtulit? eheu!
Fatalis fuit illa dies, fuit illa malorum
Tantorum mihi causa, & acerbæ prima ruinæ,
Quæ totum gemino commotum cardine mundum
Corripuit: Latias quæque alto à culmine turres,
Eque imo excussit Capitoli immobile saxum.
Barbaricis dedit illa viam tot gentibus: illa
In mea damna, jugis Alpes dimovit apertis.
Hei mihi! tum magni decor omnis, & alta potestas
Occidit Imperii, sedes cum fixa sub Ortu est.
Quis tantus furor, & quæ tanta insana cupido,
Mollibus Auroræ populis mea tradere sceptrum?

Hæc lacrymans dabat illa: polo cum præpes ab alto
Nuncius adveniens candentibus Aliger alis,
Talibus ingreditur dictis: Regina dolorem

Mox sublevatur ab
Aligero, doceturque Dei
consilio id factum, ut sa-
crorum Imperium con-
stitueretur.

Excute: nec vultum fletu sædare decorum,
Et crebris tristare animum ne perge querelis.
Desine jam questus, jam desine, diva, doloris.
Hæc tibi nunc Pater Omnipotens me ferre per auras
Jussit, & è curis animum relevare molestis.

Non

Non tibi, non ingens Divum inclementia regnum
 Evertit : nec ab Ausoniis sine numine terris
 Flavius in populos sedem transvexit Eoos.
 Consilio Patris id Magni, Fatoque peractum est.
 Nimirum nova sic totum diffusa per Orbem
 Pontificis Magni foret intemerata potestas:
 Incrementa pii caperent & maxima ritus.
 Sacrorum qua parte tibi non defuit unquam
 Imperium, summoque æquata potentia cælo.
 Quin etiam terrena vices, alternaque Fata
 Sentirent se cuncta pati, nec Sole sub alto
 Rem fore perpetuis mansuram finibus ullam.
 Cuncta suos enim habent certos mortalia casus.
 At age, sume animos: alternas reddere quando
 Festinant tibi Fata vices; & Juppiter æquus
 Aurea sollicitis decurrere vellera fusis,
 Atque optata jubet deduci sæcula mundo:
 Quando iterum Latiis parebit legibus Orbis.
 Hæc dedit, & subitis cælo se transtulit alis?
 Et mihi surgentes Zephyri excussere soporem.

Et spem bonam facit
 novæ ætatis.

BELLICORUM

LIBER SECUNDUS.

PROFINUS arma, quibus bellandum, & ahenea dicam
Tela, Jovis raucum tonitru referentia fulmen.
Tu Vati sacros aperi, Bellona, recessus,
Omnis ubi seposita latet seges horrida Martis.

Dic, Dea, dic rigido cannas ex ære cavatas:
Et genus, & numerum, variasque expone figuras.
Adde simul pyrii vim pulveris, & nova miris
Artibus inventa, & qui sit pugnantibus usus.
Nam nisi tu Vatem doceas, Dea, perque repositos
Vulcani referas aditus, fumosaque regna.
Haud equidem tanto poterit par ire labori:
Quare age, Diva, præi, dextramque extende sequenti.

*Antiquorum arma re-
cententur, quæ Martis
adolescentis.*

Singula non ævi mihi nunc repetenda vetusti
Armamenta, Sudes, Contique, Arcusque, Pharetreque,
Atque Hastæ, & rigida mixti Testudine Nervi,
Balistæque, Ariesque, & terribiles Catapultæ.
Illa olim, teneris dum se formaret in annis,
Prima rudimenta, & pueri levia arma Gradivi.
Qui nunc maturus virtute, & grandior ævo,
Ingenioque sagax multo, Jovis æmulus alti,
Igne micat, tonat ære, & nubibus æra textit:
Desuevitque arcus, & spicula: major & ausus
Igneus imbre pluens, & grandine ferreus, hostem
Fulminat, & latè campis trepida agmina sternit.
Creber & ex alto reboans vomit aggere nimbum
Flammiferum, & ferro jaculabile decutit arces.
Idcirco sortes hac tempestate sub æquor

*Et nova nostræ ætatis,
adulci nimirum Martis.*

De-

Descendant juvenes, animosæque pectora, bellum
 Ardentes inter tractare sonantis aheni
 Irasque, strepitusque, & diræ grandinis imbrem.
 Quique globos inter caliginis, inter & atri
 Vorticis irrumpant cuneos, ignemque laceffant
 Infractis animis, & Marte audacius ipso.
 Inque tonans generosa nitrum, flammamque minacem
 Frons ruat: intrepidas nec stridula terreat aures
 Horrendo plumbata volans per inane rotatu.

Hinc veteri patrum nostra hæc præstantior ætas
 Emicat: inque novis virtus insignior armis.

Namque illi in ferrum, decoctæque robora sylvis,
 Et lapidum contra jactus, & tela ruebant:
 Maximus inque leves labor occurrere sagittas.
 Fulmina nos contra ruimus, Martemque tonantem,
 Glandis & explosæ nimbos, rituque cadentis
 Grandinis horrifonæ, latèque arbusa secantis.
 Ignibus & liquidis, tetroque bitumine mixtis
 Objicimus caput audaces, & pectora nuda.
 Illi hostem adversa venientem fronte cavebant.
 Undique nos petimur telis: objecta minantur
 Non unam tormenta necem: longèque reposta.
 Sint licet, emittunt ingentia pondera: venti
 Quæ velut alati currunt pernicia, & ipsos
 Prævertunt sonitus, & signa micantia flammæ;
 Lethifer ut nulla pulsus vitabilis arte.

Desuper imbre pluunt densata ferrea mala,
 Quæ mox incluso concepta è fomite flamma,
 Ingentem rupta ferri compage per omnes
 Dant stragem partes, implentque cadavere campos.
 Interdum subter, succenso pulvere, tellus
 Succutitur, scissoque sinu vi turbinis, atras
 Evomit, Ætna velut, fumanti nube favillas,
 Et fluvios, & saxa, ipsosque à carcere Manes:
 Immensæque supra miseros jacet astra ruina:
 Reddit & hinc terris, & diro funere mergit.
 Crura ocreis, pectus thorace, caputque comanti
 Munibant galea veteres, scutoque tegebant
 Corpus, & adversæ vitabant cuspидis ictum.
 Nos igni, nos igne pilis per inane retortis
 Corpora nuda damus: virtus quæ maxima nostri est.
 Nam quod certa instant magis, & propiora pericla,
 Major ed in forti fervescit pectore virtus,
 Contemptura animam: siquidem generosior ille est,
 Qui sancto patriæ, vel religionis amore,

Idcirco præstantior
 hæc ætas.

Et cur?

Quia nimium auda-
 ciores in certa pericula
 arripimus.

(Nam secus est cœcæ mentis temerarius ardor)
 Jam certam ruere in mortem certissimus audet.
 Quin & habenda duci major prudentia, & alti
 Vis animi, promptusque vigor, mens acrior, omnes
 Quæ rerum in casus se verſet, & adſit ubique.
 Non illum & flammæ, non terrifici reboatus,
 Non chaos horrendum, caligantesque tenebræ,
 Nec cervice ſuper ſtridentia fulmina, & ipſa
 Frangere ut horrifico poſſit Libitina flagello,
 Aſt alii, quibus exſuperare per ardua callem
 Eſt amor, & faciles veniunt ad carmina Muſæ,
 Hæc fortunati tranquilla per otia traſcent.
 Me penitis Bellona jubet ſuccedere teſtis,
 Singula tormentorum, æriſque tonantis, & omnem
 Ornatum belli dictura, inventaque mira,
 Et quò quiſque ſuis ſplendeſcat miles in armis.

Principio miles enſe
 armandus.

Varia enſis forma apud
 varias gentes.

Pleræque acinace utun-
 tur,

Ac primùm ex humeris dependens baltheus enſem
 E calybe excuſum duro ſuſtentet: & illum
 Accipiat vagina ſinu, ſervetque nitentem.
 Non tamen eſt cunctis gladiatorum gentibus una
 Forma; unus veluti non eſt pugnantibus uſus.
 Scilicet Auſonii, Gallicæ, Hiſpanaque pubes,
 Extento puntim feriunt mucrone: feroces
 Sed brevibus Galli gladiis armantur, Iberi
 Suspendunt longos, mediocribus Italus ardet.
 Cæſim acie, tenuique interdum cuspide Pannon;
 Helvetique petunt hoſtem, durique Sicambri,
 Marcomani, Bojique, & piætiſ Theutones armis.
 Qui celeres quondam ſoliti torquere Catejas.
 Aſt acie tantùm Medi, Perſæque, Arabesque,
 Atque Scythæ, atque Indi, gentesque Oriente repoſitæ.
 Ipſi etiam pando cinguntur acinace Mauri,
 Et nigri ſimul Æthiopes, Syrus, & Garamantes.
 Verùm Sauromatæ, durum genus, horrida tractant
 Bella bipenniferi: ſcinduntque à vertice ſummo
 Corpora bellantum, nec equorum parcitur armis.
 Ipſe & prævalidam improviſa ad furta ſecurim
 Tauricus acer agit, quique haurit Phafidis undam.
 Eoi, variique Scythæ, quos dividit ingens
 Hinc, illinc Superis jam jam calcandus Imaïs,
 Non ferri tenuant aciem, ſed cuspide dorſum
 Exacuunt: flexumque ſupra divergit acumen.
 Talibus extremi hominum, nitidiſſima pubes,
 Enſibus armantur Seres, quos ſibula gemma
 Subneſcit tæreti pendentes vellere fulvo.

E dex-

LIBER SECUNDUS.

105

E dextro pendens humero transversus in orbem
 Baltheus incumbat lateri, ferrumque coruscum
 Fulciat; è levo sub dextrum zona lacertum
 Descendat, pyrii quæ pulveris armamentum,
 Atque pilas, restimque ferat: digitisque quaternis
 Amplior ille: minor late scat zona duobus.
 Exuviis cervi geminis formetur, equino
 Vel corio: melior tamen his durissima pellis
 Est alces, soliti qua se munire Magistri
 Exiguas contra glandes: nam ferrea frustra
 Pondera majori Catapulta emissa cavemus.

Duplici zona præcin-
 gendus miles.

At quoniam longo descendens baltheus orbe,
 Zonaque, bellator cum desilit obvius hosti,
 Urbem aggressurus, cratesque citissimus altas,
 Cespitibus sepem vel transmissurus acutam,
 Impediunt cursus; idcirco provida nostri
 Temporis ars curta succingit pectora zona,
 Ex qua, ceu cinctu, descendit pendulus ensis,
 Et restis, loculique una de futile pelle,
 Seu fago queis pulvis inest, plumbique supellex.

Armandus & sclopo,
 qui graphice describitur.

Præterea cannam tibi dextera, miles, ahenam
 Dextræ incumbentem scapulæ sustentet: & illam,
 Itala quam patrio gens sclopum nomine dicit,
 Nos (1) pyrobalistam Grajo sermone vocamus.
 Ingens telum, atrox, lethale; potentius ullum
 Quo non densa virum per latos agmina campos
 Sternere plumbatis, inferre & funera mille.
 Nam velut æstivo cum præceps sydere grando
 Imbre pluit crepitante, repletos ubere culmos
 Atterit, & latè flaventes demetit agros.
 Sic etiam explosi simul ac stridere tremendo
 Murmure, vibraruntque globos per inania sclopi;
 Illicet istæ acies passim sternuntur in arvis:
 Et cita terribili desævit Parca flagello.

Qua arte formandus
 sit sclopus.

Jam quæ tormenti partes, quæ forma tonantis,
 Accipe: fagineum tibi corpus, vel nuce fiat
 Sublustris: latus cui subsit mole, levique
 Molliter inflexus subter calcaneus orbe.
 Posterior pars plana, gravi ne verberet ictu
 Pectora, cum retrò, succenso pulvere, cedit.
 Strictior & capulus, fietque rotundus: & illum
 Latior insequitur ligni pars, inque cavato

Ille

(1) *Scoppetta*, o *Moschetto*, quasi balista ignea.

Illa focum gremio accipiat: nexuque tenaci
 Firmet helix non una focum: postremus in orbem,
 Excurret codex tenuatus more canalis.
 Inque sinum accipiat cannam: capuloque retorta
 Jungatur cochlea, strictoque in vertice circo.
 Tres tibi longa pedes sit canna, & pollice feno:
 Cui tergus fuso formatur crassius ære,
 Tenuius os: æquum spatio sit inane canalis.
 Extrema qua parte foco conjungitur, olli,
 Materiæ insinuet quo sese Vesta, foramen
 Insit: ab ardenti factum cui lumine nomen.

Insuper his lævem, rectoque è robore querno
 Prælongam facies virgam, qua stupea ad imam
 Stricta per ora adiges multa vi vincula cannam.
 Virgaque fagineo triplicem transmissa per arcum,
 Vagina velut, inseritur servanda canali.
 Curva focum subter sit ferrea clavis: & illa
 Mobilis ærato versetur nexa colubro.
 Arcus erit coluber, rituque excuditur anguis:
 Qui restim accensam tenet ore, focoque recluso.
 Exiguo stat pulvis ubi cratere repositus,
 Excitat admotus, deducta clave, favillas.
 Verùm ne pulvis cratere labascat aperto,
 E ferro super impositum sit mobile tegmen.
 Nonnulli ignivomas majori corpore cannas
 Efficiunt, ut jacta petat glans eminus hostem:
 Atque bifurcatis sustentant æra bacillis.
 Angustas alii, sed longas corpore formant:
 Ac silicem curvæ supponunt ore colubræ,
 Et cochlea intorta stringunt, morsuque tenaci:
 Inque foco adversa calybem regione reponunt.
 Ut canis (hoc etiam cognomine dicitur anguis)
 Cum mordet, subitas educat dente favillas.
 Et mordebit, aget cum se rota laxa per orbem.

scloporum varium
 genus.

Modus onerandi sclo-
 pum traditur.

Ast age, & è spatiis utcumque egressus iniquis,
 Quà nullis patuit signis via trita priorum,
 Jam quibus æra modis oneranda in prælia, tiro,
 Accipe: Fulminei geminas immitte duellas
 Pulveris in scloporum, conclusum vascula quantum
 Querna tenent, talem tibi quæ gestantur ad usum.
 At si fors subiti succendant prælia casus,
 Inque volæ medio insiliat plumbata repandæ:
 Sulphureo totam quam mox tege pulvere: tantum
 Sat: geminis tantum par assolet ire duellis.
 Ut nitrum in calamum jactum est, demittitur intus
 Plum-

Plumbea glans; stupam mox addito, sive papyrum:
 Inque sinum intrudes virga, penitusque recondes.
 Nam stipata magis fuerint si pondera, jactu
 Glans longo excurreret magis, & violentior ibit.
 Lethiferæ plumbo fient è fusile glandes:
 Et pyrobalistæ non sit nimis orbita plumbi
 Ore angusta cavo. Sed Vatem flammea (1) restis
 Cantantem vocat, & belli jam suscitatur iras.
 Funiculum linove rudi, vel cannabe factum,
 Inque nova in spiras contortum imponier olla
 Præcipe (ficta vitro in ventrem tibi turgeat olla)
 Hinc albi quatuor superinfundantur aceti,
 Et geminæ loti partes, atque una præusti
 Pars Bacchi, salis una nitri purissima tunsi,
 Una simul pyrii pars pulveris: indè vicissim
 Permixa, accenso virgis crepitantibus igne,
 Cuncta coqui incipiant, donec resolutus in auras
 Humor eat totus: vitreo tum denique vase
 Educti, pyrioque aspersi pulvere funes,
 In calamo tandem extenti siccentur ad umbram.
 Nam sic concipient ficcati protinus ignem.
 At pigra si fuerit restis fingenda, coroscum,
 Quæ ferat effossis Vulcanum tarda cuniclis,
 In sale sit tantum nitri, decoctaque aceto,
 Polline & ignivomo conspersa: pigerrima sed si
 Forte tibi facienda, dabit colophoniam partem,
 Cera simul partem dabit unam: & cum geminis sal,
 Et mastix geminis veniet, carboque quadrante.
 Cunctaque pistrino contusa, levemque redacta
 In cinerem, Vesta subter fervente, liquecant.
 Hinc toties liquido mergenda bitumine restis,
 Donec uti funalis eo crassissima surgat.
 Verum stypa tenax si sit fabricanda, præusto
 Exiguum gummi, quod dat Panchaja, vino
 Miscebis patriæ, vel succosæ tragacanthæ.

Sed jam disce, feri sectator Martis, in hostem
 Intorquenda modo quo sit pila plumbea duro
 E calamo, certamen ubi stat inire tremendum.
 Pectora mentum infra spectet calcaneus æris
 Glandiferi, & longum sustentet læva canalem,
 Cuspis ubi excipitur virgæ postrema: repandum
 Dextera sustineat tergus, quæ proximus, ignem

Ars conficiendi restem
 igneam docetur.

Docetur miles artem
 pilam jaculandi in hostem

Stat

(1) *Miccio* Itali dicunt.

Stat focus, admissa jam jam tibi reste, daturus:
 Hac f.d. lege: foco pollex pede longius uno
 Desuper incubat cannæ: reliquique reduncam
 Moturi clavem teneant. cùm tempus, & ipsa
 Murmure jam rauco pugnae dant tympana signum.
 Nam sic adversos feriet contorta maniplos
 Horrida glans, recto fugiens per inane volatu.
 Insuper esca foci sit lecto è pulvere; ut ignem
 Illicet accipiat, mittatque in viscera cannæ.

Sed quò me fessum rapitis? quæ limina, Musæ,
 Panditis? insuetos videor penetrare recessus.
 Tartara nigra patent, caligantesque camini
 Tetram eructantes densato turbine flammam:
 Sulphurei resonant amnes, fusisque liquecunt
 Foeta bituminibus loca cæca, nigræque paludes.
 Æthnæos furvis video Cyclopes in antris
 Non enses pro more, comantiaque æra, neque hastas
 Cudere, nec rigida versare incude metallum.

*Ingreditur Vates Cy-
 clopum antrum ad Vul-
 caniforum, atque illos
 in fabricando pyrio pul-
 vere occupatos videt.*

Sed pars è solido formatos ære lebetes,
 Atque cavas urgent suppositis ignibus ollas:
 Pars liquido infundunt permixtum flumine nitrum;
 Atque vaporifero resoluta humore per auras,
 Edomitum flamma educunt portentiferum sal.
 E Stygiis sulphur deductum fontibus illi
 Igne coquunt: corylis alii, levibusque salictis
 Carbonem accensis faciunt: factumque minutim
 Altera contundit ligno pars illa rotundo.
 Permiscent alii nigro cum pulvere nitrum,
 Sulphuraque, & dulcem suffundunt Najadis undam.
 In cava mox alii siccanda laconica mittunt
 Sulphuraque, nitrumque, & semina pulveris atri:
 Et siccata cribro fecernunt ignea grana.
 Vos mihi, quæ rerum facies, & quæ nova Martis
 Armamenta parent vasto Cyclopes in antro.
 Dicite; nam nostis, Divæ, & memorare potestis.
 Et quoniam vobis concessum, sternite Vati
 Per loca cæca viam, facibusque præite coruscis.

*Leucosyrin una ex Si-
 renibus attus, & origo
 poetice narratur.*

Nympha fuit claro Syrenum sanguine creta,
 Leucosyrin Nesida, ferunt, dixisse parentem:
 Pausilypo quæ mixta specu sub monte reposito,
 Munera furtivæ Veneris susceperat albam
 Leucosyrin: virgo infelix! nam Phœbus in altum
 Iratus viridi mutavit vertice saxum:
 Atque senem in saxum pariter mutavit: & illum
 Apposuit Nympham juxta: sed jungier olli,

Pes

Per medium pelago præterlabente, negavit.
 Inarime Nefin, Phæbo genitore, creat:
 Siren ipsa, parens fuerat, cui cæcula Dotho.
 Et Procythen Dotho matrem iactabat, & Æglen
 Iactabat Procythe: formosamque illa Dicarchin.
 Cui Mater Cîrcea, vago quam proxima Sarno
 Leucopetre, vitreo tulerat connixa sub alvco.
 Aurea Leucopetram dederat Cholomelis: & olli
 Parthenope formosa parens, quæ vecta per altum
 Ionium Graiis è sinibus: inque beati
 Litora Crateris cùm descendisset, amicis
 Excepta hospitiiis à ruricola Sebetho,
 Sirenum genus Euboicis prima intulit oris:
 Et molles genti ritus, & docta refixit
 Otia Grajugenùm, citharamque, & carmina, ludumque
 Instituit circi, & doctas prima extudit artes.
 At Dea Leucosyris tot matribus aucta superbis
 Ibat, & egregio formæ spectanda decore:
 Ac dulci cantu, citharaque insignis eburna
 Ibat Olympiacas inter præstantior omnes.
 Nobilis Ausonia ex omni delecta juvenus,
 Atque duces clari bello, regesque potentes
 Muneribus certatim illam, votisque petebant.
 Illa sed illecebras; animo dotata virili,
 Et dulces patriæ Veneris spernebat amores.
 Fœmineum natura genus quod fecerat, illa
 Impatiens perferre, colum, fufumque perosa,
 Penelopes & acum fastu indignata superbo,
 Prælia dura virùm, Martemque capeffere virgo
 Instituit, celeresque manu tractare sagittas:
 Et spumantis equi cursu prævertere ventos.
 Ergo acrem belli studiis incensa, Gradivum
 Insequitur fera virgo: sagoque induta virili,
 Agminibus permixta, suos, hostemque fefellit:
 At non insignem speciem, lumenque juventæ,
 Et roseas celare genas, & lactea colla
 Evaluit, nitidò galeæ fulgentior ære
 Frons nitet, & crista rutilat flaventior ipsa
 Cæsaries, pulchroque oculi fulgore coruscant.
 Palladis os, habitumque refert armata: severo
 Territat ore minax, oculisque rubentibus ignem
 Fulminat horrendum: verùm est & amabilis horror:
 Nec terror vacat illecebris: pellitque, trahitque
 Os unum: pugnantque simul Mars, atque Cupido.
 Forte fuit forma juvenis formosus, Asyla

Tom. I.

Q

Fi-

Illam mulci, & illu-
stres petebant.

Quæ Martias artes edo-
cta virili sago induta, Mi-
litiam sequitur.

Podamyrus ex Aquini
Regulo genitus in bel-
lum profectus se offert
Leucosyri.

Qui Virginem illam
suspiciens, in virginem
amorem exaruit.

Amor sagax mente,
atque oculis acer.

Filius, Arctoo primus de litore Afylas,
Hesperiam in magnam veniens, primordia regni
Jecit, ubi leni Campanos flumine Liris
Alluit, & prisca despectat mœnia Aquini,
Cujus ab Ausonio se appellavere vocantes
Nomine, (1) Lingonidum quot quot de stirpe creati,
Sceptrigeri heroes omnes, lauroque decori.
At juvenis Podamyrus; Avi cognomine dictus,
Egregiis fidens animis, pulchræque juventæ:
Atque novo, veterique tumens præcordia regno,
Campanos in bella duces, regemque secutus,
Sexcentos juvenes, fortissima corpora, toto
Delectos regno, secum dux ipse trahebat
Leucosyris Podamyrus, equo subvincta feroci
Insequitur comes: & sociis fuit una duobus
Par Fortuna: pares, fuis certamine Mauris,
Sortiti laudes, parilesque egere triumphos.
Felices nimium socii, ni dira cupido
Sensim accendisset rapidis præcordia flammis.
Nam juvenis forma captus, specieque decora,
Hauserat ingentem, penitusque per ossa furorem.
Quandoquidem nulla rosæ lanugine mæ
Obductæ, rituque nivis canentia colla
Fœmineos animos aliena in veste recondi
Argumenta dabant juveni certissima: sexum
Vox & fœmineum pariter demissa sonabat.
Quin etiam sibi signa rei manifesta ferebat
Indagator amor, quo non solertior alter
In penitas intrare fibras, inque abdita rerum
Arcana, occultosque palam referare recessus.
Cuncta oculis lustrat pernicipibus: & vigil intrat
Mente per arcanos aditus: argutus & omnem
Observat nutum, & tacitus secum omnia confert.
Est oculis amor acer, acutus mente, sagaci
Est animo: multoque evadit doctus ab usu.
Non illum visu Lynceus, non fama volatu,
Non Maja fatus eloquio, non vincet Ulysses
Astibus: arguto nec fallit acumine Pallas.
At juvenis, magnum qui jam conceperat ignem,
Incomitatus adit Nympham: quæ forte sub alta

Val-

(1) Longobardorum nimirum principum, qui ex Lingonibus, & Bardis, ut quibusdam placet, primum coaluerunt.

LIBER. SECUNDUS.

111

Valle sedens, placidi captabat murmura rivi,
 Et dulces umbras, & amicæ sibilæ quercus.
 His propior divam aggreditur: Pulcherrima Virgo
 (Nam talem te forma facit, vox arguit ipsa:
 Incessus & signa ferunt manifesta) quid ultra
 Virgineos vultus aliena in veste recondis?
 Quid teneros vexas artus? quid membra fatigas
 Mollia? florentes ignara quid atteris annos?
 Bella viri tractent: Veneris te sacra reposcunt:
 Egregiamque petit soboles numerosa parentem.
 Si quidquam officiis meruit Podamyrus, amicum
 Conjugio dignare virum: Regina paterni
 In partem regni venies: te semper Aquinum,
 Te placida semper Liris venerabitur unda.
 Quid dubitas formosa? moras quid lenta beato
 Moliris nexu, & sortem frustraris amicam?
 Hi liquidi fontes, hæc numina vallis, & ipsa
 Connubii testis sit nobis pronuba Juno.
 Hæc dictis puer: atque audax jam plura parabat.
 At virgo, cui verba ducis sine more pudicum
 Accendunt animum, & vis addita suscitât iras,
 Sic contra vultu fata est succensa minaci:
 Quis Deus, aut quæ te, juvenis, dementia adegit
 In tantum venisse nefas? dabis, improbe, pœnas.
 Non mihi sunt molles animi, non fœmina, vir sum.
 Cumque viris, dum fata dabant, certare duello
 Haud renui: quot enim, scis jam, sub Tartara misi.
 I, galea induere, & duro præcingere ferro:
 Prævalidaque hasta, & clypeo munire patenti.
 Te te ergo, te solum in certamina sola reposco.
 At juvenis lenire animum sic cœpit: Acerbo
 Non te convicio, durove incessere facto
 Ausus: nec potui: summi vos conscia cœli,
 Sidera, vos sylvæ testor, vos flumina; quando
 Vos etiam sylvæ, vos flumina numen habetis.
 Sed me sanctus amor (nam non indebita posco)
 Impulit, atque tui, virgo pulcherrima, mores.
 Nam quis te talem neget esse? Deus quoque nobis
 Hæc dedit argumenta. Deo ne, pulchra, resistas.
 Pone iram; & teneros virgo jam concipe sensus.
 His magis irritata, odiisque furentibus acta,
 In campum pergamus, ait: decernere ferro
 Pugnatorne vir, an mollis sis fœmina, certum est.
 Hæc dedit: & sese in tentoria protinus infert
 Bellatrix virgo, famulosque ad munia poscit.

Podamyrus Virginem
 aggressus suadet, ut nu-
 bar, sibi que copuletur.

Leucosyris ira ob ju-
 venis ausus accensa illum
 in singulare certamen
 provocat.

Purgat se juvenis ac
 illa magis irritata, ad ar-
 ma accingitur.

Q 2

Ar-

Arma citi, fatur: quæ vos mora tardat, inertes?

Ocyûs arma ferunt illi: sed caussa furoris

Quæ subiti, nemo dominam scitarier ausus.

Tantus inardebat vultu furor. Illa comanti

Ære caput, pectusque tegit thorace triline.

Insignis latus ensis habet, capulumque nitescit

Aureus: & magnam præacuta cuspide pinum

Dextra tenet: clypeum sustentat læva, polito

Ævo renidentem: gyro cui triplice circus

Argento rutilat: medio stat gemmeus umbo.

His telis armata, & virtutis conscia virgo,

Bellatoris equi saltu se vibrat in armos.

Inque ferox aciem prodit; sed nescia fati.

Podamyrus etsi invi-
tus prodit in aciem.

At juvenis, quamquam invitus, non segnior ibat.

Verùm animi dubius, Divos quid posceret? hostem

Vinceret? at vitam victa moriente daturus

Ipsè erat infelix: vincine? probrumque, pudorque

Id vetat. Ah demens: in quæ discrimina, virgo,

Te, fociumque rapis, suspirans fatur: & acri

Urget equum stimulo: volat hic pernicio Euro.

Interea trepidas vulgi compleverat aures.

Rumor statim spargi-
tur illos decertare, ac-
currunt Duces.

Effusus latè rumor, certare duello

Leucosyri Podamyron, amico fœdere rupto

Hospitii: causasque odii, pugnaeque latere.

Ergo omnes permixtim acies, densique manipuli

Accurrunt: castrisque ruens effusa juvenus

Omnis it in campum, pugnam visura: ducesque

Accelerant iter: & dictis, iussuque parati

Conciliare animos, tristesque avertere casus.

Incaustum tamen: adverlis, ceu fulmina, pilis

Hinc fera Leucosyris veniebat, & acrior illinc

Instabat Podamyrus equo: sed cominus ut jam

Virginis ora videt, dextra vix sustinet hastam

Infelix: tenerumque iras bibit inter amorem.

Virgo, & si ille equum
flexisset in cursu decidit:
cumque redire in pugnam
vellet, Principem autho-
ritate direptum est cer-
amen.

Flectit equum læva, pulsu ne lælat amantem,

Vicit amor laudem, at non implacabilis ictum

Virgo fugit: dum flectit equum, stringitque premendo;

In latus occurrit juveni: occursumque repulsa

Decidit: atque excussa manu simul hasta refracta est.

At virgo subito casu non territa, surgit

Illicet in pugnam, veluti leo tactus: & ipse

Vim magnam vindex animus sibi sufficit: ipse

In rabiem versus multam pudor excitat iram.

Ignem micant oculi, rubet os, frons fulgurat: ense

Stringit dextra minax: inque hostem cœca rucbat.

Cum

LIBER SECUNDUS.

113

Cum medium tenuere duces, Rex adfuit ipse:
Et pugnam dictis, & maiestate diremit.

At non ultrices cesserunt pectore curæ:
Sed magis occultis fera virgo furoribus ardet:
Et victæ nomen (fuerit casusve, Deusve)
Indocilis perferre, fremit, magno æstuat igne,
Ceu fera, quæ postquam cœpit pugnare theatro,
Nec primo assultu risit fortuna, magistri
Cogitur ad nutum campo decedere; & arcto
Includi septo: sola hic furibunda remugit,
Et secum indignans iram de pectore proflat.

Illâ ignominie impa-
tiens nostræ castris egre-
ditur ad Vesevum ju-
gum contendit.

Jam cœlo tenebras extincta luce vehebat
Humida nox: tacitæ quando tentoria turmæ
Densa tenent, sternitque thoros defessa juvenus:
Tum virgo in sylvam, nullo comitante, relictis
It castris; secumque animo meditatur iniquo:
Vindicet ut sese: pœnamque ex hoste reposcet.
Quam citò concepit, serò vix mitigat iram
Fœmina: nec violata magis fera perfurit ulla.
Condensum transgressa nemus, sub celsa Vesevi
Culmina tendebat, nullis exterrita monstis:
Plurima quæ montem perhibent errare per altum.
Non cœcæ sistunt umbræ, saltusque maligni:
Audacem faciunt animum furor, ira, pudorque.

Jam summum defessa jugum pervenerat, ignem
Cum videt exigua turguri radiare fenestra:
Accedit: pulsatque fores cornice propinquas.
Forte senex Periander, amor cui plurimus artis
Empyricæ, verique sagax, si cætera desint,
Indagator: erat studiis simul illæ Minervæ
Excultus, citharæque modos, & carmina norat:
Carmine quin etiam ventos placabat, & undas.
Eque ipsas tumultis animas, umbrasque vocabat:
Inque ibat chaos, & cœcos tellure sub alta
Lustrabat calles, rerumque arcana petebat.
Et tunc forte novum senior, mirumque parabat
Inventum, quo omnem terrarum everteret Orbem;
Ut primùm raucæ strepitus cornicis ad aures
Pervenit, referat valvas, visurus an umbræ
Sylvestres, ductive homines errore viarum.
At verò ut pulchræ conspexit virginis ora,
Armatumque latus ferro: Quis nocte sub alta
Huc Deus, ò virgo, fatur, quisve attulit error?
Sis felix: nostrisque hospes succede caminis:
Seu fors, sive aliquis Deus huc, vel compulsi error:

Hic in Periandram
Empyricæ artis studiosum
occurrit.

A quo perhumaniter
suscepit.

Non

Non fors; nec Deus incassum, nec inutilis error.

Ista senex: ingressa specus dum lustrat opacum,
Multa oculis rerum spectat miranda, novasque

Hic dum nova inven-
ta, videt, quæ sine, cogat,
suumque casum, uti ille
optabat, prius narrat.

Armorum species, & nitrum, vivaque sulphura,
Atque novas etiam restes, & pulveris atri

Materiem: miræque animum novitatis amore

Capta, senem poscit, quæ sint ea mira? sed ante

Ipsa sui virgo, quoniam sic ille petebat,

Erroris referat causas, & sortis iniquæ

Arbitrium: referensque gravi simul æstuat ira.

Æstuat ipse senex, sed amore incensus: at ignem

Corde premit: nec fas animum tentare pudicum.

Atque his ingreditur, oculis in virgine fixis:

Credo equidem, Deus ultor in hæc te nostra reduxit

Hospitia; authoremque novæ te destinat artis,

Atque novorum operum. Ducent utcumque minores,

Admiranda senex inventa, & sœmina mundo

Mox senex Virginem
in subterraneas specus
deducit.

Inferet: una odiis, alterque incensus amore.

At verò ut totam teneas ab origine causam,

Est opus, ut mecum gremio telluris opacæ

Succedas, Manes subter, nigrantiaque antra

Ditis inaccessi. Sed primum-ut cuncta secundis

Auspiciis incœpta fluant, cratera Lyæo

Spumantem libemus Opi: libemus & atræ

Nocti alium: placata fores Ops maxima pandet:

Nos facilem per cœca viam dabit, inque repositos

Ire sinus naturæ, atque abdita viscera terræ.

Hæc ubi, flaventis libant crateras Jacchi:

Nigra unum tibi, Nox, tibi & unum, frugiferans Ops.

Hinc tacitum Periander iter cum virgine carpit,

Mons ambustus ubi magno cratere patescit,

Erustatque globos flammæ, & sydera pulsat.

Jam medium cœli bigis consecerat albis

Sylvarum Dea, sydereis comitata choreis,

Cum summas tenuere arces, fumumque malignum

Excepere oculis: tum virgo exterrita, Gressus

O age, siste, senex, inquit; namque invia nobis

Cumque ad Manes ve-
nisset, virgo senem hor-
ratur ne ulterius perge-
ret.

Semita per medios fumosi turbinis ignes.

Mitte metum, tunc ille: simulque incognita verba

Fundit multa precans, & gyro triplice virgam

Circumfert, signatque arcanas pulvere formas.

Extemplo totus cœpit, mirabile dictu,

Mons tremere: & cœcæ subter patuere cavernæ:

Cessit & atra loco citò flamma, nigerque refugit

Fumus: & horrenda venere ad iussa ministri.

Ten-

Tendit iter per opaca senex: quem pone secuta
 Leucosyris, nullis Erebi perterrita monstis.
 Ibat & audaci gressu, vultuque minaci
 Bellatrix: capu'oque ensē eductura tenebat:
 Seu dolus id malus, aut si res deposceret. Inter
 Jam cœcos aditus, loca nigra horrentibus umbris,
 Perventum: & glauci nidor jam sulphuris, & jam
 Pulsat odor nitri nares, atque aëris usti.
 Tum sociæ Periander, ait: Sine lumine vastas
 Has Dii speluncas habitant: tenet ima profundus
 Tartara Dis, nigrique tenent, turba impia, Manes:
 Atque situ angusto, æternoque horrore premuntur:
 Et cœcæ nocti, & rapidis data pabula flammis.
 Has sed supremas liquidis resonantia rivis
 Flumina habent, cœcos, quæ per telluris hiatus
 Lapsa mari ex alto veniunt: atque incita rursus
 In mare per latas redeunt currentia terras.
 In medio federe Deæ, quibus omne metalli
 Concessum genus: has miseri venerantur avari:
 Hæc bona, quæ stulti precibus nocitura reposcunt.
 Proxima sulphurei, quæ jam propiora videmus,
 Amnes, atque nitri venæ tenuère, vagique
 Argenti, liquidæ quod ritu delluit undæ.
 Hæc modò (quandoquidem sunt hinc inventa petenda
 Mira nova, horrendumque metum incussura tonanti
 Fulmine: promeritas dabit ille his & quoque pœnas)
 Sunt tibi lustrandæ sedes propioris Averni.

Hæc loca, quæ vastis fervent incensa caminis,
 Dum terræ humorem recoquunt, præmolle bitumen,
 Et densam emittunt spumam, quam sulphura nostri
 Appellant, quorum tenui vix lumine flammæ
 Prælucent: spatium nec multum accensa reposcunt.
 Hæc sed vena nitri, quæ sub telluris opaco
 Concrescit gremio, umbrosisque meatibus undæ,
 Quos nullæ subeunt dulces, nec Solis aprici
 Descendit vis ulla, nitro bis, terque recocto,
 Natura purgante, creatur fulmineus sal.
 Sulphure sal mixtus glauco, & cum pumice trito,
 Materiam facit horrendam, quæ flammea mille
 Semina sunt: rapida quæ candescente favilla,
 Corripit, cœcis si qui latet abditus antris,
 Vel si qui nimio fervore eruperit, ignis;
 Momento in flammæ abeunt rarissima: & ingens
 Latè implent spatium, cum perruptura supernè
 Ingenti sonitu, & cœlum obductura tenebris.

Mox cum senex nescio
 quæ verba fudisset, cessit,
 atque interriti pergunt:
 simulque quæ sint ea lo-
 ca, & qui teneant, edo-
 cet Periander.

Ima Dis, & Manes ha-
 bitant.

Superiora amnes, &
 Deæ quæ Metalla curant.

Ubi sulphur generetur.

Ubi nitrum.

Et quo modo in ignem
 exardescat.

Sci-

Et hinc cur Vesuvius
interdum accensus, tan-
tam eluvium evomat.

Scilicet id; quoniam nonnunquam concita tellus
Horrendum nutat, penitisque excussa cavernis,
Sæpè aperit montes, & flumina sorbet, & urbes
Sternit humi, summoque à vertice dejicit arces.
Hinc docet; ut ruptis nimis fervore caminis,
Vesbiius ingentes jaculetur ad æthera nimbos:
Ferventesque amnes, fusique bituminis imbrem,
Sulphuraque, nitrumque, & flumina viva metalli
Evomit indignans: latèque incendia campis
Vasta ferens, cædem villis molitur, & agris.
Nimirum multo quoniam succensa calore
Materia in rapidum vertit se fossilis ignem.
Quæ postquam intumuit: nec jam spumosa tenet se,
Instar aquæ, rupto quæ defluit aggere ripæ,
Immensa ex alto sese cratere refundit
Eluvie, & circum rapidis vorat omnia flammis.
Idque magis cum bruma riget: quia frigore bruma
Dum furit, ima magis fervere viscera montis:
Scilicet externi propulsent frigoris iram.

Tradit mox artem con-
ficiendi pulveris pyrii.

Hæc ubi: Perge, modum formandi pulveris; inquit,
Et formidandas artes jam suscipe, virgo.
Principio quæ terra nigris patet ima cavernis,
Et dulci rivo, rutiloque impervia Soli est,
(Vanescit nam Sole nitrum, rivoque liquefit)
Quæ circum stabula alta boves habuere, suæque
Setigeri, vel oves, hædive, armentaque equorum:
Quaque exercitibus cæsis certamine longo,
Permixtim cæcis infossa cadavera terris,
Materiam accipies nitri, cupisque repones:
Et cineres ulmi mîsces, & roboris alti,
Quosque ambusta dedit multo tibi fraxinus igne.
Præterea vivam pariter superaddere calcem
Cura tibi: dulcemque infundas Najada cupis.
Materies postquam rivo fuit, & sale multo
Exaturata, cavo Nais demissa canali,
Subiectas fluat in pelves, vel ahenea vasa.
Jam verò, purganda focis tibi Nais: & illam
Excoctam lento concrefcere jussis igne:
Inque salem concreta venit; quæ prima peracta
Est ubi pars operis, subit altera: fossile sulphur
Ut famuli inducant certatim: & fœcibus illud
Expurgent, liquido rivo bis, terque refuso;
Ut color abscedat glaucus, mixtumque rubenti
Transeat in niveum, & pars ignea purior insit.
Tertia subsequitur curæ pars; igne salictum,

Aut

LIBER SECUNDUS.

117

Aut densam incendes corylum: sed rejice nodos
 Ante: graves apti non sunt ad munera nodi.
 His confectis ubi carbo, tibi massa peracta est,
 Qua pulvis tandem fiat Vulcanius: artem
 Accipe: si valido qui nisu proruat hostem,
 Conficiendus; agit quique incitus, objice rupto;
 E parvo siphone citam sub sydera glandem:
 Decocti primùm libras salis accipe centum:
 Bis quinas det sulphur, erunt carbonis & octo.
 At pyrobalistæ fuerit si pulvis ad usum
 Bisque novem coryli libras dent igne præustæ:
 His & viginti fumantia sulphura jungant.
 Qui superest, majora movet tormenta, pilasque
 Ingentes per inane jact, tonitruque remugit
 Pulvis, & immenso fumi tegit aëra nimbo;
 Sulphura viginti, & quinas tibi viva ministrent,
 Et totidem carbonis erunt. Age, disce, parata
 Omnia miscendi pariter quæ cura, modusque:
 Singula quæque prius pistillo contere: & unam
 Mox citus in massam permisces omnia, & undam
 Desuper infundas: flammisque ardentibus illam
 Excoque; multus uti defudet inutilis humor.
 Materies, quæ spissa cavis restabit in ollis,
 Ad Solem siccanda tibi, furnove tepenti.
 Postremùm siccata cribro secernitur: instar
 Granorum fiet pulvis lethalis arenæ.
 Illius & miram tibi vim, roburque tremendum,
 Protinus expediam. Canna conclusus athena,
 Inque unum stipatus, & objice glandis adactus,
 Ut flammæ, ardente foco, concepit in ignem
 Illicet erumpit, glandemque emittit ad auras,
 Terrificis resonans bombis: volat illa, tonantis
 Fulminis instar, agitque metum, tristemque pavorem:
 Et mixtos horrore sonos: scinditque, secaturque
 Omnia, flammatoque reponit vulnere mortem.
 Tantaque vis olli; subitum quia totus in ignem
 Vertitur; idcirco magnas latè aëris oras
 Flammifer affectat: quas ut citus, occupet, uno
 Momento ruit è canna, circumque remugit:
 Extrusamque unà jaculatur ad æthera glandem.
 Igneus è gremio ceu cùm telluris in altum
 Assurgit vapor, & mediis se nubibus infert.
 Hic densatus ubi obstitente à frigore crevit
 Fulmen in horrificum, majorque exarsit, aperto
 Erumpit, tonat horrendum; volitatque citato

Tom. I.

R

Im-

Mox varis pulveris va-
 rios modos docet.

Miram pulveris vim ex-
 plicat. Et cur tanto im-
 petu pilam è canna jactu-
 ritur.

Impetu, & annosas in sylvis atterit alnos.

Icta gemunt nemora alta, & murmure plangit Olympus.

Inde & illius varias
naturas dicit.

Ast illud mirum est, tenuati pollinis instar

Si teritur, toto pulvis vacat impete: viresque
Amittit pariter perfusus Najade molli.

Nimirum, vivo quia dum torrente madescit:

Et cum pollis uti nimium tenuatur, acutum

Haud ignem cito concipiet: sed tempore longo,

Intervalla velut per multa, accenditur: olli

Non multæ infracta vires virtute supersunt.

Idcirco cura semper majore cavendum,

Ne tibi pulvis aqua madeat, neve humida juxta

Servetur loca, fertilibus nec conditus ollis:

Semina nam nitri fontes ventosa resolvunt,

Partibus èque aliis disjungunt: tertius atræ

Additur idcirco massæ carbunculus: auras

Nam secus in tenues confestim pulvis abiret

Irritus: à corylo qui nunc vim concipit usta.

Quin etiam glauco conceptam è sulphure flammam

Spiritus è sale prorumpens exstingeret, illi

Nutrimenta daret trito ni polline carbo.

Tandem cum virga stipatur pulvis ahenò,

Haud violenta premas multa vi vincula, pollen

Ne fiat, frustra belli exarsurus in iras.

Mox bellatrici varias ostendere formas,

Atque novas species armorum cœpit, & usum

Dicere: & illa animo dicentis verba reponit.

Ostendit & varias
armorum species.

Hanc pyrobalystam Grajo sermone vocabunt,

Quam validi possunt vix sustentare lacerti.

Idcirco in pugnam baculo suffulta bifurco

Ibit, ducta viro robusto, & nomine dicent

Illam etiam vestri catapultam: sclopus & ille

Militis è dextra, bomboque minore tonabit:

Et manualis erit mixto cognomine dictus

Siphon: & flammæ è recte excudet uterque.

Longior hic, silicem qui dente tenacior æreo

Sclopus habet: mihi certa novis nova nomina rebus

Danti, Chalcopyros dicetur; flammea quando

Attritu calybis succendit grana. Pelasgis

Appellatus & hic quondam Siphunculus esset:

Martia Romanis sed fistula: quam manus una

Militis extemplo vicinum explodet in hostem.

Hæc postquam præfatus, iter flexere corusci

Ætheris in lætas auras: rursusque relictam

Devenere casam, nitido cum Lucifer astro,

Nun-

Nuncius Auroræ montem lustraverat altum,
 Ille hic Leucosyrin donavit pulvere multo,
 Fistula & armavit gemina: quam pelle fugacis
 Intestam cervi senior per ephippia circum
 Cornipedis gemino pendentem aptavit in armo.
 Et glandes dedit alatas, & plurimus usum
 Edocuit: simul hæc: Percussus fulmine dignas
 Hoc dabit ille tibi, Virgo pulcherrima, pœnas:
 Aude animis: nec te pudeat, quod viribus impar,
 Atque novis impar data victima concidat armis:
 Quid non vindictæ licitum? si vincere certum est;
 Et quæ parta dolo, dabitur victoria laudi.

Ast ubi promeritas Virgo pro munere grates
 Egit, & extremum charo vale dixit amico:
 Invento exultans miro, sitibundaque belli,
 Subjectas valles, deserto monte, petivit.
 Ærea sic primùm Stygiis educta caminis,
 Dii Manes nocitura viris tormenta dederunt:
 Atque novas artes bellandi edocta juventus.

Tandem in agrestem
 senis casum reversi, Pe-
 riander pulvere, & fi-
 stula ærea Virginem do-
 navit, ut illis se armis
 vinceret.

BELLICORUM

LIBER TERTIUS.

POSTQUAM lecta novis se pubes induit armis,
 Atque usus edocta, acies conflare pedestres,
 Vatem cura vocat: quæ pars non ultima cœpti est.
 Non etenim in pugnas pecudum de more, sine ullo
 Ordine, permixtim, ut cœcus fert impetus, ut fors,
 Ire decet, divina quibus mens indita, & acrem
 Vim quibus ingenii Dii concessere benigni.
 Telum ingens, validumque homini, quo vincere quidquid
 Posse datum, cunctisque super animantibus esse.
 Quæ cùm sic habeant sese, Dux, ordine tali
 In certas scriptam series partire juventam.

Centuria quæ, & quo-
 modo constituitur,

Ergo age, Centuriam in primis, quæ corpora centum
 Colligat alma virum, facies: queis imperet unus
 Centurio, multa virtute insignis, & armis,
 Quique vices inseat, vir fortis proximus adsit.
 Tertius insequitur post hos, qui Romula signa
 Explicet, & capta præfigat Signifer arce.
 Sit geminus simul Instructor, qui dirigat agmen,
 Instruat & campo, cum res petit unus & ore
 Instabit calamus: duo pullent tympana, & aeres
 Irritent bellaci animos in prælia cantu.
 Sexaginta ferant leviores pondere sclopos,
 Ni gravibus lubet armari; præstabit utrisque
 Munitos, vario Martis pro Munere, habere.

Qui Decani, Substitutes,
 & Magi.

Quadräginta gerant hastilia lenta (1) Decani

Sint

(1) Caposquadri, & Corporali.

Sint numero ex omni delecti quinque, Litina
 Nomina Præstitibus queis olim antiqua fuere.
 Ordine qui sequitur, Substes: quique ultima claudunt
 Signa viri, Grajo quondam fermone vocati
 Uragi. Primi præcedunt sorte Decani,
 Tirones est cura quibus commissa docere
 Difficiles artes bellorum, & quæ sua quemque
 Munia certa manent: quique illis fortibus ausis
 Dent exempla operum, faciantque in prælia vires.

Sed quo Centuriæ procedant ordine: Primus
 Dux hastile ferens humeris: quem scutifer ante
 Ibit, habens læva parmam, dextraque magistri
 Eoo è calamo, aut sublustri è robore virgam.
 Quique vices Rectoris obit, comitetur euntem.
 Hinc & centuriæ venient juga cuncta: Decani
 Ordine præcedent primo, Emeritique secundo.
 Post hos ircedant, rauco qui prælia cantu
 Accendunt, validasque addunt certantibus iras.
 Pone hos sclopiferum quinque juga versibus ibunt.
 Cætera: sub media succedat pube, Quirini
 Qui signum gerit, & ludentibus explicat auris.
 Protinus hastati properabunt: denique tergens
 Postremum Uragi claudant: totumque per agmen
 Hac, illacque vagi, intentique ad singula, bini
 Circum (1) Instruatores errent: & versibus omnem,
 Ordinibusque regant certis gentemque, aciemque;
 Obliquus ne fortè aliquis se porrigat extra
 Versus, sive jugum benè non respondet ad unguem:
 Et si quem juvenum non ritè incedere spectent,
 Cominus errantem directa ad signa reducant.

Sunt qui centuriam numero constare minori
 Hac ætate novi, & docti voluere magistri.
 Sexaginta viris totam, non amplius, illam
 Componunt: quorum gestant stridentia ahenæ
 Quadraginta humeris, viginti hastilia longa.
 Sic acie in tota delecti ad prælia multi
 Ducent signa viri: quorum virtute mereri
 Egregiam poteris palmam, Proconsul, ubi atrox
 Conferitur pugna, & dubio Mars emicat igne.
 Qui si mos populo placeat, non ipse recuso.

Sed jam Centuriis descripto è milite factis,
 Protinus insequitur componere cura (1) cohortes:

Tota

Quo Centuriæ ordine
 procedat.

Instructoris munus.

Alter Centuriæ iusti
 tenendæ modus.

(1) *Sergenti* Itali vocant. (2) *Reggimento*.

Tota quibus legio conflatur more Latino.

Nam non Barbaricas acies, moremque docebo

Quæ Cohors, & ut
componatur.

Invisum Patribus semper, Populoque togato.

Centurias igitur denas conflare cohortem

Præcipio: quæ contineant si corpora centum,

Mille viros compacta phalanx in prælia coget.

At sexaginta si complectantur, in arvis

Sexcentos juvenes hæc tantum exponet, ubi Mars

Detonat, & fortem vocat ad certamina pubem.

Cohortis Tribunus præ-
est.

Vir magnis animis, grandisque ætate, (1) Tribunus,

Inclutus & factis, & avorum fasce, cohorti

Prælideat toti: similis sit additus olli

Legatus comes; ut totum, si forsitan absit

Ductor, vel pugna fuerit sublatus in ipsa,

Instructor, ordina-
tor.

Agmen agat, dictisque viros, dextraque gubernet.

Insuper Instructor, certa qui lege phalangem

Explicet in campis: sociusque Vicarius, agmen

Qui Vicarius, & ejus
munus.

Qui valeat simul instruere, instructique tenorem

Servare, & versus omnes componere in unguem.

Armis idcirco, pugnaque peritus, uterque

Sit, præfensque animo: multum conferre secundis

Sic rebus poterunt, & palmis arte merendis.

Sit Procurator, totam cui cura cohortem

In villis, dum castra movent, campisque locare:

Et victum cunctis, vestesque, & commoda vitæ

Sufficere, & Martis, quæ plurima postulat usus,

Adde, Machaonia qui planè instructus ab arte,

Sint in Cohorte Me-
dicus, Judex, & Sacerdos.

Vulnera cruda virum, & febres medeatur acutas.

Sitque etiam judex, cui sint castrensia jura

Cognita, qui rectis perpendens lancibus æquum,

Et juvenum dirimat lites, & crimina plectat.

Sed sit cura fori ambages vitare dolosas,

Atque imperplexo consulta exponere sensu:

Aversata forum quæ nunc Astræa reliquit.

Sit pariter (quæ cura pii sit prima Magistris)

Qui Superum curet ritus, & sacra Sacerdos:

Et juvenum instituat mores: omnemque repellat

E castris vitiorum aciem; precibusque supremum

Conciliet Numen: miseros juvet, increpet ultro

Perjuros, teneat dubios, ne fortè labascant.

His actis, (2) legio sequitur conflanda Quiritum

Moribus.

(1) *Maestro di Campo* Itali, Hispanique appellant, Germani *Colonello*. (2) *Un Corpo d'armata*.

More, usque novo: nam temporis illa vetusti
 Haud equidem nobis ratio retinenda recenti
 Est ævo, nova bellandi quo forma reperta est.
 Hoc igitur facient legionem more cohortes
 Quattuor, & geminæ geminis in cornibus alæ.
 Millia sic peditum quattuor compacta tenebit,
 Ast equitum legio duo millia: si minor isto
 Sit numero stipata cohors: bis mille virorum
 Et centena quater legio ad sua signa vocabit:
 Mille & bis centum alarum duo cornua cogent.
 Præfectus toti legioni præsit: & olli
 Imperium summum: alterius nec iussa faceffat,
 Ni Prætoris erunt, vel Consulis: attamen alas
 Ab iussis equitum fas est pendere Magistri.
 Non quisquis tanto dignetur, Consul, honore,
 Sed vario belli, qui functus munere, palmam
 Sæpius insignem retulit, laudemque Senatus:
 Et sit imaginibus multis, titulisque decorus.
 Illum legatus, qui sit comes impiger, & qui
 Multo etiam meruit bellator Marte, sequatur.
 Dum legio sua castra movet, Præfectus in ipsa
 Fronte viam secet: extremumque Vicarius agmen
 Servet, equo fidens nitido sublimis uterque;
 Ut facilè hæc, illac cursando invifere totam
 Instructam valeant legionem, omnesque maniplos.
 Hinc Instructores primi, quorum ordine cunctam
 Est aciem instruere, & recta componere versus,
 Magnanimis vestentur equis. Gens extera, Vati
 Quæ nunc trans fines, & canas incolit Alpes,
 Accipiunt pro tota ipsam legione cohortem:
 Et vario variæ gentis pro nomine dicunt.
 Nec certus juvenum numerus, certusque manipulorum
 Est olli: tenet hæc millenos, altera tantum
 Sexcentos, bis mille viros hæc explicat, illa
 Mille & quingentos. Peditatu plurimus acris
 Hispanus pollet: quo se quoque jactat Eoi
 Regnator: Germanus equo, fortisque Polonus,
 Atque Scythæ, atque Arabes, Persæq; & Medus, & Indus.
 Gallica sed pubes hoc tempore dives utroque est.
 Tu Cæsar venture, omnem qui legibus Orbem
 Submittes Latiis, primusque insigne trophæum
 Post reduces fasces Capitoli in sede locabis,
 Hæc sequere, ex adytis Phæbi, Martisque recessu
 Quæ Vates sacro præmittit Olympicus æstro.
 Sunt etenim potiora, meus ni fallit Apollo,

Quæ legio, & qui sit
 illius conflandæ modus.

Quo ordine præcedat.

Novi pro legione ip-
 sam Cohortem accipiunt.

Et

Et Mars horrifono ſtimulans præcordia bombo:
 Et veteres plus moris habent, Veneranda vetuſtas
 Semper erit, nova ni ratio, novus obſtet & uſus.

Tirones Marti, quæ
 munia docendi,

Perge, ubi centuriæ conſcriptæ, unaque cohortes,
 Et tota ex illis legio conflata, docere
 Tironem ſupereſt, quæ Martis munera, & acrem
 Interdum ad pugnam ſicca proludere arena.
 Ipſius & quamquam Inſtructoris cura novellam
 Militiæ ritus pubem, legesque monere:
 Quique ſit armorum potior certantibus uſus,
 Quàm varius, pugnae quæque ars ſit certa ſerendæ
 Extento in campo: vel cum ſe continet intus
 Caſtrorum vallum, obſeſſave inſurgit ab arte:
 Qua juga, qua verſus ſervans, verſetur in hoſtem
 Qua ruat adverſum, ſclopī qua dirigat iſtum,
 Vel qua fulminibus venientem diſtinet, & qua
 Contrà irrupentis pilo propulſet equi vim.
 Attamen emeritos (ſic res felicior ibit)
 Elegiſſe viros hæc ipſa ad munia præſtat;
 Exercere quibus tirones cura, novisque
 Artibus imbuere, & ſenſim conſueſcere pugnis.
 Sic doctos in bella viros, ſic ſemper habebis
 Fortes, & quocumque vocet Fortuna, paratos.

Quo ſitu corporis, ar-
 ma pro vario uſu teneant.

Et primùm magis exemplo, quàm voce docendi
 (Nam facilè exemplo quaſcumque addiſcimus artes,
 Abſtruſæ quamvis illæ, multique laboris:
 Difficilè & verbis comprehendī cuncta magiſtro)
 Tirones quo tela ſitu geſtanda: paratus
 Si ſtet danda duci mandata capeſſere, ſclopum
 (ſclopiferos primùm inſtruimus) niſum ſuper altam
 Dextra tenet ſcapulam: ſeſe curvante lacerto,
 Contingat ſic læva latus, promptiſſimus ire,
 Inſtructor quocumque jubet, vel Præſtes: aheno
 Innixus ſi fortè tubo requieſcere mavult,
 Admoveat tormenta ſolo crus inter utrumque
 Ereſta, palmis comprehendat raucifonans os,
 Molliter adniſus: ſi contra explodere in hoſtem
 In promptu teneat, tantùm mandata jubentis
 Expectans, utraque manu Vulcania tela
 Suſtineat: læva protenſa ſcilicet, ipſam
 Tormenti ſtringat pſychen, dextraque retrorſum
 Deducta tergum ſuſſulciat: igniferumque
 Funiculum læva, rapidum quo ſulcitet ignem,
 Una habeat, tenues ut glans vibranda per auras,
 Ante tibi noſtro monſtratum carmine. Sed jam

Ha-

Hastatis positu quo longum hastile tenendum;
 Accipe: cùm campo steterit directus, in imo
 Defigens hastile solo sustentet in auras
 Erectum dextra: laterique incurva sinistra
 Incumbat: super obliquum, si carpere jussus
 Est iter, impostum scapulæ, manus ipsa gubernet
 Dextera: permixtum cuncti si fortè ferantur,
 Absque jugo, versuque, cadit cùm plurimus imber;
 Aut ita cùm subiti casus, inopinaque poscunt
 Jussa ducis, tum dextra pedem complexa supremum,
 Elatum sublime gerat: torquere necesse
 Si sit, dextra habeat calcem robusta, lacertum
 Læva super pilum sustentet pectora juxta:
 Incurvique pedes multam vim pulsibus addant.
 Tandem si denso venientum turbine contra
 Quadrupedum in pectus vertenda hastilia, dextro
 Suppositum pili postremum vi pede pressans
 Obfirmet connixus humi, teneatque sinistra
 Demissum obliquè: capulum simul impigra ferri
 Dextera stringat, opus si sit, mora nulla, sub auras
 Eductura, ferum cùm certum cominus hostem
 Excipere: incurvus stet crure, & corpore miles.

Atque hic hastati dicam, quæ tela: coruscus
 Ensis habet de mōre latus, dextra ardua longo
 Hastili armatur, bifida cui cuspide ferrum,
 Armeniaci veluti folium, figatur acutum.
 Sit quatuor longum digitis, latumque duobus.
 Hastaque fraxineo tenuanda è robore: & una
 Latior unciola tornatur: corpore fiat
 Longa decem, quatuorque pedes: sic eminus acrem
 Propulsabit equum, & pedites teget objice longo.
 Æratoque pedem cono præcingito; duræ
 Ut figatur humo firmissima: robore pilum
 Fraxineo pariter formatur, cuspide ferrea.
 Quæ minor, & sit stricta magis: sit & hasta minori
 Corpore: nimirum pedibus prælonga novenis.

At non præteream, quod, Dux, advertere multum est;
 Ne pueri breviora ferant hastilia, trunco
 Vel fragili tenuata nimis, vel cuspide obesa:
 Nil etenim prodesse queunt certamine equestri.
 Nam nihil ingentemq; animum, & vim frangit equorum,
 Quam ferrum, pungens ubi cuspide pectus acuta
 Excipit adventantem. Est hæc natura superbi,
 Ac bellacis equi, flagrantem turbine multo
 Non ignem, glandesque timet, non fulmina bombis

Tom. I.

S

Emif-

Quo & hastati sua arma
 gessent, vario item
 promunere.

Quæ hastati tela, & ut
 hasta elaboretur.

Cavendum ne milites
 curta ferant hastilia.

Emissa horrifonis: nec totus sanguine tinctus,
 Vulnere nec crebro lacerus; magno impete cœptum
 Interrumpit iter: verùm se pungi ubi ferro
 Senserit, extemplo trepida formidine pulsus,
 Præcipitem sistit cursum, mirabile visu!
 Et pavet, & timet, & nullis calcaribus ultra
 Urgetur: tantus tenui de cuspide terror.

Præterea, jacta noceat ne ferrea glande
 Fistula, lorica juvenes cingantur athena,
 Aut tunica, duris confuta è pellibus alces:
 Et galea brevior caput, vultusque tegatur.

Hinc & digressus, teneat quæ cætera tiro
 Munia sint, nostro contendam carmine: & illa
 Ut faciliè evaleat condiscere, prima canenti
 Cura sit, instructæ partes monstrare cohortis.
 Quæ quoniam sclopis unâ conflat, & hastis;
 Idcirco ternas in partes tota secatur.
 Ex his una viris armatis obigit hastis,
 Sclopiferis geminæ, medium tenet illa phalangis:
 Hæ verò geminum complent latus: ordine prima
 Linea, frons, caput, & facies quoque dicta cohortis;
 Atque jugum princeps Romano nomine; totum
 Elæto quoniam, & veterano è milite constat.

Est, animis attende, (1) jugum, qui dicitur ordo
 Romanis patiter, series extenta virorum,
 Quæ latere à dextro procurrit ad usque finistrum:
 At versus series, quæ prima à fronte recedit
 In tergus. Verùm quoniam sunt sex jugi tantum
 Agminis; idcirco numero qui tertius ordo est,
 Concludens medium nostris cognomine dictus.
 At medium dixere jugum, qui proximus ordo,
 Et quartus numero est: claudens prostremus, & Ura
 Grajugenis quondam, Romano nomine Tergus.
 Qui dextra versus prior est, ille agminis ala
 Dextra: sed in læva qui stat prior, ala sinistra:
 Instructæ pariter quæ cornua dicta cohortis.

Insuper his, quamquam mos sit conflare phalangem
 Sex tantum ordinibus: tamen, est si plurima pubes
 Bellantum, ex octo facies: ipsoque virorum
 Pro numero, fas est alios adjungere versus.
 Quos quadragenis nunquam compone minores:
 Semper & æquali cuncti discrimine distent

Sese

(1) *Fila* audit *Italis*, *Gallis Rang*.

Timet Equus hastæ cuspide
 pidem,

Quæ sint partes Cohor-
 tis docendi Tirones.

Cohortis partes graphi-
 cè explicantur.

Quæ passim sex ordi-
 nibus constanter, & si
 plurima etiam ex octo.

Sese inter : simul & spatiis æqualibus ipsa
 Excurrant juga directum : nec longius unquam
 Conveniant producta : sciatque insistere eodem
 In versu miles , casu quocumque cohortem ,
 Seu sit opus totam , seu partem vertier unam :
 Idque Instructores præstabunt , agmina circum
 Dum cursant , omnes & ponunt ordine turmas .
 Sed quæ sit versus inter distantia , tiro
 Ediscat ; servare locum quo possit : & ipsa
 Tota cohors instructa arvis consistat in unguem :
 Pulchra velut textura : sed hæc distantia semper
 Non una : ut structi pariter non agminis una
 Conditio , campique situs non unus : & ipsa
 Non eadem semper miscendæ occasio pugnae .
 Si Consul cunctas acies , atque omnia lustrat
 Agmina , sive novis pueri exercentur in armis ,
 Fac pedibus distent senis juga singula : versus
 Ter , quatuorve inter sese , non amplius , absint :
 Ænea si contra juvenes inimica tremendis
 Tormenta inclamant bombis , & fulmina vibrant ,
 Ordo quisque pedem , sed versus quisque recedat
 Undenos : magnum nam sic per inane recurrent
 Bellantum sine cæde pilæ : si fervida signis
 Collatis sit pugna , manus & comminus ipsi
 Conseruere simul pedites , tum versibus una ,
 Atque una ordinibus detur distantia , terni
 Nempe pedes , quatuorve : acrem si pugnat equorum
 Vim contra peditatus , erit distantia tantum
 Quattuor in versus . Dum Mars tonat ære tremendo ,
 Conflituque inito , fervent iræque , necesque ,
 Bellantes , qui sorte locum tenere priorem ,
 Ignivomo ut primum glandem intorsere metallo ,
 Illicet extremum versentur in agmen : ut æra
 Letiferis onerent iterum , globuloque , nitroque :
 Rursus & , ut factum signum est , jaculentur in hostem .
 Utque agiles possint confestim extrema tenere ,
 Ordine servato , sua per discrimina cuncti ,
 Quæ series inter spatia interposita recurrant .
 Quique jugo intercæ perstabant ante secundo .
 Tum frontem fortiti , accenso pulvere , rauca
 Explodant tormenta : modoque recedere eodem
 Per versus medios conentur : ut ignea rursus
 Ipsi etiam in vacuas protrudant femina cannas .
 Atque hic Instructoris erit non ultima cura ,
 Sic cunctos certo spatio disponere versus ,

S 2

Ut

Quæ inter versus du-
cenda intercapedo.

Quæ pro vario usu va-
riatur.

In conflictu, qui primi
sclopos exploserunt rece-
dant retrò, ut iterum on-
erent.

Ut via militibus pateat secura, supremum
 Dum repetunt agmen: certetque reducere eisdem
 Illicet, inque aciem primo servare tenore.
 Et ne tirones trepidi formidine pugnae,
 Pertubent versus, caveat solertior: et si
 Fortè jugum, versusque aliquis dissolvitur, ipse
 Corrigat errorem, & seriem citus integret illam.

Decani belli munera
 Tirones doceant

His animadversis, sequitur postrema Decanos
 Cura, vel Emeritos hæc ipsa ad munera lectos,
 Qui sint militæ mores, que jura docere
 Tirones: positu quo scilicet arma gerenda,
 Quoque modo: & melior qui sit certantibus usus
 Ipso in conflictu: quæque intervalla tenenda.
 Insuper ad socios, qui sit respectus habendus.
 Quin propriis tiro dum stat succinctus in armis,
 Ut pes intersit spatii talum inter utrumque.
 Inque situ tali doceat convertere sese
 Ad lævam, dextramve: citumque ad jussa sinistro
 Se pede, quò jussum fuerit rectore, movere:
 Mox pede, præcipiet cum dux, se vertere eodem.

His super, edoceat, dum latis ordine campis
 Agmen it, erecto procedat corpore: & altos
 Rectà humeros, scapulasque gerat, spectetque sodalem;
 Ut versus, rectusque omnis se porrigat ordo,
 Sicque instructa phalanx paribus formosior armis
 Terribilis stabit campo, & secura triumpho.
 Illum etiam retinere situm doceatur, eisdem
 Sive immota locis acies stet firma, calentem
 Seu pugnam ciet instructa legione; premittit
 Ruptis signa tetro referentem versibus hostem.
 Et tandem, (paucis complectar ut omnia) curam,
 Atque operam solers impendat, ut, agmine structo,
 Seu moto, rectà semper consistat in illo,
 Quo primùm steterit versuque, jugove: neque unquam
 In latus hæc, illac se porrigat: ipsaque retro
 Pectora, neve ante ordinibus dimota relictis,
 Inclinent sese: sua sed discrimina servant.

Acies instructa uti Chores,
 cujus laus est respondendum
 ad legem numerorum,
 & saltus, & voces.

Robur enim totum, & structæ decus omne cohortis
 Martius est ordo, quo rectè armata refulget
 Pugnam initura. Chori ceu pulchri gratia tota est,
 Promeritam ex omni laudem latura theatro;
 Cum qui saltando choreas per mutua nectunt,
 Ad numerum glomerant gressus: & eunt, redeuntque
 Orbibus implexis, intricatosque feruntur,
 Per gyros habiles, spatiisque rotantur eisdem.

Se

Se nunc involvunt permixti erroribus, & nunc
 Illicet extricant: nunc & variante figuras
 Designant coetu varias, mirabile visu!
 Quisque locum servare suum studet impiger, & se
 Per certos passus, & per discrimina certa
 Versat, agens gyrum: & saltus retinere tenorem
 Nititur: atque manus agilis simul excipit, & dat.
 Itque, reditque: pedes præscripta lege magistro,
 Attollit paribus numeris, quibus alter eodem
 Momento modulis respondens surrigit: unà
 Miscentes choreas: simul & sua corpora flectunt
 Unà omnes nexi per mutua: sicque decorem,
 Atque venustatem festivis saltibus addunt.
 Gaudia sic populo poterunt præbere: faventi,
 Murmure sic ipsi laudes, & dona mereri.
 Si contra nullo percurrant ordine, & extra
 Exiliant sine lege chorum, numerisque relictis,
 Hac, illacque vagi choreas, & carmina jactent,
 Ridiculi risum referent, turpesque cachinnos.

Sed jam me rauco bellacia tympana cantu
 In pugnas, inque arma vocant, hostemque laceffunt,
 Alternis percussa: sono latè obstrepat aër:
 Atque re percussa ex alto vox bella reclamat.
 Quos equidem variosque sonos, quæ Martia & illis
 Dentur signa viris, multum cognoscere refert
 Tirones; varii nimirum jussa Magistri
 Accipere ut valeant, subitique faceffere: nostro
 Idcirco teneant variantia murmura versu,
 Quidque illis fieri dux imperet: ò age, Musa,
 Carmine dicamus, quæ Martia tympana, quique
 Et quàm sint varii cantus, quos verbere certo
 Emittunt pulsata: ipsam pulsoris & artem,
 Qua vario appellet cantu ad sua munia pubem.
 Sed tamen ante modum, quo fiant tympana, disce;
 Castanea è tenui vacuum compingere capsam,
 Inque styli morem conabere; ut intus inanem
 In gyrum allisus tremet aër verbere pulsus;
 Et varias reddant vocalia tympana voces,
 Est etenim sonus, & tenues quæcumque per auras
 Vox delapsa, fugax tremula formidine motus
 Aëris undanti similis, similisque trementi,
 Dum cursat per dura, per aspera: & incitus ista
 Argutus ratione venit: vocalis & aura
 Crispante, emittit diversas murmure voces:
 Sunt diversa velut resonantia corpora forma,

Quæ Tympana, & ad
 quos usus in castris, ac
 pugna construendi, pul-
 sandique ars docetur.

Quid sit sonus, & quo-
 modo propagetur?

Per

Per quæ continuò saliens fugit, & vagus undat.

Idcirco bovis exuviis, utrimque tegatur

¶ Iunt ex pelle, quia ad
tremorem aptior.

Os capsæ; quoniam pellis magis apta tremori.

Aëris est: verum valeat nunc stringier, & nunc

Laxari: ceu fila fidis revocantur ad unum,

Plurima funiculis transversum utrimque ligetur:

Qui super exuvias extentas, undique firment.

At virgas, pulsata quibus dant tympana cantum,

¶ Quomodo virgæ pul-
sæ foris conficiantur.

Sive pyro facies, ebenove, aut (1) robore ab Indis,

A quibus advehitur, nomen fecere Latini.

Materies olli durissima, quæque tremorem

Sit potis elicere, & percussa à pelle ciere,

Ut variant ipsi, variantia murmura, pulsus.

Ter quinis longæ digitis sint corpore: latæ

Unciola minus; & tornatilis utraque: vertex

Crassior, ut conus truncato culmine, fiat.

Sollicitata modis, sed quotquot murmura miris

Castra per, & turres bellacia tympana mittant,

Accipies facili exemplo pulsator: & omnem

Addisces artem pulsando: carmine cuncta

Haud equidem possunt comprehendi. Verum age, tiro,

Quàm varii cantus inducti more minorum,

¶ Qui varii pro vario
usu Tympanorum soni,

Ufus quosque petit, dicamus. Primus Eous

Surgit ab Oceano cum Lucifer: ille juventam

Admonet è stratis confurgere, protinus & se

Flectere humum, meritasque Deo persolvere grates;

Cujus ad id tempus servata est munere vita.

Qui sequitur, pubi cantus cum castra movenda,

Edicit: pelago nimirum prima coruscis

Cum surgens radiis Aurora retexerit orbem,

Ad sua signa vagos celerato tertius accit

Pugnantes sonitu: simul & jam fasce parato,

Promptus quisque viam stet carpere. Quartus in illam

Sese continuò mandat committere. Quintus

Tollere signa iubet, gressusque intendere in hostem.

Martius hic pariter, qui explodi fulmina, & acres

Imperat accendi pugnæ. Hic fuscitat iras,

Irritatque animos, & prælia murmure raucis

Cruda fovet, viresque novas certantibus addit.

Hic verò ardentes procedere longius iras,

Vibrarique vetat glandes, & continuò se

E pugna revocare. Hilaris fert nuncia pacis

Hic

(1) Canne d'India.

Hic alter, valloque hostes compellat, amicis
 Et fatur verbis: suadetque extrema caventes,
 Victori ut fractis concedant mœnibus urbem,
 Et dedant sese: vel saltem tempore certo
 Inducias miti malint victore pacisci:
 Ut sic interea videant de pacis honesta
 Conditione, petantve locum, vel tempus humanis
 Militibus pugna cæsis de more vetusto.
 Est tandem nova, qui præfert mandata Magistri
 Per pubem vulganda. Mihi sed pandite, Musæ,
 Qui primum doctus bellaci murmure pugnas
 Urgere, atque animos pugnantibus indere cantu?
 Haud equidem vos ista, Deæ, latuisse putandum est:
 Ergo agite, & vestro faciles succurrite Vati:
 Atque antiqua, novo si fas cognoscier œstro,
 Inspirate animis, operique accedite tanto.

At quoniam Heroo (Vati sic Musa canenti
 Commemorat) fuit ille tuo de sanguine cretus,
 VINCENTI, Latio qui dudum insignis in ostro
 Romuleos inter Patres, sanctumque Senatum
 Non pietate nites minor, & virtute decora:
 Ut tituli, regale genus, sacra purpura, mitra,
 Sint animi dotes, infra, præclaraque facta:
 Huc ades, & tantis facilis, precor, annue cœptis:
 Parthenioque novum Vati da carminis œstrum.
 Quippe soles nonnumquam illum auscultare benigno
 Numine cantantem, plausuque ornare decoro.

Tempestate illa, qua conjuraverat omnis
 Extera in Ausoniam circum gens accola, aviti
 Invidia Imperii flagrans, odiisque malignis.
 Hinc &, Penninis perruptis Alpibus, illinc
 Pannonicis magno veniens gens agmine, latos
 Obtegit Italiæ campos, atque omnia fœdat
 Cædibus, involuit flammis, turpatque rapinis.
 Tantum animos valet invidia irritare furcentes.
 Ceu verno cum Sole nives solvuntur in altis
 Alpibus, & latè largis torrentibus undant:
 Tum Padus ingenti confurgens flumine, ripas
 Exuperat victor, latosque effusus in agros,
 Aggreditur sata cuncta, inimico & demetit imbre:
 Et pecus omne trahit, dejectis undique caulis;
 Atque casas, villasque ferox, quercetaque vastat:
 Diluvio & vix tutæ arces, vix oppida tanto.
 Tanta inest furor Eudano, vis tanta tumenti.
 Nempe animos centum faciunt, quos excipit, amnes.

Pri:

De prima Tympano-
 rum inventione lepida
 Authoris fabella,

Barbarorum in Italiam
 Irruptio.

Quibus se primum Veneti
opposuerunt.

Pugnatur, sed adverso
Marte.

Dux salvis copiis Pa-
taviū se recipit.

Cumque ab hoste pre-
meretur, Bellonam in-
vocat.

Primi qui patriæ pro libertate cadentis,
Tot contra immanes consurrexere catervas
Cum Veneris circum gentes, urbesque fuere.
Heroum Veneti soboles, fastisque superbi,
Qui dextra, magnisque animis, & mente capaci,
Antiquum decus imperii tenere tot inter
Diversos rerum casus, fortisque malignæ,
Arbitriumque, vicesque, & non constantia Fata.
Ergo omnes uno connexi fœdere in arma
Assurgunt, bellumque parant, atque omnibus unus
Ursinides plausu Consul concorde creatur.
Ursinides Marti charus, laudisque decoræ,
Et vir amans equi, prisco vir tempore dignus;
Et dignus Fatis melioribus. Ergo ubi campo
Dirxere aciem, & lævato splendida ferro
Spicula, & adverso micuerunt Sole bipennes,
Haud mora conferitur mistis pugna aspera signis.
Viribus & magnis, animisque interrita pubes
Certaret quamvis OEnotria, fors tamen olli
Obstitit, immensis & inundans Barbarus undis.
Tum dux Ursinides, cui quantum pectore robur,
Tanta erat expertæ toties prudentia menti,
Præsentī duxit Fortunæ cedere, nec se,
Nec totam, forti pubem objectare malignæ.
Sæpè vices rerum mutantur tempore: & ipsa
Tempore se, varium semper, Fortuna remittit.
Quin & sæpè homines corrupti sorte secunda.
Spontè sua abstant cœptis, torpentque supini,
Bellantes igitur non æquo Marte Latinos
Colligit extemplo, ducitque Antenoris arcem:
Ostentans hosti frontem, ferrumque coruscum.
Ille citus sua castra movet victicia, & arcto
Obsidio obvallat spatiosi celsa Patavi
Mœnia, tormentis & centum verberat æreis.
Et jam per latos murorum irrumpere hiatus
Tenebat: contra se tota opponere pube
Ursinides olli certabat: at illa repentè
Insolito percussa metu torpebat: acuti
Nec litui in promptu, nec cornua rauca, tubæque
(Exciderant namque illa manu certamine lævo)
Quæ segnes possent animos accendere cantu.
Tum Consul geminas tendens ad fœdera palmas,
Bellonam alloquitur supplex, & talia satur:
O adsis, precor, è cœlo Dea Martia, belli
Quæ præses, nostroque volens succurre labori.

Sem.

Semper & Ausoniae, & regni si cura-Latini;
 Diva, tibi fuit, & dextra tegis ardua Romam;
 Praesentem fer opem, & subita formidine captos
 Tu, precor, o animos irrita in praelia: signum
 Fac prima, & dio trepidantes erige cantu.
 Vix haec, cum leva intonuit de parte coruscus
 Aether, & nubes inter lux clara refulsit,
 Mox Dea terribilis visa est descendere, dextra
 Inventum deferre novum, cava tympana, leva
 Tornatas sublustri ebena perstringere virgas.
 Hinc ubi suprema Virgo superastitit arce,
 Confestim nitidis nova virgis tympana coepit
 Sollicitare modis bellacibus: illicet ardor
 Est ingens animis divino murmure factus.
 Atque sua jam sponte ruunt in praelia: & acri
 Obstant virtute, hostemque è mœnibus arcent.
 Usque adeo pia vota cadunt numquam irrita: & ingens
 Nulla adeo res est, quam non felicibus ausis
 Efficiant homines, Superis ductoribus: illis
 Nempè nihil terris, nihil insuperabile caelo est.

At Pallas, postquam victoria parta Latinis,
 Arce super summa cum virgis tympana liquit,
 Et rapidum veluti fulmen fulgore coruscum,
 Arripuit cursum, & nubi se immiscuit albæ.
 Tum Dux Urfinides demisso poplite supplex,
 His divam insequitur tendentem ad sydera: Grates
 Quis tibi nunc meritas tanto pro munere solvat,
 O victrix Bellona? tuo victoria nobis
 Praesidio concessa: tuo stant numine salve
 Res Italum: stabunt ventura in secula: quando
 Tu praeses regni, tu custos, diva, Latini.
 Auspiciis hæc, dia, tuis, quæ ex hoste superbo
 Exuviae nobis partæ, delubra feremus
 In tua: marmoreasque fores ornabimus istis.
 At nova quæ belli nobis inventa dedisti,
 Illa Palatina figemus in arce, triumpho
 Concessi quæ semper ibi monumenta manebunt.
 Quin etiam, ut nostri discant tua dona nepotes,
 Pugnaci incipient post hæc nova tympana cantu
 Pubi signa dare, & pugnam inflammare pedestrem.

Hæc dedit, & magna iuvenum comitante caterva,
 Vota soluturus petiit delubra Minervæ.

*Adest è caelo Dea, ac
 novis Tympanis coepit
 militum animos excita-
 re, illi alacres pugnant,
 & victoria potiuntur.*

*Dux Divæ gratias agit,
 & nova Tympana à Dea
 arce reliqua, ut trophæa
 templis feribus præfigit.*

BELLICORUM

LIBER QUARTUS.

Sed jam difficiles artes exponere versu,
 Subsequitur, magnus labor: insuetumque canenti
 Carpere stat cursum per dura, & confraga, nulli
 Quæ triti calles, vestigia nulla priorum
 Occurrunt: rupes tantum, & dumeta rigescunt.
 Non aliter sacrum quando superare cacumen,
 Clara triumphales ubi frondes explicat arbos,
 Concessum: parvo quoniam non illa labore,
 Non vili venit pretio: sed plurima nisu,
 Plurima sudore inquirenda, & sanguine multo est.
 At quia non tantæ mihi sunt ad carmina vires:
 Ardua nec duri conscendere culmina Martis,
 Carpere nec laurum facile est, ductore sine ullo;
 Bellipotens, tu Virgo, viæ fidissima Vati
 Dux esto: tu Musa sacrum da carminis æstrum:
 Difficiles tu pande aditus, tu sterne malignos
 Per sentes iter, audacesque per avia pennas
 Suffice: tuque acrem bellacibus instrue pubem
 Ordinibus; numerisque suis expone cohortes:
 Ipsa & dux aciem campo moderare potenti
 Dextera: & instructam pugna, Dea, dirige: & ipsa
 Insignes, quando potis es, largire triumphos.
 Nos tibi devictis crepta ex hostibus arma,
 Auspice te, præclara tuo donaria templo
 Figemus, mansura ævo monumenta futuro.
 Quin etiam grandi tollemus mole colossos,
 Qui te pugnaci miscentem prælia dextra,

Triumphalis multo la-
 bore quærenda est laurus.

Virginem invocat, cui;
 hostium exuvias spondet.

Et

Et fusos referant hostes: ipsumque Tyrannum
 Se pedibus curvare tuis faciemus Eoi,
 Et tibi, vi quondam raptos, submittere fasces.
 Ergo age, per calles si corripienda malignos
 Semita, dux ad sis properanti, & numine firma
 Diva, tuo: veniam fastigia tutus ad illa,
 Te præeunte, sacroque legam de vertice laurum.

Principio, nobis quoniam certantibus arte,
 Inventisque novis, pugna non tantus acuti
 Est ferri, quantus plumbi jaculabilis usus:
 Nec tantum lævata volant hastilia, quantum
 Fulmina, militibus certas portantia mortes.
 Idcirco docti solertia tota magistri
 Ordinibus pubem certis, omnemque cohortem
 Instruere, & latis legionem exponere campis,
 Ut sese juvenes agiles evoluere possint:
 Inque has nunc valeant, nunc illas ire figuras;
 Rectius ut jaciant glandes, hostemque trucidant:
 Seque simul docta defendant ictibus arte.

At tenuis instructa modis versare juvenus
 Se campis valet extentis, Prætoris jubente.
 Nam nihil in pugna injussu Prætoris agendum est.
 Primus hic, est acies si fortè augenda, repentes
 Cum casus, positusque loci deposcit iniqui.
 Est autem, ut, tiro, teneas, augere phalangem,
 Ordinibus cum de geminis conflabitur unus,
 Unus vel geminis è versibus: Accipe sed, dux,
 Quando augenda cohors; numero cum plurimus aucto
 In frontem ruit, aut inopina fraude vereris
 A tergo circumventum ne te opprimat armis
 Adversarius acer, agatque impunè tremendam
 Ordinibus cladem versis: aut ipse cohortem
 Rumpere in hostilem simili meditaberis astu.
 Immissis augere jugis juga nitere, longa
 Ut fronte excipias hostem, & compluribus armis.
 At latus invadi si fors præsenferis; ipse
 Robore vel multo bellantum invadere tentas,
 Illud protendi gemino tum præcipe versu.
 Insuper, angustum si non latus agminis arvum
 Accipit, ut latè sese frons explicet: illam
 Si non æquus ager capiat, latus ipse iubeto
 Augeat ut pubes, Positu si pugna ferenda
 Sit tali, potius, me tunc auctore, cohortem,
 Haud equidem fallere, jube convertier omnem
 Illicet, & frontem veteranam opponier hosti.

T 2

Sic

*Arts præcipua Magistris
 in cæpis ita cohortes in-
 struere, ut faciliè juvenes
 se omnes vertere in par-
 tes possint.*

*Quid sit cohortem au-
 gere, & quando augenda*

*Quando invertenda sit
 acies.*

Sic stando pugnant juvenes, sic sufficit amplæ
Telluris situs, evaleat se flectere ut omnis
Structa phalanx: sic ordo prior, sic forma manebit:
Et primi, lætisque manus conferre priores,
In latus & poterunt hostile irrumpere primi,
Impete congressi valido, stragemque ciere.

Ast acies augenda quibus, præcepta priusquam
Tradamus, dic, Musa, modum, quo Structor in equor
E pueris quadrum bellacibus explicet agmen.
Namque tuas implorat opes res ardua: tuque
Tattica quæ fuerit lex præscribenda magistris,
Differe, & è cæcis ambagibus erue Vatem.

Quomodo quadrata acies
instruenda.

Et primùm è numero, Structor, constanda quadrato
Bellantum si fortè cohors, legem accipe, paucis
Expediam. Juvenes quingentos ære nitentes
(Ardua ab exemplo fiat res planior) omnis
Contineat stipata phalanx: subducito ab illo
Radicem numero (quadratam nomine dicunt)
Viginti dabit, & binos inventa: supersunt
Qui sex, quique decem, fasces fervare jubebis.
Mox juga tu totidem, totidemque ex ordine versus
Expones juvenum: sic campo instructa nitebit
Quadra cohors, agri sed quantum postulet illa
Emensi spatium, tali venaberis arte:

Quantum agri spatium
petat quadrata acies.

Sub ter duc numerum (pedibus quot scilicet inter
Se distant juvenes perstantes ordine in uno)
Agminis inventum: nam sic constata docebit
Summa locum, positu quem frons extenta tenebit.
Senos nempè pedes, & sexaginta. Sed arvi
Agminis instructi quantum latus implet utrumque
Sic perquire: pedum quoniam distantia septem
Est inter humeros, & pectora belligerantum;
(Quot juga nimirum fugiunt se singula) septem
Ergo bis undecies subducito: quique resurgit
Ex illis numerus, dabit intervalla, phalangis
Quæ structæ latus explebit: confecta quaternos
Quadragesima pedes supra, centumque creabit:
Quod latus extentæ procurret utrumque cohortis.

Ars exponendi quadra-
tam aciem quadrato in
agro.

At si fors acies agro ponenda quadrato,
Inter ubi pedites nimirum fervida pugna
Conferitur (præstat nam tum producere frontem,
Acrior ut magis in certamina surgat, & hostes
Seu stent, sive ruant: conatu proterat acri)
Vel situs id campi poscat, casusve, teneto.
Quingentos triginta phalanx ærata virorum

Cor-

Corpora belligerum in Mavortia praelia ducet:
 Hunc ter sub numerum primò duc arte: creatur
 Quique hinc, in septem mox divide: nec mora quadram
 E quotiente dato radicem subtrahe: quinos
 Ter dabit illa tibi, benè si subducta, relictis
 Fragmentis numeri, summa quæ sæpè supersunt.
 Quindenos igitur bellantes singuli habebunt
 Quadrati versus: habeat quot quilibet ordo,
 Hoc scrutare modo: numerum partire cohortis
 Nuper in inventum: qui mox emerferit, ille
 Quot sint quoque jugo juvenes de more locandi,
 Ostendet tibi certus: erunt, si lege peractum est,
 Quinque, & triginta: superest quæ cætera turba
 Subducto è numero, sociorum ad vasa manebit.

Verùm mira tibi numerorum arcana, magister,
 Si certò pateant (divina instructus ab arte
 Sis, Rector, si pulchra tibi victoria cordi est.
 Quandoquidem si ritè suis instructa manipulis
 Stet campis armata acies, certissima palmæ
 Spes erit, egregiis modò Mavors annuat ausis)
 Quot versus juvenes, & quot juga singula poscunt,
 Aurea monstrabit tibi regula: plurima rerum,
 Quæ penitus seposita latent, nec cognita vulgo
 Nec noscenda unquam, licet expetat illa tenere,
 Unis clara aperit, præbetque videnda disertis.
 Difficiles solvit nodos, perque invia, cæcasque
 Ambages internit iter; divina vocari
 Ut merito valeat, numeris oracula reddens.
 Si tria, dic igitur, quingentos fronte repostos,
 Et triginta viros dant ordine, quod mihi septem
 Cœdent versu? summam si ritè putasti,
 Dat ratio numerum, quo radix eruta, quinque
 Et triginta dabit juvenes, qui principe figant
 Ordine se: dic præterea (pars altera quando
 Vestiganda subit) si dant ex ordine septem
 Quingentos triginta viros, qui versibus insint,
 Quot tria fronte dabunt? subducto detrahe, Tecton;
 Radicem numero: terquinos illa docebit
 Quoque tibi versu bellantes esse locandos.

His super, oblongum si latus agmen in arvis
 Sit tibi ponendum: nimirum ut fortius hostem
 Fronte petat valida, & crebam ferat igne ruinam:
 Sive irrumpentem lethali grandinis imbre
 Propulsare velis, in septem divide primos:
 Qui venit hinc numerus, bisseenos ordine versas

Numerorum artem re-
 neant instructores: & præ-
 cipuè Auream, ut ajunt,
 regulam, ita enim faciliè
 cohortes in omnes figu-
 ras explicabunt.

Quando oblonga acies
 constanda.

Pa-

Pugnantum lateri figendos dicet utrique.
 Non secus è numero, quem versus continet ordo
 Nascitur: Actutum verò geminare cohortem,
 Seu juga, seu versus, immixtis versibus, auge,
 Insequitur; legem non multis accipe: Primum
 In geminas numerum bellantum divide partes,
 Extrahe & ex una radicem: quique revulsa
 Prodit eà, numerus, versus dabit, & dabit idem,
 Si geminus fiat, juvenes, quos ordine pones.

Et per Auream regulam
 perquam facile fiet.

Id quoque non multis potis es cognoscere, Teston,
 Aurea si ratio numeris adhibetur in illis:

Ergo (tibi pateat res ipso clarior usu)
 Si duo dant quatuor, quotnam, ratione putata,
 Ostingena? (viros tot complectatur in armis
 Ingeminanda cohors) sexcenta, & mille recludet
 Summa tibi subducta: quibus mox eruta radix
 Quadraginta feret: quot quisquis scilicet ordo
 Militibus constabit: & hinc quot versus habebit,
 Ipsa dabit, numerum radix dissecta per æquum.

Traditur modus aciem
 geminandi.

His & digressus spatiis, geminare phalangem,
 Ordine dum posito stat campo instructa, docebo.
 Si primum antè, dextraque augenda, iubeto,
 Ordine qui juvenes se præfixere secundo,
 Unà omnes subiti in primum lævo pede pergant,
 Et socios inter se sistant ordine eodem:
 Dextra incœptantes spatia interjecta replere.
 Non aliter quarto qui miles in ordine perstat,
 In præcedentem, qui tertius, inferat: inter
 Seque locet socios: juvenum sic cætera turba
 Extemplò faciet: si læva armata frequentans,
 Dux, juga, fac pueri incipiant se sistere læva.
 Ast acies positu si sit reddenda priori,
 Restituat se quisque suæ, tum præcipe, sedi.

Modus extendendæ co-
 hortis.

Perge, priora tibi juga sint implenda: suprema
 Tunc media ex acie jubeas descendere frontem
 Confestim in primam, totidemque augere priora.
 Sic juga sena phalanx quæ laxior ante tenebat,
 Nunc tria: sed quisquis geminatos explicat ordo
 Bellantes. Binas agmen si Structor, in alas
 Vis conferre simul, simul & diffindere; quotquot
 Armigeri juga quæque tenent postrema; sinistram
 Præcipias, dextramque pari decedere cœtu:
 Atque juga, atque ipsos servantes ordine versus.
 At reliqui immoti consistant sedibus iisdem.
 Sic extenta acies utrimque, ferocius, alas,

Exci-

Excipiet latus hostes incurfare parantes.

Verùm si versus, immixtis versibus (agmen
Ut laxis veluti compagibus occupet æquor)
Fortè frequentandi (Facies id mœnia circum
Hostica dum juvenes carpunt iter, intonat aut æs
Suggestu ex alto: cui contra objecta juvenus
Æquore stat: rauco sic fulmina torta metallo,
Non tantas per crebra ferent incendia strages)
Disce modum: Primo qui dextra è parte cohortis
Insistunt versu, si vis augere sinistra,
Illicet in versum certent properare secundum:
Qui terno, in quartum veniant: pariterque subibit
Sextum, quæ pubes quintum stipata jugabat.
Atque inter sociùm vacua intervalla locent se.
Sic acies geminata latus consistet in unguem.

Et laxandæ ut minùs
istibus sit obnoxia.

Perge, age, restat adhuc salebrosa per avia cursus
Plurimus, & stimulis urget Bellona decoris.
Anteriore phalanx si parte augenda (per arcum
Cum tentanda via est; aut stricti semita pontis
Transmittenda) tenet versum quæ prima sinistrum,
Illicet ante ferat sese gens tota secundum;
Ut sic ille duplo procurret longior: ante
Tertius inde dato se collocet ordine quartum.
Non secus & reliqui facient: angusta subibit
Sic acies conferta, brevemque citissima pontem
Exsuperabit: agrum mox & laxata replebit.
Et subito laxare potes, si quisque recurrat
Versus, ubi primò steterat. Sed protinus alter
Jam modus ingreditur, campo quo structa patenti,
Res ubi, continuò possit se evolvere pubes,
Nimirum duplex inversio: prima per omnes
Fit versus, juvenes cum pectora, fronte relicta,
In tergo flectunt, totusque invertitur ordo.
Id facies, Prætor, cum dorsum invadere tentat.
Hostis; ut irrumpens magnas inferre ruinas
Evaleat: contra mutatis versibus olli
Opponas conversa virum tu pectora: & acri
Sic fraudem potis ingenio deludere: tales
Instruere ipse dolos si fors meditare: locatam
Sed qua præcipies pectus convertere pubem,
Arte, canam: cuncti fac se versentque, jugentque
Seu dextra incipiant versari, sive sinistra:
Ut sit tergo, ubi steterat priùs horribilis frons.
Inque jugis pueri insistant, & versibus iisdem.
Hoc solum discrimen erit, postrema Decani

Quomodo acies exten-
denda, cum per angustos
aditus progreditur.

Acies qua ratione in-
vertatur, & quomodo
fiat conversio, & ob quas
rationes,
Prima.

Con-

Secunda.

Concludent spatia, atque Uragi prima tenebunt.
 Qui medium tenuere jugum, cognomina servant.
 Attamen hinc unus se versus porriget, illinc
 Decedet. Positu sed jam reddenda priori
 Est acies: quoniam detestato destitit astu
 Hostis ab incœpto, seseque in castra recepit.
 Singuli, ut ante, modo versus stellantur eodem
 Præcipe, dux; acies iterum, nec plura, priorem
 Versa situm accipiet. Sed jam quibus altera fiat
 Artibus instructæ campis inversio pubis,
 Expediam. Cunctis hæc fit versantibus una
 Ordinibus sese, cùm qui tenuere sinistrum
 Succedent dextro: quique hoc latus ante jugabant,
 In lævum juvenes integris versibus ibunt.
 Ergo ubi sic pubem labor est convertere, dextrum
 In latus, aut lævum confestim quilibet ordo
 Versabit sese juvenum, scipione Magistri
 Ollis cùm primi turmarum signa dederunt.
 Id facies, latus expositæ mutare cohortis,
 Cùm campi situs ipse, dolusve inopinus adegit.

Tertia conversio.

Hinc jam digressio, sese nova semita Vati
 Saxa per, & fentes aperit: juvet ilicet illam
 Corripere audaci nisu, totisque periculum
 Viribus, atque animis perrumpere: sit modò præsens,
 Vel belli Mavors, vel carminis Author Apollo.
 Callidus alterutrum si fors latus agminis hostis,
 Ut secura magis sit palma, invadere tentat:
 Tum tibi continuò veteranam opponere frontem
 Expedi, & spes illius deludere, & astus.
 Atque hostile latus cùm meditare, cohorte
 Conversa juvenum majori irrumpere nisu.
 Ergo tibi certa qua tum ratione pedestris
 Sic campo versanda acies, latus ante sinistrum
 Sive ubi constiterat dextrum, sit vividior frons,
 Expediam faciliè, ut potero; res ardua quamquam
 Exponi versu (modus hic & tertius arvo
 Quo solet in lato sese versare juvenus.)
 Ut structum campo peditum stetit agmen, in unguem
 Et juga cuncta suis spatiis ritè omnia quadrant,
 Atque omnes quadrant versus, tum præcipe, ut hastas
 Erectas dextro hastati de more lacerto
 Substentent agiles (id & illis semper agendum est,
 Ab duce cùm jussa est acies versarier: atqui
 In statione manent, teneant tellure refixas)
 Præcipe dein, versent sic se juga cuncta sinistrum,

Ut

Ut Præstes primum qui dirigit ordine versum,
 E læva tantum se circumflectat (in illam
 Si iussum versare plagam se protinus agmen)
 Immotus dextra insistat: sed Hectere tantum
 Se studeat, quantum satis est signare quadrantem.
 Hinc versans pariterque jugans se cætera turba,
 Sic moveatur, agat sese ut velocius ille,
 Qui magis à primo removetur Præstite: longo
 Ultimus at gyro, cursuque citatior ibit,
 Frons ubi versata, loco responderit olli,
 In quem spectabat recta latus omne, priusquam
 Inciperet pubes inflectier omnis in orbem,
 Tum versam jubeas subito se sistere gentem.
 Non aliter quadrante foret versanda secundo
 Si fors mota phalanx: fiat seu tertia circum
 Actio, tota (1) jugans se gens, versansque movebit.
 Ast omnes pueri, ut circum versentur in unguem,
 Et juga directò, veluti convolvitur axis
 Immotum circa medium, flectantur: oportet
 Ante coactores consistant agminis alas,
 Æquatosque regant motus: & si quis oberret:
 Corripiant, subitque jugum concludere hiulcum
 Adnitantur: erit simul omnibus unica semper
 Cura jugi, versusque datum servare tenorem.
 Cui qui transmissò telam subtegmine textit,
 Integra sint semper conatur licia: & inter
 Texendum, si qui radius discinditur, illum
 Illicet integrat nodo: si secius omne
 Intextum corrumpit opus. Sed per juga cursum
 Mars citat inceptum, montesque impellit in altos.

Ergo cura duci non stat postrema phalangem
 Sic ritè instruere, atque hastis munire, ruentum
 Cornipedum ut queat insultus arcere, juganti
 Cùm quadro irrumpunt, versantque frequentius omnem
 Sese circum aciem, crebrisque incursibus urgent.
 Idque magis campo dum substitit undique aperto,
 Nullus ubi rivus, quo se defendere: & altæ
 Non hostem fossæ, non sepes densa moratur.
 Fossile neque solum, subitum quo tollere vallum
 Aggesto valeat: verum omnis ab arte petenda

Tom. I.

V

Sit

Ars traditur muniendi
 pedestrem aciem contra
 Equitum incursus præci-
 què apertis in locis.

(1) Dicuntur milites, cum versando se, eosdem servant ver-
 sus, jugantes, & versantes: *voltarsi su le medesime*
file.

Sit tutela, salusque unis speretur ab armis,

Ergo prima tibi solertia habenda, coruscis

Undique sic circùm pilis vallare cohortem.

Ne qua patens celeri sit pars obnoxia equorum

Affultu, toti veniet si fecius illa

Prima cura, ut undique
hastis valletur.

Parte malum: reliqui quamvis fortissima pubes,

Et quamquam statione sua obnixi teneant se.

Ceu cùm præcipiti montoso à vertice torrens

Descendit lapsu, minitans campisque, satisque

Diluvium horrendum: cui contra altissimus agger,

Et solidus surgat, vim perfracturus aquarum,

Illius at vitio agricolæ si fortè labascat

Pars una, hæc torrens irrumpit victor, & omnem

Obruit alluvie campum, & fata pingua perdit.

Idcirco quadrata phalanx non apta: ruenti

Illius quando patet hosti quisquis inermis

Angulus: extentæ quoniam sunt in latus hastæ,

Haud equidem possunt acies defendere: apertam

Namque aciem, versus si miles porriget hastam,

Nudabit latus: atque illac se protinus hostis

Inferet, insilernetque actutum impnnè cohortem.

Nostri igitur tali componunt arte, ruentem

Scilicet obtusas acies ut vertat in hostem.

Ergo age jam, Tecton, artem docere futuram

Difficilem: tamen exemplo, quod possumus, illam,

Proclivem magis, & captu faciemus amicam.

Sint septigenti bellantes agmine toto,

Vigintique unà, qui lenta hastilia gessent,

Primum aciem ex illis hac tu ratione locabis:

Nimirum juvenes gestantes ærea pila

Ut sexaginta repleant juga singula, versus

Sex sex: instructum postquam sic constitit agmen,

Præcipe tum senos dextra, totidemque sinistra

Directas de more hastas attollere versus:

Sex itidemque alios utraque ex parte manentes

Intentis statione animis insistere eadem.

Hinc jubeas, qui recta tenent hastilia, versus

Versibus immittis, infra, supraque sequentes

Sex illos augere, animis qui scilicet astant

Attentis: duplo sic major quælibet ibit

In longum series, producto hinc tergore, & illinc

Fronte: sed ipsa tamen numero juga cuncta visorum

Decrescent: duodena prius, nunc sena jugantur.

Sed properemus opus, statione hærentibus istis,

Fac, quotquot mediam versus tenere phalangem,

Pro-

Arx erit difficilis ex-
plicatu, si tamen exem-
plo clara.

Protinus attollant sua recta ad sidera pile:
 Inde jugum medium, quæque insunt cætera dorso,
 Ad dextram gemino sese versare quadrante
 Præcipe: mox versis, unâ procedere tantum
 Extemplo incipiat rursus, prorsumque juvenis
 Cuncta, tenet quæ pile suo sublata lacerto:
 Sex juga nimirum supra, totidemque ferantur
 Mox infra; ut quadrum sic describatur in arvo.
 Continud (celerare decet, citus imminet hostis,
 Pulsus & hinnitu responSAT lucus equorum)
 Sex horum dextra versus, totidemque sinistra
 Dimidio à dextra gyro flectantur, ut ora
 Respectent mediam subito conversa cohortem.
 Protinus hinc, tanto versus discrimine centrum
 Procedant, quantum satis est, postremus ut ordo
 Quadrati totum sese latus inferat intus.
 Nec mora, confestim dextra, lævaque iubeto
 Versari, & tantum antèius procedere, quantum
 Sat cum sex aliis directum ut denique quadrent:
 Et vacuum linquant agrum, quem nuper habebant.
 Ast alæ quoniam geminæ, quæ, versibus auctis,
 Principio crevere, arvo conversa patenti
 Ora tenent, bis tu idcirco versarier illa
 Præcipies: dextram petat hæc, petat illa sinistram.
 Ut sic tota quadri convergat ad intima pubes.
 Alarum hinc versus, qui sunt infraque, supraque
 Præcipe confestim sese ante inferre: relictisque
 Illicet insidant spatiis: non segnius illi,
 Qui medii, pariter procedant ordine eodem;
 Ut laxi medium quadrati strictius ardent.
 At properè insequitur labor ultimus, agminis octo
 Quæ circum extentas acies quadrata residunt,
 Sexque jugis juvenum constantur, versibus & sex
 (Hinc triginta viros, sexque amplectuntur in armis)
 Singula in æquales partes transversa secare:
 E quadro ut geminus sit deinde triangulus uno.
 Ex quibus, hic propria statione insistat, hiulcum
 Ille quod est campi vacuum, fac impleat: omnis
 Sic obtusa cohors campis instructa nitebit.
 Nempe acies octo, facies quæque induat octo:
 Qua non contra equites magis aptior ulla figura est.
 Sed jam sclopiferos instructum includere in agmen
 Tempus, ut incurfus valeant vitare sonantum
 Cornipedum. Quingenta tibi, & triginta virorum
 Et duo, sint capita, inque unam stipata cohortem:

V 2

Quam

Obtusa acies optima
 ad insulcus equorū sub-
 stitendos.

Ut sclopiferi inter ha-
 statos immittendi cum
 vitandus incurfus equi-
 tibus.

Quam juga bellantum consient duodena: quaterni,
 Atque quaterdeni versus: qui quattuor. ultra
 Exsuperant juvenes, stipent vexilla. Sed artem
 Accipe jam: dextra bisenos suscipe versus:
 Qui quoniam totidem pilatis versibus, unam
 Qui turmam ex primis faciunt, & fronte reposta est,
 Respondent numero, fac illos ante jugali
 Ordine se figant, mora nulla subire quadratam
 Inde aciem incipiant ea per discrimina, versus
 Quæ sunt hastatos inter; retroque locentur.
 Ut subire, citus juga singula divide: dextram
 Bis sex continuè in partem, reliquique sinistram
 Post totidem pilata suis cum legibus ibunt.
 Post hæc bis senos læva procedere versus;
 Utque aciem primi, subcant non secius ipsi,
 Præcipies, juga recta simul, versusque jugantes.
 Postquam introgressi vacuum, subsistere retrò
 Hastatos ibi sex: totidemque ascendere supra.
 Qui superant, aciem gyro fac duplice cingant,
 His respondentes spatiis, quæ singula versus
 Pilatos inter, veluti sectura, patefcunt.
 Tandem acie in media totum, quod restat inane,
 Quadratum velut; accipiat quæcumque Juventus
 Circumfert secum, totumque ignobile vulgus
 Lixarum. Cecidit sed jam conatus inanis
 Cornipedum, cecidere minæ: non amplius ullus
 Sollicitus mentem timor occupat: arte phalangem
 Scilicet instructam tali, posituque tremendam,
 Haud equidem, quamvis esset temerarius hostis,
 Est ausus tentare: retrò cita fræna repente
 Torsit, agens sese quâ venit: & aëre tantum
 Pulveream liquit, difflato turbine, nubem:
 Non secus ac subiti, Cancro fervente, (1) Tropæi
 Post medium cœpere diem consurgere: densas
 Confestim glomerant nubes, totumque retexunt
 Aëra: terrificaque citus caligine turbo
 Exoritur: strident auræ, tonitruque remugit
 Immani domus alta Jovis, concussa que plangunt
 Fulminibus nemora, & plenis torrentibus imbres
 Præcipitant latè ex alto, nantque omnia in undis.
 Tum cœlum ruere in terras, totumque putares

In medio quadratæ
 aciei impedimenta lo-
 canda.

Tropæi natura descri-
 bitur.

In

(1) Venti, qui æstate post meridiem improvise surgunt, at-
 que ita dicti, quod unde egressi, revertantur.

In chaos antiquum rursus se vertere mundum.
 At postquam retrò, disperso turbine, ventus
 (Hæc data nam tali vento natura) recessit,
 Vanescunt subito nubes, & plurimus antè
 Qui fuerat, gutta vix est nunc roscidus imber.
 Neptunique, Jovisque cadunt iræque, minæque,
 Atque aër silet extemplò, cessantque tumultus:
 Et sua lux iterum pacato effulget Olympo.

Dux igitur mira connexas arte cohortes
 Solve iterum, inque suas illas converte figuras.
 Id facies, primis acies si versibus omnis,
 Ordinibusque suis rursus reddatur, in agris
 Ut priùs insistebat, eques quàm vertere formam
 Hostilis, subito incurfu, & clamore coëgit.

Disce (quies secuta diu tractantibus arma
 Nulla datur, poscuntque novi certamina casus:
 Atque novas pariter mens alta excogitet artes)
 Qua ratione jugis, unàque è versibus agmen
 Quadratum, in quatuor possis diffindere partes:
 Singulæ, & ordinibus quæ sint, & versibus æquæ,
 Inque crucem positæ: quæ pars erit ultima Vati
 Audacis nimium cœpti properata laboris.
 Defessum quando per confraga, & invia, amœnæ
 Invitant ripæ secedere: grataque præbet
 Populus hospitia, & placidis concentibus aures
 Demulcent lætæ volucres, & amica canenti
 Inclinat jam se laurus, dextraque Camœnæ
 Victrices carpunt frondes, nectuntque corollas,
 Præmia bellanti: juvat ergo optata mereri
 Serta. Tibi primùm juga, Structor, cuncta secentur
 Per medium: versusque modo scindantur eodem.
 Partibus è quatuor, totidem mox instrue turmas.
 Si bellatorum legio divisa tenebat
 Quadringenta priùs, pars quæque illius in agro
 Corpora nunc centum sub ahenis explicat armis.
 Versus perque decem instructas, & per juga dena
 Directò geminas dextra, lævaque locabis,
 Ast intermedium tantum sit inane relictum,
 Unius quantum turmæ frons tota patefcit,
 Et quinos itidem passus: mox tertia contra,
 Secturamque supra se collocet: ultima tandem
 Infra se statuet, posituque aspectet eandem
 Secturam: tantumque acies hæc utraque distet
 A geminis, quantum superant discrimina quadrum

Agmi-

Quomodo quadratâ
 acies quatuor in partes
 in crucem decussatas di-
 vidatur,

Agminis unius: nimirum quinque relictis
 Pallibus hinc, illinc, quâ callis in intima ducat.
 Sicque instructa crucem referet, tutissima ab omni
 Parte cohors, hostemque potens arcere ruentem.

At crucis interior quâ se strictissimus arctat

In crucis angulis campestria tormenta locari possunt.

Angulus, & medium currit via strata sub agmen,
 Si tormenta tibi fuerint campestria, in illis
 Pone locis: acies sic tutior eminus hostem
 Propulsabit: item currus præfigere ibidem,
 Præcipitemque illis poteris tardare equitum vim.

At vos, ò Musæ, quotquot formosus Apollo

Concitat heroo, dum pectine personat, ætro,
 Vertite tantisper Sirenum ad litora gressus:

Musas invocant, hortanturque, ut è Pindo in Surrentina litora se conferant.

Seu vos Pindus habet, vel amica Pierus umbra,

Argutive tenent saltus Heliconis, aprici

Seu juga Parnassi, seu flumina propter amœna

Aspexit Eurotas, vitrea pacatus ab unda,

Populeas inter silvas innectere cœtu

Festivo choreas, auditque suavè canentes:

Vel picturata lentas confidere ripa,

Et lecto de flore sacras variare corollas.

Hic etiam sacrum nemus est, hic saltus, & umbræ

Felices, læti colles, sunt & sua tempe,

Hic rigui fontes, hic prata virentia, & horti,

Semper flore novo, atque æterna jaspide picti.

Sunt & cærulei fluctus, muscosaque saxa,

Et conchis variata, herbisque intexta marinis,

Auribus & gratum spirantia semper odorem.

Sunt hic antra levi zephyro perflata, salubres

Quæ auras placida liceat captare sub umbra,

Raucifona Triton concha dum personat, & dum

Tranquilla blandi ludunt Delphines in unda;

Et choreas ducunt Nereides, & chorus omnis

Affultat Phorci, & vario Galatea natatu.

Ergo agite, & festo quod plausu invitat amœnas

Sirenum sociata choro Chelomelis ad oras,

Virginæ properate deæ: perque ardua Vati

Ite duces, facilesque aditu substernite saltus.

Vos & qui primus (namque hæc sunt cognita vobis,

Quippe genus Jovis altisoni) memorate, ruentes

Culpide cornipedes hastæ submovit acuta.

Atque novum, precor, ò Divæ, date carminis æstrum.

Vir fuit egregia bellorum laude superbus

Et magnis animis, clarioque à sanguine cretus

Vi-

Vibodinum (1): teque ille suis virtutibus, & te
 Persimili vultu referebat, nomine & ipso,
 Magnorum, FRANCISCE, decus memorabile avorum.
 Cui licet Oebaliæ præcingant tempora mitræ,
 Et virgata clamys, patrioque insignis ab ostro
 Circumdet, Romana tamen te purpura poscit.
 Atque sacer comitem te afficit habere Senatus.
 Unus quippè olli decus immortale daturus.
 At quoniam de gente tua dux ille, benignus
 Hæc, quæcumque ferunt nostræ tibi dona Camœnæ,
 Accipe: qui nuper Surrenti ludicra in æstu
 Festinata mihi, dignatus cernere vultu,
 Ut solitus, facili, & ludenti applaudere Vati.

Hic quondam dubius, quibus æquore posset aperto
 Sistere cornipedum cursum, & vim frangere equorum,
 Seque armis, struclamque simul defendere pubem:
 Sic Venerem aggreditur genitricem, & talia fatur:
 O dea, belligero si quidquam accepta Gradivo,
 In dubiis gnato genitrix succurre: deoque
 Fac teneam dicente, quibus frænare sonantes
 Ungula equos valeam telis: animosque superbos
 Edomitos, fractosque retrò propellere; ut almam
 Servata peditum merear pro pube coronam.

Vix hæc Vibonides, magna cum luce corusca
 Visa Venus gnato; roseoque hæc addidit ore:
 Ne dubites, adsum sanguis meus & tua vota
 Perficiam; nam cura tui me plurima tangit.
 Quare age, candentes ætutem has scande quadrigas.
 Quæ te sacratam referent Mavortis ad ædem,
 Pinifera in Rhodope posuit quam Thracia: & illi
 Re super ancipiti Mavors oracula reddet.

Hæc dedit, & subita in tenues evanuit auras.
 Lætus at ille deæ vultu dignatus amico,
 Illicet in niveam saltu pernice quadrigam
 Insilit: illa fugam confestim cõstripit Euri
 In fines, fugiensque citò secat aëra lapsu.

Est Rhodope in summa, canum quæ respicit Æmum
 Hinc læva, & magnis labentem fluctibus Istrum:
 Dextra hinc Threicios campos, & Bistonis undas.
 Atque Oetam, atque Ossam, cum turrigero Ægæo,
 Belligero sacrum Marti de marmore templum.
 Quod Regi posuere suo gens horrida Thracum,

Sau-

Franciscum Pignatellum affatur, in cujus gratia non inelegantem fabulam orditur, de qua quis primus Pedestrem aciem contra Equorum incursus munivit, multis exponitur.

Martis fanum in Rhodope depingiunt.

(1) Pignatelli ex Vibone Valentia: cujus domini.

Sauromatæque, Scythæque, sagittiferique Geloni.
 Bis sex ingentes, Parioque è marmore primis
 Ordinibus dextra surgunt, lævaque columnæ.
 Hinc totidem supra tolluntur jaspide, fulvis
 Se variante notis, miroque nitore corusca.
 At quatuor, summo quæ stant in vertice, & aram
 Surgentem medio circumplectuntur, Eo
 Sapphyro positæ visuntur: & æthera punctis
 Auratis præ se referunt, ipsoque colore.
 Ast ara è solido riget ære: hinc, inde rubenti
 Ex auro geminæ mensæ, & prædivite gemma
 Intextæ: quibus impositi stant quattuor ampli
 Ex adamante cavo facti crateres: & illis
 Humano Threïssa deo gens sanguine libat,
 Quique Tyran, Oxumque bibunt, Tanaimque nivalem.
 Concava tot vastis testudo innixa columnis,
 E Pario albescit saxo, lævore corusco
 Insigni: circum sed projectura coronæ,
 Prima columnarum sculpto quæ vertice, mira
 Arte Polycleti (namque hoc delubra magistro
 Se jactant) super incumbit, longoque recurrens
 Amplexu, incingit templum, totumque coronat,
 Bisaltes, dura nitidus ferrugine; divi
 Prædurum referens animum, fuscumque colorem.
 Tota sed albenti testudo è marmore facta.
 Egregiis circum fulget cælata figuris:
 Atque anaglypha micant nivea testudine signa:
 Sex Polycletæo lustris sudata labore.
 Hic acies campo extentæ, pugnaque feroces
 Spectantur, crebrique ictus, cædesque virorum:
 Hic pedites conferre manus, cuneoque phalanges
 Denfari: rapidæque illic concurrere turmæ
 Cornipedum, occurfuque hastæ volitare refractæ.
 Hic pedites rucere, hic equites procumbere, & atro
 Sanguine cæsorum latè spumescere campi.
 Obsidio hic arces præcingi, & mœnia duro
 Ariete pulsari; subque altos plurima muros
 Machina deferri: subita testudine facta,
 Scandere & hic juvenes per fragmina, perque patentes
 Latè aditus: retrò mox cedere, seque referre.
 Urgeri hic rursus, rursusque repellier: atque hic
 Tandem, vi facta, cuneos prorumpere in arcem.
 Ipse sed, horrendum fugiens velut aëre fulmen,
 Undique Mars volitans spectatur, & undique nudo
 Ense tonans: secumque ferens mortemque, pavoremque
 Hor-

Horrificas latè strages , cædesque ciere.

Mirum opus , atque deo dignum , tantoque magistro .

At verò geminæ Numida de rupe columnæ

Excisæ , postes circumplectuntur : & ipsi

Cælato solidi postes ex ære rigescunt .

Hic! classes pelago instructæ , & navalia bella ,

Commissæque simul pugna spectantur : & arma ,

Et galeæ , parmæque virum fluitare per undas .

Hic victæ dare ærga rates ; retroque sequaces

Victrices vento puppes instare secundo .

Hic rapido incensæ Vulcano ardere carinæ ,

Atque mare , atque aër , terræque rubescere flamma .

Illic victorum classes ad litora ovantes

Flectere iter , prorasque novis ornare corollis .

Ipsæ sed in puppi Mavors sublimis eburna ,

Nunc struere in pugnam classes , nunc mittere in hostem ,

Visitur : & primus nunc puppe laceßere puppem ,

Atque ferox ferro , & jacto premere arduus igne .

Nunc & victor ovans sonitu exultare canoro ,

Atque triumphales in portus vertere proras .

Plurima præterea supero de limine templi

Pendebant spolia Oceano , terrisque relata :

Ære rendentes galeæ , conique comantes ,

Et gladii dextra ardentes , nitidæque secures ,

Squalentesque auro loricæ , atque ærea scuta ,

Ditæ distincto nitidis umbone lapillis :

At tunicæ læva stabant , ereptæque signa ,

Clavæque , nervique , sagittiferæque pharetræ ,

Atque tubæ , lituique , & misto tympana cornu :

Incluta non uni quæ stant monumenta triumphi .

Hic ubi Vibonides curru subvectus eburno

Matris Acidaliæ venit , citus exilit , & se

Terribiles infert divi armipotentis ad aras .

Ilicet inque genu deflexus talia fatur :

O præsens Numen bellantibus , ò mihi , Mavors ,

Dexter ades , nostoque volens succurre labori .

Tu dubiis , age , promptus opem fer rebus , amico

Numine ; si qua manet nostræ tibi gratia matris ,

Si quis honor : blandi si quid risusque , jocique

Evaluere : tibi si sunt certamina cordi ,

Egregiæ si sunt palmæ , clarique triumphi .

Arcanis te pande adytis : age , certa petenti

Arte super dubia bellorum oracula redde .

Scis equidem , Pater Armipotens : nec fallere quidquam

Te potuit : nam cuncta tenes , quæ Martia , quæque

Tom. I.

X

Sunt

Vibonides Martem al-
loquitur , precaturque ut
artem propulsandi equos
doceat.

Sunt pugnis super horrificis, armisque tremendis
 Observata: novas semper meditaris & artes:
 Nimirum validos quibus hostes vincere, & almis
 Hæc ornare queas Rhodopeia templa trophæis.

Quam Mars exemplo
 innuit.

Vix hæc Vibondes, subito tremere omnia circum
 Delubra, ingentes & subsultare columnæ,
 Atque omnis Rhodope visa est nutare, sonoro
 Mox sonitu læva cælum de parte coruscum
 Insuetum latè intonuit, flammaque reluxit.
 Auditæque tubæ, lituique, & cornua rancum
 Obsrepere, & magno tellus assurgere pulsu.
 Hinc adyta extemplo valvis patuere revulsis:
 Et simulacra Dei, solido formata metallo,
 Hac sunt Vibonidæ bellaci visa figura:
 Scilicet incurvo spectatus corpore Mavors,
 Oblongum, lentumque tenens hastile sinistra:
 Cui cuspis præacuta: ferocem expellere & illa
 Cornipedem magno nisu, cursuque ruentem.
 At dextra capulum stringebat acinacis, auro
 E solido rutilum, distinctum & divite gemma.
 Et simul hæc medias sonuit vox clara per auras:
 Accipe, nate dea, propellere queis pedes armis
 Quadrupedem valeas: tibi cætera suggeret usus,
 Et prompta inventis mens addere. Nec mora, postes
 Protinus obstricti: rursusque moverier omnis
 Mons visus, rursusque sonus, clangorque tubarum
 Auditus, magnoque æther resonare boatu:
 Atque ingens nitido transcurrere fulgur Eoo.

Verum obfensa dei secum sub mente volutans
 Vibonides, mira bellantes imbuit arte,
 Qua struere obtusum, atque hastis munire valerent
 Agmen in adversos equites, viresque ruentum
 Frangere: multa novi solertia & addidit ævi.

BEL-

BELLICORUM

LIBER QUINTUS.

SED me frænigeræ magnis hinnitibus alæ,
Atque Equitum nova tela, ususq; appellat equorum:
Altera quæ structi pars agminis. Ego age, Musa,
Dic Equitum tela, & turmas simul instrue Equestres.

In primis Equitum solertia multa Magistro
Est adhibenda, viros inter qui corpore præstant
Egregio, & primi censentur robore, ut illos
Donet equo insigni, pubique ascribat Equestri.
Quin Equitatus erit tibi, Consul, maxima semper
Cura, triumphales amor est si carpere lauros.
Omnia nam pugnae pendent felicia ab illo
Momenta: & belli pariter totius eodem
Successus venit, & properatus Marte secundo.
Nam si multa tibi sit belligerans Equitum vis,
Hostiles longè, latèque excurrere in agros,
Et prædam ingentem poteris sub castra referre:
Oppidaque, & sparsas loca per campestria villas
Vastare, & crebris terrere incursibus urbes,
Et fata læta igni, & flavam corrumpere messem;
Hostes nempè tuos ut plurimi frangat egestas.
Ac si fors socii deprensi valle laborent,
Sive fame valida, obsidioque premantur, amica
Inferre æstutum auxilia, atque arcere periculis.
Ast armis instructor Eques quibus emicet arvo,
Jani nunc expediam. Præcingat Scortea lectum
Curta virum tunica: atque auratum balteus ensẽ
Accipit hic unus, dextro demissus ab armo:

In equitum solertia
multa opus solertia. Né-
pè maximè refert in bel-
lo Equitatus.

Quibus ad bellum or-
nandi Equites.

Alter hic è lævo (pendet transversus uterque)
Appensam circo catapultam sustinet: ambo
Scortei sint: Vigitis quatuor late scat uterque.
Crura tegant ocreæ: sint lino textile pictæ,
Et pelle insignes ocreæ, Phrygioque labore.
Assula dupla quibus calcaria nectat; ut illis
Cornipedem citet in cursum bellator, & arma.
Nonnullis visum est hac tempestate futurum
Commodius, stricto è cinctu si pendeat ensis.
Sic agilis conscendet equum, sic promptior ibit
In pugnas Eques acer, aget velocius & se.

Insuper adnexum sustentet zona locellum:
In quo fulminei bis feni pulveris ictus,
Pro majore tubo, totidemque minore reponas.
Singuli & in tubulis (nivea quod antè papyro
Pangere cura tibi) pariterque volatile plumbum
Excipiantur: erunt tubuli sic pulvere farti,
Æquales ori catapultæ, ærisque minoris.
Sic etenim facile, ut res ipsa, & iussa reposcunt,
Tormentum citus instruere, atque explodere in hostem
Quibit Eques: properare juvat dum prælia fervent.
Obijce nam tubulis detracto dentibus, ater
Æs portentiferum pulvis, plumbumque subibit:
Quique intus trudatur obex, erit ipsa papyrus.

Et quibus armis in-
struendi.

Hac ætate nullus ve-
terum armorum usus.

Sed jam tela: ferat suspensum balteus ensem:
Forte peregrina ni mavult cingier harpe,
Et, quam cinctus habet, catapultæ armetur athena,
Fistula & ignivoma: quam duplex scortea theca
Accipiat, vagina velut, ab ephyppio utrimque
Dependens. Equiti non his sunt plura ferenda
Hac ætate: feri qua prælia fulmine, & igni
Miscemus, tonitrusque cavo siphone ciemus.
Non igitur jaculo, corno non missile, longa
Non armandus eques hasta, scutove tegendus.
Quamvis sæpè Scythæ, gens barbara, & accola Ponti,
Antiquo pugnas ineant de more sagittis,
Nempè fugacis equi sese subducere lucta
Confidunt cursu, & glandes vitare volantes.
Idcirco pariter non casside summus athena
Munitur vertex, non buccula sepit ocellos,
Brachia non manicæ, non durus pectora thorax,
Neve tegunt molles feminalia ferrea coxas:
Et vix lorice nunc est pugnantibus usus.
Talia quippe viro, dum conferit æquore pugnam,
Officiunt potius, quàm dent munimina; quando

Om.

Omnia perrumpit glans ignea, cùm volat acta
Sulphure ab accenso, stridetque per aëra bombo.
Attamen his uti interdum Prætoriam turma,
Quæque hastata ducem campo comitatur euntem,
Ad speciem suevere magis, quàm commoda, & ævi
Antiqui ut specimen renovatis esset in armis.

Sunt quidam, nuper quos in certamina Mavors
Ire novis dedit inventis, partimque Latino,
Et partim Grajo (1) Boliballos nomine dixit
Euripedes: quoniam ventorum more ruentes
Igniferas torquent bolides, quæ punica vulgus
Mala vocat: primique solent invadere fossæ
Loricam, vallumque ipsum, cuneataque septa,
Hos tu ferre leves catapultas præcipe, & ensem:
Qui brevis, & Mauri curvatus acinacis instar.
Insuper (ascitus postquam est in fœdera belli
Vulcanus, placuitque igni certare tonanti,
Mars nova continuò meditatur in arma, nocentes
Nempè novas semper per cædes expleat iras)
Amphimachos miro inventu produxit in æquor.
Qui pedites ineunt nunc prælia, nunc equitantes
Conflictus sese permiscunt inter equestres:
Idcirco (2) Amphimachi Grajo mihi nomine dicti.
Et quoniam primi, statuit cùm bella Senatus,
Hostiles soliti in terras irrumpere, & illas
Continuò complere metu, atque incendere flammis,
Et ferro vastare, tremendo nomine nostri
Idcirco horribiles appellavere Dracones.
Hi tibi, dux, vasto sint corpore, & ore feroci,
Viribus & validi: majori mole cavatum
Æs gestent in bella: brevem sed cingulus ensem
Deferat adnexum: solido cui corpore tantus
Sit capulus, quantum patet os stridentis aheni.
Nam certamen ubi conantur inire pedestre,
Et propius conferre manus, tunc illicet illi
In vacui capulum detrudunt ora metalli,
Atque pilæ subigunt capularis ad usque supremum;
Hinc sclopiis, gladiisque simul cœuntibus, enses
Prælongos reddunt: atque his tunc eminens hostem.

In-

Boliballi, qui & illo-
rum munus, & arma.

Qui Amphimachi, &
illorum munus, & arma

-
- (1) *Granatieri*, Itali dicunt, Author Boliballos vocavit,
quasi bolides, *Granate*, intorquentes.
(2) *Dragoni* novi dicunt, Authori Amphimachi dicti, quod
& Equites, peditesque pugnent.

Invadunt, certasque ferunt per vulnera mortes.

Arces ad bellum equi,
domitiquē ad Martis mu-
nū legendi.

Ergo suis ubi cinctus Eques splendet ab armis,
Insequitur labor alter, equum legisse ferocem;
Multaque delectu in tali tibi cura adhibenda est.

Nam si bellacem, facilemque ad fræna, pedesque
Pernicem sortitus equum pugnator equestris,
Promptus & ipse ducis mandata capeisset, & omnem
Ire viam poterit, versusque, & signa tenere,
Acer, & in Martem assurgat, pugnamque ciebit.
Idcirco primum studio nitere sagaci

Quibus optimi ad pu-
gnam equi cognoscatur.

Quærere equum insignem, factumque ad munera Martis.
Sed quibus indiciis talem dignoscere possis,

Accipe, non multis, properans ad cætera, dicam.

Sit tibi procerus sonipes, & corpore magno
Sese verset, agens, pulchroque ornetur amictu.

Est etenim certum species externa repositi
Argumentum animi: potior sic villus habetur,
Cui color ex albo fuscus, nigrisque frequenter
Distinctus maculis: vel sit spadiceus auro
Immixtus: nigra melior ferrugine tinctus.

Altior emineat cervix angusta, jubæque
Ex armisque cadant, colloque volumine longo.
Sintque pedes nervosi, agilesque, & pectora lata:
Non pavidus, viso ne fors tibi restitet ipso
In cursu: duro nec frænos ore recuset.

Neve ferox nimium insultet: non calcitret asper:
Non renuatque pati dominum, & parere lupatis.
Verum tam facilis, quam sit generosus: & acer
Exultet, capiatque animos clangore tubarum.

Et certamen amet, cursumque intendat in hostem.
Ac cædes inter gaudens, fufumque cruorem,
Acrior urget ubi Mavors, sese inferat ultro.
Sit cursor, patiensque sitim, & jejunia ferre.

In palestra equi crebro
exercendi, bellique arces
docendi.

His animadversis, confestim ea cura sequetur,
Nimirum Mavortis equos ad munera lectos
Instruere, & domitibus crebro exercere palæstra.

Nam velut in vacuo proludens æquore tiro,
Assuescit lenfim bello, & formidine pulsa,
Quæ non sueta armis pertentat pectora, primas
Dum pugnas agitant, & quid Mars, experiuntur,
Induit audaces animos, ipsumque per usum
Difficiles paulatim artes, & prælia discit.

Non aliter sonipes domitura doctior, æquor
Profilit in medium, facilisque ad jussa magistri,
Se varios agit in gyros, quaque actus habenis,

Pro-

Pronus it, atque fugam pulvis calcaribus urget,
Et certaminibus, tonitruque assuescit, & igni.

Quin & Eques pariter sit equestri instructus ab arte,

Quin & Equites artem tractandi equos doceant.

Ut sic possit equum ducere in praelia: & illum
Nunc stimulis cunctantem urgere, & flectere in orbem,

Nunc & contractis frænis retinere volentem:

Addere nunc animos clamore, citatior hostem

Ut ruat adversum: nec fulmina rauca, nec ignes

Horrescat, pilive aciem formidet acutam.

Nunc blandus palpo, & poppismate placet amico,

Ut ponat calidasque iras, animosque feroces.

Quæ cum sit habeant sese, Proconsul, equestri

Nullus nobilium, plebisve ornetur honore,

Ni prius in stadio domituras edoctus equorum,

Experimenta dedit tibi plurima, se quibus artem

Egregiam didicisse probet. Quin proderit urbi,

Magnifico structæ sumptu si semper equorum

In plano pateant campo, Xystove palæstræ:

In quibus insigni sub præceptore juvenus

Egregiam artem, & disciplinam discat equestrem:

Et quibus infænes pulli domitentur, & artem

Ipsi etiam patriam, & Mavortia praelia discant.

Me quondam Parmæ memini sub mœnibus altis,

Æmilæ quæ rura virent campestria, & inter

Pascua læta greges, armenta que mille pererrant,

Amplam, magnificam, luxuque, atque arte superbam

Cornipedam instructam domitu vidisse palestram:

Qua nitida juvenes exercebantur arena,

Indomitosque simul pullos ad fræna vocabant.

Quin etiam lusus nonnunquam ludere equestres

Magno affectabant plausu, & clamore theatri.

Est domus ampla, nitens, mediaque assurgit in urbe

Porticibus præcincta altis, saxoque superba

Barbarico, pictisque renidet plurima signis.

Hic illos Nobilium studio delectus ab omni

Ausonia, cœtu sociali, & legibus jisdem

Unanimes degit consensu, atque omnibus una

Mens est, ingenium excolere, assiduoque labore.

Ardua conniti quæsitum arcana latentis.

Naturæ: nec eo stat curam adhibere minorem

Ingenuas Musarum artes, & jura doceri:

Civilesque simul cultus, quæque indole digna

Patricia, & belli quæcumque aptantur ad usum.

Et quoniam vires animo facit æmulus ardor,

Fervet amor cunctis studiorum, & nobilis ori.

Prodest in urbe addomandos equos, Equitesque instruendos habere.

Seminarium Parmense graphicè pingitur, & juvenum commendatur solertia.

Hinc

Hinc juvenum culti mores, & principe digni,
 Mens acris, generosa, animosque edocta mereri
 Officiis, studiisque exulta, & Palladis arte.
 Hinc & tantus amor docta præindere arena:
 Et modo quadrupedem cursu domitare ferocem,
 Et simulata modò stimulare in prælia: & hostem
 Urgere: atque animos sonitu irritare tubarum,
 Et sclopi tonitru, & nigro consuescere nimbo.

Nobilis adolescens des-
 cribitur, & plurimum
 laudatur.

Hujus ego pubis memini, & meminisse voluptas,
 Egregium forma juvenem spectasse, palæstra
 Hac se exercentem cursu, pulchrumque domantem
 Cornipedem: primo vernabat flore juventæ
 Fascibus insignis majorum, opibusque superbis.
 Humana major species, & plurimus olli
 Præfulgebat honos oris, venerandaque frontis
 Majestas: oculique ardebant iride pulchra.
 Aurea cæsaries non sese pendula collum
 Per niveum laxabat: erat sed tortile flexu,
 Inque modum plectæ circum religata rubenti
 Tænia, ut illius lex est sanctissima cœtus.
 Sed species neglectus erat non ultima: celsum
 Fibrina caput ornat de pelle galerus,
 Serica quem circum argentoque, auroque retexta,
 Vittæ intingebat flocco prædivite fulgens.
 Sed quam pulcher erat juvenis, tam rara modesti
 Oris erat species, & gratia amica pudoris.
 Idcirco Musis, & Phœbo gratior alter
 Non illo insignes inter degebat alumnos:
 Essent & multi quamquam, & florentibus annis,
 Indoleque, specieque, & Palladis arte decori.
 Quin & artis amor, laudisque immensa cupido
 Olli erat: ingentesque animo res præcoce partu
 Edere jam puer affectabat, ut inclyta facta
 Majorum cumulare novis per Martia posset
 Prælia, perque sua palmas virtute relatas.
 Illum, inquam, memini stadio vidisse decoro
 Exercentem equitem insignem, cui villus ab albo
 In fuscum vergebat, eratque interlitus atris
 Hæc, illac maculis, alta & cervice superbus,
 Atque jubis ibat magnis, & pectore lato.
 Ipse sedens habilis, medioque immotus ephippio,
 Attalico è filo intertexto, auroque corulco,
 Et gemina insistens erectus stapede, lusus
 Sic, tota juvenum circumspectante corona,
 Oditur: Virgæ sonitu nunc molliter urgens,

Ullum Vates se vidisse
 ait insignem equum
 exercentem, & mira ar-
 te depingit.

Cor-

Cornipedem binis agit decursibus: & nunc
 Circuitu versat longo; totumque per orbem,
 Per calcata ferens vestigia: nec magis unguem
 Seu latum dextra deflectens, sive sinistra
 Pernici torquet cursu, mirabile visu!
 Nunc gyri medium simul ac perfecit, anhelum
 Illicet inflectit sua per vestigia retrò.
 Nunc redit, alternaque fuga curritque, recurritque;
 Et labyrinthos depingit in æquore flexus.
 Et premit interea calcaribus, & citat alta
 Irritans voce, & laxis dat currere habenis.
 Mox inhibet cursum, & multo sudore fluentem
 Sistit, agens læva frænos citus illicet ad se.
 Nimirum exhaustus cursu revocetur ut acri
 Spiritus, & docto discat parere magistro;
 Utque è vestigio suescat subsistere cursu.
 Nec tanto indignus sonipes sessore, repente
 In tergum incubuit, stetit illicet, & tenuit se.
 Hinc ubi tantisper requie instauratus amica
 Spiritus est, mollisque abcessit corpore sudor:
 Et demulsit equum juvenis poppismate, lusus
 Rursus init, simul hæc: Nostræ quicumque juventæ
 Hi lusus fuerint; nostri quæ gratia cœtus,
 Partheniis grati Musis, Vatiq; dicamus
 Parthenio, nostras qui nunc invisere sedes,
 Lufibus & nostræ dignatus adesse palæstræ.
 Contrahit hinc frænos, & signum flexile virga
 Cornipedi facit, atque in ludum invitat equestrem.
 Tunc ille edoctus nutum, quemcumque dedisset
 Insidens dorso puer, exaudire, repente
 Anteriora iugo substollens crura sub uno
 Porrigit in sublime, hæretque immotus: & inde
 Deprimit, ut juveni visum est: rursusque sub auras
 Surrigit illa, tenens incurva, & pendula, nisu
 Tam facili, mira quàm perficit arte jubato
 Interea collo, & capite arduus eminet alto:
 Arduus & juvenis simul eminet: & stat in ipso
 Immotus dorso, & strictas moderatur habenas.
 Mox velut ad numerum docta scitissimus arte
 Arrigit alternis, & deprimit utraque crura:
 Anteriora prius, mox & postica: videri
 Haud equidem quidquam poterat formosius illo.
 Dein citus agglomerat, dictu mirabile! & æquor
 Lege ferit certa: veluti qui tympana pullat
 Ictibus alternis, sonitusque alternat eisdem.

Tom. I.

Y

Et

In gratiam Vatis No-
 bilissimas Edes inviscen-
 tis, cursum nobilis ado-
 lescentis ludum init.

Et salit, & resilit sua per momenta: choreas
 Ad modulos illum dixisses ducere equestres.
 Tandem signa dedit cum virga sessor, anhelus
 Constitit, ore vomens spumas, & naribus ignem.
 Ut cessavit, equo plauserunt murmure ovanti.
 Emeritaque equitem vexere ad sidera laude,
 Quotquot erant socii, juvenum lestissimus ordo:
 Quotque graves aderant Patres, doctique magistri,
 Est commissa quibus delectæ cura juventæ:
 Artibus humanis omnes, studiisque Minervæ,
 Et multa insignes pietate, & moribus aureis.
 Ast ego promeritas tanto pro munere grates
 Reddere promissi: promissaque carmine solvo
 Hoc, quodcumque meæ memores scripsere Camœnæ.
 Fortunate puer, vivent si carmina nostra,
 Nam simul ipse illis ventura in secula vives.
 Plura tibi: magnum sed stat percurrere campum,
 Quæ vix ulla patent vestigia trita priorum:
 Et Mars urget equum, & rauco tuba murmure clangit.
 Quin & plura forent, quæ possem dicere equorum
 De cultu, domituque, & ludi plurima equestris:
 Ludere seu Trojam affectas, plausumque referre,
 Collimare velis, seu currens præpete cursu,
 Annulum in appensum, & rectâ dexterimus hastam
 Inferere, emeritoque frui clamore theatri:
 Et gemma illustri, & torque insigniriæ aureo.
 Quæ tamen, audaci properans insistere coopto,
 Prætereo, atque aliis post me dicenda relinquo:
 Musa quibus facilis, tanti nec cura laboris.

Spondet juveni Vases
 gratias se redditurum:
 quod hic carmine exse-
 quitur.

Quæ ratione Equitum
 turmæ consentiunt.

Qualis Dux turmæ es-
 se debeat.

Et Vicarius.

His igitur spatiis longè disclusus, in equor
 Restituam me Marcis. Eques præfussit ubi armis,
 Et donatus equo, ritusque edoctus equestres.
 Stat conflare manus, & aperto exponere campo.
 Sexaginta viri component ordine turmam
 Bis feno positi: quinq; & quilibet ordo
 Fac habeat versus: primaque in fronte locato,
 Qui plura emeriti stipendia: quique recentem
 Eudiant pubem dictis, & fortibus ausis.
 Sic etiam Uragi claudentes ultima signa,
 Expertæ virtutis erunt certamine multo.
 Dux toti præsit turmæ, qui fortis in hostem
 Agmen agat, faciatque animos, cunctosque gubernet.
 Inclytus idcirco factis, & fasce: secundus
 Succedat parili virtute Vicarius: agmen
 Qui vice Rectoris deducat: quique necesse

Cum

Cum fuerit, tergo præsit: sit Signifer unus

Ordine de primo, sacra qui vexilla sub auras

Explicit, & validus dextra tutetur ab hoste

Sitque Coactor: erit qui pubem doctus equestrem

Instruere, instructamque suo ductare tenore.

Præter & hos, cunctos præcedens ære canoro

Incedat Tibicen, qui Martia prælia cantu

Suscitet, & juvenes, animosque accendat equorum

Hic reliquos inter præstantior arte legendus

Scilicet ut docilis multos perferre labores;

Atque habitis, doctusque tubas animare loquaces,

Et cantus variare, notisque aptare canoris

Sive monendos Eques, ut se induat illicet armis:

Seu consoendat equum; vniatque ad signa: movenda

Vel si castra ducis iussu, campusque secandas

Seu conferre manus, pugnamque urgere necesse est:

Sive ut confestim se in castra reducat, & eadem

E jugulo revocet morituri, & temperet iræ:

Seu tandem tacitis sit eundum passibus, hostem

Insidiæ ut structæ lateant: præque occupet armis

Illum improvisis, & certo funere plebat.

Perge, tibi postquam constat ex ordine turmæ,

Protinus ex illis (1) alam componere præstat:

Quæ legio hoc ævo pariter vocatur equestris.

Hanc tibi bis sente poterunt, si plurima pubis

Copia sit, turmæ compingere; si secus illam

Aut sex pro numero constari, sive novenis

Præcipies. Alam Præfectus ducet: ravitis

Præclarus titulis, & palmis ante relatis:

Et sit consilio, & dextra promptissimus: omni

Non impar Legatus erit comes additus, alam

Qui sciat instruere, instructamque inducere in hostem,

Præripiant si Fata ducem, vel casus abesse

Quis cogat. Casus quando, & variantia Fata

Versant cuncta: soli verum quia copia raro

Tanta patet, se multus ubi devolvere equorum

Evaleat numerus, seriesque exponier omnes,

Idcirco ternum, dux, alam divide in agmen

Quodlibet & quatuor, bis sex si continet ala,

At turmas si fortè novem, tres agmen habebit

Illarum senior qui dux, reget illud. At o do

Agminis insequitur, moveat seu castra, patenti

Sen

Signifer item, & Coactor.

Item Tibicen doctus tubam inflare, & cantus pro vario usu variare.

Quomodo Ala, seu legio constanda.

Ala, cum non est tanta campi copia, ut se explicet, in tres dividenda partes.

(1) Squadrone Itali, Gallique dicunt.

Traditur ars a tum ex-
plicandi: cum moye-
dum.

Seu campo manet instructum, & certare paratum.
Illius & primum nostro quæ carmine partes,
Et dicam numeros, atque intervalla jugorum.
Frons est prima, duces qua stant, & respicit hostem.
Adversum, irrumpensque accendit prælia prima.
Retrò olli tergus respondet: & insuper alæ.
Sunt geminæ: quarum nobis quæ dextera, habetur
Digna magis, læva inferior succedit honore.
Ordinibus ternis componitur: inter & illos
Tantum stat spatii, quantum satis esse duobus.
Posset equis, versusque dabunt capita ipsa virorum:
Qui se inter binis distabunt passibus; uni
Quantum equiti satis est, medio si sorte locandus.

Ast age, si campis tibi cura coactor, equestre
Instruere agmen erit; senioris præcipe turmam
Ire ducis, dextrâque citò se sistere in arvo:
Totque jugis structam, tot versibus, ut modò, nostræ
Te Musæ docuere: ducis dein altera læva
Se totidemque jugis, spatioque, & versibus jisdem
Exponat junioris: eant juga singula in unguem.
Tertia mox inter primam, centrumque jugati
Agminis insidens, sese instruat ordine eodem.
Tandem quarta, regit quam dux primoribus annis,
Quod reliquum spatii sibi vindicet: atque ibi totam
Se locet ordinibus certis, & versibus. Omnem
At tibi si latis legionem extendere campis
Cura sit, huc animum, paucis, adverte, docebo,
Non secus ac primum vacuo fuit agmen in agro
Expositum, læva confestim expone secundum.
Ut directâ jugo frons utraque quadret eodem
Inque jugo tergus tergo respondeat uno.
Ast acies inter geminas sectura relicta
Tantum late scat, quantum frons ipsa. Sed agmen
Insequitur ternum disponere: præcipe, utrumque
Ante ut dispositum sese sic explicet, ipsum.
Ut vacuum campi spectet: simul inter & ambo
Agmina respondens recta: & tot passibus illis
Distabit, quot lata patet sectura duorum,
Hujus in extenta legionis ductor equestris
Fronte præit: ducatque jugis socialibus agmen.
At dextrum Legatus agit; qui grandior ævo,
Dux est turmarum, ducet pro more sinistram.

Quid sit arte stipanda
acies.

His animadversis, quæ jam properanda sequuntur,
Præcipiam: stipanda tibi si forsitan equorum
Est acies: dextros nimirum adjungere versus

Ver-

Verſibus ad lævam: ſive hos immittere in illos.
 Si primum, dextra immotum perſiſtere cornu
 Præcipies equitum, reliquosque accedere ad illud;
 Ut verſos verſu propior ſuccedat, ubi ante
 Ampla pateſcebat ſectura: anguſtius: agmen
 Tum tibi ſic campi, quam laxius ante replebat,
 Dimidio minus, & nexu majore tenebit.
 At fuerit ſi parte cohors ſtipanda ſiniſtra,
 Tum cornu læva immotum perſtare jubeto:
 At reliquos illuc ſeſe devolvere: tali
 Eſt acies ratione tibi ſtringenda, Magiſter,
 Anguſtus cùm campus erit, vel fortiter hoſtem
 Contra irrupentem ſi propulſare neceſſe eſt.

*Eſt autem ſtipanda com
 anguſtus eſt campus, vel
 fortior hoſtis.*

Perge, cohors, læva, dextraque è parte coactis
 Sit ſtipanda jugis, paribusque ſecunda manipulis;
 Amplior ut medio pateat ſectura: ſiniſtra
 Præcipe, & in dextra proprio conſiſtere verſu
 Quadrupedes, aliosque illis accedere utrimque:
 Sintque pares numero ſeries hinc, inde coactæ.
 Sic anguſta magis pars agminis utraque fiet;
 Amplaque per medium via ſtrata. Sed ingruit alter
 Continuo labor (haud requiem ſibi Mars petit ullam)
 Scilicet antèrjugæ conſtipanda: jubeto
 Haud quaquam variare ſitum, quicumque priori
 Ordine ſtant: binis reliquos ſe paſſibus ante
 Inferre. At ruruſ ſi dilatare coactam
 Viſ aciem: firmo dum ſtat pede rura tenere
 Antèrjugæ tibi: atque hoſti non cedere certum eſt.
 Præſtitibus primo perſtantibus ordine, retrò
 Fac jugæ conſeſtim decedant cætera. Sed jam
 Non minor inſequitur cantantem cura, docere,
 Qui labor, & quæ ſit ſolertia habenda magiſtro,
 Per jugæ, per fauces, & cùm per ſtriſta viarum
 Eſt acies ducenda jugo, verſuque ſoluto:
 Ruruſ & adnexis eſt componenda ſub illis.
 Seſe igitur locet Inſtructor, quæ trames iniquo
 Eſt aditu, vigilemque animum ad ſua munera verſet:
 Ut ſtetit, extemplò juvenes hoc ordine mandet
 Approperare (moræ ne forſ tardantibus obſint)
 Incipiat quiſque è dextra procedere verſus
 Per binos, ternosve viros, ſi ſemita tanta eſt:
 Atque gradu celeri conentur aperta tenere.
 Quæ ſimul ac dextrâ ſubiti tenere, locabunt
 Ordine ſe, verſuque illo, quibus ante relicto
 Hærebant campo: ſic arētis faucibus omnes

*Qui modus ita jugis
 ſtipare aciem, ut majus in
 medio ſit ſpatium.*

*Traditur ars, qua jugis,
 & anguſtæ fauces ſoluta
 ordinibus ſuperanda.*

*Per binos, aut ternos
 procedant Equites, & ut
 in amplum agrum eva-
 ſerunt in ſuos ſe verſus
 reſtituant, ut tota tandem
 turma conſletur.*

Ocyus

Ocyus egressi, constabunt protinus agmen.
 Ast animo sedit iuga si per singula, fauces,
 Aut intricatos sylvæ transmittere saltus,
 Præcipe, ut è læva sese tum quilibet ordo
 In saltus agat extemplò; quos præpete cursu,
 Ut superavit, agri dextra de parte priores
 Instruere incoeptent agmen: quod deinde sequentes
 Explebunt: læva si vis constare cohortem,
 Nimirum quia campus ibi patet amplior, illa
 E parte incipiens, se quilibet explicet ordo.
 Atque hic te, dux, admoneo, superare malignos
 Ut mavis saltus, immixtis versibus illac,
 Non verò ordinibus: quoniam tres ordine versus
 Transmissi, constare manum, & se opponere possant
 Hostibus, insidias saltu si fortè pararunt.
 Verùm nulla iugo ex uno componitur arvo
 In lato manus apta. Vocat maioribus orsis,
 Sed nos majus opus: dextro tu numine, Pallas,
 Adsis bellanti, atque in pugnas suffice vires.
 Nam secus optatum non fas sperare triumphum.
 Si circum juvenes opus est equitare per æquora, tum
 Tum fac difficiles hoc illos ordine motus
 Ordiri: verùm quando res poscit, ut agmen
 Objubeas (1) equitare, prius tete ipse docebo.
 In campo si parva cohors inimica reledit,
 Si non bellaci insignem virtute juventam
 Sub signis habet: aut sese statione tenere
 Ab duce iussa suo, pugnas & illic recuset.
 Aut qui se castris conclusum continet, hosti
 Insultare velis: turmas tum præstat equestres
 Ob gyris hosti variis equitare moranti;
 Si fors elicias ad prælia. Sed tibi tandem,
 Qui modus, expediam. Dextrâ prorumpere ab ala
 Singuli ut incipiant versus, tum præcipe: & hostem
 Pergere in adversum, veluti pennata sagitta
 Ex arcu contorta volatu stridetque per auras.
 Utque aciem contrâ steterint, tum fronte retrosum
 Conversa, explodant æra dicente atque citato
 Proripiant sese cursu: perque æquora lata
 Serpentes lævam transmittant agminis alam:
 Illius hinc tergus superantes, sedibus jisdem
 Sistant cornipedes: hic sclopos pulvere rursus
 Igni-

Sarius per versus, quam
 ordines per angusta pro-
 cedere, & cur?

Quando opus sit obe-
 quitare.

Obequitandi ars tra-
 ditur: per versus primū.

(1) Caracoliare Italici dicitur, quæ præcipua equestris pug-
 na pars est.

Ignivomos onerent, & glandibus: atque ubi tota
Movit sese acies, iterum prorumpere in hostem
Incipiant ipsi: donec deducere vallo
Cunctantem valeant, victumque insternere: & aliam
Egregia laurum virtute, atque arte mereri.
Ars quippe, & virtus pariunt certamine palmam.

Per juga disce, tibi circum si equitare necesse est,
Quattuor in partes anim secta irrumpere in æquor
Illa, jubet, & totidem in partes, ut equestre secetur
Agmen: & hinc rursus fac componatur in unum,
Ut pyrobalistæ protrusa glande dedere
Horridos cunctæ sonitus. Sed cominus instat.
Alter in arma labor, & spes simul altera lauri.
Festinare decet Mavortis in æquore palmam
Quisquis amat. Fortuna diæ non continet uno
Sese fixa loco: sed præpete semper oberrat
Acta tota: nunc summa petit, nunc infima: & una
Converso trahit orbe hominum variantia Fata.
Perge age, turma equitum si sic versanda sonantum,
Ut frons prima, viri qua sunt virtute valentes,
Hostibus obvertat sese, connixaque pellat
Fortiter: è primo pendet pugnae alea jactu.
Ast uno tantum si sit flectenda quadrante:
Cum latus hostis habet, cui, dux, opponere frontem
Conaris: dextra si circumflectier agmen
Res petat, incipient dextra juga cuncta moveri.
Quique iugi in primi consistit cuspide, dextra
Tantum verset equum, non amplius, & stet eadem
Immotus statione: venit qui proximus, orbe
Exiguo vertat se lentius: ocyus ille
Flectat equum, numero qui tertius: inde sequentes
Quo magis à prima removentur, eò magis ipsi
Contentant cursu: sic omnes ordine eodem
Æquatis spatiis sua per discrimina stabunt.
Qualis qui medium patuli discrimine circum
Dissecat axis, agit cum se versatilis, orbes
Et centrum circa varios facit: illius una
Exigua in medio quæ pars defixa, quiescit
Immotæ: at reliquæ semper majore rotantur
Circuitu, cursusque una velocius urgent;
Quo magis, atque magis distabunt cardine ab imo.
Non aliter facies, si, dux, versanda sinistro
E latere est acies: modus unus, & una movendi
Est ratio, seu læva tibi, seu dextra petatur.
At si dimidium per circum flectere turmam

Et per juga, seu ordi-
nes.

Ars traditur versandi
turmas.

Explicatur exemplo
orbis se circa axem ver-
santis.

Ca.

Casus agat: primo postquam versata quadrante
Gens erit, ut rursus se vertat præcipe eodem
Ordine: sic tergi sedem frons prima subibit:
Scque hosti opponet meditati cedere tergus.

Explicatur modus ob-
quicandi reflexis versi-
bus Scytharum more, &
illius qui sit usus.

Sed jam postremus sequitur labor, ire reflexo
Agmine in adversos hostes, frontemque ferocem
Objicere; è dextrâ peragendus, sive sinistrâ
Sit tibi circuitus medii, non integer orbis.
Sed quando inflexis deceat te versibus ire,
Præcipiam: quo more Scythæ sunt sæpius usi,
Sæpius & Parthi: si perrumpenda pedestris
Structa situ, legio, quæ commodiore tenet se;
Tum sic è læva, dextrave poposcerit ipsa
Res velut, incipiant lentè procedere in hostem.
Inque illum glandes explodat quilibet ordo.
Jam verò ante globum cum devenere pedestrem,
Confestim trepida simulent formidine captos
Vertere terga: cito manus altera concita motu,
Tum ruat, ut turmæ videatur ferre labanti
Suppetias: inimicæ uti mox vicina cohorti
Successit, se tum fingat formidine eadem
Correptam, laxisque jugis se distrahat: hostes
Ut simul ac tali decepti fraude, fugaces
Cœptavere jugis confestim urgere solutis;
Tunc integrato se protinus agmine versent
In peditem juvenes inimicum, hoc ordine, clunis
Ante ubi Quadrupedis, stet nunc in prælia cervix
Erecta, & glandes vibrent ex ære sonantes,
Succenso actutum nitro: conentur & illum
Ense etiam stricto delere, & sternere equum vi.
Hac sæpè insignes palmæ sunt fraude relatæ.

At verò in primis illud meminisse necesse est,
Explodant ne rauca prius tormenta, magister
Quam signum fecit: cum verò explodere certum est,
Hostes ad dextram cauti nitantur habere.
Sic etenim facilis, certusque est ietus: & illi
Contra quos jaciunt, haud sic eludere multum est.

Exercendi sæpius equi-
tes umbrales pugna.

Atque hæc sunt, equites quibus exercere frequenter
Se decet: & vacuum pariter tu sæpius illos
Educ in campum: & fictæ simulacra ciere
Fac pugna: veniet sic quisquis idoneus armis.
Et pubem, dux, egregiam bellique peritam
In palmas securus ages. Sed rauca boatu
Horresco tormenta vocant, flammæque relucet:
Et circum liquidos volitat seges ignea campos.

BEL-

BELLICORUM

LIBER SEXTUS.

NUNC Martis tormenta, quibus vel praelia miscens
 Extentis tonat in campis: vel fervidus arces
 Fulminat obsessas; & moenia dejicit ictu:
 Quam varia, & qualis sit bellatoribus usus,
 Dicere nunc labor insequitur. Vos ò mihi vestros
 Pandite, Cyclopes, dimoto veste, caminos.
 Namque opis est vestrae, quodcumque effingere Vates
 Audaci aggreditur nisu: nova munere vestro
 Machina Tartareis est educenda cavernis.
 Machina quæ ferro, & Vulcani pulvere foeta,
 Ignea raucifonis accendat praelia bombis.
 Ast artes primum antiquas dediscite; quando
 Non ferrum in dura versandum incude tenaci
 Forcipe: non enses fabricandi, aut creta scuta.
 Verum æs ignivomum, & summi tormenta Tonantis
 Fulmina quæ referant, & terrificos reboatus,
 Cudere opus, vasta fusis fornace metallis.
 Hæc etenim Marti potiora virilibus annis
 Instrumenta placent belli: quibus acrior instat
 Cæde furens, satiatque animum furialibus iris.
 Scilicet ingenio indulgens, iræque minorum,
 Horridus in flammis, & rauca tonitrua surgit.
 Proh superi! quæ tanta necis furiosa cupido
 Mortales agitat sensus; queis pectora ferro
 Non aperire satis visum est: sed fulmine flammeo
 Dilacerata, juvat cineres convertere in atros.
 Usque adeo tantam fera mens exarsit in iram,
 Tom. I. Z In-

Cyclopes ad cudenda
 nova arma invitat.

De crudo mortalium
 ingenio queritur.

Ingenii ut vires, & acuta inventa ruinam
 Verteret in propriam, Divis nolentibus ipsis?
 Non ratio, non Fata valent obsistere, cum jam
 Per præceps trahitur mens irritata furore.

Unde dictæ sint Bom-
 bardæ,

Principiù tormenta, nigris quæ vexit ab umbris
 Sanguineus Mavors, Furiis, & Dite ministro,
 Ardentes quoniam jaculantur ad æthera flammæ,
 Horrisonis latè bombis, cognomine nostri.

Illius figura describi-
 tur, & singulæ partes ex-
 plicantur.

Illa hinc Bombardæ appellavere vocantes.
 Mirum, horrendum, ingens inventum Martis, aperto
 Edere seu stragem campo, seu fulmine clausas
 Molitur totis evertere mœnibus urbes:

At quæ forma: velut longus Bombardæ cylindrus,
 Inque igni fuso formatur concavus ære.

Illius & partes quamquam describere versu
 Difficile, & Latia pro majestate referre:
 His tamen enitar. Curvo frons ore patescit:
 Plurimus & circum sinuatur densior orbe

Circulus: hunc fusor dicit cognomine gemmam.
 Quem propter varium signis collare rigescit.

Altragalus sequitur post hoc tornatus, & orbis
 Tormento in medio geminus discrimine certo
 Ære laborato protuberat: unus in ora

Qui vergit, minor: assurgit sed grandior alter
 In tergum. Hos inter lauro redimita superbi
 Cæsaris effigies, Aquilæque insignia regni,
 Egregiis insculpta notis, atque arte magistra.

Non longè geminæ, solidoque ex ære recurvæ,
 Hinc, illinc senis excurrunt partibus aures.

Quas & tormenti nonnunquam dicimus alas:
 Scilicet impositæ quia curribus æra tremenda
 Sustainant: geminæque simul stant desuper ansæ;

Attolli quibus, & versari machina possit,
 Hæ, gemini Delphines uti, quia sæpè creantur
 Fusore; idcirco Delphinum nomine gaudent.

Alterâ tormenti, quæ pars postica vocatur,
 Tergum etiam fabris, Latio dicenda caminus,
 Majori turget profusi mole metalli.

Illius extremo manet annulus, aut nitet orbe
 Non uno conus distinctus: plurima & ipsum
 Exornat tergum variis armilla figuris.

Desuper & focus est: solido quem circulus ambit
 Ære; nitrum teneat pyrium, ne fortè labascat.

Accipit & flammæ: & per conclusa meatus
 Intima raucisoni sub viscera mittit aheni.

Cujus

Cujus & interior quæ pars & fulmina, nimbumque
 Evomit, æquato excurrit protensa canali.
 Illius in dorsum, gemina quæ currit ab aure,
 Pars gravidanda nitro, turget densissima ferro;
 Fortius ut queat erumpenti obsistere nimbo.
 Altera, quæ vacuo decurrit ad ora meatu,
 (Tormenti Psyche vocitassent nomine Graii,
 At nostri; quoniam volat illa emissus ad auras
 Ingenti clangore globus, dixere Volatum)
 Tenuior est ære: & decrevit ad usque supremum
 Os, nitri quando minor illac fulminei vis
 Concutit æra, leves jam jam ventura sub auras.

Sed jam quot species; quando non una nocendi
 Ars est, sed varix: varium velut ira, furorque.
 Et quoniam damno sunt hæc inventa ferendo;
 Idcirco vario de nomine dicta ferarum.
 Hic etenim Basiliscus; agit quia funera solo
 Obtutu: celeri quia defert ille rotatu
 Horrendam per inane necem, Draco dicitur: atque hic
 In morem colubri, quia devomit ore venenum,
 Et colubrum depictus habet, Ophiucus: & illa
 Siren appellata: gravi quæ sculpta metallo
 Apparet placido nans æquore: nomine dicunt
 Falconem hunc, rapido quia fervidus involat igne.
 Hic Sacer, hic Aspis, Falcunculus ille vocatur.

Sed quæ præcipuè nostro sint tempore in usu:
 Exsequar. Objectos quassat quæ machina muros,
 Æs (1) murale vocant: vibratque per aëra ferrum
 Viginti pendens libras: atque ora patefcit
 Sex supra digitos: sed corpus longius octo
 Excurrit pedibus: septem nonnulla: sed illa
 Quæ majora, decem, majoraque pondera torquent.
 Machina vix poterit vectari in prælia bobus
 Bis senis: tantum gravitat sub pondere molis.
 Altera tormentum species, cui nomen ab angue,
 Est ingens (2) Ophiuchus, atrox qui sibilat, & qui
 Quadraginta globum pendentem vibrat in hostem,
 Inque pedes longum duodenos currit: & ore
 Diducto patet ingenti: perque æquora lata,
 Martis ad obsequium, vix totis viribus octo,
 Vigintique valent illum vestare juvenci.
 Est minor alter, agens ictu non murmura tanta:

Z 2

Eque

Varix tormentorum
 species recensentur, &
 explicantur.

Præcipuæ species, quæ
 magis in usu sunt, accu-
 ratè depinguntur.

(1) *Cannoni di batteria*, nostris audit. (2) *Colubrina*.

Eque sinu ferri viginti devomit asses.
 Atque pedes longo latefcit corpore denos :
 Bis septem trahitur tauris : magis hic minor , æris ,
 Ore venenato libras intorquet in auras
 Bis octo : totidemque pedes vix occupat ; acres
 Illum Martis equi ducunt , non ampliùs , octo :
 Dum campis ineunt acies cartamen apertis .

Quæ sit materia Bom-
 bardis aptior .

Sed propere insequitur nostris tibi tradere Musis,
 Quæ nam materies sit , Fusor , idonea habendis
 Bombardis . Centum sinceri præcipe libras
 Æris ut accipiant famuli , stamnique vetusti
 Ter quinas (si tanta tibi non copia , bis sex
 Admifces) tormenta dabunt diffusa vicissim .
 Addere quin etiam poteris fragmenta refracti
 Æris Campani , mortaria rupta , lebetes ,
 Et quidquid valet admixtum confiare metallum .
 Quod tibi non multum jubeo formarier asperum ;
 Acrius ut valeat Vulcano obfistere : stamni
 Si minus immifces , veniet minus aspera massa .

Ars conficiendi currus
 ad fubftinendas bombar-
 das traditur .

Ast ubi solliciti tormenta tonantia fabri
 Perfecere , graves confestim robore querno ,
 Aut ulmo annosa fequitur compingere (1) currus ,
 Æra quibus confecta loces : sed cædere truncos
 Tempore quemque suo : validos uti fulminis ictus
 Machina continuò poffit durare , memento .
 Inque modum capfæ compingitur : illius una
 Sit gravibus impofita rotis : pars altera terris
 Hæreat : obliquum latus intercurrat utrumque ,
 Bisque pedes feptem fupra , fed largius uno :
 Denfius unciolis fit & octo : in vertice diftent
 Tresque decem tantum digitos latera ultima currus :
 Bisque novem retrò : moles ubi latior hæret
 Tormenti : geminum gemino mox affere cerri
 Nece latus radiis multis , penitusque fubaëtis .
 Vertice in extremo , quâ neëtitur armamentum ,
 Sit latere in gemino ductus de more canalis :
 Quo plaufta accipiant aures ; gravitantiaque æra
 Sufitent librata . Subit fed cominus axis ,
 Deveftusque rotis in pugnam ducitur : ulmo
 E dura , aut fago facies : laterique cavato ,
 Affere non longè mox inferere : clavus & illum
 Plurimus affociet capfæ . Citus inde rotarum

Ag-

(1) *Caffe de' Cannoni* , quibus machina vehitur .

Aggredieris opus. Primum, quâ concitus axis
 Transit, modiolus, solida formatur ab ulmo,
 Aut cerro: at radiis bis sex de robore querno,
 Vel sint fraxinei: sit querna, aut ulmea summæ
 Curvatura rotæ: sed commissura citatum
 Circa axem, cono similis, sitque ære refuso:
 Sitque rotæ pariter mora ferrea; vique refixa.

His actis, quoniam violentis ictibus æra
 Curribus obluantur, erit tibi cura, magister
 Plurima, flammivomum contra munire metallum
 Fagineos currus, & robora querna rotarum.
 Vestiat idcirco fac ferri plurima canthos
 Lamina: fac radius lamnas obfirmet acutus.
 Quin etiam totum circum deflexa per orbem
 Ferrea lamna rotas circumdet; multus & illam
 Æqua per & spatia, atque oblonga cuspide clavus
 Et curvaturæ postica in parte reflexus,
 Aspidibus nectat quernis, nexuque tenaci.
 Insuper & manieis circum vincier æreis,
 Præcipe; diducto radii ne forte labascant
 Vi circo: tormenta retrò, cum protinus ignem
 Ejaculata, cito pede cedunt, & tremit ictu
 Subter humus: circumque tremunt arva omnia nimbo.

Sed jam tormentis onerandis cætera dicam
 Instrumenta: gravi, duroque è robore facti,
 Sint varii in primis cunei, vectesque movendis
 Curribus, atque ipsis, ut postulat usus, ahenis.
 Sitque Onerator, habens incurvam vertice cochlim;
 Ut pyrius valeat submitti pulvis in ora,
 Cum fuerit Bombarda citis armanda ministris.
 Præterea longus Stipator fronte parandus
 Plana, fulmineum quæ nitrum cogat in unum.
 Adde his Verriculum, quo totam pulvere munda
 Tormenti Psychen: sitque una Ignarius: atque his,
 Qua rectâ pulsus collimes, junge Dioptram.

Hæc ubi facta, modum, quo instructibus æra reponas;
 Machina quæque prius talem formetur ad usum;
 Quod jam subsequitur, non multis versibus addam:
 Machina (Capram Itali patrio cognomine dicunt)
 Fagineis truncis, aut querno è robore cæsis,
 Eque tribus tantum tibi compingenda, trigoni
 Inque vicem nexis: geminos devinciat asser
 Transversus: reliquus summo sub vertice truncus
 Illis inseritur, fuso versatilis æreo.
 Æreaque è fuso religatur trochilea: funes

Carrus contra vim ni-
 tri munendi ferreis fa-
 scis, & longis clavis.

Quæ instrumenta ad
 tormenta oneranda.

Describitur machina,
 qua tormenta in curri-
 bus collocantur.

Per

Per quam transmissi, ductu multiplice, currant
 Alterius subter trochleæ pendentia in orbem.
 Insuper in geminis conjunctis affere tignis,
 Mobilis, & radiis instructus ponitur axis.

Et qua item axes im-
 ponantur.

Ast age, fulminea ex ima tellure sub altum
 Æra tibi tollenda, superque instructa locanda
 Armamenta: rotis valeant sic illa moveri,
 Vectarique, feri quod Martis prælia poscunt.
 Altera non uno Delphinis trochlea nodo
 (Scilicet inferius quæ pendet) fune ligetur.
 Inde axem circa convolui exordia funis
 Præcipe: mox radios famulis versantibus axis,
 Grandia tollentur facili tormenta labore.
 Hinc & submisso instructu, sensimque rudente
 Laxato, accipiet tandem sua pondera currus.
 Non aliter, si res tulerit, demittere ab ipso
 Armamento in humum poterit tormenta minister.

Traditur modus tor-
 menta pulvere pyrio
 onerandi.

His actis, properè insequitur labor improbus, æra
 Fulmineis onefare globis, & pulvere rauco.
 At primùm nitri molem, quam quisque requirit
 Ictus, erit nostro dicendum carmine. Tantum
 Sulphuris accipies, Librator, ahenea quantum
 Est pila dimidium, quod habebit ponderis: illa
 Quadraginta velut si pendat, quilibet asses
 Viginti poscet nitrati pulveris ictus.
 Acceptumque cava quem Onerator cochlide portet
 Intus in ignivomi stridentia viscera vasis.
 Ignea per vacuum mox tu dispersa canalem
 Stipatore sinum tormenti cogere in imum
 Nitere grana: levi pulsu stipentur & illo.
 At ne forte foco prorumpat pulvis aperto,
 Alterius digito, vel curvo occluditur arcu.
 Hinc ubi grana cava sunt constipata camino,
 Pugillum paleæ, fœnive, aut stupea vincla,
 Sulphura post glauca immittes, cogesque valenti
 Verberes; sic pulvis confertur totus in unum.

Et mox pila.

Ut perfecta tibi pars hæc, subit altera, longo
 Verriculo reliquum vacui purgare meatus:
 Purgatoque globum tenui convolvere stupa,
 Inque sinum rauci penitus detrudere aheni.
 Utque loco globus insistat libratus eodem,
 Aut fœno, aut palca præcinges plurimus ictum.
 Verùm hæc fulmineis gravidatis arte metallis,
 Illa subingreditur; neque erit postrema nocentis
 Cura operis: certo nimirum intendere pulsu

In

In positum tormenta scopum: res ardua quamquam,
Accipe, Librator, quæ tali instructus ab arte,
Dat præcepta tibi Geometres carmine vates.

Traditur ars tormenta
in scopum dirigendi,
dioptra prius facta.

Ex ligno, cuprove prius molire dioptram:
Cujus tormenti collo pars concava quadret:
Pars & crassitiem tergi convexior æquet:
Extenta ut tergus supra, supraque dioptram
Linea recta æquo discrimine distet ab illa,
Quæ medium per tormentum deducitur: arcu
In summo signum facies, quo rectius ipse
Collimes; dein colla super lævata metalli
Erectam compone; datum mox inspice in album:
Si radius recta convergat: si secus æra
In latus hæc, illac dextra, lævaque reflectit:
Aut sursum, si res tulerit, trahe, sive deorsum;
Ut radius tandem feriat visorius album,

Plurima sed quoniam possunt divertere pulsum:
Nimirum obliquus pendet si currus, & æqua
Non sint mole rotæ: si lamina densior, aut si
Vertice plus justo clavus protuberet extra.
Idcirco solers curato impensius, illa
Ut vigil amoveas è jactu incommoda: recta
Quin & libella tormenti utramque necesse est
Sic librare aurem, ut sese super æquore tollant
In longum hinc, illinc æqualibus intervallis.

Quæ in collimando
incommoda vitanda sunt.

His super, ignivomis quoniam vibrata caminis
Ferreæ glans, duplici diffundit inane volatu,
Nimirum recto, Vulcani percita pulsu,
Obliquoque, suas cum sensim tempore vires
Impetus, externo qui fit motore, remittit;
Et nativa gravis vis prævalet; inque deorsum
Paulatim genio naturæ fertur: & ultra
Quo magis excurrit, primo magis impete pressa,
Inclinatur: erit postquam consumptus & omnis,
In terras recto descendit tramite ferrum.
Quæ cum sic habeant, positum, Librator, in album
Sexcentos intra passus si dirigis ictum
(Scilicet à Vesta quantum vis indita durat)
In fixum tormenta scopum converte dioptra.
Longius at signum si sit, tum surrige supra
Æra scopum: cursu sic declinante deorsum,
In signum pila directum contorta tonabit.
At quoniam obliquo dum perferat æra ductu,
Mille, & bis centum nitro pila fervida passus
Tempore non longo percurrit (quidquid enim ultra

Spectandus & pila
motus, qui principio re-
ctus, mox obliquus ul-
tra DC. passus.

Pro.

Progreditur, languente vigor vix impete restat)

Idcirco spatii pro conditione, tremenda

Dispones tormenta scopo plus, aut minus alta.

Verum hæc percurrens dumeta haud vatibus æqu

Ad iactus quæ multa tibi conferre, Magister,

Librandos hostem contra, vel mœnia possunt,

Exequar, invitæ quamvis ad carmina Musæ

Per salebras veniant istas, inamœnaque Tempe.

In primis, quæ fauce pari tormenta patefcunt,

Quæ sunt longa magis, longè magis ejiciunt æs.

Varias tormentorum
in jaculando naturas
doctè prosequitur.

Scilicet accensus majori tramite pulvis

Dum ruit inclusus, prorumpere nifus ad auras,

Vi pariter maiore globum jaculatur: & ille

Longius, ingenti protusus ab impete, currit.

Quin etiam, quæ longa magis; magis illa metallo

Ditia; plus igitur luctantur pondere vasto.

Sic virtus & tota globum Vulcania pellit.

Præterea vastæ quæ molis ahenæ, rotatu

Emittunt majore pilas; quia fortiter illa

Erumpentem ignem graviori mole morantur:

Sicque olli major qua pervolet, imprimitur vis.

Non secus ac torrens, fepes quem plurima tardat,

Amne ruit valido, cum tandem vincula rupit.

Hinc etiam quæ densa magis tormenta, flagranti

Vulcano obfistunt nifu majore, globumque

Explodunt longo tractu. Pila major eadem

E canna vibrata volat longiffima, magno

Pondere, quam minor, & quamvis fit plurima: quando

Illa magis grandi obfuctatur corpore nimbo:

Occluditque simul totum interpofta meatum:

Succensus ne quæ pulvis prorumpat: & ipfa

Vim portentifero non tantum fumât ab igne.

Globus è plumbo ap-
tior, se cedit mollis.

Hinc globus è plumbo foret aptior: at minor ictus;

Cedit enim mollis. Sed quis fugientia tardat

Fulmina tormentis excuffa tonantibus? antro

Missus ab Æolio pennis pernicibus Eurus.

Non equidem, non fallor, erat qui flamine tantum

Poffet opus tentare; suo ciet aëra motu,

Venti tardant ictum.

Atque globum in latus obliquat, vel tardat euntem,

Verum id præcipuè, medio fublata quadrante

Cum sunt ora; pilæ quoniam tum femita jactæ

Eft obliqua magis, sub cursum & pigra supremum:

Disce, lacus etiam pigri, turpesque paludes,

Fulminaque, & vivi fontes tardare pilarum

Item & flagna, ac pa-
ludes, & cur?

Pernices potuere fugas: nam plurimus undis

Affur-

Affurgens vapor ex illis, circum aëra densum,
 Et multo pariter gravitanti pondere reddit.
 Crassior ille globo venienti obstitit: & ingens
 Indita sit quamquam vis sulphure, se tamen illa
 Aëra tardari spisso, & torpente vapore
 Sentiet: ut volucres etiam, ventumque, vaporemque
 Ut contra nitantur, agunt se lentius: at cum
 Aëra pacatum nimbis, nebulisque vacantem
 Percurrunt, per inane volant pernicious alis.

Insuper, è pelago si sit Catapulta sub oram
 Explosa, est ictus vehementior: in mare contra
 Litore ab undoso reboet, minus incitus: idem
 Aër cum sit, idem & spatium, quod currit uterque,
 Diversi tamen effectus diversa petenda est
 Causa, per ignotos dum calles, perque reposta
 Naturæ vigili speculatum mente vagamur.
 Illam, si quidquam post carmina, postque figuras,
 Rebus in his valet ingenium, tibi reddere Vates
 (Naturæ qui sæpè petunt penetralia Mystæ,
 Atque omnes rerum causas rimantur, & ortus)
 Enitar paucis: nam me divertere clivo
 Haud operosa sinunt suscepti munera belli.
 Et quando studiis versatus, & arte Minervæ,
 O precor, ò adsis Vati dux, inclyte THOMA,
 Inque absconsa viam Naturæ limina pande.
 Est levius quoniam fabuloso in litore cælum,
 Densius at pelagi medio, minus ictibus aër
 Idcirco obstitit sub litora: & ignea nitri
 Vis minor in primo calet impete: cumque recurrit
 Sub finem nebulis vapidam Thetin, & cadit ille
 Paulatim vigor ignigena, obluetator cuncti
 Tum spissum occurrens cælum, cursumque retardat:
 Marcescuntque globi vires, & pulsus hebescit.
 E mediis ast æra pilas dum litus in altum
 Ejaculantur aquis, nimium densissimus aër
 Deluctatur; & idcirco succenditur omnis
 Extemplo pulvis: vis crescit flammea primo
 Erumpens motu, servatque in fine tenorem:
 Namque olli minus obstitit tenuissimus æther.

Hic neque præteream, majori verberet ictu
 Cur pila marmoreas turres, quàm mœnia querna,
 Per liquidos latè Nerei currentia campos.
 Saxea nimirum obluetantur, pinea cedunt
 Mœnia: sic pariter venientes verbere pinus
 Ærea prævalido pulsant tormenta: velut qui

Tom. I.

A a

Ob-

E mari explosa tormenta longius pilam jaculantur: è litore en pelagus non ita: & qua ex causa.

Cur pila majori ictu muros feriat, quam na- ves: & hæc venientes versus tormenta gravius vulnerentur.

Obvius occurrēns vehementiūs excipit ictum.
 Cūmq; fuga se proripiunt, catapulta minori
 Percutit abiegnas vi turres: ensis acuti
 Ceu quis dum celeri saltu se subtrahit, imis
 Haud ferrum bibit in fibris. Sed flectere Musæ
 Insueta cursum coguntur ab arce Minervæ.
 At non Parnassi, vel amœna invifere Pindi
 Concessum juga, Pieridum lustrata choreis,
 Nec sacras umbras nemorum, jucundaque Tempe:
 Aspera stat cursu conscendere montis, & oras

Musas in re difficili
 invocat.

Haftenus intactas, gressus quod nulla priorum
 Intulit Aonidum, quamvis animosa, sororum.
 Quare agite, ò Musæ, Bellorum munera quando
 Tractatis, radiique juvant, & circinus, artem
 Tradite, Librator valeat qua vertere in hostem
 Pro vario tormenta situ: nam non ego cuncta,
 Ni vestram præbetis opem, percurrere possum.
 Tuque, aded, præclare, veni mihi Phœbus, AQUINAS,
 Atque tuo vires trepidanti suffice Vati,
 Quandoquidem sub mente tenes, quæcumque Magister
 Arte Syracosius mira monstravit: & orbem
 Terrarum, radioque fretum metiris, & astra.

Et Mæcenatem uti A-
 pollinem AQUINATEM.

E nuce sublustri primùm, cuprove tabellam,
 Nonaginta cui sua per discrimina partes
 Hinc inde inscriptæ minio, vel cuspidē acuta
 Insculptæ, facito: lateri mox regula summo,
 Quæ parte ex una quadrati longius extet,
 Glutine sit recta, radiove adnexa tenaci.
 E medio (centrum Geometres nomine dicit)
 Suspendus filo solidus dependeat orbis
 Plumbeus, aut cupro fusus: quibus arte paratis,
 Accipe, librandis qui sit nunc pulsibus usus.

Ars traditur confi-
 ciendi quadrati.

Et primùm, bombardæ tibi si recta locanda,
 Ut Finitorem discrimine semper eodem
 Emissus per inane globus percurrat, in ora
 Regula tormenti mittatur aperta, quadrati
 Ut latus extensum plano superincubet æris:
 Hinc tollenda tibi, vel demittenda, subactis
 Hæc, illac cuneis, aut si res postulat, illis
 Subductis; ut recta suo cum linea plumbo,
 Congruat in medium circi: sic angulus ille,
 Virgula quem faciunt quadrati, & pendula fila,
 Rectus erit: pulsusque simul rectissimus ibit.

Et modus illo urendi
 ad dirigenda tormenta ad
 ictum rectum.

At verò obliquo si sit gravis ære rotatu
 Per certas sursum partes pila, sive deorsum

Et ad obliquum, per
 certas partes sive supra,
 sive infra collimandum.

Flam.

Flammivomis vibranda tubis, stet virga quadrati,
 Ut modo te docui, stridentis in ore metalli.
 Mox est sollicitis, cuneoque, & vecte ministris
 Inclinandam solo, sive attollendam sub altum
 Machina vasta, cadens ut filum desuper, arcum
 Sic secet, ut partes inter virgamque, globumque
 Pendentem filo; tot sint, quot iussus habere
 Angulus, obliquo qui raucum dirigit ictu
 Tormentum: ratio cum sit clarissima facti,
 Quæ meliora sequar, Martisque aptantur ad usum.

Et cur fulmineis ratio non ictibus una
 Principio expediam. Dum stant erecta sub altum
 Æra corusca; ferit turrets violentior ictus.
 Namque suo globus obluatur pondere cursu
 In sublime: caput majores igneus ardor
 Idcirco vires: crescitque resistere nisus.
 At cum prona solo jaculatur ahenea fulmen
 Machina, tum genio naturæ fertur: & igni
 Vix globus obstitit gravitate: hinc illa tremendi,
 Oppugnante cadit nullo, vis pulveris: ictus
 Et minor est: recta sed dum bombardam remugit,
 Tunc modica virtute quatit pila concita muros.
 At quia, quam celeri findit via recta, volatu
 Longa minus; validis idcirco pulsibus arces
 Ut ferias, tormenta illis propiora locato.

Jamque cavenda tibi (neque fas transmittere, acerbam,
 Quæ vitare queunt stragem, vitamque tueri)
 Quæ sint; ne vitio catapulta effracta per auras
 Diffiliat: medium Spychæ producta metallum
 Ni teneat spatii æqualibus: inter utrumque
 Semper ut æqua latus sint intervalla: camino
 Ne globus egrediens obliquum incurset: & ipsa
 Disrumpat tormenta, cavæ si forte lacunæ
 Per mediam fuerint Spychen, perfringere possunt
 Bombardas, solido consent licet ære; sub illis
 Quin etiam persæpè latet scintilla cavernis:
 Quæ, cum tormenti in gremium portentiferum
 Conditur, accendat momento; & deflagret. ignis

His super, hæc casu possunt diffare. Ophiunchum:
 Cornutus si forte globus subit ora, sub imum
 Vel cadat obliquus: nam sic depellier illo
 Nulla vi quibit; pulvisque accensus, iniquo
 Objice disclusus, quod restat, disjiciet vas.
 Quin etiam exiguus fuerit si forte lapillus
 Æs, interque pilam; nam sic Vulcanius illac,

Diversitas ictuum ex-
 plicatur, & causa reddi-
 tur.

Quæ cavenda tormen-
 ta sint in exploden-
 do.

Quæ sint, quæ diffi-
 re metallum possint.

Disrumpet, pulvis aditu interclusus, ahenum.
 Quæ cum sic habeant, cautè observare memento,
 Si sit fusa fabris perfectæ machina forma:
 Si globus æqualem fuerit tornatus in orbem:
 Et ne tormenti mittantur in ora lapilli.

Qua arte tormenta ex-
 plodenda.

Sed jam flamma vocat tormenta: evertere nimbo

Fulmineo turres certum est, inimicaque castra.
 Ergo age, nitrata valeas qua reſte metallum
 Arte foco admota succedere, percipe nostro
 Carmine, Librator: ſtans dextra in parte locati
 Inſtructus, dextraque tui ſimul æra reflexi
 Aſpiciant humeri: dextraque interritus ignem
 Sulphurea, & pilo præfixa in reſte teneto:
 Ipſa ſed aſtantiem proſpectent ora magiſtrum;
 Ut ſimul accipere, atque accepta faceſſere juſſa
 Continud poſſis. Si præcipit ille, favillas
 Excuffo de fune foco da protinus: & te
 Illicet, incumbens lævo pede, ſubtrahe ſaltu;
 Ne lædant tormenta, retrò dum pulſa recedunt.
 Nam globus, ut primùm protuſus pulvere curſum
 Arripit, atque cavi perſumpit clauſtra meatus;
 Continud pariter reſſuo pede pulſa tremenda
 Æra retrocedunt: fugientes impete eodem.

Tormenta identidem
 aquis refrigeranda.

In diverſa globus, curruſque moventur eodem
 Memento pariter. Verùm quæ cura magiſtro,
 Ut famulos jubeat pulſu calefacta frequenti
 Martia frigidulis tormenta remittere guttis
 Præſcribam. Velut æſtivo ſub Sole viator,
 Cum motu incaluit multo, torrente calorem
 Temperat epoto, calidosque refrigerat artus.
 Ignea, ni faciat, miſero ferventia tabes
 Corripiet membra, & febri tabeſcet acuta.
 Fervida non aliter crebrò Bombarda rotatu,
 Eſt opus, ut nimios hauſto torrente calores
 Temperet; inmenſo ne diſrumpatur ab æſtu,
 Idcirco denis quoniam, non ampliùs, hora
 Ictibus ingenti reſonat clangore; volantes
 Ut triginta globos, ceu fulmina, torſit: & horas
 Tres Sol exhauſit, cœlo corrente quadriga,
 Viſcera fluminibus ſic tu calefacta remittes:
 Claude focum digito: clauſoque per ora reſunde
 Irriguos fontes: quos, ut tepcfacta parumper
 Illa fuere, cavo fac egerat ore miniſter.
 Proderit, & capri ferventia pellibus æra
 Integere, egelidis latè rorantibus undis.

Idque poſt triginta
 idus faciendum.

Sed

Sed cura, ut fervens involuat vellus ahenum,
 Ut penitus bibat humorem. At non aptius ullum est
 Quod fervescerent Ophiunchi attemperet æstus,
 Quàm quod vel montes diffindere quivit acetum:
 Illius ergo duas famulos miscere metretas
 Najadis egelidæ, Librator, præcipe ternis:
 Inque sinum calidi tormenti infunde liquorem.

Acetum ad refrigeran-
 da metalla optimum.

At mihi vos, Divæ, quæ regna umbrosa tenetis
 Ditis inaccessi, tacitisque erratis Avernis,
 Dicite, qui primus furvo Cyclopas in antro
 Hæc nova bellorum fufis tormenta metallis
 Cudere perdocuit? quique usus primus in hostes
 Re super insueta attonitos direxit: & ipsum
 Audax è terris in cælum fulmina torfit?
 Dicite, quandoquidem vobis hæc cognita, Divæ.
 Qui pro falcatis, currus dedit ære tonantes,
 Fulmina pennata pro cuspide: proque bicorni
 Ariete, & ærato muris pro veste ruendis,
 Pernices per inane globos, & fulmineam vim?
 Namque hæc irarum cùm sint inventa, ferique
 Instrumenta odii, multo saturanda cruore,
 Vestra quidem, Divæ, sunt munera, vos ea Vati,
 Non obscura ævo (namque hæc insania priscos
 Haud equidem pervasit avos: fuit illa minorum
 Quippe ruit senio in pejus Natura labescens)
 Tradite, ut heroo valeat depromere cantu.

Musas invocat, ut sibi
 aperiant, quis primus tor-
 menta ignea invenerit.

Clarus AQUINIADUM cretus de sanguine quondam
 Rex fuit, Eumenius Graiis, Landusque Latinis
 Dictus, qui Capuæ ditissima rura tenebat,
 Auruncasque arces, & prisca mœnia AQUINI:
 Totque minas inter bellorum, interque tumultus,
 Tota quibus jactata mari, terraque fremebat
 Italia, infandasque neces, stragesque suorum,
 Et tristes ignominias, & funera flebat.
 Ipse suis securus agris, atque arcibus altis,
 Palladis ægregias artes, & amica secutus
 Otia Musarum, tranquilla in pace sedebat:
 Non secus horrendæ, cùm turbavere procellæ
 Æquora, & immensi montes volvuntur aquarum,
 Hac, illac nimbis, & tempestatibus ætæ,
 Velivolæ in vasto jactantur gurgite puppes,
 Auditur longè nautarum clamor, & omnia
 Undique luctifono resonant permixta tumultu.
 Si qui tum sedet in scopulo, non preclusus ab unda,
 Naufragii vacat ille metu, tutusque sub antro

Quod non ineleganti
 fabula in Mæcenatis gra-
 tiam exequitur.

Astræos

Astræos ridet vertentes cærule fratres.

At quoniam nihil invidiam livore maligno

Accendit magis, & stimulo vehementius urget,

Quam miseros inter cùm quis feliciter annos

Ducit, & ignavos fama supereminet; & cùm

Secura statione sedens immunis ab armis,

Gaudet pace; alios dum vexant horrida bella.

Qui non arma capit, reliquis pugnantibus, hostis

Ducitur, & mores qui non sectatur iniquos,

Et sapit, una omnes quando dementia cepit,

Improbis hic est, hic hominum contemptor habetur,

Contemptor legum: nam quod commune, nefandum

Sit quamvis, licitum facit usus: & hic modo lex est.

Invidiæ stimulis igitur liventis, & acri

Ira, odioque furens qui proxima regna tenebat

Cumarum, & Baulos, & olentes sulphure Bajas,

Arma capit, rituque vagi prædonis in agros

Vitiferos Gauri irrumpit, collesque Falernos:

Lætæque Vulturno populatus rura, sub arcem

Se patriam rediens cùm præda includit abacta.

Tum Rex Eumenius; qui quantum Palladis arte,

Timoleon Cumarum
Rex, Eumenium Caput
Principem bello appetit.
Eumenius in illem co-
pias ducit, cun-que ex-
pugnari præcepta in arce
conclusum non posset,
Phlegram pergit.

Tantum bellaci virtute insignis, & ausis,

Surgit in arma ferox: regnoque è divite pubem

Cogit, & aquoreas Cumarum tendit ad oras.

Hic ubi turritis conclusum ripibus hostem

Vidit, nec campo pugnam committere aperto

Velle, vago solitum prædonis currere ritu;

Sic socios affatus ait: Non barbarus arma

Non mea Timoleon (hoc Regi nomen iniquo.

Et patrio pariter dictus sermone Manetes;

Nimirum furis quia sæpè tumebat, & ira)

Nec vestræ, focii, vitabit robora dextræ.

Nec putet, abruptis quod rupibus incolat arces,

Idcirco secura metu sua regna manere.

Est hic Phlegra mihi, cujus sub rupe camini

Sulphure perpetuò fumant, nitroque tonanti.

Hos centum Cyclopes habent, quibus igne metalla

Fundere cura, novis & conformare figuris:

Et ni falsa mihi modò retulit ipse Pyracmon,

Ingens tormentum multis meditantur ab annis:

Quod tonitru ingenti reboans, flammaque relucens,

Ferrea deque sinu contorquens fulmina, gentes

Territet attonitas, atque ipsas territet arces.

Hæc ubi, Phlegæos graveolentes sulphure campos

Ingreditur, penitque subit loca fumida montis:

Exi-

Exiguus quàm callis iter sub rupe cavatus,
 Ambages inter cœcas, flexusque recludit.
 Utque specus ventum est imum, quàm fornice magno
 Concava Phlegrææ curvantur viscera rupis,
 Obvius ipse viro Vulcanus, & illicet omnis
 Turba venit Cyclopum, ære, & fornace relictâ:
 Et quæ causa, rogat, Phlegræas visere sedes
 Impulerit. Contra Eumenius sic illicet orsus,
 Vulcanum aggreditur (cujus Cyclopes ab ore
 Soliciti pendent, dederit quæ iussa parati.
 Protinus explere, & nullum vitare laborem)
 Huc opis ipse tuæ veni, Rex maxime Lemni,
 Indignus: & vestram posco Cyclopes: & illam
 Ferte citi; nostris quando considerare in arvis
 Sorte datum, & nostra, quæcumque est, utier arce.
 Est hic Cumarum, cui regna ferocia patent,
 Atque Pithecusæ, Nefisque umbrosa viretis,
 Ausoniæ infensus toti: mihi semper & uni
 Æmulus, invidia, famæque, & fascis avorum,
 Ac propriæ virtutis, equis velocibus agros
 Nuper Campanos populatus, & arva Falerna,
 Jam se Cumana cum præda inclusit in arce:
 Seque intus tenet, & pugnam devitat apertam.
 Nimirum justæ non sunt ad prælia vires
 Prædoni infami, claususque patentia vitat
 Camporum spatia, & certam committere pugnam.
 Scilicet abruptis, quæ jactiat oppida saxis,
 Quæ pulsare acies, quæ machina rumpere belli
 Nulla valet, tantos animos, viresque ministrant.
 Quare age (namque modo dabitur quocumque superbum
 Stat fixum, immotumque animis ulciscier hostem)
 Divina præstas si quidquam, Mulciber, arte
 Fac tormenta, ipsas quæ scindunt fulmine rupes,
 Et totas imis evertant sedibus urbes:
 Quæque ab Rege graves fumant ultricis pœnas.
 Dixerat: & contrâ sic fatur Mulciber olli:
 Jam Sol, Eumenie, (has quando descendere in oras
 Es dignatus, opem, quæcumque est poscere nostram)
 Bis sex Signiferum lustravit cursibus, ex quo
 Hac ignota tenus nostris tormenta caminis,
 Vasta, horrenda, sinu quæ magnis fulmina bombis,
 Et cuneos vibrent flammarum, authore Gradivo
 (Ille etenim primus formidandam extudit artem)
 Et cura, & magno meditatur fingere sumptu.
 Nulla in perniciem mundi fabricata sub antris

Vulcanus ob viam ve-
 nit. & Cyclopum mini-
 stria offert.

III Eumenius rem om-
 nem ab exordio narrat.

Vulcanus, quæ jam
 Cyclopes moliebantur
 tormenta, se ei datu-
 rum promittit, eaque
 quæ sunt explicat.

Ma-

Machina Tartareis hac est feralior unquam.
 Illa tonat, flammæ, & ferrum fulminis instar
 Intorquet gremio: nec pulsu sola virorum
 Corpora mille uno discerpit: at ipsa quadrato
 Marmore sint quanquam, dirumpit mœnia; tanto
 Impete vasta jacet pyrii vi pulveris æra.
 Namque sinus pyrio repletur pulvere: & illo
 Accenso, strepit horrendum, flammaque relucet:
 Et quatit attonitas intorto fulmine gentes.
 Ceu Pater Omnipotens cum summa iratus ab arce,
 Et tonitrus ciet horridos, & fulgure flagrans
 Assiduo, trifidosque è nubibus evibrat ignes.
 His uti poteris meditata in prælia; quando
 Omnipotens fortuna, & Mars tibi destinat illa.

Mox Eumenium in
 Phlegræ penetralia ducit.

Hæc ubi dicta, virum Phlegræ in penetralia ducit,
 Plurimus arcano quæ fumat ab igne caminus.
 Namque hic materies, dictu mirabile! nulla,
 Nulla, vel arsuris præbentur pabula flammis:
 Nec Cyclopes alunt torpentem foliibus ignem
 Verum perpetuo gremio telluris ab imo
 Per cæcos, vi facta, aditus erumpit in auras.
 Quod mirum & magis est, non flamma absumit edaci:
 Cuncta licet tacito serpens fervore perurat.
 Est etenim miseros idem, qui Dite ministro,
 Horrendum fontes sub opacis torquet Avernis.
 Huc ubi perventum, cæcas absistere flammæ
 Vulcanus jubet: & densum subsidere fumum
 Tartara sub tenebrosa: gravemque expellit odorem
 Sulphuris. Eumenio mox curru imposta tonanti
 Ostendit tormenta: oculis sitientibus ille
 Insolitum miratur opus, operisque laborem:
 Et cælata novo miratur signa metallo.
 Namque omnem in medio Campanam Mulciber oram
 Sculpsérat: & longa totum Cratera corona
 Curvarat, vitreasque sinu cælaverat undas.
 Mirum opus: & dextra dignum, ingenioque magistri.

Hic novum inventum
 Vulcanus Eumenio ostē-
 dit, qui mirum sane opus
 admiratur.

Hic medius gemino surgebat vertice in auras
 Vesbius, hoc circum sylvis redimitus, & illo
 Horrida sub cælum flammis incendia ructans.
 Hinc Pompejanum, veteres per & Herculis arces
 Cernere erat subita trepidas formidine gentes
 Errare: & refugo nonnunquam visere montem
 Obtutu: subitoque oculos avertere flammis.
 Non longè dextrâ præcinctus arundine glauca
 Per campos leni currebat murmure Sarnus.

Omnem in illo Cam-
 paniam Cyclopes scul-
 pserant,

Illinc & Stabias, & amœna in colle vireta,
 Et Vicum, & semper lætum felicibus umbris
 Surrentum, & propter (1) Campeſtria pinxerat arva.
 Hic virides inter scopulos, & opaca phafeli
 Antra videbantur vitreos diffundere fluctus.
 Et qui forte ſinu Cholomelidis otia Vates
 (Urbis, & ingrati pertæſus jurgia circi)
 Dulcia captabat muſcoſo in vertice ad umbram
 Conſidens: Zephyrique aſſatus mollibus auris,
 Difficiles artes, & prælia dura canebat.
 Ingenui circum pueri, pulchræque Camœnæ
 Murmure plaudabant læto, ſertumque parabant,
 Candidus & ſupra nive mons ſurgebat: ab illa
 Diſtus & indigenis mons eſt (2) Lactarius: illi
 Inque globos, cumuloſque nivem ſtipare videbas
 Cura homines multa, magnasque implere lacunas.
 Mox opere expleto menſas ornare: famemque
 Jam toſto ſedare bove, ardentique Lyæo.
 Inde ſinus (3) Pollj, Grajæque inſculpta Minervæ
 Delubra: & colles venator plurimus inter
 Apricos cælatus erat, perque uda vireta.
 Ille coturnicem præveſtigante canum vi
 Baſiſta, aut ſclopo dimiſſa glande petebat.
 Collibus in ſummis expanſo hic rete, canoram
 Ille & ficedulam ſignabat in arbore: nitroque
 Illicet accenſo cedeſbat miſſile plumbo.
 Vertice ſed ſummo falconem (4) Veſpolus arte
 Captabat mira: & focii clamore favebant.
 Hic & olivifero non longè à litore, muſco
 Præcinctum caput attollebat ad æthera (5) Vervex.
 Plurima quem propter piſcoſo in gurgite cymba.
 Contrà æſtu modico præterlabente remotæ,
 Spumoso Capræ canebant undique fluctu.

Parte alia extento vernabant æquore campi,

Tom. I.

B b

Per

-
- (1) *Il Piano di Sorrento*, Felicis Campaniæ feliciffimus tractus frequentibus vicis habitatus, ac rure excultus, in quo ſita eſt Domus Societatis Jeſu in loco ameniſſimo, cui vulgò, *la Cocomella*, nomen factum.
- (2) *Faito*. (3) Sinus inter duo Promontoria peramœnus; ubi villa Pollii Felicis, à quo nomen vulgò factum eſt. (4) Marcus Veſpolus Vati amiſſimus, inter ejus tractus incolas, & divitiis, & nobilitate primus.
- (5) Scopulus contra Maſſam ad Delubrum, piſcoſiſſimus.

Per quos, vicino veniens à fonte Labullæ,
 Irriguis Sebethus aquis cratera petebat.
 Hic virides circum ripas, muscolaque stagna,
 Plurimus herbosis olitor curfabat in hortis.
 Hic olera, hic nitidos flores, hic poma legebat:
 Hic ducebat aquam, & sitientia prata rigabat.
 Ille maritabat vites solertior: altam
 Hic vertebat humum: viridi sub tegmine fagi.
 Ille jacens servabat oves, & inertia dulci
 Otia fallebat cantu, calamoque canoro.
 Hinc, ubi vitiferi molli confurgere clivo
 Incipiunt colles, regales sculpserrat ædes,
 Marmoraque, & fontes, vitreasque in fontibus undas:
 Et picturatos signis effinxerat arcus.
 Hinc quæ Sirenis via longa inducit ad urbem,
 Arboribus circum præcinctæ, & mollibus umbris,
 Fontibus & poterat liquidis ornata videri.
 Post ipsos longo colles curvaverat orbe
 Mulciber: ipsa velut picto Thaumantias arcu
 Versicolor, cælo sese decircinat Iris.
 Horum in declivi, pandique è more theatri,
 Pulchram Parthenopen, pulchro cælaverat arcu:
 Atque omnem solers hic ille impenderat artem.
 Cunctas quippè vias sua per divortia, & omnes
 Illarum flexus, palatia singula, & ædes,
 Et fora porticibus circum redimita superbis:
 Et turres, atque alta tholis delubra deorum,
 Et nitidos fontes, & marmora: perque plateas
 Hæc, illac poteras errantes cernere gentes.
 Quin etiam portu naves effinxerat: ipsum
 Molibus & magnis, jactisque in gurgite pilis,
 Extructum mediis portum formaverat undis.
 Cujus in extremo surgens altissima cælo,
 Nocte pharos nitidam spargebat flammea lucem.
 Hinc Megaræ turres vitreo præcinxerat æstu:
 Et Lucullanos juxta depinxerat hortos.
 Ora videbatur posthinc & (1) Olympis, ad auras
 Felices Zephyri, Solisque cubilia currens:
 Atque diem versa in medium, quæ læta salubri
 Temperie, & molli Tyrrhenæ Doridos unda est.
 Collibus ad dextram latè obvallatur apricis:

Et

(1) Ora amœnissima, & aprica inter Lucullanum, & Pausilypum extensa, vulgò popularium vocat, *Chiaja*.

Parthenope graphicè
 in tormento insculpta,
 hic depingitur.

Et gelidos Boreæ flatus, & frigora nescit.
 Litore sed medio, quæ se longissima ad usque
 Pausilypi extendit colles, antrumque Dicharchi,
 Amplaque latefcit quadrato semita saxo,
 Arboreis præcinctâ comis, & plurima fonte
 Exornata: novo fulgebat viva metallo.
 Magni clara animi mansura in sæcula semper,
 CERDIADE (1) monumenta tui, cui regia Siren
 Parthenope, pro tanti operis molimine, grates,
 Perfolvet memor, atque æternos reddet honores.
 Hic etiam mira cælaverat arte quadrigas;
 In quibus invicti procures, patresque togati,
 Captabant placidas Zephirorum, & Vesperis auras.
 Illius extremo sub monte incisa patebat
 Crypta, Dicarcheam via quâ deducit ad urbem.
 Magnum opus, & veterum, ut perhibent, monumenta Pelasgum.
 Cujus in ingressu dextra de parte sepulchrum
 Vatis Mantoi, (2) laurumque insculperat: illam
 Spontè ferunt tumulo innatam; qua nempe superbi
 Præcingi cineres possent, Manesque Maronis.

Olympia ora describitur.

Hinc se curvabat medium projectus in æquor
 Pausilypus: semperque jugo peramœnus, & unda.
 Illius incurvo quæ litore plurima surgunt,
 Magnifico luxu fabricata palatia: & Acti
 Fecerat aprico sub vertice Mergellinam.

Et Mergellina.

Quin etiam querulo meditantem carmina plectro,
 Retia dum focii ad litus piscosa trahebant,
 Alta infelicem finxit sub rupe Lyconem.
 Cernere erat liquidis in fluctibus uda secundum
 Litora depictos auro, minioque phaselos,
 In quibus heroes ducebant otia, & auras
 Captabant: reliquum sterni per litora vulgus.
 Pausilypum juxta Nefis frondosa virebat,
 Cognita Pellæis & quondam Euplæa carinis.

Inde Dicarcheos nitido cælaverat ære
 Egregia Deus arte sinus, urbemque Dicarchi.
 Desuper incano fumantem vertice Phlegram,

Bb 2

Vul-

-
- (1) Aloysius 1us Cerda Methymnæ Dux, Neap. Prætor.
 (2) La Gajola incolæ dicunt, vetères Euplæam, quia naves ex Ægypto Puteolos venientes, ad eam insulam cum appellerent, felicem navigationem sibi gratulabantur.

Putcoli, & vicina loca
infulpta recensentur.

Vulcanique (1) Forum præcinctum rupe: minister
Multus ubi nitrum, sal, sulphura viva coquebat.
Vitibus & (2) Gauri juga læta: & valle reposta
Hinc fluctus, (3) Aniane, tuos, fontemque salubrem:
Atque vaporantem vicino è collo mephitin.
Parte alia Bajas, & aprica cacumina montis
Miseni, & Baulos, piscosaque stagna Lucrini.
Non longè Elysios, & opacum fictor Avernum
Fecerat, & Phœbi delubra, ælesque Sibyllæ.
Quin & Romani quæ circum plurima quondam
Venturo monumenta ævo posuere superbi,
Et vastas medio fabricatas gurgite pilas:
Ac varios quotquot medicantur balnea morbos.
Post (4) urbs, Chalcidicis quondam præclara colonis,
Tyrrheni propter fluctus, & colle feraci:
Atque Pithecusæ Cumarum ab litore quondam
Ingenti, ut perhibent, motu telluris in altum
Projectæ: Prochyte propior, formosa viretis,
Longior Inarime, Baccho lætissima: cælo
E cujus gremio turritus surgit Epomeus;
Atque indignantem premit alto monte Tiphœum.

Præterea geminas infulpserat æquore classes,
Quæ totum, quamvis latum, Cratera replebant.
Navibus, & pugnam magno fervore ciebant.

Geminæ classes in eo-
dem tormento calaræ.
altera Saracenorum, al-
tera ex Neapolitanis.

Surgentem ad Solem quæ pugnatura, locarat
Se, bombo ingenti resonabat: & igne corusco
Sæpius ardebat: vibrare & fulmina in hostem
Crebra videbatur, cælumque obtexere fumo,
Altera, in Occasum longo sinuata sub arcu,
Quæ gemino sese cornu tendebat, iniquo
Marte premi, proras & jam torquere refactas:
Fulmine nimirum, nimboque oppressa tonanti.

Amalphitanis, & Caje-
tanis conflata, ut Romæ
periclitanti opem ferret.

Inque illam cuneos flammæ ventus agebat.
Præsciis has classes venturi Mulciber ævi,
Finxerat; Eumenio miranti prælia, & artem,
Et jamjam cupido Fatorum arcana tenere,
Sic fatur. Tempus veniet, cum Maurica pubes,
Trinacriæ spoliis, palmaque insignis Ibera,
Invadet dominam signis victricibus urbem:
Et premet obsidio: triplici tum fœdere gentes;

Au-

-
- (1) *La Solfatara* à sulphure sic vulgus appellat, quod ibi
conficitur. (2) *Monte Barbaro*.
(3) *Il Lago d' Agnano*. (4) *Cuma*.

Auxilium Romæ laturæ, in bella coibunt.
Nimirum quæ Parthenopes nova mœnia, & arces
Incoluere: tenent quæ claram pixide Amalphim:
Quæque tuos, Cajeta, sinus, portumque frequentant.
Parthenopæus erit dux classis: & ille superba
Stirpe tua veniet, THOMAS cognomine: & unus
Cunctorum laudes, titulosque æquabit avorum.
Qui patriis surgens jam nunc generosus in armis,
Aspice, Centauro ut vectus, premat ignibus Afros:
Atque novis totam tormentis undique classem
Disjiciat: quot rostra volant distracta per auras:
Quotque rates pelago merguntur, & igniferum sal
Quot vasta in medijs incendia fuscitat undis!
Et tot victorem populorum, totque superbum,
Oceano latè partis, terraque triumphis,
Prædatorem Arabum, atque ingenti classe potentem,
Tres tantùm vicere armis socialibus urbes.
Nempè tot Ausoniæ sunt in certamina vires,
Unus amor socio cùm gentes fœdere jungit.
Quin etiam & tempus veniet (sic volvere Parcas
Accepi) quando sola hæc concordia priscum
Restituet decus. Imperium Romanus habebit,
Et leges iterum dabit Orbi Roma subactæ.

Arabes victi.

BEL-

BELLICORUM

LIBER SEPTIMUS.

A St agite, & trepidas Vulcanum quæ super urbes
 Æra vomunt, pyrioque involvunt omnia nimbo,
 Protinus, invitæ quamvis, exponite, Musæ.
 Nam nec Pierides, nec carminis author Apollo,
 Ipsa nec, horrida quamquam fremat ægide, Pallas
 Instrumenta volens tam barbara dicere posset,
 Hæc decet Eumenides infanda docere, maligna
 Quorum ope Tartareis nuper fabricata cavernis,
 Perniciem in mundi, superas venere sub auras.
 Ergone mortales tanto exsaturatâ veneno
 Corda gerunt? mites sic sensus exiit omnes
 Natura, & tantùm furiis torquetur iniquis?
 Manibus à Stygiis ut vix adhibenda sub Orco
 In miseros fontes tam dira inventa dolorum,
 Luce sub hac Solis furiata exerceat? O quæ
 Tam fera degeneres pepererunt secula gentes!
 Et quæ monstra hominum mitissima corda, ferarum
 Tam subito in sævos potuerunt vertere mores?
 Scilicet ambitio regnandi, & fervidus ira
 Vindiçtæ stimulus, stimulusque insanus habendi,
 Immites fecere animos, & barbara corda:
 Et cultus valere omnes evertere divum.
 Nonne satis fuerat hostilia mœnia nimbo
 Fulmineo excutere, obsessamque aperire sub arcem
 Ære tonante viam, vallumque excindere flammis?
 Desuper ut diris etiam per inania millis
 Pyrobolis, latè Stygium spargentibus imbrem,

Non

In igneas machinas,
 atque evertendarum ur-
 bium inventa Vates in-
 vehitur.

Non tantùm insignes ipsis cum civibus ædes,
 Atque intacta ævo veterum monumenta parentum,
 Ex imo placuit convelli cardine, & atros
 Illicet in cineres, Vulcano ardente, resolvi:
 Verum etiam Superùm templa intemerata Deorum
 (Horresco referens) scelerato absumier igne.
 Id non alterius tentasset barbara mundi
 Edere gens, quamvis pascatur lacte ferino:
 Quamquam exlex, nullumque colat sub sydere numen.
 Quin & Tartarei tam facta horrenda fuissent
 Haud equidem Manes ausi; licet acribus illi
 Ardeant odiis, rabieque agitentur, & ira.
 Barbara sed quamvis sint hæc, immania, dira,
 At toleranda tamen, si illorum parcior esset
 Usus, ubi adversæ urbes obsidione premuntur.
 Ut validæ dedant sese obsessoribus arces,
 Sint non æqua licet, quæcumque adhibere juvabit,
 Quæ fortes valeant animos evincere: sed cùm
 Obsidione urbes non iusta incingimus, illas
 Nec spes ulla nitet capiendi; evertere nimbo
 Desuper immisso Vulcani ardentis, & atro
 Effusæ picis, urentisque bituminis imbre:
 Nempè hosti ut tantùm noceas, rabidumque furorem
 Vindictæ satures, non barbara? dicite vos, o
 Quos rabies insana tenet: qui mollia quondam
 Pectora, degeneres, fecistis saxea, quique
 Ejurastis avùm pietatem, & jura deorum,
 Fors erit, ut similes vindex natura creabit,
 Promeritos qui dura pati vos talia cogant.
 Non status est idem Fortunæ semper, & una
 Non semper facies rebus manet: itque, reditque
 Alternatque vices hominum variabile Fatum.
 Tùm vos pœniteat, tam cruda exempla dedisse,
 Atque hæc perniciem in vestram scelerata nocendi
 Instrumenta Orbi primùm monstrasse pigebit.
 Interea (solum mihi quod pro tempore restat)
 Et tempestates vobis, & sæta procellis
 Æquora navifragis, imbresque, & fulmina, ventosque
 Imprecor adversos, adversaque sydera, & undas.
 Et quos perfrugium jactatis gurgite vasto,
 Litore sub curvo posuit natura carinis,
 Vos tuti fugiant portus: & sola patefcant
 Saxa, quibus meritæ solvantur sanguine pœnæ.
 Ast insueta furor qui nunc per carmina Musas
 Abripuit, Diris ut se miscere profanis,

Barbarici ingenii ho-
 mines acriter vitupe-
 rat: qui tantum ut no-
 ceant diris utantur in-
 ventis.

Quibus dira omnia
 imprecatur.

Sint

Castigat Musas, quod
se Diris immiscuerint,
easque ad Pindum revo-
cat, ac mitius ingenium.

Sint ausæ, & purum tenebris obducere lumen?

Vertice non solito cursum de colle, Camœnæ:

Vos placidæ sedes, vos Pindi mollior ora

Accipiat reduces ab iniquo vertice: nullis

Promereant quamvis, sint noxia munera vestra:

Et quoniam monitu Divorum, & numine Phœbi,

Bellipotentis avi durum percurritis æquor,

Mitia non quamquam, quæ mox tractanda sequuntur,

Attamen illa, deæ, præstat si tradere cantu,

Dicite, pacatis animis, nullaque calentes

Ira, quæ tantum mortales ingravat, & quæ

Virtutem potis, & magnum corrumpere honorem.

At vos, quos patriæ dextris bellacibus olim

Et ut illis inventis
parcius utantur, Roma-
nos monet.

Antiquum asserere imperium, & proferre per Orbem,

Destinat omnipotens Fortuna, & Juppiter æquus,

Parcius ista pii tormenta explodite in hostem:

Romanum minus illa decent nomenque, decusque,

Sed Phlegethontæi tormentum Ditis, & usum

Difficilem, & forma jubeas qua fingier illud,

Accipe, AQUINIADUM Dux præclarissime; quando

Hæc tibi Romuleus committet ahenea Mavors

Tormenta, & rapidos volitantes aëre nimbos,

Horrida in obsessos qui secum incendia portant.

Et quoniam præcellsum animos munimine vallum

Subdit adhuc, & vana tenet fiducia Thraces

Subsidii, flammis ardentibus, & tonitru vi

Terrifica, mentes actutum frange superbas.

Ut, sic victorem, clarumque è Thrace triumphum

Ducentem victo, accipiat te patria Siren:

Et merito exornet plausu, atque heroibus æquet:

Ars conficiendi Mor-
taria traditur.

Hæc sit forma: velut curto mortaria trunco,

Ærea confurgunt, fuso tormenta metallo;

Idcirco tali donantur nomine nostris.

Latius os pede conflatur non amplius uno.

Olli dimidium superaddat concava longo

Spyche ductu: incurvum crit ultima flexa per orbem

Pars, ubi late scat digitos tres ore caminus:

Sitque novem longus: postremo in tergore, flammæ

Qui focus accipiat, radio terebratur acuto.

Sex latus cardo, septemque extensus uterque:

Sit solida anterior binos, sitque altera ternos

Pars valis. Currus sed quæ structura, docebo.

Et item currus, quibus
imponuntur.

Impete missa volat quoniam pila, vique refringit

Sæpius instructus; idcirco ex abiete fiant

Annosa, & firma coëant compagine partes;

Per-

Perge, nuce è summo quam vertice Sila ministrat,
 Sive ulmo potiùs (gratissima curribus ulmus)
 Fac geminum latus: extensumque recurrat utrumque
 Quinque pedes, digitosque decem: pede largius uno:
 Crassities septem unciolis, non pluribus, ampla.
 Transversis quatuor mox connectantur & ambo
 Afferibus latera, & radiis firmentur acutis.
 Vestis & inferitur curru; versarier illo
 Ut facilè evaleat, certoque explodier ictu.
 Desuper incurva, & clavo confixa tenaci
 Brachia tormenti constringat ferrea lamina.
 Quattuor & rotulis solido de robore factis,
 Instructus belli succedat currus ad usum.

Sed subit ignivomus magno clangore per auras
 Ære globus gravido torquendus, & omnia flammis
 Corrupturus: agit latè quia murmura bombo
 Prævalido, cum scissus hiat, cognomine primi
 Artifices tali dixerè: ast horrida cives,
 Attonitis qui primùm animis incendia passi,
 Tartareas phyalas; Cocytia vasa, nocente
 Fœta Styge, & summi nova vindicis arma Tonantis:
 Et Ditis furias appellavere volantes.

Quales ignivomo per proxima rura Vesevo
 Ire solent, cùm vasta Gigas incendia ructans,
 Ingenti latè villas formidine replet.
 Ceu pila fusori curvandus flammifer orbis:
 Quamvis interdum formetur more cylindri,
 Aut etiam velut ova: cui pede sit minor uno
 Linea, quæ medium circi secat: ora metalli
 Ut facilis subeat, facilisque erumpat: & unum
 Sit digitum supra solidus: tribuatur & ipsi
 Quæ pariter mensura foco, quem ferrea circum
 Addita erit duplex hinc, illinc ansula: quales
 Nonnunquam æratis mos est imponier ollis.
 Crassities sit & æqua globi: nullisque labore
 Rimis: æqualem non inferet ille ruinam
 Si secus: è rimis nam flamma erumpit acuta.
 Præterea tubus è ligno, spissave papyro,
 Conus uti fiat, mittendus in ora tonantis
 (1) Pyroboli: digitoque basim strictissimus infra
 Quadret; & extremo pertusus culmine fiat:

Tom. I.

Cc

Va-

Traditur ars jaculan-
 di Bolides.

Et qui primum for-
 mantur arte Pyroboli.

Qua ratione fiat, tu-
 bus locandus in ore Py-
 roboli.

(1) *Bombe*, Italis à bombo, quem edunt, fortasse di-
 ctæ.

Vasis ut in gremium valeat transmittier ignis.
Namque tubus pingui completur pulvere, lento
Ut motu irreat medium Vulcanus in orbem.

Qua pulvis, quo tu-
bus gravidandus, indu-
stria fiat, explicatur.

At quibus immixtis, certa ratione, creatur
Hic pulvis lentore tenax, en accipe: paucis
Expediam; teneris res est ingrata Camœnis.
Attriti Libras, Onerator, pulveris octo
Accipies, nitroque duas, & sulphuris unam:
Camphora, quam trunci desudant montibus Indis,
Dimidium tibi det libræ, vinoque solutum:
(At bis guttatim vinum prius igne recoctum)
Tantundem pariter det lutea Chrysocollo.
Uncia & his ustæ silicis miscetur: & inde,
Trita ut permixtim, cribrentur: denique multo
Massa tibi lentore tenax reddetur, in illam
Si super infundas largè greveolens petrelæum.
Sulphure sed pyrio superest mortaria tandem,
Flammiferisque onerare globis, & mittere in urbes.
Et primùm, quoniam tormenti mole caminus
Longior est, rauci quàm nitri copia poscat,
Quæ sat pyrobolos per inane explodere (quando
Vel geminos poterunt, vel tres vibrare per auras
Ferre vasa) cavi ligno pars altera aheni
Est opplenda: sinu sed respondere metalli
Ut valeat, torno, fiat, radente, cylindrus.
Sic etiam majore ruet vi pulvis (& ipsa
Hinc est cur longo formetur corpore fornax)
Eminus atque pilas jaculatur, & impete magno.
Plurimus hic autem in promptu, Librator habendus:
Quique suum quando sibi postulat ictus: & omnes
Mole pares facito, & trunco tormentur eodem.
Si secus, incerto ferient mortaria pulsu.
Non eadem semper quia se vis obijcit igni.

Quomodo Mortaria
oncentur.

Sed tormenta modum, quo sint gravidanda, teneto,
Tres, geminasve cavo libras include canali
Pulveris integri, pactique in grana minuta:
Insper & lignum vi subijce: totaque tergi
Quæ vacua exsuperat, pars est complenda subacta
Cespitem. Raucisonum sed jam trudendus in orbem
Est globus: ast illum sic tu prius arte parato.
Sulphureo totum repleto pulvere: & ori
Inde tubum stupa vestitum adnecte tenaci
Glutine: steterque focum digito super altior uno.
Granaque pertusus contingat flammea vertex.

Hac

Hac ut compositum tibi vas ratione, metallo
 Confestim in medio libratum impone: neque ullum
 In latus inclinet sese; circum ingere arenam,
 Cespitem & idcirco totum super intege: tantum
 Funiculo haustus flammam tubus extet ab igneo.

Sed jam majus opus, nisi majore, movendum
 Subsequitur, certo nimirum vertere pulsu
 Urbem in præcinctam, & præcelsa palatia nimbum
 Horrisonum: & vastam tectis inferre ruinam.
 Quadrantem circi primum (qui Martis ad usum
 In promptu tibi semper erit, Librator) habeto.
 E medioque globus filo dependeat æreus.
 Mox latus inferius rectè fac congruat ori
 Æris fulminei, quod tu convertere in ædes
 Obsessas meditaris, & igni absumere edaci.
 Tum recta è medio dependens linea plumbo,
 Cum latere adverso quot partes colligit, arcus
 Directionis erunt: totidem simul angulus, alta
 Quo Finitorem supra mortaria surgunt.
 At quia dimidium cum plumbum interfecat arcum
 Tum tormentorum longissimus effugit ictus;
 Hic modus idcirco librandis pulsibus esto:
 Præfixam in metam mortaria dirige: sursum
 Tolle & tot partes, quot perrumpenda videntur
 Poscere tecta tibi: posituque explode sub illo.
 Explosio brevior si sit, magis erige: longus
 Si nimium posito fuerit, demitte parumper.
 Sic quem quæris erit geminato verberare notus
 Angulus, æra scopum quem perfractura tenebunt.
 At quadragenas si partes angulus ultra
 Iverit: & brevior rauci tamen ictus aheni;
 Tum quia difficilè attolluntur in aëra: pulvis
 Idcirco major tum ductu impostus in arcto
 Longinquum in spatium mittet jaculabile ferrum.
 Longior at jactus si sit, nec deprimere æra
 Inferius possis, tum nitro detrahe: pulsus
 Namque minore globus sic impete curret: & ipsas
 Culmine dejiciet surgentes cominus ædes.

Sed quid plura moror? librato protinus ære
 Ignivomo, fartoque pilis, & sulphure, flammam
 Tempus ut accipiat: cum recte accede corusca:
 Quam teneas utraque manu: mox impiger ipsi
 Dextra, ubi signa, pilæ, data sunt, ignemque sinistra
 Tormento admoveas: teque in secura repente
 Fer loca pernici saltu. Verum altera cœpti

Cc 2

Pars

Qua arte, usu Qua-
 drantis Geometrici mor-
 taria ad certum scopum
 dirigenda.

Ut Tormentarius in
 mortarium, è pyrobolū,
 ignem injiciat.

Quid sit Pyloclastrum, Pars vatem vocat, & longè reboat (1) Pyloclastrum.
& illius usus exponitur.

Quo nulla est intercipiendis arcibus apta
Machina, quæque tuos felicior adjuvet ausus,
Illa etenim portæ franguntur, & invia septa,
Tutaque munitas via clàm referatur ad arces.
Nam tractanda dolo tibi machina: sæpiùs urbes
Quæ nobis validas sine sumptu, & cæde subegit,
Quare age, tormenti quæ sit nova forma parandi,
Accipe: Non una surgit ceu cantharus ansa
Armatum, pede non majus: crassumque novenis
Os circa radiis: totidemque in tergore densum,
Ostionis super os digitis, sed quinque patefeat
Fac tergus, tergumque intus faber arte caminet:
Et patulum in medio faciat de more foramen.
Quo tubus inferitur, flammæ hausturus, agi rem
Tempus ubi, summique petunt mandata magistri.

His animadversis, quadretur mensula, lamina
Ferreæ quam totam circumtegat: inque tabella
Incisus media circus formetur, aheni
Ora excepturus: sed quo sit pondere molcs
Conficienda, simul quæ sint miscenda metalla:
Sexaginta super gravitabit machina libras.
Verùm ne superet, dux, octoginta, caveto.
Secius illa viris ferri, vertique duobus
Magna mole nequit, nec cœcæ accomoda fraudi est.
At quibus admixtis confletur massa, docere
Jam, Fusor: rubri bis senas accipe libras
Æris & his unam nitidi junges Oricalehi,
Semissem flammæ: formando aptissima fiet
Ex his materies tormento. Disce, minister,
Sed jam raucifono Pyloclastrum sulphure ad, astus
Tendendos onerare: labor nec plurimus: illum
Pulvere, qui reliquos inter præstantior, imple.
Gausapa dura nitrum super adde: os inque rotundum,
Atque æquum è ligno tegumen mox insere, summum.
Quod superest, glauca totum circumline cera,
Vel pice: cui nomen quondam fecere Pelasgi.
Tandem cerata totum circumtege tela.
Mensæque adnectes strictissimus; inde paratum
Ante tubum suppone foco: qui pulvere fartus
Vulcanum accipiat, jaciatque in viscera vasis,

Sed

(1) Sic Vati dictum, quod portas frangat, vulgò *Petardo* nuncupatur.

Sed flammam injicere, & claufas difrumpere portas,
 Septa vel arbutea, explofo diffringere ferro,
 Jam tempus: Fortuna vocat, Mars annuit ausis.

Si locus accessu facilis, Pyloclasta repandos
 Secum uncas, terebrasque ferat, quibus annulus infit
 Pro capulo: incurvo cui vas appenditur unco.
 Hinc ubi sub valvas ventum est, aut lignea claustra,
 Clâm terebram subitus, radiumque infigat acutum:
 Ocyus & fixis Pyloclastrum appendeat illis,
 Cardinibus super, ut lignum super incubet æquè.
 Hæc ubi complevit, submittat fomite flammam.
 At sit inaccessus locus ille, infringere portam
 Cujus amas, fossæque intersint, pensilis & pons:
 Et pontem cautus per noctem subtulit hostis.
 Tunc hasta, aut longo, Pyloclastes, utere trunco:
 Ferrea cui cuspis, quæ portæ affixa, tenebit
 Tormentumque, trabemque, ipsamque in vertice restim,
 Hasta citis imposta rotis, unâque feratur
 Machina, quæ trabis, aut hastæ in cervice locata,
 Ore petat gravido valvas, & congruat ollis.
 Postica pariter sit parte manubrium: & illo
 Hac, illacque ferat librator sedulus hastam:
 Utque infixâ loco, restim det protinus igni.

Si trabs ista tuum minus apta videtur ad usum:
 Mobilis, & circum tibi pons versatilis esto.
 Vertice qui binis radiis armetur acutis:
 Quæis infringendis præfigat cardinibus se.
 Inter & hos ipsa Pyloclastrum in fronte locetur.
 Pontis in extrema geminæ, quibus ille feratur,
 Insint parte rotæ: lignis pariterque duobus,
 Quæ super instratus pons est, impone tigillum
 Erectum, geminumque: affer transversus & illis
 Hæreat adnexus: his machina circumfertur,
 In quoscumque velit Pyloclastes impiger, usus.
 Qui super incedens potis est accendere flammæ,
 Dejicere & pontes, portasque, urbemque tenere.
 At verò ut vigiles mutorum fallat, in illos
 Clandestinus agat tormentum: & cuncta silendo,
 Cunctaque festinus peragat: mora parva nocebit.
 Rumor & exiguus res interrumpere, & ipsos,
 Quibit in authores structas convertere fraudes.
 Nam licet humanis in rebus grandia coapta,
 Numina post Divum præsentia, sola secundant
 Dextera prompta operi, cautæque industria mentis:
 Attamen in dubio Martis plus æquore possunt.

Ufus Pyloclastri tra-
 dicitur, primum si locus
 accessu facilis.

Secundò cum locus
 est inaccessus, quia vide-
 licet aut fossæ, aut pen-
 silis pons intersunt.

Quæ noctu, & multo
 silentio, ne fraus ab ex-
 cubiis deprehendatur,
 est peragenda.

Ma-

Maxima nonnunquam rerum molimina, totis
Viribus haud unquam forti speranda magistro,
Unius interdum consulta audacia, nullo
Sanguine, nec sumptu multo feliciter egit.

Non procul, egelidis Arabo quâ fluctibus altum
Danubium ingreditur, sedet (1) arx, cui nomina circum
Interfusus aquis dedit, & munimina rivus.

Mœnia consurgunt usu fabricata recenti,
Aggeribus solidis; & propugnacula acuta,
Quadrato è saxo sua per discrimina facta.

Ampla patet fossa, & via loricata per omnem
Circuitum nexu vallorum instructa tenaci:
Et prætenturis munita, & forcipe multa.

At quia non vallum, non urbes saxeus agger,
Plurima nec turris potis est cuneata tueri:

Famis magna, qua
una munitionum arces
facile capiuntur.

Non acres animi, non robora dura lacertorum,
Atra fames, quando (qua nulla potentior urbes
Vis inimica quatit) validos non ariete muros,
Non igni, aut ferro, non fulmine: sed fera molli
Languore, & macie pallescens irrui: & se,
Tardando licet, insinuat moribunda sub arces.
Fortia quæque domat, petit ardua: quæque recludit
Occlusa, & contra licet obsistentia frangit.
Omnipotens dea dira Fames! pugnante tyranno
Hac pro Threicio, & nequicquam obstante juventa
Austriadum, tandem Scythicis urbs dedita signis.

Tanta sed hæc Divus non est dispendia passus,
Cui sacri tutela loci: mora nulla silenti
Austriacum sub nocte ducem convenit: & illum
Talibus affatur: sic molles ducere somnos

Divus sub cuius tutela
arx est.

Duci dormienti visus,
ab eoq; ad recipiendam
arcem animatus, & ma-
chinæ qua facile capere
posset, conficiendæ ar-
tem doctus.

Sub casu poteris tanto? jam barbarus arcem.
Victor habet: toti quæ propugnacula regno
Tuta dabat: qua spes capta nunc excidit omnis.
Nec miseros tantum præsens jactura flagellat
Pannonas, at vicina simul gemit Austria, & ipsa
Infænis quamquam trepidat Germania casu.
Haud equidem hæc longum toleranda incommoda: tantum
Non Thrax ibit ovans: tanta securus in urbe
Non speret sedisse diu: mihi debita posco
Mœnia: quæque mæc jamdudum credita curæ.
Ergo, age, & Odrysiam depelle ex aggere pubem.
At sine Romano tibi cedat ut ille cruore,
Hac ignota tenus tormenta, usumque docebo:

Queis

(1) *Giavarino.*

Queis facili valeas nunc fraude potirier arce.
 Hinc perrumpendis quæ sit nova machina portis,
 Qua fiat simul arte docet, quique usus in hostem:
 Et quibus insidiis, quo tempore, quaque ministri
 Cura: ut successu sic res operosa secundo
 Eveniat, palmam nec spes frustretur amicam.

Hæc postquam Deus effatus, somno excutit artus
 Magnanimi ducis: & subitus se reddidit astris;
 Insuetam linquens per opaca cubilia lucem.
 Ille ut de strato se corripit, undique circum
 Divinam fulgere facem prospectat, amicum
 Præsentit numen: nec vana ostensa decorum
 Visa sibi: memori quæ cuncta in mente tenebat.
 Ergo genu supplex sibi præsens numen adorat,
 Et meritas solvit grates: atque inclyta divo
 Vota vovet; victi exuvias, atque arma tyranni.
 Mox solers, letusque operi se accingit agendo.
 Ut sibi sopito per noctem ostensa, ministros
 Arma parare jubet. Fit machina: fictor & ipse
 Præcipuus: simul ipse onerat nitroque, tuboque:
 Et jubet amissæ deduci ad mœnia turris.
 Ipse sed electas vicina in valle cohortes
 Abdidit, opperiens, si quando machina portas,
 Ignea vi nitri, perfringerit: æquore ab alto
 Aurora in radiis confurgens lutea primis,
 Et latè nebulis aër obsessus opacis,
 Consulis egregiis ausis, fraudique favebant.
 Densa igitur tectus nube, & ferrugine prima,
 Transmisit vallum Pyroclasta, dolosaque valvis
 Admovit tormenta. Vigil, qui forte propinqua
 In statione sedens, servabat mœnia, miles,
 Hoc astu capitur: simulatæ conscius artis
 Transfuga sub vallum succedit: & ore salutat
 Threicio Thracem, mentitus verba, habitumque,
 Et simul Ammericis fumantem frondibus offert
 Barbarico calamus pro more: libenter & ille
 Excipit, ignarus fraudis: cœpitque rogare
 Multa super bello: sicque hi dum mutua miscent
 Colloquia, ipse foco Polyclastes admovet ignem.
 Nec mora, terribili, tonitru convulsa per auras
 Porta volat: multumque fugax emensa viarum,
 Custodis stetit ante Dei, mirabile dictu!
 Olli sacra velut donaria debita templo.
 Ductor, ut ingenti sonitu patefacta metallo
 Limina cognovit, vicina è valle citatis

Dux divo expectatus
 grates refert, & ad ma-
 chinam conficiendam
 accingitur.

Abu machina admo-
 vetur, vigilque fraude
 capitur.

Porta perfringitur.

Fer-

Dux advolat, in urbem
irumpit, capitque.

Fertur equis: turbo veluti, qui sæpè coortus
E sylva venit, & subito tegit aëra nimbo.
Illicet irrumpunt diffracta per ostia: & urbem
Vi nulla extemplo capiunt, cedentibus ultrò
Fraude nova attonitis, contra nec agentibus arma
Thracibus. Incautos nonnumquam machina belli,
Non perspecta priùs, exarmat, & occupat hostes.
Dux ubi Bistonidum spoliis, atque urbe potitus
Divi templa petit custodis: & illius aram
Promissis onerat donis, & vota resolvit.
Et divo grates refert. Proque novo belli invento, proque arce recepta,
Innumeras flexo persolvit poplite grates.
Usque adedè superi manifesto numine Divi
Fortunant pia bella. Labor sed protinus alter,
Et Vatem nova cura premit: proh quanta nocendi.
Ignibus orta seges! rabidi data quanta furori
Pabula! Ceu Proteus, si vera est fama, figuras
Vertitur in varias, astusque eludit inanes:
Non secus in formas versutus Mulciber igne
Spse mille, nova semper ratione, modoque
Vertit, agens, quodcumque venit, stragemq; ruinamque,
Et duros obitus, & non reparabile damnum.
Dum veluti fulmen, tormento erumpit ahenò,
Evertit vallum, murosque evertit, & arces.
Ac, violentus uti torrens, qui flammeus undat:
Eruclat quoties disruptis Ætna caminis:
Permixtimque virùm, turmasque absumit equorum;
Subter humum conclusus, ubi succensus in auras
Plurimus emittit vi se, refugitque cuniclo,
Evulsas imis è sedibus excutit urbes:
Cunctaque fert secum vi turbinis, & vorat atrox.
Insuper, alato cùm persecat aëra cursu,
Vestus pyrobolis, & terrificis Carcassis:
Et super horrendo cùm grandine depluit arces,
Omnia proculcat, premit, involat omnia nimbo
Flammivomo, & rupto vi distrahit omnia ferro.
Punica, præclaro gaudens cognomine, mutat
Nunc se in mala: mali sed quantum nomine in illo est.
Illa, ubi se pandunt jam mitia, pulchra remittunt
Grana, quibus miseris nihil est jucundius ægris.
Mala sed hæc Stygio fundunt rubefacta colore
Grana, necesse quæ dura ferunt per vulnera mille.
Nunc Stygias se agit in pluvias liquidissimas, & nunc
In solidas guttas concreto grandinat imbre.
Perniciem & quantam sic bellatoribus affert!

Vatiz Vulcani artes,
& ignez, machinz re-
censentur.

Sed

Sed quis cuncta queat complecti carmine damna;
 Quæ variam in formam mutatus procreat ignis?
 Quamvis lingua foret mihi ferrea, pectus ahenum,
 Et mens cruda, malis quæ non horresceret illis,
 Haud equidem possem cantando cuncta referre.
 Pauca tamen, nostris quæ jam bellantibus usu
 Esse solent, versu contendam. (1) Punica mala
 E ferro gravitante pilæ, gremioque cavatæ:
 Queis focus, inque foco fomes cum recte repostus.
 Concava sulphureo replentur pulvere: flammam
 Qui cùm concipiet succenso è fomite, ferrum
 Illicet infringet centum in segmenta minuta:
 Istibus & centum stragem pugnantibus infert.
 Illorum idcirco creber conflictibus usus.
 Nempè ut contineat se à vallibus longiùs hostis:
 Vel conferta suo pellatur ab aggere pubes:
 Fragminibusque, ferox cùm muro insultat hianti
 Agglomerata manus, certatque irrumpere in arcem.

Quæ sunt Punica mala,
 Id, & quæ arte conficiantur.

Sed qua nunc (2) bolides bellator torqueat arte,
 Quoque situ, ut jaciat creberque, & plurimus illas,
 Cùm ruit in pugnam, dicamus: Rectus utrisque
 Cruribus insistent; convertat tergo ad hostem:
 Inque latus vertens mox se, Vulcania vibret
 Poma manu: positu persistens corporis isto,
 Momento, motuque globus vibrabitur uno.
 Ast hæc militibus sit cura impensior, ignem
 Concipiant ne mala priùs, quam pulsa lacerto
 Confertos inter. descendant illa maniplos.
 At verò, ut densum possit jaculator in agmen
 Plurimus intorquere, sinistra pendeat olli
 Mantica plena pilis bellacibus. At tibi mentem
 Hostiles si forte furor succendere turres
 Acrior instimulat, quæ sint adhibenda, teneto;
 E terra primùm facies vas fictile cocta,
 (Igniferas (3) ollas nostri dixere: Pelasgi
 Illa olim docti vocitassent ignea chytra)
 Insuper & bolidem, cui non sit fomes in ore.
 Accipiat quam chytra: nigro quæ pulvere tota
 Mox replenda, bolisque nitro simul ipsa tegatur.
 Pergamea post pelle operi, coriove tremendum
 Vas totum, & gemina religato recte; favillas

Quis & jaculandi sit
 modus.

Qua industria ignife-
 rz ollæ parantur, ad in-
 cendendas arces.

Tom. I.

D d

Ut

(1) *Granate*. (2) A jaciendo Græco vocabulo dictæ, eadem mala. (3) *Pegnate di fuoco*.

Ut cito concipiat: simul anfa è restibus jisdem,
 Qua capiatur, erit, mediosque vibretur in hostes.
 Vibrata; ò Superi! quantos feret illa dolores?
 Quam latè? & quantum confestim conciet ignem
 Luétificum miseris? Sed flammea protinus urna
 Mavortis sequitur: juvat ignibus usque tremendis
 Propulsare hostes; atque insultare feroces.

E vitro phyalas, vel testea sumito vasa:

Item & phyalæ igneæ. Inque illis vivæ tantum demittito calcis

(Sit contrita velut pollen) sat tertia quantum

Pars queat impleri: reliquum sal occupet ater:

Contege & orbiculo, cartha, lignove parato;

Plurimus & pyrio tegmen per colla revinci,

Perque ansas fune accenso: flammantia ubi mox

Vasa cadunt vibrata, crepant: & cominus ignem

Accendunt restes: confestim plurima circum

Et sagitta ignea ad de-
 tegendos dolos sub no-
 cem.

Flamma micat nebulas inter densissima: & ingens

E calce accensa latè inficit aëra nidor:

Et pubem nidore gravi, fumoque maligno,

Et Stygio necat igne. Volans per opaca tremendum

Flammifera è nervo stridet demissa (1) sagitta:

Detectura dolos sub noctem lumine: quæque

Sint opera, obsessor quæ circum mœnia ducit.

Ova rotunda velut, non longè à cuspide teli

E stupa circum glomus convolve: sed illud

Sit prius infusum cera, aut liquida Terebintho.

Sulphureus quibus immixtus sit pulvis: in unum

Utque coire queant, petrelæum infunde: nitratus

Funis, & è stupa factus, nectatur eadem

Hinc, atque inde; facies jaculo sub nocte daturus.

Balistaque illum, aut robusta projice dextra.

Insuper, igniferi fasces aptantur ad usum

Bellorum, quoties testudo, aut vimina texta

Qui fasces igniferi ad
 aggeres incendendos.

Aggeris incendenda: nova illos undique cera,

Et pice perlinies, quam Sila, aut Gargara mittunt,

Et quem pingues habet Colophone plurima, succo;

Mox jace. Moliri sed jam stat cura cylindrum,

Insultantem hostem qui poterat, inter hiatum

Et cylinder, & qua ar-
 te præparentur.

Dum muri ruit, ingressumque affectat in arcem.

Concavus è ligno, præinectus & orbibus æreis,

Fingitur, & nigro saturatur pulvere: & ingens

Sive lapillorum, seu plumbi millilis intrò

Copia

(1) *Fund* dicta Italis.

Copia miscetur nitro. Sic hostibus ille
 Inferet horrendam geminato vulnere cladem.
 Proderit hamatis interdum armare sagittis,
 Quois miseros hostes transverberet; ignis ut illum
 Disjicit accensus: nonnunquam missilis ollæ
 Illius in gremio stipatur, quidquid & atri
 Nidore, & nebulis incendia suscitatur. O quæ
 Depluit in terras tempestas ignea cælo?
 An ruit in præceps deflexo è tramite curru
 Phœbus: & Heliades Phaëtontis iniqua sorores
 Rursus fata gemunt? fallor: sunt hæc quoque Martis
 Inventæ, ut totas perdat cum civibus urbes.
 Igneo & imbre pluens, flammisque voracibus omnia
 Absumat: rabies est olli tanta nocendi.
 Noxius ardentibus sed Mars, quois excitet, imbres,
 Discite, sæva placent quibus hæc incendia, gentes.
 Accensa subter pruna lentissimus olla
 In vitrea (de more prius quam perline creta)
 Viginti quatuor, Stygius si plurimus imber
 Vis pluat in terras, tenuato sulphuris asses:
 Bisque octo adjicias nitri, dum solvitur atra
 Materia, attritus spargatur pulvis; in unum
 Illa ut conspirent: olla mox igne remota,
 Infundes asses integri pulveris octo.
 Hinc ubi materies concreta est frigore, frange
 In segmenta, nuci quæ sint æqualia: & illa
 Ignea stupa tegat circum glomerata: coruscus
 Desuper & pollen nitri conspergitur atri.
 His actis, ignita globus fragmenta cavatus
 E ligno accipiat: dein flammea grana camino
 Occludes, restimque foco, quæ suscitetur ignem.
 Cum vibrata tubis pila pendet in aëre, rupta
 Impete tum nitri, lethalis depluet imber:
 Qui Phlegetontæis latè obruat omnia flammis.
 At si materiem, quæ ferrea vincula rumpat,
 Forte velis, miscere tuos fac ista ministros:
 Nimirum libras sex sulphuris, & salis octo,
 Fossilis & stibii geminas, pyriique quaternas
 Pulveris: inque unum coëant contrita, jubeto.
 Hinc gluten vulgare liqua, gummiq; Sabæi
 Quod mittunt, cerasusque, aut prunus plurima fudat.
 Glutine & infuso, vel gummi, confice massam:
 Totque illa effcito globulos, quot suppetit ipsa
 Materies compacta. Quis d, quis verberat aures
 Insolitus clamor? nova quæ tormenta tremendo

Dd 2

Incla-

Imber igneus, qui
 & illius concitandi ars
 traditur.

Quomodo acrior ma-
 teria fiat ad dura quæque
 pertumpenda.

Inclamant bombo, ructantque incendia vasta
 Urbibus excidium miseris latura supremum?
 Audio (cuncta patent Vati, cum Phœbus Apollo
 Mentem agit, & sacræ veniunt ad pleetra sorores)
 Alpibus extremis, Ligurumque è finibus orti
 Terrifici reboant ictus, queis tota remugit
 Ausonia, & pulsi colles, & litora plangunt.
 Regalem, augustam, portuque, & colle superbam:
 Atque palatinas tollentem ad sydera moles
 Urbem prospicio tetrus ardere favillis.
 Proh dolor! haud oculi spectare incendia tanta,
 Nec mens ferre potest illius flebile funus:
 Ausonias inter quæ formosissima fulget
 Gemma velut: nostrique nitet maris alter ocellus.
 Proh superi! ignivomæ quæ dira incendia naves
 Eruçant? quanti spatio ex ære retorti
 Ingenti sub mole globi dant horrida cursu
 Sibila fulmineo, dum scindunt ætra, sursum
 Impulsi: & quantam dum per declivia flexi
 Mox recidunt, ædes supra, supraque decorum
 Tempia intacta sacris, & religione parentum,
 In segmenta creant rupti, stragemque, necemque
 Civibus, & quantam tectis, murisque ruinam,
 Igne ferunt? latè circum ruit undique flamma:
 Et cuneus crebrò prorumpens sydera lambit.
 Nil tutum, vacat igne nihil: tenet omnia serpens
 Vulcanus: nitidis nunc flammis tota relucet,
 Totaque fumifero tegitur nunc obruta nimbo.
 Non tantam unquam tempestatem Vesbins atram
 Subiectos latè in campos effudit: & ignem
 Non tantum fundo in cælum jaculatus ab imo est.
 Fervidus Oromedon cum nitro, & sulphure, tollit
 Impatiens caput, & circum quatit undique montem.
 Et cum horrenda vomit hæc ille incendia, nulla
 Ars contrà tantis potis est obistere nimbis.
 Ignea vis artem superat, dextramque, animumque.
 Sic portentiferi Ligures novitate metalli
 Attoniti, & vasto oppressi torrente, quod olli
 Opponant: quæ tuta petant loca, quosve recessus,
 Ignorant: spes una fuga subducere tanto
 Excidio sese, montesque ascendere in altos.
 At vos tanta truces quæ nunc infania, gentes,
 Occupat? & Furiis, quæ tantum torquet Averni
 Mentem incredibilis rabies, præcepsque nocendi
 Ira, modum supra stimulis agitata malignis?

Genæ incendium ab
 incendiaria Gallorum
 et alie excitatum depin-
 gitur.

In Authores Vates in-
 vehitur.

Non

Non vos pulchra movent divum delubra? superbæ
 Non ædes tantæ flectunt, & marmora signis
 Egrediis insculpta: tholique, & perlita multo
 Auroque, argentoque, æquata palatia cœlo?
 Non & opes nitidæ, non picta aulæ Britannis?
 Non pietas hominum, matresque, & virgineus flos?
 Scilicet ut rabies saturetur, & ira nocendi
 Vindictæ studio, pereant quæcumque, neque ulli
 Parcat, permixta trahat cuncta una ruina.
 At agite, immites si tanta ferocia mentes
 Invasit, tantumque placent incendia, & ignes:
 Vertite flammivomas Afrorum ad litora puppes:
 Cæsaris inque Albam, Tripolimque, urbemque Tuneti,
 Tot secura annis Mauri prædonis asyla,
 Fulminibus petite, & vastis incendite flammis.
 Verum magnanimum si tangit gloria pectus:
 Imperii si tantus amor, properate sub Ortum:
 Inque Scytham immanem tantum exercete furorem.
 Non hæc in populos, nexu quos una sacro
 Religio jungit, fas intentare: futura
 Nulla quibus vobis laus est. Si talia Mauri,
 Si Numidæ crudi facerent, si barbarus oræ
 Threiciæ regnator: alit vel Caucasus horrens,
 Hircanæque suo quos tigres ubere lactant:
 Credo equidem (mites non toto è pectore sensus,
 Nec pietas animis tota excidit) illa fluentes
 Sponte sua vestro lacrymas ex ore cierent.
 Inque Arabem cuncti immittem, immitemque tyrannum
 Auroræ, incensi stimulis iretis acutis.
 At nunc vos ipsi facitis cum talia, nullus
 Inficiet rubor ora? premet nec pectora sensus.
 Sed quisnam inventi primus fabricator iniqui,
 Dicite? barbaricum quis morem induxit in oras
 Excultas populorum, & mitia pectora quondam
 In fera convertit, docuitque rigescere sensus?
 Quisquis enim fuit ille, hominum non sanguine cretus:
 Nec certè humano lac suxit ab ubere: duris
 Aut illum Rhodope sub rupibus, aut fera vastis
 Africa desertis genuit, & sanguine pastus
 Tigridis Odrysiæ, vel lacte Libystridis ursæ.
 Illum Tartarei Manes docuere, carinas
 Igniferas solido fabricare e robore quercus:
 E quibus immenso mortaria fusa metallo,
 Mole globos vasta jacerent ad sidera; Galli
 Authores vocitant portentiferas Carcassas.

Eosque hortatur, ut
 in Africanos prædones
 proras vertent, eosque,
 non Christianos petant.

Ingentis pyroboli for-
 ma, & fabrica traditur.

Ma-

Magna quibus moles, sed forma est instar olivi,
 Quæ sint larga licet mortaria, non tamen illa
 Tota implent: sed magna super pars eminet ora.
 Copia fulminei quapropter pulveris ingens
 Occulitur gremio tormenti, & sæta tremendis
 Massa bituminibus: mox cum focus emicat, igne
 Accenso, volat ardentis pila vasta per auras,
 Turbine flammæ tam magno, & murmure tanto,
 Ut credas, vasto subter jaculante Typhæo,
 Inarimen ima volitare à sede revulsam:
 Aut iterum mediis Vulcanum erumpere ab undis.
 Nec miseræ tantum Italiæ, Siculisque propinquis,
 Verum etiam toti minitari incendia mundo.
 Ast ubi descendens sese disruperit, ædes
 Non unas tantum, aut turrim, mirabile dictu!
 Totam sola potest momento diruere urbem.

Sed quibus excidia, atque incendia tanta parentur
 Dicamus. Quod me rapuit furor efferus? & quod
 Hactenus innocuæ properant succedere Musæ?
 Hæc Manes Stygii tam cruda, & barbara tradant:
 Hunc & Avernalem festinant scandere callem
 Eumenides, quibus ingenium, & malefana nocendi
 Mens est. Parthenias tam dira piacula Musas
 Commisisse nefas: non hæc infamia nostros
 Inficiet versus: siquidem nescire juvabit
 Per me venturos tam sæva inventa nepotes:
 Degeneres quibus, & duri præcordia fiant.

BEL-

BELLICORUM

LIBER OCTAVUS.

JAM quæ delectæ sit disciplina juventæ,
 Qui mores animi, qui cultus corporis, & quæ
 Militiæ sint jura, quibus parere susecat,
 Cominus aggredior. Cæptorum hanc tu quoq; partem.
 Aspice, CARDENIDE, duce te, Mavortia quando,
 Post humiles artes haurimus prælia, & altum
 Herois numeris Heliconæ, tubaque ciemus.
 Nam tibi tot regum, quorum alto à sanguine utramque
 Clara per Hesperiam diffunditur & tribus, & gens
 CARDENIA, insignis titulis, & fasce superbo,
 Egrediis palmis bellorum debita laurus.
 Et quoniam facilis vultu dignaris amico
 Carmina, Partheniæ texunt quæcumque Camœnæ;
 Gratia Parthenio pariter tua debita Vati.
 Quare age, majori mecum nunc bella cothurno
 Prosequere, & Martis campo bellare patenti.
 Utque soles, animos mihi suffice. Quæ nova rerum
 Offert se facies? atræ quæ signa cupressi
 Aspicio? lætas quis trîstat nuncius aures?
 Ah miser! ah! teneo, quid deferat illa: recessus
 Nempè in Sirenum, Boreæ torpentibus alis
 Leucopetræ devesceta venit de litore, noster
 Inter ubi patrios degebat CAROLUS hortos.
 Heu periit, nostræ decus immortale Camœnæ,
 Magnus CARDENIDES! Parcîs tantumne superbis
 Concessum? tantum crudelia Fata tulerunt?
 Immites Parcæ, non æqua & Fata: decori

Vates Mæcenatis sui
 fatum defici.

Non

Non ætas matura viri, non regia avorum
 Majestas, nivei mores, & amica benigni
 Vis animi, mens alta, omnesque exculta per artes,
 Evaluit sevis obfistere, quin data vitæ
 Protinus immani truncarent flamina dextra?
 Credo equidem, tantum nobis fortuna decorem
 Invidit: nec sæva diu tulit, auspice tanto,
 Per mare Parthenias, per terras ire Camœnas
 Securas palmæ, & plausus; vulgique favorem
 Instabilem, & variæ arbitrium contemnere sortis.
 Hei mihi! gnara mali mens hoc prævidit, ubi atra
 Tristitia immergi visa est: nec fallor, & ipsæ
 Præsensere suo divino numine Musæ,
 Dum tristes nemus accelerant penetrare repostum:
 Nec consueta queunt revocari ad carmina: amœnas
 Spreverunt sedes agrorum, atque otia læta:
 Et molles sprevere undas, & rupis opacæ
 Gratam umbram, Zephyrique leves sprevere susurros.
 Quis lusus ageret? quisnam cantaret, Apollo
 Cùm nitidos fusca crines ferrugine merfit?
 Quid facient posthac sine te? quo præside tutæ
 Per sacros Pimplæ lucos, per & hospita Tempe
 Errabunt, hilares vel ducent otia? tantùm
 Nunc flebunt tua fata: suis & cuncta replebunt
 Quæstibus umbrosi loca Pindi, & Phocidos arva:
 Litora & hæc blanda, & placidam Cholomelidos oram:
 Atque hæc singultus inter, gemitusque sonabunt:
 Ite procul calami, cytharæ procul ite loquaces,
 Atque tubæ, atque lyræ, nervique, & consona fila,
 Blandiloqui procul ite modi, procul ite sonoris
 Carmina cum numeris: unum, quod restat, agendum est;
 Scilicet in lacrymas, in fletus ire: querelis
 Et nemus, & colles pulsare, & litora; quando
 CARDENIDES Fato nobis ereptus acerbo est.
 Sed quid mæsta queror? si tu cœlestia victor
 Regna tenes, divisque agitas felicibus ævum:
 Nec te sollicitis vexant mortalia curis.
 Quare age, si nostræ bellacia carmina Musæ
 Auspiciis cœpere tuis, da grandia cœpta:
 Da tua jussa (nihil nam te non auspice quondam;
 Tentatum) Vati tandem complere cothurno
 Mantoo, & merita crines incingere lauro.
 Tuque adeo, tanti qui nunc mihi Principis instar,
 Author AQUINIADE, meditata in prælia læto
 Omine succedis, par mente, & viribus olli,

Cujus jam præfagus
 pueræ animus, & tristes
 fixerant Musæ.

Par

Par magnis animis, heroe ad cœpta præito.

Non tibi cura minor, quam quæ fuit ante, adhibenda,

Delectam, Proconsul, erit formare juventam:

Et quæ militiæ lex sit servanda, monere

Quam dociles figant animis, versentque tenaces.

Nam pubem res nulla magis conflictibus aptam,

Terribilemque hosti reddit, certamque triumphi,

Integra militiæ quàm disciplina: secundos

Una hæc eventus rerum parit: una superbo

Hæc nitidas potis est palmas de Thrace referre.

Nam quid Majores (non extra exempla petenda)

Tot validas contra gentes, populosque feroces

Armavit? fortes totque in certamina fecit?

Quid tantas magna populorum laude relatas

Promeruit palmas, quàm disciplina? severus

Quam Consul pubem docuit servare: neque unquam

Militis arbitrio permissa licentia castris.

Hæc par Gallorum numero, frænare superbas

Evaluit gentes: Pœnorum hæc una dolosos,

Queis tantum valere, astus evicit: & una

Hæc Germanorum se vastæ opponere moli,

Bellaces animas & debellare: remotos

Trans magnum Oceanum velis audacibus ausa

Quærere, Hyperboreo sepositos axe, Britannos:

Europæque simul, regnoque adjunxit: & una

Indomitos victrix toties submisit Iberos,

Continuitque jugo indociles, Numidasque feroces,

Fidentemque fugæ Parthum, Maurumque subegit,

Getulosque, Arabesque, atque effrænos Garamantas.

Lusit & hæc artes Græcorum, ipsamque phalangem,

Hæcenus invictam, Macedum perrupit: & omnem

Terrarum, victis domuit cum gentibus, Orbem.

Ergo cum tanti sit disciplina, Latino

Et tantum imperio potuit prodesse parando;

Illi idcirco magnam tu suscipe curam.

Semper & ut vigeat, conabere; castra juvenus,

Seu teneat, seu carpat iter, Brumave rigente,

Hibernis sedeat, sive arcibus excubet altis.

Nunquam dissimules, indulgens, crimina: nunquam

Gliscere permittas vitium: citus inque nocentes

Lege age, crimen ubi se prodidit, & patet author.

Sic pubes effræna licet, formidine pœnæ,

Atque metu rigidi Prætoris, jura severæ

Militiæ servabit, eritque ad jussa Magistri

Prompta animis, & prompta manu, fascesque subibit

Tom. I.

Ee

Im-

Quanta in juventute
instruenda adhibenda sit
cura.

Disciplinæ utilitas Ma-
jorum exemplo confir-
matur.

Rigidus disciplinæ cu-
stos sic Prætor, nec un-
quam gliscere vitium
permittat.

Impigra, nec sanctas ausit contemnere leges.

At deses contra si castigare juventam

Negligis, aut facilis veniam concedis; in omnes

Continuò serpit vitium: seseque remittit

Paulatim rigor: & fractis audacia castris,

Irrumpit tandem, regnatque licentia victrix.

At leges, & jura novæ tradenda juventæ,

Quæ leges militi dan-
dz.

Hæc sint: Relligio cunctis Romana colatur,

Antiquo Patrum ritu: veneranda Supremi

Majestas Genitoris erit, Natique, duobus

Quæque ex his, Sacræ, spirat per mutua, Flammæ.

Numen idem, mens una tribus, tribus una voluntas,

Vis una Omnipotens, ævumque in secla perenne.

Religio sanctè serve-
tur: Trinumque Numen
colant universi.

Dein veteri pariter Superi de more colantur

Quotquot summa tenent Divi fastigia Olympi.

Atque ipsa inprimis Virgo veneranda, Tonantem

Quæ cæli peperit, lucemque, & gaudia mundo.

Quin etiam, quæcumque dabit servanda Quirinus

Jura Pater, cuncti teneant: procul omnis abesto

Impius è castris miles: Pietate merendum est.

Nempe pios sancto sequitur Victoria vultu.

Illæ etenim cælo mortalibus ab Jove summo

Laurigeris volat in terras subvecta quadrigis;

Illius insigni nobis demissa favore.

At favor hic illis conceditur, alma frequenti,

Qui prece conciliant, & cultu Numina: quique

Perjuria è castris ar-
cenda capitali pœna, &
stupa item,

Sancta sacro ritu, & legis præcepta facessunt.

Idcirco è castris perjuria cuncta, nefasque

Arceto, rigidæ, Consul, formidine pœnæ.

Si Divos igitur quis verbo incescit iniquo,

Neve aris astat, sacra vel solemnia spernit,

Ille tibi, læsa pro majestate Deorum,

Morte luat merita pœnas: plectatur eadem

Qui stupro infami castrorum numina Divum

Irritat, quo castra stupro temerata relinquunt.

Unius ob noxam nonnumquam, Numine læso,

Cælus ab imbelli est ingens exercitus hoste.

Magistro obediât prom-
pti juvenes: nec jussi
causam petant.

His super, imperio miles parere Magistri

Condiscat: quæque ille dabit mandata, repentè

Audaci arripiat nisu, nullamque requirat

Præcepti causam: rapidis licet ignibus illum

Objiciat, certæque neci: licet inde futura

Nulla salus genti videatur, lucraque nulla.

Causam expendere
Prætoris est, militis verò
parere.

Nam Prætoris erit jussi perpendere causam,

Militis actutum dicto parere: futurum

Cui

Cui decus egregium, mandata expleſſe jubentis.
 Utque juberda duces animo verſare ſagaci,
 Cuncta gerendarum & momenta expendere rerum,
 Sæpius ante decet: ſic, ſint quæcumque, juventam
 In data pugnaci niſu deſcendere juſſa.

Et quod mente illi meditati, protinus ipſa
 Egregiis curet factis, dextraque valenti.
 Qui ducis imperio tenuet parere ſupremi,
 Cum gravis in medio res eſt, luat ille ſecuri,
 Quisquis erit, tanto meritis pro crimine pœnas,
 Si ſecus, expungi ſatis eſt, trudive ſub umbras,

At non ſupremo tantum parere Magiſtro
 Affueſcant prompti juvenes ad juſſa: ſed ipſos
 Addiſcant etiam faciles audite Tribunos,
 Et quæ Centurio, quæ dant præcepta Decani,
 Quæque Inſtructores, ſtudeant implere: neque unquam
 Mandata in medium revocet, quæcumque, juvenſus:

Illius quando conductæ eſt dextera, non mens.
 Namque ſuo haud poterit fungi dux munere; miles
 Perpendens ubi juſſa animo, inquirensque futurum
 Utile ſi certum populo, non debita præſtat
 Impiger obſequia; idcirco curate ſeveri,
 In tranſverſa ferat ſua ne ſententia pubem.
 Parendo juvenum ſtat diſciplina; ſecundo
 Qua ſola eventu devincimus ardua bella.

Re ſuper hac nobis præclara exempla dederunt
 Spartani, multa qui quamquam laude ſuperbi
 Bellorum, tamen una fuit, laus maxima gentis.
 Præſectis parere ſuis; humilesque Magiſtri
 Imperium, quodcumque ollis juſſiſſet, obire.
 Hic quoque Perſarum fertur mos aureus: atque hoc
 Tantum gentis honos, regnique potentia crevit.
 Idcirco ſummiſ Chryſantum Cyrus ad aſtra
 Laudibus evexit, magnoque ornavit honore.
 Nam ſimul ac litui ſignum fecere, rubentem
 Hoſtili è jugulo revocavit fervidus enſem,
 Nempè Duci, potiùs duxit parere jubenti,
 Quàm calidas ſaturare iras, palmamque referre.

Non tamen unus erit miles cogendus, ut alti
 Conſulis accipiat mandata, & fortibus auſis
 Expleat extemplò: ſed compellendus & ipſe
 Legatus, reliquique duces ad juſſa: ſeverus
 Dura licet dederit, licet ardua Conſul, obite
 Vos ea: militiæ ſic diſciplina fovetur:
 Egregii veniunt ſic victo ex hoſte triumphi.

Ee 2

Nam

Reliquis etiam Ducibus cunctis parant.

Nam parendo ſtat diſciplina, & victoria.

Hac in laudantur Spartani, & Perſæ.

Non milites tantum, ſed reliqui etiam Rectores Imperio Conſulis parere debent.

Nam vos miles ubi spectaverit ire volentes
In mandata Ducis, se non venisse pudebit.
Nec minus est patriæ damnum, cladesque futura,
Si miles renuat, quàm si parere Tribunus.

Atque hic in medio lubet illud ponere, arena
Quod Martis varia non raro occurrit: utrimque
Æqua lance juvat strictim pendere; summo
A duce nonnunquam positis discedere iussis,
Si fas legato: nova quando scilicet offert

An liceat interdum
legato à Consulis iussu
discedere, cum se nova
offert occasio.

Se rerum facies: ratio seu temporis urget
Altera mutati, præfensve occasio, vel Sors
Improvisa petit fieri contraria: tantam
Sit quamvis certò litem decernere multum:
Ingeniumque ducum varium: Mars mille repente
In vultus se convertit: ceu gurgite Proteus
Mutat in instabili momento mille figuras.

Si rigidus ingenio
Consul, non expedit.

Attamen hæc vobis dederim præcepta, secutus
Observata ducum varia, & monumenta priorum:
Ingenio durus si sit, rigidusque Magister,
Ut precibus flecti nequeat: ceu Manlius olim,
Posthumusque fuit; data iussa capessere præstat
Legatum, reliquosque duces: mutare neque ausiat
Quidquam: neve suum iussis prævertere sensum.
Quamquam aliud, variata vices, Fortuna reposcat:
Inque sinu stet certa novo victoria casu.

Nisi certa in manibus
Victoria.

Namque mali dabitur, quod tum committitur, olli.
Verùm laurigeris si se Victoria pennis
Inclinat tua signa super certissima: & una
Libertas patriæ ex illa, gentisque futura
Tota salus: faxis si secius omnis in omne
Perdita res ævum, & gens libera turpe subibit
Servitium: Patriæ pro libertate decorum
Devovisse animam cum sit, populique saluti
Consuluisse sua; si se res offerat, hostem
Irrue in adversum, & felicibus utere Fatis:
Jusserit ante tibi quamquam contraria Consul.
Nam rigidus licet ille neci te dedat, ob ausum
Egregium, gemina quo te donare corona
Debuerat: tamen æterna te laude sub astra
Gens servata feret, meritosque indicet honores.

Mitis at ingenio si sit Proconsul: & aurem
Dat precibus facilem, & rationem flexilis audit;
Fac, Legate, tibi quod sors oblata repente,
Quodque novi casus, & res data postulat: æquus
Laudabit Prætor factum: quod talibus ipse

Au-

Auspiciis, rerumque statu fecisset in illo.
 Haud equidem casus omnes, atque omnia rerum,
 Concessum momenta priùs vidisse Magistro:
 Præditus ingenio licet acri: atque acrior usu
 Factus, & in Martis multum fadarit arena.
 Perpetuò varium Mars, & Fortuna: sed illud
 Rectores tota semper vos mente cavete;
 Judici ne fors vestri sine more tenaces,
 In præceps vos vestra trahat sententia: casus
 Maturate priùs, rigidaque expendite lance:
 Atque semel, rursusque animo versate sagaci.
 Mox consulta sequi cautè, lentèque jubebo.

Non hic præteream nostro te carmine, Consul,
 Non te, Prætor, erit seu dux quicumque, supremo.
 Qui tibi pubi imperio præsit, belloque, monere:
 Legati nonnulla sinas, Equitumque Magistri
 Arbitrio peragenda: tibi prudentia multa,
 Multa sit & quorum varii experientia belli
 Explorata: petit ratio, petit alea Martis
 Sic semper varians, rerumque reciprocus æstus.
 Hinc tibi quidquid erit, quod mox evenerit, illud
 Omnia versanti Fortunæ Fata dederunt.
 Illa, velis, nolisve, tuis tenet ardua in armis
 Arbitrium: palmas quo det, quoque auferat uno.
 Ille & mortales inter stultissimus omnes,
 Fortunam qui posse suis conatibus audet,
 Vel retinere bonam, vel propulsare malignam.

Perge, tuns fuerit cùm doctus talia, tiro,
 Quod sequitur, mensis discat frugalibus uti:
 Et tolerare famem, & nunquam mollescere luxu.
 Quin etiam sufferre sitim consuescat: & amnem
 Nasadum potius, quam illuminis hauriat undam
 Vitigeni: quo sæpè ruit mens ebria præceps,
 Infanæ pecudi similis, similisque furenti.
 Largiùs idcirco non vini indulgeat haustu:
 Neve gulæ studeat miles, ventrique replendo.
 Ne nimium gravis, oppressusque à mole saginæ,
 Latior aut ventrem, & multa pinguedine obesus:
 Non armis, duris non sit conflictibus aptus.
 Nullus enim bello est illius corporis usus,
 Cuncta cui abdomen sunt inter guttur, & inguen.

Præterea frangunt animos potusque, cibusque
 Immodici: fractum sic Pœnum accepimus, & sic
 Persarum periit, Medumque potentia: luxu
 Res Macedum cecidit: nobisque accessit, & illa

At si micis, & flexibili
 Prætor, variandum,
 prout variaverit fortuna.

Quin etiam præstat, ut
 multa illorum arbitrio
 relinquuntur.

Parimoniam servent
 Milites, & vino modera-
 tæ quantur.

Frangunt enim ani-
 mos crapula, & ebrietas.

Luxu Pœni, Persæ, ac
 Macedones periit.

Et

Frugalitas verò Romanis imperium peperit.

Qua in virtute insignes præci Latini fuerunt.

Lex igitur sancta esto ab immodico potu iuvenes abstineant.

Vinum Veneri nutrimenta præbet, quâ nulla maior exercitui lues.

Et totus Latio terrarum subditus Orbis,
 Frugali virtute Patrum, partusque labore est.
 Hac & servatum virtute, & numine Divum,
 Romanum stetit Imperium, legesque subactis
 Annorum per mille dedit: quod gentis Eoræ
 Mox labi luxu paulatim cœpit: at illud
 In priscum hac etiam virtute erexit honorem
 Carolus; idcirco dictus cognomine Magnus.
 Quare olim mos ille fuit majoribus; omnis
 Militis ut nostri properantis in arma supellex
 Hæc tria sola forent, scyphus unus, & olla, veruque
 Unum, cœna quibus fieret parcissima: & illi
 Cespitem fas tantum textis discumbere mensis.
 Quin etiam galea rivos haurire fluentes,
 Atque in procinctu stantes consumere quadras,
 Assuevere duces ipsi, primique Tribuni,
 Et trabea insignis Consul, lauroque decorus.
 Quin immò primus Persarum regibus illa
 Lex fuit, & populis sanctè servata; subactam
 Ut saxo Cererem, subitoque ex igne calentem,
 Nonnisi frugali fociarent cardam mensa.
 Cardama quippe, ferunt, torporem expellere membris,
 Et vires animi, & frigentia corda fovere.
 In primis igitur Baccho indulgere iuventus
 Immodicè, abstineat iussu Prætoris: & illum
 Nonnisi cum sitiunt, vel cum jam classica clamant,
 Parcitis epotent: nimirum cordibus ardor
 Martius incaleat, crescantque in prælia vires.
 Nam si vina modum superent, crateribus amplis
 Hausta, gulæ studio, confestim sortia quæque
 Pectora, bellacesque animos, viresque remittunt:
 Quin & degeneres, mollesque epota per artus
 Insinuant Venerem: qua nulla nocentior unquam
 Invasit vel castra lues, vel sævior hostis.
 Lac Veneris vinum est, quo nutrimenta libido,
 Et molles capiunt ludi, luxusque, jocique
 Et ludos inter rixæ, cœcique tumultus.
 Quin & hebes mens inde venit, tardumque creatur
 Ingenium: perduntque suum vinosâ vigorem
 Pectora: nec trepidis sua constant robora membris.
 Idcirco, qui mente, duces, certamina Martis
 Consilio, & pubem regitis, vos ipse monebo
 (Credite Phœbus agit Vatem) indulgere Lyæo
 Solertes, juxta majorum exempla, cavete.
 Cernite Fabricios, Deciosque, acresque Catones:
 Quàm

Quàm consulta fuit mens illis sobria? quantum
 Ingenio valuerit? cibo, potuque remoto,
 Quàm fortes acie in media, invictique fuerunt?
 Hic ego non validum Theuti genus, & genus acre
 Laudarim Lechi, cùm tot convivia toto
 Concelebrant prolata die: centumque Lyxi
 Pocula Pannonici libant, totidemque Mosellæ.
 Qui Martem sequitur, laurique affectat honorem,
 Fonte sitim poto levet, & jejunia quadris:
 Atque assis tantùm, ceu mos Heroibus olim,
 Viscere nudato tauri, caprive bicornis
 Vescantur: subitas & dent cava tympana mensas.
 Consilio sic semper erunt, armisque parati
 In casus, quoscumque vocet Fortuna. Sed alter
 Jam subit è forti pellendus milite morbus;
 Nimirum Veneris nunquam saturanda libido.
 Nulla quidem vobis hæc defendenda, Magistri,
 Est castris, pubique magis, quamquam fera, pestis.
 Quippè lues hæc una potens prædura virorum
 Pectora, magnanimas confestim & frangere mentes.
 Hæc etenim enervat vires, roburque decori
 Corporis, in tenerumque animos emollit amorem.
 Quin etiam Heroum fortissima facta, secundis
 Incœpta auspiciis, & magnum perdere honorem
 Sortis, & insigni partos virtute triumphos,
 Atque immortales potis est corrumpere lauros,
 Namque imbelles licet, tenerumque & molle, voluptas:
 Ardua, dura, tamen castrorum septa, profundumque
 Exsuperat vallum: & victrix regina sine armis,
 In castris, victisque viris dominatur: in ipsa
 Mœnia quin etiam, validis instructa metallis,
 Ac solidis circum aggeribus præcincta, subintrat
 Illecebris subnixa suis: his illa superbos
 Arietat in muros: cuneata his dejicit armis
 Propugnacla, feroxque altas pervadit in arces.
 Quin imò malefana Venus, virofa voluptas,
 Ingenerat pallorem animis, atrumque timorem:
 Qui sæpè armatas cogunt dare terga phalanges,
 Atque ignominias, & turpia funera portant.
 Nec te decipiant Vatum commenta, vetustos
 Heroas qui sæpè canunt, Martemque ferocem
 Illecebris mulisse animum: Venerique, suoque
 Interdum curis bellorum, armisque repositis,
 Ingenio indulisse: ipsumque per ardua qui tot
 Alcidem, fera monstra manu victrice cecidit:

Hiccirò minimè lau-
 dandi Theutones, ac Po-
 loni.

Libido è castris omni-
 no abigenda.

Neque te capiunt de
 heroibus Poëtarum fa-
 bulæ, quando illi eisi
 sortes, Venere capiti pe-
 ricunt.

Qui-

Quique simul tantos magna virtute labores
 Perpeffus vario terrarum cardine, duros
 Complexu nonnunquam animos laxasse: sinuque
 Dejanira, tuo clavam posuisse tremendam:
 Qua quondam victor Lernæam fregerat Hydram:
 Et qua custodem Hesperidum, monstrumque Erimanthi
 Straverat insigni palma: parilique triumpho
 Vicerat Antæum cum Naupactæo Acheloo.

Nam sint vera licet; tamen hinc cognoscere fas est,
 Bellaci quantum virtuti noxia mollis

Sit Venus, & quanto vires languore remittant

Fœminæ illecebræ, tenerique Cupidinis arcus:

Et quàm sæpè acri demessam pollice laurum,

Atque unâ infiges deturpavere triumphos.

Aspice comprehensum Vulcani rete Gradivum,

Ludibrio patuisse Deum; multaque furentem

Alcidem rabie media flagrasse sub Oeta:

Mollibus atque dolis captum cecidisse superbum

Peliden; clarosque alios Heroas in armis,

Martia quos virtus, quos Sors evexerat alta

Altra super, Divisque pares effecerat ipsis,

Fraudibus Idaliis periisse: & amoribus alium

Amisisse decus, concessaque munera Sorte.

Molles expungendi,
 omnique exuti honore
 dimittendi.

Scorta igitur, Consul, tenerosque arcere cynædos,

Et quidquid turpes natum est accendere flammæ,

Viribus & cunctis, & lata enitere lege.

Qui miles contra sectatur turpia, signis

Turpiter expunctus, spoliisque exutus abito.,

Tuque vel in primis animos servare pudicos,

Proconsul, conare: tuo sic cætera turba

Exemplo, facilis virtutis ad ardua durum

Ipsæ vel in primis pu-
 dicitiam servet Consul

Corripiet, salubrosa licet sit semita, cursum:

Si faxis secus ipse, ruens per lubrica; frustra

Difficilem à molli virtutem milite posces.

Quam tu lege probas lata, pœnisque severus

Exigis, exemplo verum mollissimus illam

Deteriore simul damnas, legemque refigis.

Aspice, Scipiades, quanta virtute refulsit:

Nec tantum Hesperidum spoliis; palmisque superbus,

Quàm quod continuit captiva à virgine vultus.

Virgine, qua cunctas formosior inter Iberas

Nulla fuit, placido nec gratior ore puellas.

Quæ sola ingentes poterat succendere flammæ:

Et tenerum in sensum fortissima flectere corda.

Difce, pudicitiam sequitur comes altera, tiro

Qua

Qua tibi formandus, demissa modestia: linguam
 Quæ primùm, & vitæ cultum, moresque gubernat.
 Idcirco, Prætor, his legibus instrue pubem:
 Elati ut fastus, jactantiaque absit ab illa.
 Nam velut hæc tumidos animos pugnam ante ministrant,
 Sic timidos ipso mox in certamine reddunt.
 Non verbo audaci, sed factis Martis alumni
 Egregii, &que manu veniunt, non ore triumphi.
 Quin etiam caveant convicia spargere; rixæ
 Accendi quibus, & diri fœvere tumultus.
 Plus audire viro forti, quàm dicere præstat.
 Promptus & ad dextræ, non ad certamina linguæ
 Sit miles: bello veniet sic utilis, & sic
 Victrici poterit redimiri tempora fronde.
 Pax, amor, & socias foveat concordia gentes:
 Inque hostes vertant ipsos convicia, & iras.

Modestiam colant ju-
 venes, & linguæ tempe-
 rent.

At verò in primis Patrum capitale cavendum
 Consulto, ne quis juvenum nimis esset unquam
 In summos probrosa duces convicia jactet:
 Neve joco carpat scurrili, neve cachinno.
 Namque hinc seditio nonnumquam exorta, necesque
 Illatæ, & totis immissa licentia castris.
 Idcirco ut pestem evellas radicibus omnem,
 Supplicio plecti jubeas, quicumque supremos
 Carpere Rectores verbo temerarius ausit,
 Quo turbæ exciri poterunt; sic tuta manebit
 Majestas sacrata Ducis, sic vivida castris
 Disciplina. Duces pueri, ceu sacra colunt
 Numina: post divos illis honor alter habendus.

Capitali prænâ animad-
 vertendum in eos, qui
 in duces probra, convi-
 ciaque jaciunt.

Non tamen argutos aulim damnare severa
 Lege sales, lepidosque jocos: queis fallere pubes
 Otia longa queat, bellicque levare labores.
 Spartanos olim sic, permittente Lyncurgo,
 Consuevisse ferunt: quos omnis Græcia, & omnis
 Antiquo in Latio pubes Romana secuta est.
 Quin etiam ingenium, & doctæ facundia linguæ
 Accrescit, dum ex ore sales sparguntur acuti,
 Reddunturque vices dictorum, & mente feraci
 Jacta retorquentur dicta. Qui fera Martis
 Vexilla, & Sortis variantia fata sequuntur,
 Sint acres opus ingenio, & sermone potentes.
 At sine dente sales, & nulli noxia verba,
 Sint & amœna viris dicta missa: lepore
 Defessos relevent animos; non bile maligna
 Exercent, iris nec nutrimenta ministrent.

Non tamen arguti sa-
 les damnandi, Spartano-
 rum exemplo.

Tom. I.

F f

Quin

Quin & triumphos
lepidis ornare salibus
mos Romanorum fuit.

Quin & Romanis olim mos ille, triumphos
Ornare argutis salibus: verbisque jocosus
Victores sociare duces: qui fronte serena
Pacatisque animis mordacia dicta ferebant.
Sæpè duces etiam turbati militis iram
Placarunt verbo lepido: magnosque tumultus
Sedare animo præsentī, atque ore faceto.

Hinc & digressus, pubi qui cultus habendus
Qui corporis sit cultus.
Corporis, & quali deceat se incingere amictu,
Expedit. Veteres ibant in prælia tonsi:

Sed felis de more, pilis hinc, inde retortis,
Labra super, barbam, caussa terroris, alebant.
Nonnulli, velut Æthiopes, durique Agathyrsi,

Varii variarum gen-
tium.

Et qui Sarmatiæ coluere extrema Geloni,
Corpora pingebant gypso, minioque rubenti.
Verum cœruleo quondam sua membra colore
Tingebant glasto: summaque in pelle figuras
Barbarico horribiles sculpebant more Britanni.

Horridi apud Barbaros.

Ut nunc Ammericæ faciunt gens barbara, & Indi,
Ditia qui gemmis habitant tua litora, Ganges:
Quique colunt sparsas Eoa per æquora terras.
Gestabant nigros alii in certamina vultus:
Tartarei veluti Manes: nempè hostibus ipse
Terribilis foret aspectus: fractosque pavore
Illicet opprimerent armis victricibus. Afri
Idcirco pariter depicta pelle colubri
Induti, in pugnam, & magno clamore, ruebant.
At fulvis galeam exuviis fecisse luporum,
Volscosque, Rutulosque ferunt, Marfosque vetustos.
Horrida sed Scythiæ gens cultu, & barbara ritu,
Hostili ornabat sese cute: quadrupedumque,
Ceui phaleris, illa collumque, armosque tegebat.
Et quamquam Epirotæ equites, & sæva juvenus,
Illyrici qui regna tenent, & signa sequuntur
Othomanum, Hircanos gestent pro casside rictus,
Et sese Libyci præcingant pelle Leonis:
Attamen haud nostro tales è milite cultus
Exposcam: immanes habeat gens barbara mores,

Sic honestus Roma-
nis, & ab externo abhi-
neant.

Humanos Romana colat: nam protinus ille
E visu illatus vanescit terror: & hostis
Contemptus sequitur, viresque in prælia crescunt.
Non igitur tonsus, sed quem natura capillum
Cuique dedit, gestare grave, & depectere nulli,
Ast altam nutrire comam, atque aspergere nimbo
Pulveris Idalii, caveat quicumque Gradiui

Ca-

Castra tenet, palmamque cupit cum laude referre.
 Sed neque barbarico luxu, cultuque profano
 Ascitam capiti externo de vertice pompam
 Admoveat, niteatve suo non crine juvenus.
 Hic animos sensim emollit, Venerique ministrat
 Cultus opem, validis & viribus officit; acris
 Quo virtus paulatim, ardorque ad bella tepescat.
 Sit rigidus cultu bellator, ut acer in armis.
 Idcirco Patres veteri de more, senatus
 Consulto caveant, ne plebs ventura Quiritum
 Æmula barbaricos luxus, cultusque sequatur.
 Romanum quippe est alii imponere morem,
 Non verò accipere: & populis dat jura: neque unquam
 Roma petit: faxit qui fecius, ille parentum
 Degenerat ritu, & soboles aliena putanda est.

Atque hinc insignes vestes, auroque nitentes,
 Et tunicas jubeo manicatas, more vetusto
 Persarum, è castris removeri: quæque virile
 Nil referunt: potiusque animis muliebribus aptæ.
 Indumenta, sagum, tunicæque è vellere textæ,
 Sint tibi concessa: quibus non textilis ulla
 Viستا, nec ex imo dependens fimbria limbo.
 E panno fiant femoralia: longaque crurum
 Tegmina gossypio, vel lino intexta retorto.
 Quod si pelliceis sagulis vestire juventam,
 Et thorace levi corio, & feminalibus; ictus
 Hostiles contra placeat, non ipse teneri
 Hunc morem renuo: poterunt sic frigora ferre,
 Atque æstus tolerare: simulque è more parentum
 Pelliceis contra caligis, imbresque, lutumque,
 Atque nives munire. Sed intingenda colore,
 Quo vestis, sequitur: morem, Romane, Lycurgi
 Sectatus, fac puniceo fucetur: ut olim
 Ipsi etiam suevere Libys, priscique Latini:
 Queis vestis rufata fuit pugnantibus usu.
 Nam color hic fufum valet occultare cruorem:
 Atque virum color est: animosque ad vulnera reddit
 Assuetos tinctura: sagum, tunicamque colore,
 Qui cineri similes, nonnulli intingere malunt.
 Namque infecta tegit, maculasque, imitatus: abundat
 Plurima queis passim in castris ignava juvenus,
 Threicii pullas, niveas, mirabile dictu!
 Æthiopes; varias Samnites, & simul aureas:
 Virgatas verò Galli fecisse feruntur.

His super, incincta, & caligata ad munia semper

F f 2

Sit

Qualis concedendus
 tibi vestitus.

Qui sit vestium color,
 & quam fuerit varius,

Sit pubes: sit munda habitu, semperque niteſcat.
Cui contra immundæ tunicæ, laceræque dehifcunt,
Plectito: ſordefcunt animi, cùm ſordida veſtis.

Qualis ſummorum
Ducum habitus.

Sed nunc qui Ducibus, ſummo qui Conſule dignus

Sit cultus, Vati dicendum: pulſibus æra
Jam me rauca vocant: jam pectus & ægide Pallas
Muniit. Auratis tunicis veſtirier illos,
Textilibusque ſagis, gemmaque nitente coruſcis,
Ductile & argento, & multo fulgentibus auro:
Incingique ſimul fulvo velamine Serum:
Et clamyde exornari humeros, quam læta Tarenti
Purpureo tinxere ſuo conchylia ſucco,
Sive ſuo imbutam miſit Sidonius oſtro,
Haud equidem abnuerim: ſupremos quippè Magiſtros
Ornatus decet ille: Ducumque excella decoro
Majeſtas cultu ſeſe commendat: & illo
Conciliat vulgi obſequium, meritos & honores.
Nempè ipſum, teneo, fama, factisque per omnes
Terrarum fines, perque omnia ſecula notum,
Sic regem in medios ſolitum procedere campos,
Inque ſuas hoſtem Pellæum urgere Phalanges.
Bucephalo ſublimis (erit pulcherrimus omnes,
Rex velut, inter equos, pugnax, generoſus, & acer)
Fræna cui, & phaleræ gemmis, auroque nitebant:
Plurima & ex auro, argentoque, & vellere texta,
Tænia Seriadum latis pendebat ab armis.
Et cui acu Phrygia variatum, & nobile gemmis,
Impoſitum lato dorſo fulgebat ephippium,
Aurea quo pendens radiabat ſtapes utrimque,
Encauſto picta, & nitidis diſtincta lapillis.
Ipſe renidenti galea, cui plumeus, ingens
Conus erat, tunicisque nitens ſqualentibus auro:
Et multo thoraca gerens adamante coruſcum:
Totus & in gemmis præfulgens, totus in oſtro,
Ibat in adverſas acies, pugnamque ſerebat.
Ipſe & Romano magnus de ſanguine Conſul,
Robora qui primus Ponti, regemque ſuperbum,
Dux idem primùm, & miles ſuperavit: & egit
Egregium ex illo, Roma plaudente, triumphum;
Lucullus, veſte aurata, & fulgentibus armis,
Ceu nitidum flamma fulmen, tendebat in hoſtem:
Quæ quamquam noſtris laudari verſibus, ipſe
Vulgarem tamen ornatum Prætoris amabo.
Sit ſimplex thorax, nullis & penula gemmis
Præfulgens: medius quam nec tranſmiſſus ocellos

Alexandri, qui & quam
decorus habitus fuerit,
deſcribitur.

Ex

Ex auro globus adjungat, sed Serica tantum
 Tænia connectat nodo: sic simplice cultu
 Conciliare animos poterit, plebisque favorem.
 Nunquam majori dux majestate refulget,
 Quam cum demittit sese, similemque videri
 Affectat reliquis, & fastus odit inanes.
 Ceu Sol è mediis cum nubibus emicat, & cum
 E pluvia emergit victor, crassoque vapore.
 Atque hinc non auro, argentoque nitentia tela,
 Ditia nec multis laudarim cingula gemmis.
 Sit ferrum, ferrique acies mucrone corusca.
 Sint hastæ solidæ, longæque, & cuspis acuta.
 Sint calybe efficta è nitido, sintque ære polito,
 Fistulaque, sclopique, & glandiferæ catapultæ.
 Sit valida & nitri vis ignea: nobilis hoste
 His etenim victo victoria contigit: illa
 Cuncta sed hostili servantur præda furori.
 Præcipies igitur, meliora secutus, ut enses
 Sint semper nitidi, & tenuati cuspide acuta,
 Fulmineæque vacent nigra rubigine cannæ.
 Sit fæccus pulvis, sit fomes & aridus, illo
 Admoto, ut subitus, cum res petit, emicet ignis.
 At verò ut tetra purgent rubigine scoplos,
 Illiniant olea assidue, smyrioque lapillo
 Sæpè fricent: sic illa novo fulgore corusca
 Semper erunt; Martisque feris aptissima pugnæ.

Magna sed insequitur jam lex dicenda juventæ,
 Scilicet ut furto abstineat, turpique rapina.
 Et quàmvis, ut fama refert, mandante Lycùrgo,
 Sparta suis quondam permisit furta; feroci
 Prima rudimenta ut pubi, & tentamina belli
 Prima forent, stimuli que acres ad maxima rerum.
 Nam fures noctu vigilant, & frigora, & imbres
 Est opus assidue durent; æstusque nocentes
 Sole ferant medio, & multo sudore madescant.
 Nunc cauti insidias ponant, atque invia lustrent:
 Explorentque viarum aditus, saltusque fugaci
 Transmittant cursu, & nudo pede flumina tranent:
 Atque fami, & duro consuecant membra labori.
 Sic & per similes casus, similemque per artem,
 Paulatim docti veniunt ad munera belli.
 Theutones hunc etiam morem, Francique secuti,
 Eque impacati venientes tergore Iberi.
 Quem tamen haud equidem præsci tenere Latini:
 Inviictam nec, Roma, tuam decet ille juventam,

Vulgaris tamen lau-
 dandus, conciliat enim
 vulgi animos.

Arma sunt nitida, &
 polita.

Furto abstineant ju-
 venes: etsi Spartani per-
 miserint, atque gentes.

Neve

Plectendi quialiquid
ex fociorum agro sub-
ripuerint.

Abstinendum tamen à
rigidis pœnis, per mitia,
& blanda facilius cura-
tur.

Hostiles tamen agros
prædari permittimus sed
quibus à Prætoris jussu
est,

Neve Patrum mores: quorum virtute paratum,
Tot stetit imperium seclis, stabitque per ævum.
Jure igitur scripto, Proconsul, præcipe, ne quis
Seu clam, sive palam quidquam furetur ab agro,
Urbe vel è socia: nullique injurius unquam
Vim propter furtum violentis inferat armis.
Quisquis erit, qui jus contra temerarius ausit,
Plectatur pœna, sed qua? dicamus: ab agro
Si socio leve subripuit, citò reddere raptum,
Aut par præcipies: virgisque è more vetusto
Vapulet ab liétore tot ictibus, ipsa reposcit
Quot furti moles: verùm si plurima rapta
Res fuerit, sociisque illata injuria, pœna
Plecte gravi, rigidus nonnunquam Consul, ab horto
Sublegit quia miles olus, vel vite racemum
Decerpsit, dextram præcidi jussit; ut omnes
Tam rigido moniti documento furta caverent.
Et licet interdum expédiant exempla severa;
Ut lapsi mores, & multa licentia castris,
Ex vitio, vel desidia Prætoris oborta,
Protinus expellatur: obest mora rebus in istis.
Inque dies sensim crescit gravis alea, tandem
Non ordo poterit, non disciplina teneri.
Non crudum tamen ingenium, non ferrea jura
Landarim semper: sensus Natura benignos
Est homini largita: virorum & pectora flectent
Blanditiæ potius, quam dura, & tristia jussa.
Plus, Consul, leni verbo, quàm fascibus ipsis
Extorquere potes: tamen est tibi semper habenda
Temporis oblatis ratio, ingenique virorum.
Quandoquidem nunc verba malum blandissima possunt
Propulsare: gravi nunc pœna, & fascibus uti
Expedi: hunc blandi monitus Prætoris, at illum
Terrificæ cohibere minæ, liétorque valebunt.
Idcirco facies medica ceu nobil's arte
Olim Amythaonius fertur fecisse Melampus.
Caustica nunc adhibet, durumque ad vulnera ferrum,
Morbus ubi validus furit, immissumque venenum
Pestiferum latè in venas, visque effera fervet.
Nunc contracta lues fuerit cum mitior, illam
Blanda per unguenta, & per mollia balsama curat.
At non hostiles latè prædarier agros,
Atque armenta rapi simul, & frumenta vetabo.
Attamen illi abeant prædatum rura, supremo
Ab Duce qui lecti: nimirum ut castra paratu

An-

Annonæ omnigeno, & proventu vitis abundant.
 At gravis hostiles preffet penuria campos.
 Plurimus & gentes timor occupet: omnia crebris
 Dum fata frænigeræ vastant excursibus alæ.
 Nam non ingenio prædæ, vel amore rapinæ,
 Sanguinis aut sitiens, prorumpat miles, & igni,
 Atque ferox ferro corrumpat cuncta: nefandum
 Ut prædas abigas, & vastes omnia flammis,
 Bella movere: Scythæ veluti, gens æstera, Ponti
 Quæ deserta tenet, Tanaimque epotat aquosum.
 Idcirco injussus si quis perripit in agrum
 Hostilem, furti damnatum crimine plecte.
 Et licet interdum prædæ infaturata libido
 Audentem faciat quæcumque pericula pubem:
 At virtutis amor, meritæque in sæcula laudis,
 Unus sit nostræ stimulus, dos una juventæ.
 Nam fortes facit hic animos, & pectus ahenum.
 At qui dives erit gemmarum, & fulserit auro,
 Possessas ne perdat opes, non ibit in hostem
 Promptus, habens animum superare pericula certum.
 Verùm Martis ubi, gravis ingruit alea, retro
 Vertet terga: timens auro citò subtrahet & se.
 Dis uti, qui Divum quoniam ditissimus, omnes
 Sic etiam divos inter timidissimus ille est.
 At quem pauperies, & dura in rebus egestas
 Armât, & in pugnam nihil est, quod tardet euntem,
 Ille audax, animosus init certamen, & ille
 Securus referet prostrato ex hoste triumphum.
 Non magis egregii factis, palmisque superbi,
 Nec fortes magis, invictique fuere Quirites,
 Quàm cum pauperie miscabant prælia tuti.
 Nec plus Roma potens visa est, Orbique timenda,
 Quàm cum non auro, sed ferro armata refulsit.
 Has ubi jam tiro leges edoctus, in illam
 Intendat virtutem animos, mentemque colendam,
 Maxima quæ virtus, socialis & unica vitæ.
 Hæc & amicitia est, qua non præstantius ullum,
 Utile neve magis, Dii concessere benigni,
 Dona licet nobis largiti plurima: solum
 Vincit amicitia munus, quæcumque dederunt.
 Quandoquidem hoc uno munimine tota beatæ
 Fulcitur vitæ ratio, ceu cardine nixa.
 Nam quisquis cupit in terris, ubi mille pericla,
 Ærumnæ, & morbi mille, & variabile Fatum,
 Tranquillam facili cursu traducere vitam,

In eos animadverten-
 dum, qui injussa Ducis
 prædæ iuverint.

Roma ferro, non auro,
 fortis, ac potens fuit.

Perquam utilis amici-
 tia, & ab amico quot sunt
 vitæ comoda.

Ille

Ille sibi fidum, comemque exquirat amicum:
 Aurei cui mores, cui mens sit candida, mite
 Ingenium, prudens animus, præcordia nullos
 Neſtere nata dolos, nullique obnoxia fraudi:
 Et sit temperie similis, genioque, animoque,
 Conditione simul vitæ, sit moribus jisdem.
 Sic sanctum ambobus semper, firmumque manebit
 Fædus: erit semper sic & mens una duobus.
 Ille tibi vitæ custos erit: ille futurus,
 Si doleas, curas qui conſoletur amaras:
 Si plores, vultu lacrymas qui tergeat: & qui
 Subleuet, oppressus multo si fasce labores.
 Quique tibi in dubio versanti, protinus acri
 Conſilio occurrat, brevibusque educat iniquis.
 Cumque gravis duro superimminet alea ab hoste,
 Illicet auxilium qui deferat, atque pericli
 In partem veniat: redeas si victor arena,
 Qui tibi gratetur palmam, exornetque triumphum;
 Lætitiâ & læto cumulet: ò si mihi talem
 Quis bonus è cœlo demittat divus amicum!

Hæc igitur cùm sic habeant, vi nitere summa
 Omnem, dux, operam, simul omnem impendere curam,
 Ut sancta in mediis vigeat concordia castris.
 Sit socialis amor, sit pubes mutuus inter
 Nexus amicitiae, quo latis agmina campis
 Pulchrius effulgent instructa, hostique tremenda.
 Hoc & tuta magis munimine castra, profundo
 Quàm circum vallo præcineta, atque aggere longo,
 Hoc arces nexu, sunt hoc firmissima vinclo
 Mœnia, prævalido quamvis de marmore surgant,
 Et prætenturis munita, & milite multo.
 Hoc est ipsa simul pubes fortissima nexu.
 Nam conjuncta magis quò pectora, eò magis horrida
 Acrius unanimi, & sociali prælia dextra
 Miscebunt, contra luctantem, & tutius hostem
 Proſternent, unà obnixi, palmamque mercent.
 Non secus ac gemini, si junctis fluctibus amnes
 Descendant, socioque tumescant agmine aquarum:
 Non agger, sepesque valent, objectaque contra
 Saxa, trabesque altæ, venientem avertere vim vi.
 Sed sepes, scopulosque trahunt divulsa: refuſis
 Perrumpunt & cuncta vadis, cuncta undique perdunt.
 Præterea quamquam sociis concordia vinculis
 Omnem opus adnectat gentem, licet ipse paratus:
 Diverſis fuerit terrarum exercitus oris:

Quæ.

Quæque tamen legio bellantum, quique manipulus
 Præcipuos servet nexus, & federa: cunctis
 Unus amor, lex una, fit & mos unus, & idem
 Sit genius, victus ratio sitque omnibus una.
 In medium collecta ferant: servantque fideles,
 Est quibus à Prætorè datum: mox venit ubi usus
 Illorum, nullo cunctis discrimine curent
 Per capita æquali partiri lance decani.

Quin etiam totam, dux, per tentoria gentem
 Distribues denos per singula: Præstes & illis
 Unus erit, qui lege data moderabitur omnes.
 Hos inter nexus vigeat strictissimus; inter
 Ut sic centurias omnes, omnesque cohortes,
 Atque inter totam regnet concordia pubem.

At quoniam res nulla magis socialia solvit
 Vincula, quàm ludi: pariunt & jurgia, rixasque
 Atque odia, atque iras: nonnunquam & funera portant;
 Idcirco tota ludos depelle juvenia.

Sic etiam mala furta, & sic perjuria castris
 Defendes: quæ damna unis nascuntur ab illis.

Sic socialis amor, nexusque fovebitur: omnes
 Non tamen hic ludos ausim damnare, severa

Lege, nimis rigidus: ne fors pejora sequantur:

Nimirum deses labatur in otia pubes.

Quæ molles faciunt animos, Venerique ministrant
 Nutrimenta: malum removendum nequius illo.

Non igitur publi lusus permittere honestos,
 Proconsul, renuo: reliqui, velut alea, tali
 Arcentur: non fraude vacant, rixisque cruentis.

Et decoctorem faciunt, divisque nefastum

Qui sine more illis, claudus ceu sutor inhæret,

Vel genii vitio, impulsusve cupidine lucri:

Seu spe lætatus redimendi perdita; lusit

Quæ mala spes multos, & mercede exuit omni.

Hos igitur permitte, quibus longa otia fallant

In castris juvenes: latronum prælia primò

Ludere fas: lusus nam bellatoribus iste

Convenit: ipsa etiam sic acres otia pugnae

Semper erunt: facientque animos, Martemque fovebunt.

Bis senis etiam sit honestum ludere scrupis:

Nam speciem levioris habet certaminis: aptus

Et rudibus magis est: pariterque pilaris honestus

Malleus, & trudes: quibus & motamus inertes

Corpora, uti crudum vitalis decoquat humorem

Ignis, & accrescant vires: pariterque licebit

Tom. I.

Gg

Lu-

Quæ servanda inter
 singulas legiones, & co-
 hortis.

Ludi à castris remo-
 vendi, præter honestos.

Ludere par, impar, digitisque micare: duobus
Verùm his abstineant, humiles sunt quippe, Magistri:
Quos graviora decet sectari, & seria semper.

Sed nobis ultra non fas est ludere: Mavors
Jam lustrat, pugnæque simul sese apparat acri:
Arma igitur, positis, capiamus Martia, ludis.

BEL-

BELLICORUM

LIBER NONUS.

SED pubem bello instructam, canisq; nitentem
Fulmineis, jam rauca tonans Mars provocat: & jam
Tempus, ut hybernis maturo Vere relictis,

Cogant signa duces, inque arva patentia mittant:
Et conferre manus, pugnamque ciere parati.

Quare age, Romani lux formosissima regni,
Et columen, nostrique jubar memorabile secli,
Huc ades, & mecum patriis insignis in armis,
Descende optatum, Juvenis generose, sub æquor.

Ditis ubi carpenda manet seges aurea palmæ.

Et dum Bellonæ ex adyris, dum Martis ab æde

Te docet arcana Vates horrentia bella:

Suffice tu contra vires ad tanta canendum:

Heroaque tua carmen fac indole dignum.

At tu, Pontificis qui summi Nuncius isti
Concilium in magnum: dio quo numine Patres

Afflati, voto Regem concorde crearunt

AUSTRIADEN: sacro dudum qui carmine dictus

Romuleus fuerat jam Rex, Cæsarque futurus.

Tuque illum primus, læta inter murmura Patrum,

Voce salutasti: regnique insigne Latini,

Et quæ Threicias inferret victor in oras,

Atque Asiam in magnam, Fidei vexilla dedisti;

Huc adsis (1) CANTELME: tuoque ad Carmina Vati

Ad Romanum Regem
Apostrophe.

Et ad Cantelmum Pon-
tificis Legatum.

Gg 2

(Can-

(1) Jacobus Cantelmus S. R. E. Cardinalis Archiep. Neap.

(Cantantem quem sæpè soles audire benignus)
 O precor, ò facilis quoque vires suffice: & auras
 Pierias bonus auspiciis melioribus, affla.
 Christiadam ut cunctas sacra in certamina gentes
 Instruat; inque Scythæ socialia conciat arma.
 Consilio ut quondam, dictisque potentibus, acres
 Lechiadis animos fecisti in prælia; pulchræ
 Ut tibi tot palmæ referantur, & alma trophæa.
 Ergo age, Mæonios submitte in pectora sensus:
 Quando etiam Latio præfulges clarus in ostro:
 Et factis simul egregiis, & mente capaci,
 Spes alis ingentes Orbis, Sanctique Senatus.

Tuque aded magnam Vati mentemque, animumque

Lojolam parentem in-
 vocat.

LOIOLA, inspira, dius Pater: inque repositum
 Castalidum penetrare nemus, Cyrrhæque recessus:
 Et sine Parnassi niveo per culmina ferri
 Subvectum curru, fontesque haurire beatos
 Pieridum, ut sacro repletus Numine, possit
 Belligeras animare tubas, & Martia bella
 Dicere, pulsa quibus sacri fastigia Pindi
 Bella sonent, totusque Helicon clamore resultet:
 Horrida & imbelles accendant prælia Musæ.
 Forsitan heroam si myrto adnectere laurum
 Arbitrio populi liceat, plausuque theatri,
 Tum te, Dive canam: toto tunc ore sonandum:
 Et tua Mantoa clarissima gesta per Orbem
 Conabor proferre tuba: te Seres, & Indi,
 Te simul Ammerici, & gemino gens si qua sub axe;
 Restat adhuc ignota, sacris te Numen in aris
 Imponet venerata: tuos cantabit honores;

Duo illi marmora do-
 naria templo figit.

Et supplex tibi vota feret, precibusque vocabit.
 Interea juvat instructo duo marmora templo
 Figere, primitias belli tibi, dive, futura,
 Hinc, atque hinc: medio fulgens spirabis in auro
 Ipse laborato, radiisque incinctus, & ostro:
 Qualis in astrigero confidis victor Olympo:
 Sub pedibusque undas, & terras arduus omnes
 Despectas: Parioque insculpam talia saxo:
 Et primum keva quod Fani in parte locabo,
 Vulnere te glandis fractum, thalamoque jacentem
 Incidam, & palmas Divorum, & facta legentem.
 Adjiciam summo visum de culmine cælum
 Expandi, nitidisque chorum descendere pennis
 Aligerum: quos inter erat dux primus Olympi,
 Claudere cui terris cælum, & referare potestas.

In his Divi gesta non
 ineleganter inscribit.

II-

Illum syderio depingam rore medentem
 Saucia crura: novos & dio flamine sensus
 Infundentem animis: dubia sub luce colorum
 Præruptos faciam montes, & vertice templum
 Virginis, inque genu te pronum, arasque tenentem,
 Et galeam, scutumque Deæ, gladiumque sacrantem:
 Spes & fortunæ ingentes, titulosque superbos.
 Non procul incurva sub rupe insculptus in antro
 Squalenti barba, vilique indutus amictu,
 Atque fame, & nimio stabis vexatus ab æstu,
 Frigoreque, & rigidis discissus terga flagellis.
 Dura rudimenta, at sacri felicia belli
 Principia: hinc lauri centum, palmæque relatæ:
 Hinc illa egregii fluxit seges ampla triumphî.
 Marmore quæ signis dextro spirantibus addam:
 Hic te delectos cogentem ad signa maniplos,
 Militiæque novæ leges, & prima locantem
 Fundamenta; sacer terris uti cresceret ordo,
 Excidium extremum vitiis laturus, & Orco;
 Verùm pacato Saturnia sæcula Mundo.
 Illustres sculpam Heroas te patre creatos:
 Saberiden, cladem Stygiùm, Ditiq̃ue tremendum
 Borgiaden: geminos hunc juxta plurimus arte
 Appingam Juvenes, quos lilia cana coronant.
 Quos & olorinis tranantes aëra pennis,
 Puraque membra, nivis ritu canentia, pingam.
 Ponè sequens rutilo fulgens Antonius ostro,
 Ibit ovans! focium cui se Mavortius addet
 Marcellus: patria missus Sirenis ab ora
 Trans magnum Oceanum, primique cubilia Solis,
 Seras ad extremos, & Japonis ultima regna.
 Ibit & ille, suo qui te cognomine reddet,
 Agmine laurigero heroum stipatus evantum.
 Et tu, quem comitem mox sunt habitura Deorum
 Concilia, immixtus tantis heroibus ibis,
 Carole, teque chorus lauro comitabitur omnis.
 Ibitis, & terno conjuncti sædere, vos ò,
 Primitias Latio Patri quos mittit Japon.
 Atque alii: parvo si fas concludere saxo
 Tot magnas Heroum animas, qui vulnera passi
 Pro re Romana, signis meruere beatis
 Adscribi: & sacri quotquot docuere Magistri
 Romuleos gentes ritus, legesque ferorum.
 Non tamen insignes saxo superaddere palmas
 Præteream: magnarum & tot miracula rerum.

Et magnos etiam he-
 roas ab illo progenitas.

Hic

Hic miris elementa modis parere: fugatis
 Æquora nimirum pacari, atque æra nimbis:
 Stare amnes: trepidare sinum telluris: & ignem
 Nunc pronum obsequio flammaram, & luce corusca:
 Impete nunc presso, in rores abiisse tepentes:
 Atque gelu, frigusque suum domuisse rigorem:
 Devictæque acies morborum, & pestiferam vim.
 His addam è tumulis educta cadavera, mortemque
 Horribilem, indomitam, formidandamque subactam.
 Illic Eumenides discisso crine jacentes,
 Atque triumphatum Stygia cum gente tyrannum,
 Tetrum, indignantem, flammæque ex ore vomentem:
 Attonitumque vadis stantem Phlegetonta reflexis,
 Insculpam: geminoque hæc scribam carmina saxo:

Et nobilem Epigrapham.

De Mundo, & Luxu, victoque Acheronte trophæa
 Partheniæ hæc Patri Magno posuere Camœnæ.

Hæc tibi nunc templo figam donaria: campum
 Tu jam miles adi, mecumque accende canoro
 Ære animos, ducibusque præi bellator in arma.
 Jam fera bella sonant Capitolia, jamque bifrontis
 Fana dei referantur: & alto à vertice totis
 Montibus assurgunt Alpes clamore secundo,
 Tyrrhenæque fremunt sulcatæ classibus undæ.
 Responsant longè cava litora, & arma reclamant
 Pulsati colles, & totus detonat æther.

Cogendæ quando sint
 acies ad bellum.

Lucida cum Taurus surgens bellator Olympi,
 Cornua verticibus terris ostendit ab altis,
 Cogat ab hybernis acies Proconsul in unum;
 Inque locum, dictamque diem, lustrarier omnes
 Jussit ubi peditum turmas, equitumque Senatus.
 Atque hic imprimis iterans, iteransque monebo:
 Vos animo memores, res est non parva, tenete:
 Tempestate nova primi procedere in armis
 Festinate, duces, hostemque ad cœpta præite.
 Tempestivus erit campi quicumque Magister
 Possessor, hic victor erit: qui serus, abibit
 Re sæpè infecta: positisque inglorius armis.
 Commoda præterea primus majora referre
 E vacuis potis est agris, melioraque castris
 Designare loca, & validas submittere turres,
 Auxilium prius obsessis, quàm deferat hostis.
 Quin etiam primis jacitur qui terror ab armis,
 Ocyus irrepit, timidosque præoccupet: illos
 Hinc segnes facit, atque ad Martia munia tardat.
 Quapropter damnate moras, quicumque, subactis

Tempestivè, nimirum
 primo vere, quod ad pal-
 mam obrinendam pluri-
 mum confert.

Hosti-

Hostibus, egregium lauri affectatis honorem.

Sed qui lustrando melior locus: urbs tibi magna,
Et munita, frequens, rivoque imposita fluenti,
Designanda: cavis sic ferri annona carinis,
Et poterunt facile arma simul, bellicque paratus,
Atque ipsæ juvenum vectari classe cohortes.
Sitque aditu facilis, quò se collecta juvenus
Non multis valeat castris deducere, & illam
Læti intercurrent colles, campique patentes;
Qui loca sufficiant metando commoda: quique
Sint Cerere, & Baccho dites, & pingua equorum
Pascua progignant: nec longè frondeat alta,
Plurima, materiem metanti, sylva datura.
Temperie sit & illa poli, terræque salubris.
Insuper extremo non longè à limite surgat
Imperii, præcox ut sit pervadere in agros
Hostiles, cursuque brevi tua castra ferantur.
Attamen haud regni sedeat pro sinibus; acer
Ne tibi insultet crebris excursibus hostis.

Qui locus ad lustrationem accommodus.

Ut properè hyberna veniunt statione cohortes,
Castra locent urbem juxta, rivosque fluentes:
Aut sparsas habitent villas, vicinaque rura.
Atque hic te, dux, admoneo, ne mœnia pubem
Intus adire sinas, urbemque errare per omnem.
Militiæ in media leges ne fortè severæ
Urbe labent, luxuque animi civile tepescant:
Aut ne ferveſcant rixæ cum civibus ortæ,
Cum merces venit, vel cum deducitur hospes.
Militis ingenium violentum semper, & audax.
Nonnullos tamen ire feras, qui à civibus, ære
Cuncta sibi, fociisque petant alimenta, soluto.

Copiæ extra urbem metandæ, nec ulli liceat muros ingredi, & cur?

Præterea, quamquam longo discrimine distet
Hostis, ut excursus non sit metuendus, aperta
Attamen haud miles statione insidat: acutum
Singula quæque dato vallum pro tempore castra
Accipiant, portamque vigil custodia servet:
Atque unà armatæ stent intervalla per æqua
Excubiæ: procul omnis erit socordia castris.

Castrorum custodia semper habenda.

Sed postquam cunctæ, legiones mœnia propter
Confedere, dies lustrando & dicta refulsit:
Spumanti subveſtus equo, tum Consul in alto
Insistat tumulo sublimis: & ære comanti,
Purpureaque nitens zona, gemmisque coruscis,
Insignisque armis, & maiestate decora,
Fulgeat heroes inter spectabilis omnes.

Qui fac lustratio.

Qui

Solertes laudandi.

Increpandi segnes, vel
expungendi.Exin Concilium de iis
habendum.

Qui mox subiecti spatiosa per æquora campi,
 Quæque suis legio distincta cohortibus, arma,
 Signaque certa gerens, procedat ut ordine, virga
 Præcipiat: simul ipse alto de vertice spectans,
 Interea numeros bellantum, & singula lustret
 Agmina, signa, duces, cunctorum & nomina discat.
 Magnanimos & lustret equos, & robora noscat:
 Singula & arma, graves scelpos, hastilia, & enses.
 Quos alacri gressu, nitidisque incendere telis,
 Atque iuga, & versus servantes conspicit, illos
 Egrediis ornet dictis, & munere donet.
 At si qui segnes ibunt, atque agminis æquas
 Non servant leges, nec fulgent ære polito,
 Increpet: interdum si quem conspexerit arma
 Non benè tractantem, versuque errare soluto,
 Expungi jubeat signis, vilesque reponi
 Calones inter: rigido sic cætera pubes
 Induet exemplo solers, & honestior arma.

Ut jam belligeras lustravit ab aggere turmas,
 Censuit & numeros, & robora magnanimus dux,
 Se sua confestim in prætoria reddat: & omni
 Concilium indicat præconis voce Senatu,
 Ventura mox luce, viæ de rebus habendum.
 Ergo ubi jam roseo præfulsit crastinus ortu
 Titan, atque duces reliqui venire vocati
 Concilium in magnum, solio tum Consul eburno
 Confidas, vultu facilis, facundus & ore.
 At reliqui circum teneant subsellia Patres.
 Inde via super, & qua sit ratione tenenda,
 Discessuque roga, quæ sit sententia cuique:
 Quæ primæ properent turnæ, quæ deinde sequantur.
 Quæ media incedant acie: solertia quæque,
 Inter ut hostiles gradiens exercitus oras,
 Tutus eat, tutoque illi frumenta serantur.
 Ut quæ visa sibi, Rectores verba dedere
 Re super in medio posita, tum callidus ipse
 Singula sub tacito perpendens pectore tecum,
 Quæ potior multis sedit sententia menti,
 Amplectenda tibi: sic omnes cautior ibis
 In casus, quoscumque ferat Fortuna: sequentur
 Nam mox bellorum si prospera, laude decora
 Cum ducibus simul ipse tuis ornabere: contra
 Si forsan rerum venient adversa, vacabis
 Crimine, & ipsa tibi dabitur prudentia laudi.
 Arbitrio res nulla tuo tractetur: & uni

Ne

Ne tibi confidas : nam prudentissimus ille est,
 Qui delectorum sequitur consulta virorum,
 Non quæ visæ sibi. Ducibus tentoria missis,
 Castra diem posita qua sint ratione movenda,
 Indicas toti præconis voce juventæ.

At prius, hostiles armis quàm rumpimus agros,
 Est opus, ut vires, & robora cuncta Magister,
 Quæ sua perpendat, memorique in mente reponat:
 Et juvenum, quæ certa Scythæ sit copia, discat.
 Per quæ procedens loca moverit, aut quibus ille
 Sedibus infidat: vel si qua valle latentes
 Struxerit insidias, vel lucos inter opacos.

Et quæ suæ, quæ ho-
 stium sint vires.

Id verò, ut certò teneat, sincerus in hostes
 Explorator eat quamplurimus: omnia cautus
 Qui loca rimetur, latebras speculetur & omnes:
 Quæque acies, quæ signa, quibus vel subdola sylvis
 Occulentur, agant & quos in bella paratus.
 Qui populos inter rumor, quæ fama seratur
 Crebrior, & trepidi quæ sit sententia vulgi,
 Centum oculis vigil accipiat, centum auribus: & quæ
 Explorata duci referat fidissimus: ille
 Concilio accito, in medium pensanda reponet.
 Quin etiam, varii quæ vestigata tulere
 Exploratores missi, conferre juvabit.

Idque per explorato-
 res sedulò indagandum.

Observata magis quæ consentire videntur,
 Certa magis ducenda Duci, cunctoque senatu;
 Illa & consilio pariter potiore tenenda.
 Verum quippe, refert quod plurimus author ad aures.
 Præterea fidos inimica è gente ministros,
 Conductos auri magna mercede supremus
 Dux habeat, qui cuncta sibi secreta recludant.
 Quæ sint consilia, & fraudes Ductoris opertæ
 Adversis retlegant, scytalis transcripta Lacænis.
 Quæ non posterior solertia habenda: secundi
 Sæpè hinc successus cepere exordia: multo
 Et sine conatu, sine sanguine, palma sagaci
 Est ducis ingenio parta, & spolia ampla relata:

Verùm quanta sibi commissæ robora gentis,
 Explorare, duci labor est non multus, in albo
 Si primum numerus legionum, & nomina signet
 Cuncta ducum, & junctæ quot sunt legionibus alæ:
 Quot simul & legio bellantum, quæque cohortes
 Complectatur: equùm turmas quot & ala sonantum:
 Et quot quæque cohors peditum, quot turma equitantum
 Corpora habet: sic notus erit numerusque, ducesque

Qui virium recensan-
 darum modus describi-
 tur.

Tom. I.

H h

Pu.

Pugnacesque viri, totusque exercitus: omnem
 Ritè tibi summam si docta effecerit arte
 Subductor: multam, dux, hic impendere curam
 Imprimis conare: virum nam cognita turba
 Cuncta tibi, in certas si sit divisa cohortes,
 Ordine quo miles sit deducendus in hostem,
 Noveris, & primo quot fortes agmine turmæ,
 Agmine quot medio, quot posteriore locandæ:
 Instruere in campis aciem, & committere pugnam.
 His super incinctos equites levioribus armis
 Præmitte, ut colles, aditusque, & cuncta viarum
 Explorent: montes nimirum, abruptaque saxa
 Si superanda, cavæ seu valles, sive repostæ
 Sint sylvæ, aut raucus torrens, vel flumina lata,
 Sive lacus veniant pigri, effusæque paludes:
 In quibus insidias struere, & comprehendere turmas
 Illicet erumpens valeat subitaneus hostis.
 Vel si planities campis felicibus æqua
 Occurset, facilesque aditus, tutique recessus.

Per expeditos equites
 exploranda via, deque
 hostibus inquirendum.

His super, illa prius, studioque impensior omni
 Cura adhibenda, viæ quam se committat, & arma
 Undique in hostiles agros, & prælia portet,
 Solertem legisse virum, qui semper ab urbe
 Supplementa novis mittat delectibus, & qui
 Continuo castris alimenta, aurumque ministret.
 Quæ si fors desint, servari tempore longo
 Integer haud equidem, validisque exercitus alis,
 Inque hostem nec bella geri felicia possunt.
 Milite sed veteri sensim morboque, fameque,
 Et crebro simul amisso certamine, totus
 Labetur fato tandem: tibi maxima cura
 Idcirco, dux, semper erit servare juventam,
 Annona assidue, tutoque in castra relata;
 Atque novo semper delectu ad signa vocato,
 Attritam reparare lue, & certamine pubem.

Solertia habenda, ut
 annona, & novi delectus
 continuo, & tuto in ca-
 stris ferantur.

His animadversis, ubi jam statione movendum
 Castra duci, inque hostes bellum deducere certum est;
 Ære cavo acciri totam ad Prætoria gentem
 Imperet; utque suis omnes è sedibus unâ
 Convenere, thoro tunc ipse exorsus ab alto,
 Talibus accendat bellantum pectora dictis:

Priusquam dux mo-
 veat, ad cõcionem pubes
 vocanda, inque bellum
 movenda est.

O pubes generosa, piis quæ nomina signis,
 Sub duc e Romano, sacrata in bella dedistis
 (Nam non ambitio regnorum, aurique cupido
 Torquet, agens animos in prælia: sola Latini

Rel-

Relligio patris, & superi tutela Tonantis
 Nos armat) toties optatum supplice voto
 Tempus adest, quo sacra Scythæ sunt arma ferenda,
 Numine divino (monuerunt Numina quando)
 Auspice sed tanto gerimus si bella, secundas
 Res sperate, viri, certumque ex hoste triumphum.
 Quid non præsentis sperandum Numine? ab illo
 Insignes uno veniunt post prælia palmæ.
 Præterea, si laudis amor (laude inclyta fervent
 Pectora) magnanimis tangit præcordia curis,
 Hinc vobis ventura seges largissima laudis,
 Quæ merito nomen plausu, famamque perennet.
 Nam qui partus honor virtute, & fortibus ausis,
 Immortale parit, magnumque in secula nomen.
 Insuper, egregio quia munera semper opima
 Victori debentur, erunt amplissima vestræ
 Præmia virtuti, juvenes, opulenta tyranni
 Armaque, divitiæque, auroque nitentia vasa,
 Et torques gemmis destincti, & divite pulchri
 Penna, & lucifero insignes adamante galeri:
 Et scuta, & galeæ, stellisque ardentibus enses.
 Præmia quin etiam vobis stant fertilis Hebri
 Florentes campi, & felices Strimonis agri,
 Ruraque Macedonum læta, & viridantia Tempe
 Æmonix: vobis quæ jam Victoria donat.
 Quare agite, ò juvenes, Latii fortissima regni
 Robora, spes patriæ meritò firmissima vestræ,
 Ite alacres, audete animis, præsumite magnam
 Spem belli, memores regni, & virtutis avitæ.
 Spondeo læta: dabunt nobis Di læta secundi.
 Haud equidem vobis longum expectare: futura
 Lux tempus dabit optatum, quo castra movenda.
 Omne nunc læto, jam certis corpora rebus
 Procurate viri, & splendentia tela parate.

Hæc postquam magna cum majestate profatus,
 Et nitida ornatus clamyde, & fulgentibus armis,
 Concilium dimittat, & in regalia sese
 Magnifico incedens gressu tentoria ducat.
 Majestas veneranda ducis, gressusque decori,
 Et nitidi simul ornatus, & regia vestis,
 Conciliant animos, atque addunt pondera dictis.

Ast ubi clara dies roseo præfulsit Eoo,
 Et matutinus jam Lucifer occulit astra,
 In sua signa citi pedites, equitesque recurrant;
 Vestibus ornati nitidis, armisque coruscis;

H h 2

In-

At priusquam se ini-
 neti dux committat, in-
 struenda ei acies, quasi
 pugnam initura.

Instructor quàm quisque suum vagus explicat agmen.
 Centurio hinc, factò inceptet procedere, signo,
 Prætor ubi totam legionem stare jubebit
 Instructam lato in campo, quo castra movenda.
 Singula sub propriis postquam digesta Tribunis
 Agmina: calones & jam tentoria cuncta
 Convellere, citi lixæ & sua vasa ligarunt:
 Tardigradis & cuncta simul composita quadrigis
 Tormenta, & nitrum, cistæque, & plurimus uncus:
 Castrorum summus tum dux, cui facta potestas
 A Præto, manus ceu collaturus, apertis
 Explicet in campis acies. Fiducia nunquam
 Vos teneat quæcumque, Duces; semperque cavendum,
 Neglecto incedat ne pubes ordine, quamquam
 Per tutos sociorum agros decurrat, ubi omnis
 Est hostis formido procul; tamen ordine Martio
 Agmen eat: semper consuescat ut ordine pubes.

Quo ordine exercitus procedat, vates docet: Et primò si per apertos campos via sit,

Sed tandem, jubare exorto, cunctisque paratis,
 Carpere ductor iter, sua per divortia, turmas
 Imperet: ordinibus verò quibus agmina in armis
 Procedant, paucis, animos adverte, docebo.
 Si vobis extenta agris, & aperta secunda
 Planities, hac lege phalanx iter omnis inibit:
 In medio binæ peditum stent agmine partes,
 Instructæ in turmas, bellatricesque cohortes:
 A dextra, lævaque suis tormenta ferantur
 Curribus, & cuncti propter tormenta ministri
 Incedant; quos lecta manus comitetur euntes.
 At geminas alas hinc illinc occupet, æquas
 In partes divisus eques tibi totus: & ille
 Sit pariter geminas utrinque instructus in alas.
 Tertia pars peditum postremum terminet agmen:
 Totaque turmatim longis terat arva manipulis.
 Frænigeras inter turmas, aciesque pedestres,
 Materies belli, victus, castrentia vasa,
 Atque minora rotis simul æra imposita ferantur:
 At verò, ut facilis via sit tendentibus, ante
 Quàm castra è prima moveat statione juvenus,
 Præcipe, fossor uti cum lignatore recurat
 Plurimus: & truncos hic ab radice securi
 Cædat, humum rigidis ast ille ligonibus æquet.
 Ne qua virum, currumque citis mora cursibus obftet:
 Ast age; si campum collectis viribus hostis
 Occupet, inceptum tibi vi, vel subdolos astu
 Turbaturus iter, denso magis agmine, Prætor,

Præmittendi ligatores, fossores ad æquanda itinera,

Præ-

Præcipe tum gentem procedere : perque quadratas
 Ire manus peditem, medioque sub agmine : & omnis
 Ignivomi hæc illac stet machina Martis, & ipsa
 Impedimenta : latus quorum stipentur utrumque
 Hinc, atque hinc, gemino versu, fortissima pubes :
 Ast equitum numerum quatuor partitus in alas,
 Fac gemina hinc geminæ tutentur cornua frontis :
 Hinc totidem firment tergus : sed jam via campo
 Corripienda, tubæque inclamant ære canoro.
 At Solis nimii quoniam gradientibus æstus
 Sæpè nocent, generantque lues, febresque malignas ;
 Idcirco juvenes sub iniquo fasce, Magister,
 Non multum jubeas spatii persolvere : aperti
 Bis sex mille tibi passus sint æquoris æqua
 Intervalla, die quæ pubes hauriat uno .
 At verò obsessis fuerint si forte ferenda
 Auxilia, aut sociis comprehensis valle sub alta :
 Sive ut perveniens non expectatus ad hostem,
 Illicet incautum, dux, aggrediare, sub uno
 Viginti lapides bellator currere Sole,
 Non durus renuat : labor improbus omnia vincit,
 Cùm patriæ, cum laudis amor, vel sancta reposcunt
 Fœdera. Sed major sequitur cura, inter opacum
 Cùm nemus, aut montes, vel crebræ concava vallis
 Angustum metiris iter, saltusque repostos,
 Et labyrinthis erroribus abdita lustras.
 Si via per montes tibi sit carpenda malignos,
 Seu per declives, & præcípites convalles,
 Tum juga cursores jubeas suprema subire ;
 Ut vigiles alto prospectent culmine, circùm
 Quæ loca, qui pateant aditus, cœcive recessus :
 Quique homines habeant : & si quis delitet inter
 Confraga, vel nemorum saltus inimicus opacos :
 Sollicitique oculis simul omnia circumspectent .
 Quique situs pariter referant, positusque locorum .
 Densa sed arboribus si sylva occurrat, acuto
 Fac lignatores ferro rescindere lucos :
 Atque aditus aperire ; suis instructa maniplis
 Per quos tota cohors tutò procedat : & illos
 Ante dies quàm, dux, moveas, præmittito ternos ;
 Ut tempestivè valeant absolvere cœptum ;
 Agminis arreptos cursus mora ne qua retardet .
 Utque fabri densas securi cædere sylvas
 Evaleant, illos equitum tutarier alas
 Delectas, hostemque jube depellere saltu .

Quid cum hostis ar-
 matus viam occupat.

Justa itinera XII. mil-
 lia passuum non exce-
 dant, ni aliter necessitas
 cogat.

Traditur modus in ho-
 stes vadendum per ne-
 mora, ac montes moven-
 dum.

Sed

Sed postquam via facta, leves præcedere turmæ
 Incipiant equitum: celeres quas ponè sequantur
 Bellaces peditum, juga per stipata, cohortes.
 Inde suis lociata ruant tormenta ministris,
 Currusque, & totum succedat protinus agmen:
 At postrema sequens equitatus cætera claudat.

Si prærupta locorum
 superanda, cum impedi-
 mentis per æquiora cur-
 sus circumflectendus.

Exuperanda jugis loca si prærupta rigeſcant,

Inter & angustas pateat vix semita valles:

At tibi si fasces tamen, & tormenta necesse
 Devchere; in longum tum circumflectere cursum
 Æqua per & spatia, & non difficiles convalles,
 Prætor opus: multum nec te perferre laborem
 Pœniteat, longasque moras tolerare viarum.

Atque illud vellem te, commeminisse frequenter:
 Illa brevis, facilisque magis via semper habenda,
 Qua securus eas, veniasque ad mœnia tandem,
 Quæ petis, & tutò valeas offendere in hostem.

Cum inimicus aditus,
 & montes occupat, præ-
 mittendi fortes, qui il-
 lum ab infestis locis vi-
 pellant.

His & sylvarum spatiis digressus iniquis,
 Non melior via per valles, & culmina montium
 Alipede est magnis stimulis superanda citato:
 Quæque inimicus habet, servatque angusta viarum.

Cura igitur sit prima, equites præmittere fortes
 Sub duce delecto, qui primi expellere ab ipso
 Contendant hostes aditu, saltusque recludant.

Mox ubi, vi facta, secura est semita, miles
 Protinus incipiat densis properare manipulis:
 Paulatim dextra veniens distractus ab ala.

Interea, ut vallis per confraga tuta juvenus
 Incedat, validæ teneant fastigia summa

Centuriæ, & circum sclopiis stipentur ahenis:

Inque imis aliæ densentur vallibus, alto

Ne forte armatus de culmine fulminet hostis,

Missilibus crebris, sternatque in valle catervas:

Aut improvisus veniens è faucibus arctis,

Occupet, & medio comprehensos funere plectat:

Sive ignominias, & tristia jussa subire,

Non benè depositis cogat violentior armis.

Ut quondam culpa (fama est notissima facti)

Incauti Prætoris, inexpertique locorum,

Cavendum ne te ho-
 stis, in angustis vallibus
 comprehendat: ut ad
 Caudinas Furcas Roma-
 nos Samnites, atque ini-
 qua pati cogerant.

Hanc ignominiam vitare Latina juvenus

Caudinas nequit ad Furcas: ubi sub juga missa,
 Romanum jubar æterna caligine tinxit.

Vos igitur cauti, per sylvas ire, cavete,

Implexas, vallesque, & per prærupta jugorum:

Ni prius in summis densatus miles in armis

Ver-

Verticibus fidat, vel valles occupet arctas:
Tutaturus iter sociis, hostemque ruentem
Culmine de summo, seu depulsurus ab ima
Valle, loci fretus munimine, atque sua vi.

Sed quæ planitie in lata, post invia lustra,
Duraque difficili saltu superata locorum,
Occurrunt, nectuntque moram properantibus? alta,
Nosco equidem, cæptos remorantur flumina cursus.
Qua largos igitur valeas transmittere rivos,
Arte canam: facilis nec cura est ista Magistro.
Præcipies pontem primum compingier: illum
Pluribus è ratibus pueri componere certent.
Atque rates fundet gravis anchora: strataque cymbas
Mox tabulata super facient longissima pontem.
Qui tibi sit latus, solidoque è robore; totus
Ut tutò valeat transire exercitus illo.
Fac & late scat tanto discrimine, quantum
Est sat, ut instructis bis deni incedere possint
Ordinibus, junctique adversam invadere ripam.
Ponte igitur vasto fluvii super æquore strato,
Per sua signa, manusque, omnis transmissa juvenus,
Ingrediatur agrum, & villa excipiat amica.
Vesperè nam factò, placidæ ruit hora quieti
Commoda: fessa gravi curandum & membra labore,
Et victu vires fas instaurare labantes.
Hæc si Romani sit fœderis, acrior hostis
Nullus & incurfu subito vicinia vastet,
Membra fatigatæ pubi, dux, parce: coruscis
Attamen assiduè villam circumdata telis,
Vestibulo vigil in primo custodia fervet.
Ast inimica colat si gens confinia, vallo
Tunc aditus pagi cunctos munire memento.
Atque ipsi in medio currus, & cuncta reposita
Martia vasa, dabunt subitum pro tempore vallum.

At verò adversam fluvii si plurimus oram
Hostis habet, pueros interclusurus ab alveo:
Tum pontem instruere, & latum superare fluentum
Difficilis res est, & magni plena pericli;
Ut tamen evincas, quæ sint tentanda docebo.
Quippe nihil quod vi, quod non vincamus & arte.
Præcipies igitur, disploso sæpius ære,
Hostes adverso depelli è margine: turmæ
Interea lectorum equitum, mora nulla, patentem
Mittere se in fluvium, subitoque tenere natatu
Conentur ripam adversam, stantemque sub illa

*Ars traditur, quæ flu-
mina transmittenda.*

*Vespere curanda cor-
pora, valloque pro tem-
pora castra munienda.*

*Quæ industria, ac co-
natus fluvios transna-
re cum adversam ripam
armatus hostis insedit.*

Con-

Conficiant hostem: & tota vi fonte potiti;
 Infernant tutò pontem: rivoque remenso,
 Illicet objecto ripæ se margine vallent.

Atque hic sæpè malum latos tranentibus amnes
 Ingruit illud, agens nocitura pericula; primæ
 Ne fors adversam cùm jam tenuere cohortes
 Transmissæ ripam, confestim plurimus hostis
 Incumbat super, & magnam ferat undique stragem;
 Nam cùm ponte uno nequeant transducier omnes
 Continud turmæ, fociis discrimine in illo

Qua arte cavendum,
 ne parte copiarum in al-
 teram ripam transmissa,
 illam validus hostis, in-
 vadat.

Laturæ auxilium, non æquo Marte priores
 Pugnantes, cladem accipient: dux talibus ergo,
 Curato studiis instanti occurrere pesti:
 Pluribus instratis primò superare fluenta
 Pontibus, atque amplis adnitere: plurimus illis
 Miles in objectas ripas, atque ocyus ibit.
 Præterea multis etiam pontonibus uti,
 Et lembis poteris, patiens si rivus: & illos
 Saxobolis, sclopiisque jube majoribus, alta
 Præfixis prora, munier: intus & acrem,
 Imponique omni delectam è pube juventam.
 Nam sic fulmineis, crebròque tonantibus, hostes
 Tormentis poterunt pulsi de margine ripæ
 Discludi, tutòque exponi in litore miles.
 Confestim texto qui vimine, quique ligone
 Plurimus effossa tellure, & cespice multo
 Extruat attollens vallum: munimine quo se
 Protegat objecto: reliquæ dum flumina turmæ
 Trajicient. Validus sed ripas occupet hostis,
 Et stricto ferus ense, cavo tuetur & ære,
 Assiduè exploso, chytrisque in flumina jactis,
 Virtute ut nulla fluvium superare juventus,
 Arte queat nulla: tum fraudes callidus ipse
 Instructas adhibe: quæ vis non obtinet, astus
 Sæpè dabit. Variis in partibus amnis aquosi
 Confinges te velle vadum transire sonorum.
 Sic distractus ubi diversa recurret, ibi ipse,
 Quà via visa tibi facilis, citus ingrue totis
 Viribus, objectæque potire crepidine ripæ.

Gum validus est hostis,
 varia ex parte tentandus
 transitus, & qui facilior
 visus, illac irrumpendū.

Sed ruit intereà nox humida, clarus & alto
 Lucifer Oceanò surgens, lucemque, laboremque
 Advehit, & somnos mortalibus excutit ægris.
 Itur in hostiles agros: loca cuncta bipenni
 Vastantur: prædasque ferunt è ruribus alæ
 Emissorum equitum, & terroribus omnia complent:

At

At si forte velis, vallo circumdare castra,
Instantem opperiens hostem, ratione locanda
Qua sint, quoque loco, posituque (gravissima quando
Hæc sunt) non paucis, aures adverte, docebo.

Imprimis ratio (res tota hoc pendet ab uno)
Captandi tibi multa loci sit semper habenda.
Ergo age, qui melior metandis accipe: clivo
Est locus in facili, vel aprico colle legendus,
Temperieque poli lætus, terræque benigna:
Ne noceat publi gravis aër, & mala tellus.
At non vicinus confurgens altior alter
Immineat collis, raucis ferus unde metallis,
In tua castra frequens, & pubem fulminet hostis.
Vitreus & juxtà decurrat rivus; aquari
Ut tua gens omni valeat secura periculo.
At putres, glaucique lacus, & inertia longè
Semper erunt tibi stagna; quibus gravis humor ad auras
Expirat, nebulisque obfuscat sydera densis.
Commoda præterea statio, si flumina propter
Magna fluant, queis cuncta cavis alimenta carinis
Convectentur: erit tamen illud rite cavendum,
Imbribus è cælo ne forsàn flumina lapsis,
Aucta ruant ripam suprà, camposque patentes
Undique fusa tegant, & castra furentibus undis
Invadant, unàque viris tentoria vertant.

At quia colle valet tutari castra juvenus
Et secura magis, & fortius, illa supino
Idcirco figenda duci sunt colle: patentes
Cui campi subsint: placeat si ponere clivo
Illa in demisso, summum custodia montem
Delecta è primis juvenum defendat: ahena
Sint summo tormenta jugo vallata profundis
Aggeribus, texto factis de vimine: propter
Cæduus assurgat lucus, lignarier illo
Ut faciliè evaleant lixæ, castrisque locandis
Materiem veſtent, propriùs ne plurimus adſit,
Impensè caveas; ne circumtectus opacis
Instruat insidias sylvis inimicus: aperti
Undique sint campi circum, & florentia rura:
Non minor interea victu stravisse ferendo
Securam sub castra viam, manet altera cura:
Nam secus ex illis cogeris abire; propinquus
Hostis ubi jam terga premit: vel cuncta necesse
Agmina dispereant tristi morboque, fameque.
Idcirco tanti cum sit res ista, sagaci

Tota. I.

Ii

In-

Traditur ars castra
muniendi cum hostem
opperiri.

Potior in colle locus
fluvio vicinus, ac longè
à palude tristis, nebulas
expirans.

Sint & sylvæ non
multum remotæ.

Curandum, ne facilis
ad ferendam annonam
via strata sit.

Ingenio studeas lectis angusta viarum
 Præfidiis firmare, ferant quæ tuta catervæ
 Belligeræ frumenta, boves, & dulcia Bacchi
 Dona: simul longo conjunges flumina ponte.
 Turris & impositæ firma munimine pontem,
 Sint quoque non longe præcinctæ mœnibus arces;
 Intus ubi è villis, agrisque hostilibus omnis
 Servetur collecta Ceres, laticesque Lyæi.

Traditur forma, qua
 metari castra opus sit.

His animadversis, ætutum figere castra
 Solicitus labor insequitur: vallate Magistri
 Pugnaces confestim acies munimine longo
 Castrorum, subitis pateant ne forte periculis.

Quæ forma danda sit
 castris.

Ergo age, qua forma potius metabere, disce.
 Et primùm quadrata loca, si commoda sedes
 Quadrato si visa loci: qui longior una
 Excurrat si parte, oblonga attollere, Tecton,
 Ne pigeat: nunquam verò metare rotunda;
 Quamvis arva petant; neve illa triangula fiant:
 Antiquis quamquam ducibus hac sæpè figura
 Pro campi metata situ: non aggere vallum
 Attollas recto, veterum de more: sed illum
 Dentato facies, sua per discrimina, ductu.
 Ut latere è gemino, objectaque à fronte petatur
 Missilibus crebris inimicus, ut agmine castra

Et quomodo munimen
 da sint.

Aggreditur denso veniens: fac, angulus instar
 Sit propugnaculi: cui frons extenta, duoque
 Sint latera, & medio facies sit plana: propingui
 Aggeris inque latus tantum producta, canoro
 Quantum ex ære fugit protrusum missile plumbum.
 Quin etiam, nimium si frons hæc longa, frequentes
 Turriculas medio faciei attollere quadris
 Profuit aggeribus, raucisque armare metallis.

Quatuor sint portæ, &
 turriculis lingula fir-
 manda.

Præterea, positis quadruplex sit janua castris:
 Auroræ in roseos spectet Prætoria vultus,
 Sive hostem contra, vel quæ carpenda per æquor
 Est via: prætento firmetur & aggere porta,
 E facie adversa pateat decumana: feruntur
 Quæ miseri ad pœnam fontes: sitque una sinistro
 In latere, in dextro sit & altera: largaque tantum
 Porta sit, armato quantum satis esse maniplo
 Ducitur. Adverso si non sit terror ab hoste
 Plurimus, è cæsis viridi tellure bipenni

Qualis sit agger, &
 cella.

Agger cespitibus, ceu murus tollitur, altus
 Qui pedibus surgat ternis: sitque ante recisus
 Cespes ubi, facili, subitoque instructa labore

Fof-

Fossa, pedes tibi lata novem, septemque profunda
 Acrior at magni si vis superimminet hostis,
 Legitima vallum tum fossa ambire necesse est.
 Fiat & ampla pedes bis senos, altaque subter
 Sit murum illa novem: quatuor sed murus in altum
 Surgat: ab aggesto, ceu sepes, cespitem factus.
 Margine in extremo fossæ defigere circum
 Præcipies altos, & acuta cuspide palos:
 Qui venientem hostem objecto munimine tardent.
 At verò ut subiti calones castra reponant,
 Instrumenta ferant agrestia, rastra, ligones,
 Atque uncum, & palam, textosque è vimine qualos:
 At non difficili vallari castra labore,
 Cùm propè nemo premit nos adversarius: at cùm
 Jam ruit incumbens, res ardua: tum citus ipse
 Dux equitum turmas omnes, peditumque valentes
 Instruat, hostilem vim propulsurus aperto
 Aequore: sed certam vitet committere pugnam.
 Interea reliqui pedites, moderante Magistro
 Castrorum, faciant congesto è cespitem vallum.
 Utque opus est tandem completum, protinus omnes
 Scse in castra acies inducant, ordine quo tum
 Paulatim, signo facto, concedere Prætor
 Jufferit: ast illud caveant, ne forte sequendo
 Hostis terga premat, mixtusque ruentibus intret
 Castra, aciesque omnes actutum impune trucidet.
 Nunc age, vallatis longo munimine castris,
 Ordinibus figenda quibus tentoria campo,
 Expediam: medio castrorum pone supremi
 Prætoris sedem: circumque astare cohortem,
 Cui commissa ducis custodia præcipe: cuncti
 Dispositi & sint papiliones ordine quadro.
 Sitque Forum hinc dextra, atque illinc Prætoria læva.
 Ordine quo reliqui pariter tollantur: & æquis
 Inter se spatiis distent, discrimine recto.
 Sint & structa equites juxta præsepia equorum;
 Prompta ministeria ut sint quadrupedantibus: illis
 Pabula seu dantur, seu deducuntur aquari.
 Ante suas etiam turmas stent fixa Tribunorum
 Alta tabernacula: atque duci vicina supremo
 Legati teneant, data jussa capeffere prompti.
 Unius in medio lateris tentoria lixæ,
 Et sua calones ponant: currusque locentur
 Juxta omnes; alimenta quibus, utrumque repostum,
 Plumbatæque graves, atque omnis copia Martis.

li 2

Hic

Quæ diligentia adhi-
 benda in metando lit.
 cum hostis premit.

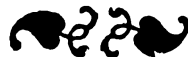
Qua arte, & quo ordi-
 ne figenda tentoria.

Ante Prætorium por-
tam sic extenta planities
in qua explicari copias
valeant.

Traditur modus fac-
tis merandi, si mox mo-
venda sint.

Hic pariter, si visa tibi sit commoda sedes,
Turriculam vice stellarum turrisve quadratæ,
Attolli actutum jubeas: tormenta locari
Ænea qua possint, servari & milite multo.
In primum quæ versa patet Prætoria Solem
Porta, sit extentus latè æquore campus aperto;
Possit ut omnis eo, instructis exercitus alis,
Stare hostem contra, si sint tibi dura gerenda
Prælia, vel sit iter spatiosa per arva secandum.

Nunc age, quæ facilis hac tempestate locandis
Sit castris ratio, si sint mox illa movenda,
Dicamus: triplici disponas ordine totas,
Dux, acies: primo quadrato tramite turmæ
Confidant, acie instructa quæ frontis honorem
Acciperent, meritum palmis, & fortibus ausis.
Quique acie in media propugnant stare secundo
Ordine fac, Prætor: post hos qui Marte calente,
Suppetias sociis laturo extrema tenerent.
Hæc sint lege tamen tentoria fixa, cohortes
Stent mediæ peditum, geminaque equitatus in ala.
At turmas inter peditum tormenta reponi
Præcipio: pulvis dextra Vulcanus, inter
Postremam, mediamque aciem, plumbumque locetur,
At currus, victusque omnis, lixæque sinistra.
Hæc jura lata inter recto via tramite currens
Biscentum sit quæque patens amplissima passus.
Ter denos, quinosque equitatus singulæ habebunt
Florentis campi turmæ: totidemque tenebit
In medio sectura, queat transire per illam
Tota cohors armata, manus conferre necesse
Si fuerit. Peditum numero majore cohortes
Stipatæ, poterunt quadrati ruris habere
Vicenot quater, & totidem sectura patebit.
At verò pedites inter, turmasque equitantum,
Ordinis intersint passus unius in unguem
Quadraginta, soli pro conditione. Sed aures
Jam tuba terribili sonitu diverberat, & jam
Belligerum hinnitus longè responset equorum.

BEL-

BELLICORUM

LIBER DECIMUS.

HACTENUS in levibus pugnae praelusimus armis:
Viribus at totis, toto nunc Marte ciendum
Hostem in praetentum campo certamen aperto,
Et quoniam suprema dies jam cominus instat,
Tentanda incerti conflictus alea summa est.

At tibi non, Flos AUSTRIADUM, regnoque paterno,
Sub dubio trepidans nutu, Victoria pendet:
Certa manet, quamvis interdum sera moretur.
Namque tui, & patrii caelo custodia regni est.
Quare age, disce, statu quo rerum pugna ferenda,
Tempore quo, quibus in campis, quaque arte magistra;
Ut certam valeas palmam, laudemque referre.
Et quoniam AUSTRIACUM in bellum comitabere Regem,
In partem ut plausus venias, partemque triumphi,
Huc age, AQUINIADE, mentem converte sagacem:
Quaerque notanda super pugna, jam suscipe nostro
Carmine, victrici niteas uti tempora fronde:
Majores qua saepe tui micuere superbi,
In sacra dum patrios sociarunt praelia Reges.

At vos, bellorum praesentia Numina, Vati
Ferte, precor, vires, dubiisque in rebus adeste:
Tu, qui Romulidum primus diis additus, almae
Flaviade, caelique inter felicius astra,
Latius imperio Romano, & latius Orbe
Terrarum toto regnas: Tu Carole, tanto
Non impar genitore: pares virtutibus ambo;
Atque armis, gestisque pares ingentibus ambo:

Ad Austriacum Caesarem apostrophe.

Et ad Maxenatam.

Constantinum Magnum invocat.

Et Carolum Magnum, duo bellorum Numina; e quibus ortum Austriae domus habet.

Di

Di similes, ipsoque æquales nomine Magni.
 Discordes quamvis uno: nempe ille sub Ortum
 Transtulit Imperii sedem, soliumque locavit
 Auroræ in gremio periturum: victor at ipse
 Rursus in occiduas, Fatis melioribus, oras
 Vexisti: cœpere novi, te Consule, fasti.
 O agite, & Vati concordî numine carmen
 Inspirate animis; pariterque horrenda futuri
 Præsenti regite auspicio certamina Martis:
 Et generi palmas vestro, laurosque parate.
 Quandoquidem vestro juvenis de sanguine cretus,
 Vos animo, vultuque refert: vos fortibus ausis,
 Et magnis referet factis: primusque sub Ortum
 Romanas Aquilas victricibus inferet armis:
 Atque redux Augusta domus sua tecta reviset
 Flavia: mutato quæ nunc cognomina fertur
 AUSTRIA, Cæsaribus centum, centumque superba
 Consulibus, totoque domus clarissima Mundo.
 Ite duces igitur belli, nutuque favete
 Unanimi, generique dii succurrite vestro.

Quando de rerum sum-
 ma acie decertandum;
 Cum scilicet Barbara pe-
 tuncet Regna, augendum
 que imperium est.

Principio, ante aciem quàm latis instruis arvis,
 Quæ causæ, rerumque status, qui prælia poscat,
 Accipe: Regna petis si barbara, sceptraque gemmis
 Affectas ornare novis, & plurima lætæ
 Robora sint pubis, certam committere aperto
 Ne dubites campo pugnam, & te fidere Sorti.
 Pro spe quæsitî jacienda est alea regni:
 Cunctaque Fortunæ ab nutu pendere licebit.
 Una dabit tibi pugna, dabit victoria regnum
 Una; triumphales decernat & una curules.
 Ter nitidis devecta rotis Victoria ab alto
 Pelleo totum Regi concessit habendum
 Asidis imperium magnæ: dedit illa Latinis,
 Æmilio ductore, semel delapsa nitenti
 Æthere, res Macedum: Libyæque ingentia regna;
 Altaque Cartago, classesque, atque æquoris omne
 Arbitrium, unius Romæ data præmia pugna.
 Solus Pharsaliæ campus: solique Philippi
 Cæsaribus Mundi imperium peperere duobus:
 Una etiam pugna Romanus Flavius Orbem
 Promeruit: quid plura sequor? quando varians Sors
 Memento reges, & regna potentia versat.

Si verò à Barbaris illa
 vis propulsanda, acie
 abstinendum.

At si ab externo sit vis illata tyranno,
 Quem tibi, quem populo, & regno defendis avito:
 Ne præceps jactu ex uno pendere salutem

Aufis

Aufis communem, & regni irreparabile damnum.
 Longas nocte moras : nimirum sæpè morando
 Vincitur : & vires quos non domuere, neque arma,
 Prudenti durata duci patientia fregit.
 Sic tantis olim pugnis concisa sinistris,
 Cunctatore stetit Fabio, Romana : sed ingens,
 Cunctante æstutum nullo, res Persica lapsa est ;
 Mille supra steterat, quæ clara, immobilis annos.
 At verò Imperii si propugnacula prima,
 Munimen populi quibus, & spes nititur omnis,
 Aspicias dura circum obsidione teneri :
 Atque laborantem jam jam discrimine pubem
 Extremo ; dubiæ pugnam committere Sorti
 Ne renuas. Dubiæ interdum se credere Sorti
 Arbitrio juvat : & spe animosa sæpè merendum est.
 Non secus & ferro stat decertare, paratam
 In manibus laurum dum prospicis, ipsaque dat res.
 Re semper caveas concessa segnius uti :
 Momento quoniam rerum momenta feruntur :
 Inque alias mutata vices Fortuna recurrit.
 Non tibi, Pœne, favens Sors defuit, ipse virentem
 Passus mollitiæ deses marcescere laurum.

At si gentis honos, servandaque gloria regni,
 Et famæ gestis partæ, & felicibus armis,
 Consulere est opus : irritat Mavortia quando
 Acrior hic stimulus bellantum pectora, Martem
 Magnanimo tentare duci, pubique licebit.
 Namque cadant quamvis adverso numine, vincent :
 Talia quandoquidem volventes facta minores,
 Virtuti pugnasse dabunt, sed cætera Fato.
 O vos insignes animæ, præclaraque Romæ
 Lumina, quæ sancto Patriæ pro nomine, Pyrrho
 Non terga ignavi, sed pectora dura dedistis,
 Vincere securi : quoniam Victoria vobis
 Fama erat, ætates victrix victura per omnes :
 Sunt alii rerum casus, quibus ire patenti
 Certatum campo præstat, totisque catervis :
 Qui qua Consulibus fuerint ratione notandi,
 Interdum res ipsa, atque observata docebunt.

At quicumque sibi casus deposcat aperta
 Prælia, consilio numquam miscenda Magistro
 Illa repentino ; verum sunt mente sub alta
 Maturè volvenda diu, peragendaque cautè.
 Ac veluti, ludo indulget qui plurimus, auri
 Captus amore, sibi concessas forte, figuras

At si res ferat, & saveat
 fortuna, totis copiis di-
 micandum.

Item si famæ, gloriæ-
 que consulendum, com-
 mittenda Sortis arbitrio
 est pugna.

Numquam ineunda est
 pugna, nisi maturo con-
 silio.

Sc-

Sedulus inspectat, quæ sint, quæ commoda ferre
 Possint: quas primò jaciat, quas deindè secundò:
 Nec priùs exponit mensa, quàm singula penset
 Momenta, & casus qui sunt post inde futuri.
 Et legit, & relegit: nam si semel alea jacta est;
 Haud iterum nobis illam revocare potestas.
 Non aliter (minimis si fas conferre suprema)
 Qui ludit varia Martis bellator arena,
 Regnaque, & insignes sunt pro mercede triumphì:
 Omnia perpendat rerum momenta: futuræ
 Certa manet palmæ si spes: si militis ardor
 Sit responsurus voto: si commoda pugnx
 Visa sibi sedes: si tempus, & aura secundet
 Fortunam belli; fuerit fraus si qua timenda;
 Et tandem damno si sit victoria major.
 Namque instructus ubi descenderit, haud potis inde
 Detrectare aciem, & tuta cum laude reverti.

Quæ ante pugnam præ-
 videnda,

Conciliandus primum
 Superùm favor, sacris ad
 aras factis,

At si de summa rerum decernere visum est,
 Præ tibi quæ cura multa, studioque videnda
 Sint priùs, horrifono quàm pulses tympana cantu,
 Expediam. Summo quoniam Victoria munus
 Ab Jove demissum cælo mortalibus ægris:
 Idcirco precibus multis, & supplice voto
 Conciliandus erit Superum favor: inque cruento
 In primis Agno Patri de more litato,
 Præsentem tibi opem, totique mercedere publi.
 Inceptum si ritè, operis pars altera facta est,
 Nec ritè inceptum ni sint exordia ab alto;
 Ergo sacerdotes patrio de more Latini
 Vestibus induti nitidis, ostroque decori,
 Inque habitu, gressuque, & majestate verendi
 Procedant: illosque pii comitentur ephebi,
 Insignes albis; Phrygio queis fimbria textu,
 Atque auro niteat; bini simul ordine: & ipsi
 Incedant gressu, palmis, vultuque modesti.
 Mox populo coram sacris operentur ad aras,
 Votaque pro Re concipiant, gentisque salute.
 Æterno Patri, Gnatoque, Auræque Supernæ,
 Omnibus atque sui Superis dicantur honores.
 Inque deinde genu flexi, divosque, deasque
 Auxilio properare pios, & adesse secundos
 Ritè petant, ipsi primum, plebs tota sequatur:
 Unà omnes humili repetentes carmina voce.
 Inde tibi, reliquis quæ cura impensior, omnis
 Antiquo de more Patrum lustranda juvenus.

Sic

Sic etenim nobis Di concilientur amico
 Fœdere, sic faciles venient ad vota vocati.
 Numina qui bello præsentia flagitat, ille
 More piet patrio pietatem, & crimina fletu
 Diluat, atque animum divino carmine purget.
 Et quoniam exemplo trahitur gens tota Magistri,
 Illius & cunctis mos est lex unica: & ipsa
 Facta magis suevere animos, quàm verba movere;
 Idcirco prior ipse palam, spectante senatu,
 Atque unà populo, sacram prostratus ad aram,
 Quæ tristant animum, turpantque piamine noxas,
 Numen & aversum faciunt, purgare studeto.
 Corpora mox, animos, & mentem purus, & ora,
 Accumbens mensis, Agno vescere sacrato.
 Hoc & rite duces omnes, hoc cætera pubes
 Continuo faciet, Rectorum exempla secuta.
 Sic Superum favor, & belli secura petuntur
 Auxilia. Haud equidem poterit ductoribus istis,
 Non properè è summo labi Victoria Cælo.

Inde cuncti animum
 pient. Ipseque reliquis
 dec. Prætor exemplum.

Vicisti geminos replicata clade tyrannos,
 Flaviade, & toto victor simul Orbe potitus:
 Sed pia signa sequens, labaris victricibus Æther
 Præfulsit, primumque intorsit fulmen in hostem.
 Vicisti, numero pariter tu, Carole, divum
 Additus, & palmas retulisti, Henrice, superbas,
 Divus & ipse; polo sed tum Victoria ab alto
 Promerita insigni pietate allapsa resedit
 Vestra super signa: ipsique in certamina divi
 E cælo venire pii, pia castra secuti.

Sic Flavius Constanti-
 nus, & Carolus Tyrannos
 vicerunt.

Sic animis igitur verbo lustrale piatis,
 Arbitriumque Dei meritis, securior acrem
 Venturæ mentem converte ad cætera pugna.
 Et primus labor est, quid de certamine miles
 Sentiat, explorare: manus conferre paratus
 Si sit, sive aliquis pertentet pectora terror.
 Non opus & multis hoc internoscere: tristis
 Formido quoniam verbo se prodit, & ore:
 Et patet ex ipso pariter fiducia vultu.
 Si miles facie pallet, si frigidus ore
 Verba sonat, timor invasit trepidantia corda.
 Ignea si facies ardet, si provocat hostem,
 Increpitatque minax, verbisque audacibus urget,
 Nulla timet, Martisque ferocia bella reposcit.
 Sed ne tironis vultu capiare sereno.
 Dulcis inexperto tironi pugna: sed instat

Mox explorandi mi-
 litum animi, an para-
 ti ad dimicandum, & ar-
 dentes animo sint.

Tom I.

K k

Ho-

Hostis ubi propior, stridetque volatile plumbum,
 Territus exemplo dat terga fugacia: & illum
 Non jussu, monituque queunt retinere magistri,
 Nec trahere extemplo socii in certamina possunt.
 Si metuant igitur Veterani, praelia, Consul,
 Maturè differre juvat, si vincere cordi est.
 Atque hic te cautè admoneo, monitusque memento:
 Intempestivè caveas committere pugnam:
 Nec celer affectes victricis præmia lauri.
 Festinate Duces lentè: Victoria feris
 Serta optata ferens descendit ab æthere bigis.

Qua arte formidini
 occurrendum sit.

Insuper his, quoniam mortalibus indita cunctis

Formido, in campo dum stant certare parati:
 Atque ipsi in primo trepidant certamine sortes.
 Hinc, illinc acies instructæ, horrorque tubarum,
 Æris & explosi stridor, fremitusque pilarum
 Grandinis in morem supra capita ipsa volantum,
 Nimbiferique ignes, & terrifici reboatus,
 Magnanimas etiam pulsant formidine mentes.
 Idcirco primùm tanto te opponere morbo
 Nitere sic: alto prius ipse in vertice collis,
 Unde tui possint juvenes dignoscere vultus.
 Hostiles, illisque simul consuescere discant,
 Belligeras certo dispones ordine turmas.
 Et levia interdum miscentes praelia, dedant
 Corpora multa neci; cogantque capeffere turpem
 Multa fugam: sic arma, viros, moresque tenebunt:
 Sic veniet tiro è primo audacior ausis.
 Nec trepidabit, ubi jam Mavors fulminat, & jam
 Conflatu in medio fervent stragesque, necesque.
 Horrida namque minus, veniant si crebra sub usum,
 Perturbant terrore animum, mentemque fatigant.

Ad concionem vocan-
 di, incitandique animi ad
 verum & quibus sti-
 mulis.

Præterea sermone ducis, velut humor ab igne,
 Fervet amor pugnae, juvenumque accenditur ardor,
 Et virtus, animique, & fiducia plurima crescit;
 Præsertim palmæ si spem præsumere certam
 Audebunt alacres: idcirco Prætor ab alto
 Accendat dictis animos, & pectora firmet.
 Sed quæ commemoret, sint hæc: ignavia, & error.
 Sic & inexpertos belli contemnere miles
 Audeat; ignavos petat & silentior hostes.
 At si acie quondam victi; domitique facere,
 Facundo canat eloquio: generosæque corda
 Irritare novi stimulo conetur honoris.
 Fortis honor stimulus, cum prædam quaeritur: at cum

PA.

Possessus servandus erit, fortissimus ille est.
 Quin etiam dicenda, valent quæ protinus ira
 Inflammaré animos, odiisque urgere calentes.
 Acrior ardenti ruit inflammatus ab ira
 Miles in adversos hostes: odiisque furorem
 Concipit: atque animis robur furor effert addit.
 Quin cùm præcipiti fertur, mens cæca furore,
 Nil timet, atque ultrò Martem, mortemque laceffit.
 Et quoscumque odio nos insectamur acerbo,
 Acriùs aggredimur. Fervescat plurimus ira:
 Plurimus atque odiis ruat in certamina miles:
 Insuper, ingenti quoniam mortalia corda
 Auri sacra fames vi torquet, & ardor habendi
 Sopitos potis est animos accendere; Consul
 Plurimus idcirco bellanti præmia publi
 Spondeat, & lætos campos, & pingua ruræ:
 Et sua quæ quisquis pugnando effecerit armis.

His accensi animi, jam jam feralia poscunt
 Prælia; quadrupedumque unà micat æmula virtus.
 Haud mora, dux acies in campis explicet: æquum
 Sed primum legisse locum, quo pugna ferenda est,
 Sedulus insudet: sperati magna triumphi
 Pars locus: idcirco colles, clivique supini
 Captandi: quoniam vehementius acta volabunt
 Tela in subjectos, & vulnera certa reponent.
 Impete quin etiam nixi majore repellent
 Hostes in summa clivi statione locati.
 At clivo adverso veniens qui nititur, idem
 Cumque loco, fortique simul confingere pube
 Cogitur: & frustra nonnunquam spicula torquet,
 At si te pedites multi comitentur, & hostis
 Acer equis instet; pete semper summa locorum,
 Asperaque, latèque jugo discissa frequenti.
 Contra si pedites inimici vincere gestis,
 Editiora quidem, sed quærere plana memento.
 Non sylvæ circùm, caligantesque recessus,
 Neve lacus sparsi fuerint, mollesque paludes.
 Cretosique tibi vitanda est glareæ ruris.

His super, editior si sit locus, æra locato
 Illic flammigera, & glandes emittere in hostem
 Assiduè jubeas (tota hinc Victoria pendet
 Interdum) firmaque locum tutare cohorte.
 At si præveniens festinus vertice sedit
 Hostis, & invectis stat machina firma metallis:
 Est juvenum virtute jugo pellendus ab alto

K k 2

Ante

Qui locus aptior ad
 pugnam.

Editior locus accomo-
 dus, si pedicatus multus.

Planities Equisatui
 comoda.

Editior locus tormen-
 tis firmandus.

Vitanda, quæ receptui
obesse possunt.

Ante tibi; tuto si vis decernere Marte
Si secus haud aciem tentes producere. Nunquam;
Prætor, inæquali pugna discrimine fortem
Credere se pubem, vel iniquo Marte jubebis.
Perge, nigri saltus si sint, & flumina, retrò
Flumina habere, fugæ Fatis ne forte sinistris
Opponant sese, cautus vitare memento.
At poterunt firmare latus, ne fortior hostis
In latus irrumpat: pariter tutetur utrumque
Sylva latus, primo verùm custodia luco
Firma sit; insidiæ latebris ne subter opacis
Occulentur: erit semper via tuta receptu,
Si campi pateant, & propugnacula retrò.

Quæ prænoscentia prius
quàm acies instruat.

Sed jam raucifono strepitantia tympana cantu,
Stridulus & fracti fragor æris, & horrida Martem
Cornua pulsa sonant, hostemque, & prælia poscunt:
Quare age, bellator Juvenis, generosa propago
Magnanimùm heroum, & bella ad victricia natus,
Parthenopæus adest quando, frænumque remordet
Ornatu insigni sonipes, & ephippio aurco,
Jamque ferox saltu te bellatoris in armos
Mitte agili: mecumque aciem dux instrue campis.
Sed prius, armatas quàm jussis ire cohortes,
Prænoscentia tibi sunt hæc, quæ plurima possunt
Conferre ad palmas pugnaci ex hoste ferendas:
Conversa ad Solem ne sit frons agminis; igneo
Lumina ne radio transverberet. Annibal astu
Romanos tali deceptos vicit acerba
Ad Cannas pugna: maduistis sanguine Cannæ
Romuleo; quoniam perstrincti luce maligna
In Pænos jvenes telum torquere nequibant.
At Cimbræ astu Marius devicit eodem.
Infesta quoniam Cimbris lux Solis, & æstus
Præsidio, & palmæ authores venere Latinis.

Cavendus ne ventus
in os ruat.

Est etiam ille malus cantè bellantibus error
Evitandus, in ora ruat ne ventus, & unâ
Pulvis in adverso oculos, ictuque fatiget.
Aut nebulæ, pluviisque effusis incidat imber.
Quid quod Romuleo defluxit sanguine campus
Claudius, & Cimbri primùm vicere, domandi
Consule mox illo, quo primùm, Marte secundo;
Signa potiti, iterum magno reddenda triumpho?
Scilicet in Latios inopino turbine Cimber,
Ventosum nactus Solem, nebulamque nigrantem;
Irruit: inque plagas acies instruxit Eoas.

Con-

LIBER DECIMUS.

249.

Continuò ventus, ventoque impulsus in ora
Pulvis, & obductus tetra caligine turbo
Decidit: & roseo radii fulgore, corusco
Ære repercussi, cælum succendere visi.
Territa quo pubes casu, nimboque laborans
Pulvereo, solitis non viribus ire feroces
In Cimbros potuit: cessit Victoria & hosti.
Quin etiam adverso propulsæ flamine glandes,
Vim perdunt, & tela: secundis ocyus auris
Ista volant contra; penetratque potentior ictus.

Sic Cimbri ptimam vi-
cère.

At si nocte sedet, vel res configere poscat,
Imprimis Lunæ rationem semper habendam
Præcipio, Magni exemplo, qui Pontica fregit
Agmina, nocturnis inimicum aggressus in umbris.
Nam sic ille aciem campo direxit, ut hosti
Ignibus adversis splenderet lucida Phoebe,
At contra radiis pulsaret terga suorum.
Hinc illa è pelago niveis surgente quadrigis,
Romani, anticas spargebant corporis umbras:
Ponticus umbrarum falsa sub imagine captus,
In spectra incassum mittebat inania tela.
Quo casu insignis Magno Victoria parta est.

Noctu habenda etiam
Lunæ ratio est: sic Pom-
pejus Ponticos vicit.

Verùm hæc, in pugna quæ sunt vitanda magistro,
Non operis multi fuerit cognoscere, quando
Congressuræ acies lato extenduntur in arvo.
At verò solertis erit ducis, ante futura
Illa eadem vidisse, die ne forte ruente,
Vertigo noceat Solis mutata reflexi.
Tempore vel certo Corus de cardine surgens,
Pulvereamque trahens nubem, pugnantibus obsit.
Ille mihi doctus dicetur navita, ventos
Qui scit, & horrendas præcognovisse procellas.
At non qui tantum præsentia flamina novit.
Idcirco, bello qui præsidet, ille peritus
Sit cæli, Lunæ vultus, & sydera norit,
Atque vices anni varias, solisque rotatus;
Nubila uti, & varios possit prædiscere ventos.

Sic cæli, ventorumque
peritus Dux.

His animadversis, Acies (sic nomine nostris
Dicitur instructus geminis exercitus alis)
Ordinibus certis campo, spatiisque locanda
Jam tibi, magnanimum si Martis adorea pectus
Tangit, & optati stimulat te cura triumphi.
Ordinis & semper statuendi, prima supremi
Cura ducis: Justo si fortes ordine turmæ
Bellantum campo steterint, Victoria certa est:

Ordo in certamine plu-
rimùm valet.

Si

Si secus, egregii quamquam, franguntur ab hoste!
 At quoniam gente in magna, non fortibus omnes
 Insignes animis, non arte, & viribus æqui:
 Idcirco lecti juvenes, qui plurima bello
 Præmia, qui plures & præmeruere triumphos,
 Semper erunt prima statuendi in fronte; futura
 Hoc pugnae momenta, innixaue vertitur omnis
 Cardine res: fortique volat Victoria fronte.
 Insuper, extrema pariter virtute locandi
 Bellaces acie juvenes, qui Marte sinistro:
 Subsidio actutum properent, pugnamque feroces
 Instaurent: his sæpè datum meruisse trophæum.
 Robora prima, duces, juvenumque ferocia Marti
 Corda laboranti servate, speique supremæ.

Delecti, ac fortes fronte in prima locandi, & in ultima acie.

In explicanda acie prævenire hostem opus.

Sed ne te celer, atque instructis viribus, hostis
 Præveniat (serò producere signa caveto.
 Primus adi campum, atque aciem campò instrue primus)
 Tempus, ut armatas exponas ordine turmas.
 At tibi qui modus, & quæ, dux, adhibenda (1) podisimi
 Sit ratio melior hac tempestate, docebo.
 Et primò quoniam pudes tibi tota pedestris
 Cognita, in æquales illam partire cohortes:
 Inque pares etiam turmas, mox divide totum
 Cornipedum numerum. Quique hinc emerit equorum
 Frenigerum pariter numerus, pariterque cohortum,
 Tres æque in partes, si gens sit multa secetur.
 Si secus, in partes non æquas divide: quarum
 Sit postrema minor media, sit maxima prima.
 His actis, primo statuatur in ordine prima.
 Hæc olim Frons dicta, Acies & prima Latinis:
 Ast Italis (2) Antica modò Custodia fertur.
 Inde jugum in medium, jubeas properare secundam:
 Quam mediam veteres Aciem dixere vocantes
 Romulei: pugnae (3) quæ nunc de nomine nomen
 Accepit; totum quoniam certamen in illa est.
 Ordine succedens tandem stet tertia tergo,
 Romanis postrema Acies, terqusque vocata,
 Certaue subsidia in calus ventura sinistros.
 (4) Postica est Italis quæ nunc Custodia, primæ
 Si parti par illa: secus spes ultima pugnae

Ars dividendi totum exercitum in tres partes: & quæ sunt singulæ explicatur.

Jam-

(1) Est dimentio pedibus facta; seu dimentio inter pedes, quæ inter versus, & ordines servanda.

(2) Vanguardia. (3) Battaglia. (4) Retroguardia.

Jamque laboranti (1) Manus Asservata juventæ.

At juga certa inter quæ sit distantia; passus
A primo centum, Prætor, distare secundum:
Eque jugo hoc jubeas his centum abscedere ternum.
Namque agri sic justa tibi data copia, turmas.
Marte sub adverso victæ si forte recedant,
Protinus instruere, instructasque in prælia rursus
Mittere, & amissum confestim acquirere campum.

Quæ distantia statuenda
lacet acies.

Quod superest, Aciem sic pones ordine primam:

Quadratæ in media peditum statione cohortes
Tot stabunt, subducta dedit quot summa: sonantum
Alipedum hinc, illinc pariles, duo cornua turmæ
Belligeræ tutentur: erunt fortissima, quæque
Robora, quæ validis defendant viribus alas;
Et geminum latus hoste tegant, transversa ruente,
Verum inter turmas equitum, peditumque cohortes
Tantundem spatii teneat sectura, quadrati
In longum quantum frons ipsa extensa patescit;
Ut medio instructæ quæ perstant agmine turmæ,
Auxilia actutum properantes, agmine verso,
Secturas implere queant, pugnamque labantem
Instaurare, locumque præbere recessis.

Arts explicandi primam
aciem traditur.

Idcirco (properè ingreditur pars altera) cætus
Sic acie in media juvenum sit cura locare,
Secturas contra ut primi extendantur in unguem.

Et secundam, ac ter-
tiam.

Non aliter medij secturas agminis ipsæ
Postremi aspiciant turmæ, sed tergora primi.
Sic etiam poterunt latum per inane ruentes,
Subsidio properare acies, versasque suorum.
Sustentare manus, Martemque accendere rursus.
Intervalla juvat nonnumquam explere manipulis.
Nonnullus equitum; qui si certamine primo
Sclopiferi fundant, turbatis versibus, hostem,
Ocyus irrumpant; subitoque horrore labantes
Latè interturbent acies, cedantque sequendo.
At contra, sociæ si fors formidine captæ,
Ordinibus cœptent versis nutare catervæ,
Accurrant alacres ipsi, trepidasque phalanges
Sustineant, hostemque novo conamine fistant.
Non secus ac subitis cum torrens imbribus auctus,
Arietat in ripas, & victor vincula rumpit,
Impiger accurrens, si admotam protinus addit.

Foſſor

(1) *Corpo di Riserva.*

la ultima acie fortium
cohortes juvenum Laco.
no more locandæ, ut nu-
tantes firmant, & versam
aciem requirunt.

Fosfor humum, reparatque novo molimine ripas;
Vertit aquas, redimitque vadis jam naufraga rura.
Atque hic admoneo nostro te carmine, Prætor,
Fortia post aciem veterano è milite lecto
Subsidia ad socios, cum res, ventura juvandos,
Pellendumque hostem, Spartano è more locare.
Subsidia hæc primi, si vera est fama, Lacones
Disposuere: Tyri, quos mox imitata juvenus:
Et tandem Patres servarunt ritè Latini.
Hi pariter primi poterunt accendere pugnam,
Immotaque acie, & perstantibus ordine eodem
Agminibus cunctis, inimicum irrumpere cornu.
Aut circumventos à tergo urgere valebunt.
At tibi nulla retrò si sint servata, Magister,
Subsidia: in turmas si forte irruperit hostis,
Et sternat, cædatque; iugo tùm mittere ab ipso
Cogere auxilia: atque acies tenuata fatiscet.
Solertes laxare acies, & inane cavete,
Rectores, spatiis namque his si providus hostis
Ingreditur, certæque neces, stragesque sequentur.

Inter vacua spatia lo-
candi Velites, ac Rosarii.

Quin etiam, turmas inter manus illa reposita,
Veles erit miles, simul & Rorarius, imbrem
Qui tenuem primò spargens, exordia pugnae
Prima facit, Martisque explorat Fata futuri.
Creber & hic primo pariter stet in ordine Veles,
Stet quoque multus ibi Rorarius, impete primo
Qui roris ritu jactans per inania glandes,
Martem ineat, tentetque levi certamine pugnam.

Prætor stet in medio,
in utroque cornu Legati.

Ergo ubi iam campis acies instructa refulsit,
Inque suæ steterunt legionis fronte Tribuni;
Ipse acie in media Consul, tumuloque residat:
Ut sic cuncta queat pugnae momenta futuræ,
Observare, omnemque aciem lustrare patentem.
Illius & geminus cornu Legatus utroque
In medio insistat versu, geminasque gubernent
Alas: & juvenum Prætorem plurima circum
Stipetur manus: inque omnem percurrere partem
Prompta animis, unaque ducis mandata referre,
Et quæcumque duci mittent responsa ministri.
At Martis concessa cui tormenta, Magister
Suggestu vigil incumbat: curetque sagaci
Ingenio adversum flammantia vertere in hostem
Æra: & continuò, cum res, explodier ictu.

At mihi vos, divæ, prisca quæ temporis acta,

Et

Et veterum meministis adhuc monumenta virorum,
 Dicite, tantorum Vati sub fine laborum,
 Quis Deus (inventi quoniam mirabilis author,
 Haud fallor, deus ille fuit) bellacia certo
 Ordine qui primus distentis agmina campis
 Explicuit, legesque dedit certaminis æquas,
 Dicite: quandoquidem memores ea facta tenetis:
 Tuque adeo Bellona, tua (nam credere dignum est)
 Ille instructus ope egregias mortalibus artes
 Extudit, & ritu gentes ratione potentes
 Humano docuit conflagrare: cætera quando
 Ordine permixtim pugnant animalia nullo.

Quis primus exercitum
 in suos ordines explicuit.

Pan Deus Arcadiæ delectam ad prælia pubem
 Ægregiæ laudis, regni que cupidine captus
 Euphratem supra rapidum, Tigrimque sonantem,
 Regna sub Eoa, & felices duxerat Indos.
 Et jam Cappadoces, Galatasque, & rura feracis
 Armeniæ, mollemque Syrum, ditemque Niphatem,
 Imbellesque acies Persarum, extremaque Bactra
 Vicerat, & leges dederat, moremque subactis.
 Hinc fasce insignis palmarum, speque futuri
 Elatus certa (fuerat quæ prima cupido)
 Tandem signa rubros victricia movit ad Indos.
 Hic ubi diverso fluvii sub litore vidit
 Innumeros latè populos; quot millia cælo
 Densa locustarum volitant examina, & omnem
 Eripiunt lucem terris, noctemque reducunt:
 Constitit attonitus: totusque exercitus unâ
 Aspectu tantorum hominum conterritus hæsit.
 Et jam victores Asiæ dare terga parabant
 Parrhasii juvenes, ipso trepidante magistro.
 Conditur interea Titan, & cæca ruens nox
 Latè umbra cælum, terrasque involuit opaca,
 Arcadis atque fugam: summo descendere Olympo
 Parrhasio conspecta Deo Bellona, comanti
 Insignis galea, & pectus thorace nitenti.
 Fortia crura ocreis circum succincta coruscis:
 Ægida & horrenda cælatam Gorgone læva,
 Æratam verò gestabat dextera pinum.
 Terribilis, virgo quamquam pulcherrima visu.
 Atque ferox ingressa, Deo sic ore locuta est:

Non inelagans fabula.
 qua Pan traditur, miza-
 bulis artis inventor.

Quis novus invictos animos timor occupat? ecquæ
 Imbelli dare terga hosti dementia cogit?

Bellona Panem alle-
 quitur.

Quò mens, quòve animi, tantisque exercita bellis
 Nunc virtus, validæque abierunt robora dextræ,

Tom. I.

L I

Plu-

Plurima quæ letho demisit corpora, quæque
 Rettulit insignes Asiæ de gente triumphos?
 Anne nova insuetæ terrent formidine gentes?
 Sed non majores animi, non major & illis
 Vis est, quàm victis inerat Persisque, Syrisque.
 An mentem numerus populorum perculit ingens?
 Ast acie numero non vincitur: ordine vires
 Instruētæ, bello invictæ, numerosaque plebis
 Agmina debellare valent, si legibus æquis
 Consistant campo pueri, ferventque, magister
 Quos dederit, certo positos discrimine versus.
 Quare age, quique tuis sit dandus gentibus ordo,
 Innumeri Indorum populi cùm prælia poscent,
 Accipe: confusas acies, mixtimque ruentes
 Insternet campo domitas Mavortius ordo:
 Et te victorem Nyse ad capitolia mittet.
 Quin etiam inventi venies Deus author: & alta
 Posthac venturi bellacia cornua fronte,
 Pro facti laude, imponent monumenta nepotes.
 Hæc ubi dia modum, quo campis explicet agmen,
 Edocet: & certo numero, spatique cohortes
 Instruit: in medio qui sint, qui fronte locandi.
 Hinc dextrum jubet, hinc lævum decedere cornu.
 Quæque renidenti fulgentes ære catervæ
 Hinc peditum latus, atque illinc tutentur equorum.
 Et quæ subsidia in tergo servanda, sinistra
 In pugna, turmas instauratura labantes.
 Quin aciem populi totam, cunctasque cohortes
 Versantis Rhombi in morem, mortemque jugantis
 Ire datis jubet ordinibus: nam legibus illis
 Instruētam, fore victricem, indomitamque phalangem,
 Prædicat Bellona, suo & rem numine firmat.
 Mox & diva docet Panem curvare cohortem:
 Nunc cuneum, & rostrum versu formare juganti:
 Et modo versanti: turmas nunc ire quadrato
 Ordine: lunatas acies nunc explicat; & nunc
 Implicat inflexas: ovi nunc circinat instar.
 Implexas Dea mox reddit, mox curvat easdem.
 Hinc ut parte phalanx geminetur longior una:
 Et transversa modo quo sit facienda, recludit.
 Hæc ubi, terribilem dextra Dea protinus hastam
 Direxit, densosque ferox intorsit ad Indos.
 Haud dubio, palmæ præsigia certa futuræ.
 Omine & ancipitem firmavit Pana secundo.
 Mox cita sydereo gressum deflexit Olympo.

Et illum animat ad pugnam.

Fumque aciem explicare docet, & in varias figuras disponere.

Et

Et latè horrendum fugiens dedit æthere bombum.

Pan sonitu excitus tanto, lætoque repenti
 Omine firmatus, gentem citus ore canoro
 Imperat acciri: concurrunt undique facto
 Extemplo populi signo, & tentoria regis
 Denfantur circa trepidi: tumulo Deus alto
 Assurgens, tali plebem sermone locutus,
 Aggreditur: Faciles aures adhibete Magistro,
 Flos lectus juvenum, Martisque potentis alumni:
 Læta fero, divina, Dæque ostensa tremendæ.
 Quare agite, & tristes animo deponite curas:
 Indorum vos regna manent ditissima: vester
 Indus erit rutilus gemmis, & flavus arena
 Purpurea Ganges, & Thetys gemmea conchis.
 Ipsi etiam nitido montes adamante rigentes,
 Et virtutes erunt vestræ tot præmia gentes.
 Nunc etenim mihi visa loqui dea Martia, duris
 Quæ bellis regina potens, & præsidet armis:
 Erexitque animos, & spem præsumere jussit.
 Exin bellaces docuit me diva catervas
 Instruere ordinibus certis, quibus acrius hostem
 Innumerum exciperem: pecudumque è more ruentem
 Turmatim in jugulum, missoque in pectora ferro,
 Bruta velut, cunctos æquali forte necarem.
 Quare agite, ô lecti juvenes, atque agminis æquam
 Jam legem accipite, & monitis parete volentes
 Virginis horrendæ. Vix hæc cum lætus ovantum
 Exortus clamor, festique ad sydera plausus:
 Atque deam belli dominam gens tota salutat.
 Circum festivo responsant murmure colles:
 Visus & ex imis assurgere fluctibus Indus.

Hinc Deus accepto pugnaces ordine turmas
 Explicat: & sæva in certamina provocat Indos.
 Extemplo magnum tranantes fluminis alveum,
 Approperant Indi: mixtimque incondita turba
 Arma movent, densoque accendunt prælia nimbo.
 Parrhasii legem servantes ordinis, illos
 Excipiunt: cuneoque ruentia pectora rumpunt.
 Ordine quo tandem palmam retulere decoram:
 Cumque suis Indum gemmis, Gangemque superbo,
 Et dites Asiæ populos duxere triumpho.

Sic acies primùm campis instructa, cohortes
 Explicuit, certo versu, numeroque locatas.
 Et tanti Deus inventi dux primus: & inde

L1 2

Pyr-

Pan suos vocat. eosque
 Dææ monitis ad consilium
 Quæ horatur.

Pugna committitur.
 vici que Indi.

Pyrrhus in occiduis oris, exempla secutus
Magna patris, gentem docuit: nec tempore longo
Ars ignota Patres latuit, plebemque Latinam.
Sed miscenda vocant me prœlia: detonat alto
Fulmine Mars; latèque obvelant nubila cœlum.

BEL-

BELLICORUM

LIBER UNDECIMUS.

A S t age, bellatrix quando nitet utraque latis
 Instruēta in campis acies, & quæque superbum
 Opperiens hostem stat pugnatura: tremendam
 Jamque hastam Bellona quatit, jam detonat ære
 Fulmineo, & magna circumtegit ægide pectus.

Ipsaque laurigeris hanc illac desuper alis
 Æqua volat, neutrique favens Victoria pendet:
 Jam tempus precibus Divam, & virtute mereri.
 Ergo ubi jam signum Prætor dedit ære tonanti,
 Protinus in terram deflexi, supplice voto,
 Numina adesse petant præsentia: semper ab alto
 Eventus rerum felix poscendus Olympo est.
 Hinc pugnam ordiri Dux imperet: illicet illi,
 Sors quibus est primi tentare pericula Martis,
 Agmen in adversum properent, roraria plenis
 E pateris postquam de more hausere vetusto.

Sunt, qui principio magnis clamoribus hostem
 Invadunt, animosque ingenti murmure tollunt.
 Vasta feras veluti cum per deserta petivit,
 Rugitu sonat immani vis dira leonum.
 Ast alii ferro taciti, non voce laceſſunt
 Hostiles acies, dubiique in prælia Martis.
 Irritant animos rauco stridore tubarum.
 Hunc nostri morem teneant: clamore fugaces
 Astra Scythæ pulsant, & barbarus incola Ponti:
 Quamvis ingenti juvat addere voce timorem
 Nonnumquam trepidis; nutans horrore pericli,

Ante pugnam funden-
 dx pro felici eventu pre-
 ces sunt.

Magnis clamoribus qui-
 dam certamen incut.

Alii silentio: sed tuba-
 rum sono incitantur.

Ob-

Juvat nonnumquam
clamore addere timo-
rem peditis, Liber ex-
plo.

Obruitur tandem mens perturbata tumultu.
Non secus, ut perhibent, Liber Nyseus ad Indum
Attonitas fudit gentes: primusque Gygantes
Altifono conchæ Triton clangore fugavit.

Insuper, adversum properatis passibus hostem
Nonnulli invadunt primi, primique reponunt
Vulnera: at immoti venientes, impete presso,
Excipiunt hostes alii, fessosque trucidant.
Ast illi modico prima in certamina gressu
Succedunt: celerantque gradum, ut Fortuna dedit se.
Et quamquam celeri curru bellator in hostem
Cum ruit, audaces animi fervore calefant,
Nec certum videat mens irritata periculum:

Moderato gradu in ho-
stem cundum est pediti.

At quoniam primus cum deficit impetus, una
Lentescit vigor ille animi, viresque labascunt,
Omnis & interdum turbatur Martius ordo;
Idcirco gressu non miles in arma citato,

Equiti verò citato cur-
su.

Neve ruat segni: sed justis passibus hostem
Aggrediatur, agit si rem pedes: arduus alto
At si vectus equo ruit in certamina, fulmen
Excussum de nube velut, prorumpat: equorum
Ignea vis magno fervescit concita motu.
At totis instructa locis si forte, Magister,
Est acies, numeroque potens super ingruat hostis,
Tum bellatores ipsa in statione iubeto
Expectare: locis sic luctabuntur iniquis,
Et simul excipient hostes tua vulnera fessi.

A dextro cornu inci-
pienda est pugna.

Verum ubi jam primum sparsit Rorarius imbrem
Grandinis horrifonæ, victorque adversa fugavit
Agmina, continuo motis succedere signis
Præcipies aciem pugne, Martemque ciere:
Prima tibi dextrum, ni fors contraria poscat,
Inceptet de more Patrum certamina cornu.

sclopi non explodendi,
nisi intra viginti passus.

Mox & cornipedum sua lævum pectora acutis
Solicitet stimulis, pugneque, hostique propinquet.
Hinc pedites inter bellacia cornua equorum
Extenti, totis accendant prælia turmis.
Verum illud cura, Prætor, solerte caveto,
Ne pueri explodant Vulcania tela, priusquam
Intervalla petant; frustra ne concidat ictus,
Atque errore tuo captum te te occupet hostis.
Viceni ut passus, non amplius, inter utramque
Interfunt aciem, tum tempus ahenea flammæ
Concipere, & celeres gremio detrudere glandes.

Ergo ubi jam totis certari viribus, armisque

In-

Inceptum, dubio eventu, partibusque periclis,
 Dux magnum referens animum, mentemque per omnes
 Se vertat rerum casus, & singula penset.
 Ut si quâ vultu tum se Fortuna benigno
 Obtulerit, mora nulla, sequi, & felicibus uti
 Auspiciis, ventoque expandere vela secundo.
 At contra incipiat si tristior ora videri,
 Adversis citus occurrat, damnumque futurum
 Consilio avertat præsentis, & fortibus ausis.
 Nam licet humanis in rebus plurima possit
 Instabili Fortuna rota: tamen æquore Martis
 Una regit belli cursus, una omnia versat.
 Fulguris in morêm, nunc lumine fulget amico,
 Spem facit & magnam palmarum: ast illicet illam
 Ni teneas animosus, it & quâ Diva, sequaris;
 Indignata fugam subito molitur, & aufert,
 Quam dederat tibi, spem. Vultu si forte maligno
 Fulserit adversata: minas si pectore duro
 Sustineas, placesque Deam conamine forti,
 Mutabit placata vices: teque omine dextro
 Protinus egregiam in laudem, palmamque vocabit.
 Hoc quæ momento ridet Fortuna, sequenti
 Se tristem dabit: & momento flexilis uno
 Dat palmas, adimitque, & cuncta fugax citò vertit.

Præterea multi casus, inopinaque rerum,
 Nec prævisa Duci facies, prodesse merendas
 At palmas poterunt, concessis impiger uti
 Si valeat, tristi vel tum se opponere Sorti.
 Si secus, illa eadem venient nocitura triumphis.
 Panicus invasit si mentes terror, & ingens
 Si turbo aversus surgat, si rumor inanis
 Spargitur in vulgus: dederis quæ jussa, minister
 Si malè percipiens, contraria rettulit: & si
 Cæca superstitio tenuit trepidantia corda,
 Ingentes poterunt clades afferre, repente
 Ni tu consilio occurras, ortuque sub ipso,
 Ne crescat latè serpens, confeceris hydram.
 Quæ mala principio si castra hostilia turbent
 Insperata, nimis poterunt conferre secundis
 Successis, Sortem si tu promptissimus, ultrò
 Oblatam, accipies, & quâ via panditur, instes.
 Sæpè levi casu, quem dextra excepit amica,
 Ingens solerti victoria parta Magistro est.
 At qui despiciens, animo neglexit inertis,
 Et tristes ignominias, & funera passus.

Attendat Prætor ad
 omnem casum, & si se
 dedit, occasionem arri-
 piat.

Sin minus, malo forti-
 ter, ac tempestivè occur-
 rat.

Varia fortuna, eique
 opus, ut se Dux accomo-
 det.

Multi improvisti casus
 in pugna occurrunt, qui
 & prodesset, & obesset: pos-
 sunt, prout gatus, igna-
 rusve fuerit Dux.

Id-

Consul prætoriam cîm
Aus turma aciem sedulus
percurrat.

Idcirco læta Consul comitante cohorte,
Scipiadæ magni exemplo, stet promptus in omnem
Ire aciem, dubii quò postulat alea Fati,
Consilio, & dextra cunctis succurrere: & arte
Plurimus insudans, nunc hos, nunc temperet illos:
Ast illud te te moneo, creberque monebo,
Ne primo, Prætor, dum jam certamine Mavors
Ardet amans stragis, ferventque, ictusque, necesque;
Palmarum, & nimia laudis dulcedine captus,
Viribus & fidens, te in aperta pericula mittas.
Nam cæso Ductore, cadet spes omnis: & ingens
Tum gentem timor invadet, cædesque sequetur.
Idque mali pariter metuendum, tardus acerbo
Vulnere si pugna decedere cogitur, illo
Dum trepidis opus est, dum perturbata laborant
Agmina, & ingenti jam res casura ruina est.
Ceu moles immensa, gravi quæ nixa columnæ,
Illius solo in fundamine tuta recumbit,
Si casu ruat hæc subito, vitiove fatiscat,
Decidet & moles unà: sibi consulat ergo,
Et pubi Prætor, seque ad meliora reservet.

Non tamen in aperta
se pericula inferat.

Proderit, si delecti mi-
lites in adversum ducem
immittantur: eo enim
cæso, relata victoria est.

Proderit (arte viri quoniam bellamur, & astu)
Interdum juvenum fortissima corpora, dulcis
Quos auri cepit, vel honoris amica cupido,
Delegisse, Ducem qui densa per agmina quærant
Hostilem, sævoque inventum vulnere cædant,
Vel captum referant: magnis si faverit ausis
Sors, lætum pugnæ statuens imponere finem.
Nam velut amisso pereunt rectore carinæ:
Sic acies, Duce sublato, dispergitur omnis.

Si duces sibi occurrant,
certandum quando duel-
lo sit.

At si dum multo fervescit sanguine Mavors,
Permixtæque cadunt equitum, peditumque catervæ,
Obvius occurrens venit adversarius, & te
Provocet, haud illo renuas certare duello,
Par ætate tibi si sit, par viribus; æquo
Ut valeas pugnæ sortem decernere Marte.
Si secus, & lucta sese subducere honestum,
Fas erit occursum tibi tùm vitare: decorum
Si minus id fuerit, famæ, gestisque peractis
Consule, & incertæ vitam committito Sorti.
Teque hic admoneo: cùm decertare paratæ
Stant campis acies, & jam Mars igneus ardet,
Audaces aliquot nonnumquam ex hostibus æquor
In medium armati insiliunt, totidemque tuorum,
Quos laudis tangat stimulus, clamore laceffunt.

Has

Has tu sed luctas, nec conductura duella
 Consultò caveas: nam tristia sæpè futuri
 Hinc solet auspicia ignavum desumere vulgus:
 Eque levi interdum casu certaminis omnem
 Arguit eventum, & rerum momenta rependit.
 Quin etiam egregii frustrà conflictibus istis
 Sæpè cadunt, quorum poterat virtute referri
 Rebus in extremis victoria: plurima fortis
 Unius quæ sæpè viri conamine parta est.

At si de summa rerum certare Tyranni
 Forte velint, Martique caput sacrarier unum,
 Haud renuo. Quo fonte fluunt mala femina belli,
 Atque odia, atque iræ, regnique insana cupido,
 Fonte fluat pariter, fas est, ut sanguis eodem.
 Authores belli pereant: innoxia turba
 Servetur populorum, & pace fruatur amica.

Verùm si monitu Superùm, jussuque Deorum,
 Dum res accisæ, nec spes jam restat in armis,
 Barbarus & victor verbis insultat amaris,
 Numine vir plenus sese offerat ire duello
 Certatum, & meritas ex hoste resumere pœnas;
 Ne prohibe: si Fata vocant, pede Fata secundo
 In pugnam venient, palmamque è sydere mittent.
 Non uno infracti jam se certamine castris
 Abdiderant trepidi Ifacidæ, tristisque tumultu
 Jam certam Patriæ cladem, & sua funera flebant.
 Ante Phylistæus stans vallum immanis, & atrox,
 Terrorem miseris, nec quidquam audentibus addit,
 Horrendum ferro minitans, dictisque superbis.
 Quæ vos nunc latebræ, vel quæ spelæi ferarum
 Ima tenent, leporum timidissima turba? neque ullus
 Vos laudis tangit stimulus? non mortis honestæ
 Gloria magnanimis pulsat præcordia curis?
 O si fœmineum genus inter, ineptaque Marti
 Pectora, vir saltem fuerit generosior unus,
 Illicet in campum mecum certare duello
 Descendat, pulchramque petat per funera laudem.
 Nam pereat quamvis (neque enim se vincere quisquam
 Me speret pugnante) tamen laus, & decus olli
 Hac nostra cecidisse manu: sic mole tremenda,
 Aspectuque Gygas horrendo, & voce minatur,
 Et cùm luce diem fert Sol, conditque relatum.
 Hisce minis pulsi colles, vallesque resultant.
 Horrendumque sonans trepidas vox territat aures
 Ifacidum, castris qui se, valloque tenentes,

Tom. I.

Mm

Sup-

Cavenda initio pugæ
 duellæ & cur?

Si tyranni certare de
 summa duello velint, ip-
 sis permittendum.

Numinis duæu certare
 duello interdum exp-
 dit.

Davidis exemplo con-
 firmatur: cujus certamen
 cum Phylistæo accuratè
 describitur.

Gigas jactans minitan-
 do Hebræos provocat.

Supplicibus tantum votis pia Numina poscunt.

Hæc cum Bethlæos pascens armenta per agros,

Id David indignè ferens
ire in barbarum consti-
tuit.

Acciperet pastor Jessicus (illa citatis

Undique Fama volans jam pervulgaverat alis)

Indignans animo, generosa incanduit ira:

Atque hæc flammato simul ore effatur (& illum

Attonitis audit grex auribus, & stupet omnis

Insolitam accipiens vocem, impacata canum vis)

Quisne his contemptor Divumque, hominumque superba

Talia qui nostræ genti, fastuque Tonanti

Exprobat? an frustra Omnipotentis numen adorent

Ilacidæ, frustra que aris sua thura reponant?

Est equidem, est Deus in nobis, quo fretus in hostem,

Bellacem quamvis, vastaque in mole timendum,

Ibo alacer, populi vindex, vindexque Deorum.

Haud equidem nostra factum virtute, ferocem

Quod manus hæc ursum discerpsit, quodque leonem

Horrificum, ingentem laceravit: ab æthere vires

Largitus puero Deus est: dabit ille superbum

Ante Phylisthæas acies, ante ora suorum,

Hæc nostra pariter dextra superare Gigantem.

Hæc ubi, jam cæsi præcinctus pelle leonis,

Et spe plenus in Tere-
binti vallem, ubi castra
suorum, & hostium crant,
progrederetur.

Et pastorali armatus, fundaque, pedoque

(Nam non ille gravi galeæ, tunicæque trilici,

Non hastæ, ferove, armis nec fidit ahenis,

Sed tantum Superis) it pugnaturus arenam.

Ut pastor vallem Terebinthi venit opacam,

Castra Phylisthæi qua dextra in parte tenebant,

In læva Ilacidæ, magnum, mora nulla, Gigantem

Provocat in campum, solumque in prælia poscit.

Ille sed immensa confurgens mole sub auras

Altæ instar pini, instar & æræ cyparissi,

Ingreditur, nubesque ingenti vertice lambit.

Cygas describitur.

Prægrandis galeæ, solidoque ex ære nitentis,

Palma velut, conus qui fluctuat orbe comanti,

Ingens ambit opus caput ingens: pectora thorax

E calybe investit latissima: latus & ipse,

Et gravis ære, duplex: quem non fregisset acuto

Alcides ferro, non Pelias hasta: politæ,

Et grandes ocreæ succingunt grandia crura,

Fulgentique nitent electro, auroque recocto.

Læva tenet clypeum gyro septemplex texture.

Magnus & orbis erat, nitidoque ex ære coruscus,

Ceu rota Phebæi currus: medioque renidet

Ex auro totus solido grandissimus umbo.

Immensam magno gravitantem pondere pinum,
 Cui libras centum pendebat ferrea cuspis,
 Dextra quatit minitans: ille non impare cingit
 Ense latus: clavus quem circum argenteus ornat
 Plurimus, è duroque acies adamante rigescit.
 His fidens armis, Superosque, hominesque laceffit
 Barbarus, & palmæ, infelix! spem pascit inanem.
 At verò ut juvenem venientem spectat ab alto
 Cum pastoralis pera, fundaque, pedomque,
 Pastoris ritu armatum, sed cætera inermem;
 Hæc inter risum indignans, interque furorem,
 Altius intonuit: Quæ te dementia cepit,
 Infelix puer, ut mecum certare duello,
 Bellatore viro, atque armis tentaveris istis?
 An canis ipse, petas quem saxo, aut fuisse latrantem?
 I puer, i miser, & sanam jam concipe mentem.
 Quam tua non meruit præsens infania, vitam
 Largior, indignum puero cernasse, feroces
 Cui solitum domuisse viros. Haud illa meretur
 Quæ non de forti venit victoria, laudem.
 Barbarus hæc: breviter quem sic Jesseus heros
 Excipit: Haud equidem tua te sententia fallit.
 Cen rabidus canis oblatras, hominumque, Desumque
 Contemptor: meritis te idcirco, perfide, telis
 Aggredior: rumpamque gravi tua tempora saxo.
 Hæc simul, & lapidem pera deducit: & illum
 Imponit funda: Divisque in vota vocatis,
 Prævalido torquet nisu: volat ille per auras
 Excussus funda pernicious ocyor Euris,
 Inque Phylistæi toto ruit impete frontem:
 Irrumpitque imam cervicem, hauritque cerebrum.
 Protinus, icta velut contorto fulmine pinus,
 Aut turris terræmotu concussa repenti,
 Procumbit, magnamque trahit clamore ruinam.
 Ut decedit, puer insistens Jesseus enses
 Hostili educit vagina, & crine præhenso,
 Prostrato deforme caput præcidit: & illud
 Confestim medios victor demittit in hostes.
 Hi trepidi extemplo fugiunt, rectore perempto,
 Non bene depositis armis, castrisque relictis.
 Instant Isacidae, & fugientes, undique cadunt.
 Unius & pugna cunctis victoria pars est.
 Ipse Phylistæum fulgentibus exuit armis
 Isacides, quæcunque affigens lætus in alta,
 Victori Divo Terebinthi in valle sacavit.

Qui venientem puerum cum funda, & pastoralis pera, quasi canem repulsum non sine risu contemnit.

At puer Deo fidens illum lapide, è funda excussus, prostrat: statimque accurrens suo illi caput acinace obruncat.

In hostes projicit, eosque in fugam vertit.

Usque adeo, ductore Deo, felicia bella.

si hostiles alæ in fugam
versæ, in pedes victri-
bus alis irruendum.

Undique ferventi sed jam se reddere pugnae
Tempus, & inceptum Martis decurrere campum:
Quare age, cornipedum si cornua belligerantum
Hostiles equitum perturbavere catervas,
Attritas cæde ingenti, longèque fugarint,
Præcipe tunc equitem, conversis ordine signis,
In peditum latus hinc, illinc irrumpere utrumque.
Qui fido socium nudati robore equorum,
Et latere è gemino, simul ipsa à fronte petiti,
Haud equidem poterunt non æqui pondera Martis
Sustinuisse diu, quamvis generosa juvenus,
Et quamvis toto non justa ad prælia nisu
Consurgat: positis, vel se victoribus, armis,
Confestim dedit, vel retrò signa resistent,
Præcipitique fuga quæret sibi quisque salutem.

Cavendum ne Eques
instauratis ordinibus in
pugnam redeat.

Atque hic solerti cura, Proconsul, oportet
Invigiles, peditum ne dum victricibus alæ
Perturbant armis aciem, pugnamque secundis
Conficiunt ceptis, & Sorte utuntur amica,
Instauratum equitem, signisque, animisque repente
Adversarius acer agat, laxumque tuorum
In latus incurset, turbatoque impete versu,
Profliget, cædemque parem pro cæde reponat.
Idcirco è toto delectas agmine turmas
Bellatorum equitum servato insistere campo
Ordine præcipies; ut si certamina rursus
Instauret, sortemque velit tentare secundò,
Principio depulsus eques, non dispare casu
Extemplo prompti accipiant, iterumque repellant.

Et quid præstetur cu-
ta, arque arte,

Interea reliquæ festinent prælia, & omnem
Nitantur lato peditem prosternere campo.
At si fortè tuæ, numeroque, & viribus alæ
Hostibus æquales non sint, convertier illas
Ordinibus nexis in pugnam præcipe cunctas.
Inque pedes peditem toto conamine surgat.
Ast eques effusis si longè effugit habenis,
Turbatusque omnis distractis versibus ordo,
Et sint cuncta metu, & trepido permixta tumultu;
Tunc omnem ruere in peditem vim præcipe equorum.
Sed cave, ne ceptis nimium capiare secundis,
Plurima nec teneat tum te fiducia: Numquam
Victori stat certa Duci victoria, tota,
Hoste trucidato, fuerit ni pugna peracta.

Numquam certa victo-
ria, ut toto hoste profligato.

Insuper his, cautis etiam ductoribus illud,

Præ-

Prævidisse prius, & præcavisse necesse est:
 Ne turbata ruunt dum signa hostilia, prædas
 Se super effundant, versu, signisque solutis,
 Agmina: nec cœptam properent decerpere laurum.
 Nulla lues damnosa magis victoribus umquam
 Obsuit, in prædas quàm cum solvuntur avari,
 Ordinibus latè ruptis, atque impete fracto
 Felicis cursus pugnae, & bellantum animorum.
 Sic ausis rerum primis blandita, refugit,
 Inque citis alios Victoria decidit alis.

Quæ cum sic habeant, vultu, jussuque severo,
 Præcipe, ne prædam sibi quisquam vindicet, omnis
 Delectus campo fuerit ni funditus hostis.
 Ni faciant, meritas dederint tibi sanguine pœnas,
 Quin ut militibus servantur jussa supremi
 Consulis, æquali pœnâ curare Tribuni,
 Ductoresque ipsi signorum, ipsique Decani,
 Atque omnis pariter Substes jubeatur, & Astes.

Perge, triumphales si jam Victoria lauros
 Decrevit, vultu te, Dux, dignata benigno:
 Ut pedites duro tandem certamine fracti,
 Atque acie victus tota tibi cesserit hostis
 Signa, præcans veniam, rauco tunc ære receptum
 Tibicen canat extemplo, quo signa reducat
 In sua se miles, positisque ferocibus armis,
 Exuvias sibi quisque petat; quas, hoste perempto,
 Et virtus sua promeruit cuique, & sua dextra.
 At quoniam (removenda lues hæc altera) sæpè
 Victores inter surgunt, rixæque, necesseque,
 Arbitrio dum quisque suo non dividit æquè:
 Idcirco jubeas, æquata lance Tribunos
 Partiri prædam, merito pro munere, cuique.

Præterea juvenes, pugnae jam fine peracto,
 Imperet acciri sua sub tentoria Consul:
 Et donis oneret fortes, & laudibus ornet.
 Et si qui reliquos inter virtute præbunt,
 Fortibus & quorum parta est victoria factis,
 Illos insigni pariter redimire corona,
 More Patrum studeat, titulisque & torquibus aureis;
 Ut virtus, animique, & facta illustria poscunt.
 Non tu muneribus parcas, non laudibus: ingens
 Crescit amor belli, donis, & laude relatis.

His animadversis, quæ sunt graviora monebo:
 Dum tibi promeritam fera post certamina laurum
 Fractus eques fugiens adverso Marte reliquit:

Cavendum ne milites
 in prædam ruant, prius
 quam sit plenè absoluta
 victoria.

Cavendum etiam, ne
 inter colligendas prædas
 rixæ oriantur.

Laudandi milites pro
 concione, qui rem bene
 gesserint, & donis as-
 ciendi.

Præ:

Dum fugiunt hostes,
ne terga premas: ne in
iram, ac desperationem
auti cladem reponant.

Præcipio ne terga premas fugientis: & illum
Extremam in rabiem, desperatamque salutem
Ne violentus agas: sic palmas sæpè feroces
Amiserè Duces, manibusque elapsa repentè,
Non justis Fortuna modis corrupta, refugit,
Namque ubi dempta fugæ spes est, & ponitur unis
Tota salus armis, animique, & robora crescunt:
Nec magis effræni, quàm cùm sperare salutem
Non nisi pugnando persuaserit ira, furorque;
Idcirco palmæ quoniam, non funera laudi
Magnanimo dantur victori, amplissima, victus
Dum fugit è campo, pateat via, largus & ultro;
Ne mora, sternatur per te Pons ilicet hosti.
Sint & qui fociis acceptæ nuncia cladis.
Atque tuæ reduces narrent præconia palmæ.

Cum hostes se deposti-
tis armis dedunt parcan-
dum, & cur?

Quin & cùm victi dedunt se, Marte sinistro,
Depositis armis, palmasque ad sidera tollunt,
Orantes veniam, patrio de more subactis
Parce pius, dextramque extende precantibus: ultra
Victricem in miseros pubem sævire vetato.
Fortunæ memor humanæ, Sortisque caducæ,
Fac spem supplicibus, verbisque affare benignis.
Nam res nulla magis Heroibus, & magnis Diis
Nos similes facit, & paribus cum laudibus æquat,
Quam legem dare supplicibus, & parcere victis.
Quin etiam tecum reputes (mortalia quando
Cuncta vices fortita suas: nec semper eodem,
Magna licet, Fortuna loco secura quiescit)
Quod modò quam victo veniam concedis, eandem
Victor & ille tibi forsan non tempore longo
Restituet, memor acceptæ. Qui plurimus alta
Mente viget, casusque animis, & fata rependit,
Quam vellet sibi concedi, poscentibus ultro
Dat veniam. Tibi præterea fit maxima, Prætor,
Cura, triumphali rorantem sanguine pubem
Præoniis succis, doctaque Machaonis arte,
(1) Schipaniden scit scitum aliquem, (2) Redimve mederi
Namque illis tanto te, dux, impensius æquum est
Consulere, insignis quantum victoria factis
Illorum egregis, & fuso sanguine parva est.

saucia pubes omni stu-
dio curanda.

Sic

-
- (1) Marinus Schipanus insignis Medicus Calaber, omnique
disciplinarum genere excultus, (2) Franciscus Redi
Medicus Florentinus, & vir planè doctus.

Sic magnas reliqui capient in prœlia vires:
 Vulnere & obducto, & revocatis viribus, illi
 Acrius in Martem venient, pugnamque subibunt.
 Quæ tibi sollicito pariter solertia habenda est,
 Dum medias inter pugnas fortissima passim
 Corpora cæsa cadunt, aut vulnere tarda morantur,
 Si secus, illa virum præstantia robora, bellum
 Dum reparare velis, ventura in prœlia deerunt.

Hæc impensa tuis, ut jam pia cura, jacentes
 In campo pariter hostes curare memento.

Sic Pietas, Patrumque fides sic prisca reposcit.
 Quin etiam poteris (neque erit damnabile lucrum)
 Hostiles tali populos ratione mereri,
 Ut te victorem, & victricia signa sequantur.

His actis, ubi se tandem tentoria palma
 Cum parta, & turba Consul stipante recepit,
 Numinibus, quorum dono venere triumphi,
 Gratia multa pio ritu referatur, & ipsi
 More Sacerdotes decantent carmina sacro.
 Interea gens tota preces, clamore secundo,
 Et tormentorum strepitu comitetur ovari:
 Cornuaque, lituique, & tympana pulsa reclamant.
 Quæ Superis operosa inter certamina vota
 Concepit, patriæ pro re, gentisque salute,
 Impiger, & Latio faciens de more resolvat.

Nam sic insigni culti pietate, futuris
 Præsentem aderunt pugnis, & amica juvabunt
 Agmina: sæpè Duces victores reddidit una
 Religio, & claros Pietas dedit una triumphos.

Atque hæc cum sacro fuerint tibi reddita ritu,
 Insequitur pars major, uti victricibus armis,
 Et benè re gesta valeas feliciter uti:
 Scilicet obsidio confestim cingere fortes,
 Ut properes arces, & propugnacula regni.
 Namque tuis armis, & territa clade suorum,
 Se facile arbitrio dedit victoris, & ultro
 Expandent portas venienti, & iussa volentes
 Accipient. Armis acceptam sicubi cladem
 Instaurare novis hostes conentur, in illos
 Signa move: inque ipsis conatibus opprime primis.
 Nam si cunctando consumes tempus, inerti
 Oppressus luxu, aut nimium felicibus armis
 Confusus: primo terror, qui major in ortu
 Esse solet, cursa sensim tenuatur: & ipsa
 Principio ingentes retulit quæ Fama triumphos,

Et ipsi hostes captivi
 vulnerebus curandi.

Gratia habenda Superis,
 & solvenda si quæ concepta sunt vota.

Utendum victoria, Urbesque obsidenda.

Pau-

Nunquam segni mora
corrupēda victoria est.

Paulatim Ducis ingenio, vitioque tepescet.
Hinc magis accrescunt animi, sociisque vocatis,
Delectuque novo reparatis viribus, hostis
Infert se campo, & conamine tarda supini
Frangere vel potis est, vel perturbare Magistri.
Dum viret, & juveni fervet Victoria palma,
Prostratique jacent animis, & viribus hostes,
Utere sorte data, cœptisque insiste secundis.
Odit enim Fortuna moras, quæ præpete semper
Itque, reditque rota, & nescit consistere eodem.

Quid, Duci agendum
sorte contraria, & quan-
tum tunc illius ingenii
eluceat,

Hæc, ut pugna Ducis successit prospera votis,
Palmaque non magno venit sudata labore:
Nunc cūm difficiles patiuntur prælia casus,
Et tibi fata Deū, & Sors averfata repugnat.
Atque hic adversis, quæ sit fiducia rebus,
Ingeniumque, animique, & quantæ Consulis artes,
Clariùs elucet. Nam si fortuna secundet
Eventum pugnæ, & facilis Mars annuit ausis,
Quisque valet palmas, ut sit virtute, mereri.
At verò, ut lævo refugit Victoria vultu,
Et Mars difficilis, nimboque remugit opaco,
Horrendūmque tonat Cælo non Juppiter æquo:
Audaces instant hostes, tua signa laborant,
Ordinibus versis, & sensim territa inani
Jam referunt terrore pedem, trepidā omnia nutant,
Vicisse, aut certam saltem vitasse ruinam,
Id Ducis est magni, varii cui plurima belli
Cognitio, mens alta, omnique interrita casu,
Atque animi nunquam frangendi, & pectus ahenum;
Ut sciat ingenio, possitque audacibus ausis
Obvius adversis properare, & vincere Fata.
Non secus, ac placido ridet cūm marmore Nereus,
Et lenes spirant auræ, cursūque secundant,
Quisquis erit rector, moderari puppis habenas,
Et tuto tandem poterit succedere portu.
At cūm turbato fremit imo à gurgite pontus,
Ingentesque ruunt revoluti ad litora fluctus,
Albescunt altæ rupes, & pulsa reclamant
Æquora, crebescunt nimbique, atræque procellæ,
Et velum diversa ferunt: ipsique repugnant
Discordes intus nautæ, trepidique pavorem
Vectores addunt, suntque omnia mista tumultu:
Qui tantis, cœlique minis, pelagique procellis,
Et clavum versare, & sævo occurrere vento:
Et quod majus opus, discordes flectere mentes,

Uti Gubernatoris in-
genium in tempestate.

Ad.

Addere spem pavidis, unus non territus ipse,
 Hic est magnanimus, hic pollet plurimus arte.
 Quare age, difficiles quando Sors invida casus
 Apparat, & multo despondet sanguine palmam,
 Ingenio, magnisque animis, & viribus acres
 Nutantem in pugnam, & dubii rem Martis eamus.
 Si cum prima ineunt equites certamina, pulsi
 Forte fugam capient, actutum occurre labanti
 Conflitu; & validas è versu emitte secundo
 Suppetias: subito quæ, motis ordine signis,
 Insultantem hostem, & fugientum terga præmentem,
 Densato frænent cuneo, laxisque vagantem
 Ordinibus cædant: & non felicia cœpta
 In melius vertant, & Fata obstantia vincant.

Occurrendum illico
 hosti versas acies insul-
 tanti.

Interea excussos trepida formidine dictis
 Sistere magnanimis, stimuloque accendere honoris,
 Speque animos revocare nova conabere: versus
 Utque iterum celeres instauravere Magistri,
 Præcipe in adversos subito convertier hostes;
 Ut damnum pugna acceptum reparare, decusque
 Amisum certent auso renovare recenti.

Hæc inter, melior cornu fortuna sinistri
 Si fluat, inceptum peragat generosa juvenus,
 Dat clarum qua parte decus Sors, & lira dextra.
 Tunc læva ex ala poteris, res prospera quando,
 In dextrum fortes aliquot demittere cornu
 Bellatorum equitum turmas, qui pulsa suorum
 Agmina sustineant, primamque evincere Sortem,
 Omnibus adnisi conentur viribus: ala
 Sed cave ne interea nimium tenuata fatiscat:
 Ne qua parte acies absolvit prælia victrix,
 Consulis ignavi culpa, vincatur eadem.
 Præstat enim simili, atque alterna clade mereri
 Æqualem pugna palmam: totius inani
 Quam spe deceptum, concessam amittere partem,
 Quam certam in manibus, cœlo donante, tenebas.

Si sinistri cornu melior
 fortuna, ex ea parte ur-
 gendum.

Præterea æquato pugnant dum Marte cohortes;
 Quæque obnixa loco non cedere, quæque ferocem,
 Luctantemque hostem, confertaque signa tenentem,
 Vi conata loco depellere; non tamen illi,
 Non isti cedunt: Gemini velut aëre venti,
 Cum paribus pugnant animis, & viribus æquis,
 Stant ipsi obnixa, stant nubila, stat mare pulsum.
 Illinc cuncta necis metuenda, & cuncta triumph
 Sperandi, pendent quando momenta, Magister

Quid cum æquo Mar-
 te pugnatur?

Tom. I.

N n

Se

Se major super affurgat dextraque, animoque,
Major & ingenio: ut valeat sic vincere Sortem
Æqualis Fati, & palmam extorquere morantem.

Perrumpenda acies
rhombo versante.

Idcirco electis juvenum stipatus, in ipsum
Irrumpat latus, effusis, cœu fulmen, habenis
Præcipitans sese rhombo versante supra hostes.

Vel tormentis è colle
explosis.

Hoc neque si possit turbatum fundere nimbo
Insistentem hostem statione, atque ære tonantem;
Suggestu ex alto, aut vicino è colle, jubebit,
Contra illum crebrò tormenta explodier ictu.

Vel Equitum subita
agressu: qui se nova au-
xilia simulant.

Et si quâ, assiduo laceratus fulmine, cedat,
Illicet invadant, & quâ via strata, subintrent.
Aut nemore è denso, vel culmine montis opaci
Delectorum Equitum jubeat descendere turmas
Ingenti strepitu, & magno clangore tubarum,
Majorem, ut simulent numerum, viresque recentes.
Sique hostes subita capti formidine, versa
Nutabunt acie: flectentes signa juventus
Confestim cædant, & versus undique turbent.

Quid duci agendum
cum acies per vices pre-
munt, hostes mox pre-
muntur.

Insuper adversis, dum pugnant agmina signis:
Et velut alterno pelagus fervescit ab æstu,
Nunc hi, nunc illi veniunt ad litora fluctus,
Obnixique petunt scopulos, fractique retrorsum,
Impete mox pressio, nisuque feruntur inani.
Sic cùm sanguineis campo Mars æstuat undis,
Hæc modò prorumpens acies ruit, & modò cedit:
Instat & illa premens: mox & propulsa recedit.
Itque, reditque: vices & Mars fortitur easdem:
Et volat incertum, & nulli Victoria versis
Inclinat sese pennis, tunc maxima, Prætor,
Aurea magnanimum si tangit adorea pectus,
Cura sit, ut retrò majore relabatur æstu
Cum propulsa acies, illam majoribus ipse
Viribus ætutum, denique sequare phalange;
Ut tandem toto fugiens ruat agmine victa.
Non secus ac, magnæ cùm turbavere procellæ
Æquora, & immensi montes voluuntur aquarum;
Spumolæ incolumem tunc puppim advertere ripæ,
Si quis rector amat, vigili stat mente, ruentes
Oblervans fluctus à gurgite, cùmque recessit
Unda minax, deno post acta volumine, & instat
Non tanto refluens æstu placatior, ipse
Tunc nisu ingenti ruit ocyor, & tenet oram.
Si secus, & segni diverberat æquora remo,
Illicet à tergo magnus procumbet aquæ mons.

His

His super (interdum neutri Fortuna secundat)

Tempore si longo pugnatum viribus æquis,
Cladibus æquatæ clades: insignia signis,
Et fuerint paria arma armis amissa relatis:
Candida spes nulli niteat, nigra immineat nox,
Aut pluvia, aut magno descendat turbine ventus:
Tunc præstat (parti quando Mars æquus utrique est)
Defessam pugna sub castra reducere pubem.
Te, præco, mandante, cavo canat ære receptum;
Ut factò redeat pugnandi fine juvenus.
Hic tamen arte, Duces, monitisque cavete severis,
Ne perturbato decedant ordine turmæ,
Versibus & versis, gressuque ad castra citato.
Ne vigil observans hostis citus ingruat: & quam
Non potis ille sua palmam virtute tulisse,
Spontè tuo tandem concessa errore fruatur.
At si quæ multò vitare incommoda nisu
Invigilas, eadem non prævidisse supinos
Aspicias hostes, quam dat sub fine laborum
Sors laurum, totis confestim amplectere palmis:
Neve piger tantum, Prætor, corrumpe favorem.
Maxima sed semper fuerit tibi cura receptus:
Ardua quandoquidem res est, & plena periclis:
Et magnos petit illa Duces, qui plurima bella
Experti, plures & qui retulere triumphos.

At si principio res inclinata fatiscit:
Ulla nec optatæ spes palmæ fulget; aperto
Sed tutum campo sit se subducere, cauti
Exemplò celerem vicina in castra receptum
Maturate: velut quando per cœrula rector
Vela dedit, dubiique secut maris æquor: ab alto
Si forte horrendo tempestas turbine surgat,
Naufragium, mortemque minans: nec surgere contra
Arte, manuque valet, rapidosque evincere nimbos:
At verò in portus iterum penetrare relictos
Si datur, extemplo vertit sub litora cursum:
Et durat ventos, tempestatesque sonoras.
Nam juvat interdum longum differre morando
Fortunam pugnae, & Sortem superare ferendo.
Nec pudeat campos hosti cessisse superbo;
Tutus enim, docta properatus & arte receptus
Instar erit magna parti cum laude triumphii.
Nec minor extremo cives servasse periculo
Gloria, pugnando quàm sit vicisse. Faventis
Hoc datur arbitrio nonnunquam Sortis: at illud

N n 2

Ma-

Si longo tempore æquis
viribus certatum, nec
spes victoriæ fulgeat,
præstat utrisque receptum
cancte.

Et si in receptu spes
nitet, utendum fortuna.

Si principio res malè
cedat, recipiendus tempe-
stivè miles in castra.

Properatus arte recep-
tus, est quàm victoria, &
Ducis artem cōmendat.

Magnum opus ingenii versuti, artisque magistræ.
 Præterea rursus servatis civibus, ire
 Pugnatum campo poteris, palmamque referre,
 Cum melior tibi spes, occasio dedita cum sit.
 Ast acie victus, si gentem amiseris omnem,
 Haud facilis reparare labor: res perdita, & actum est
 De veteri Patrum imperio, Patriæque salute.

Sed te qua pubem campo, quaque arte reducas
 Bellica vasa, animos, mentemque adverte, docebo.

Qua arte in re tali re-
 spondenda in tuta castro-
 rum sit pubes.

Quæ reliquis equitum veterano robore turmæ
 Præcellunt, hosti opponas, valhumque receptu.
 Qui statione data venientem fortiter hostem
 Obnixa teneant, & longum prælia ducant.
 Interea tormenta rotis imposta citatis,
 In tutum duci jubeas, bellicque paratum
 Omnem, sollicitis devectum curribus: & quæ
 Militibus variumque cibum, potumque ministrant.
 Cætera mox solers referat sua vasa juvenus.
 At celeres currus, Vulcanique æra jubeto
 Hinc illinc fortes juvenum stipare maniplos.
 Sed prius in clivum, quod tuto castra receptu
 Deducis, geminas peditum præmitte cohortes,
 Quæ teneant collem, & si res, tutentur ab hoste.
 Castraque metentur: subitumque ligonibus omnes
 Calones, lixæque altum sustollere vallum
 Concertent, circumque citi munimina ponant.
 His actis, sensim pedites sua signa reducant,
 Inque nova ordinibus nexis se castra receperint.
 Mox equites, pulchro revolutis ordine signis,
 Nimirum rhombo versante, simulque jugante,
 Postremi è campo decedant, tutaque cursu
 Pernici loca, quod socii venere priores,
 Accipiant tandem, defessaque corpora curent.

Quæ servari securè ne-
 queunt, relinquenda, ne
 damnum sit lucro majus.

At si quæ fuerint, quæ non sine sanguine multo
 Martia vasa locis educat miles iniquis:
 Multum cunctando poterunt, & obesse, libenter
 Desere: nec tanti tibi sarcina vilis ematur.
 Sæpè levis damni, tenui vel honoris inanem
 Jacturam vitare tenax, damnoque, probroque,
 Dux majore simul palmam, & rem perdidit omnem,
 Quin immo, valeant si plaustra relicta morari
 Irrumpentem hostem, & defendere terga tuorum.
 Illa volens hosti obicias, ultroque relinquant.
 Nam tibi materiem, qua belli machina fiat,
 Purima sylva ferax semper præbuit, & æra

Mon-

Montis inexhausti submittent viscera : fortes
Non semper juvenes urbes , & rura ministrant .

Verùm si clades hominum manifesta sequatur :

Nec nisi pugnando restat spes ulla salutis ,
Assurgas animis major , majore periclo .
Quamque averfa negat Fortuna , tibi tua dextra
Concedat palmam , vel famam mortis honestæ .
Qui dedit effuso generosam sanguine vitam ,
Casibus extremis pugnando fortiter , ille
Egregia non laude vacat . Si vincere ferro
Non hostes potuit , sed vicit , & ardua vicit .

Ergo ubi jam fractis Acies antica manipulis
Terga dedit : Mediæ jam casus , & imminet idem .
Cum tota ad fortes res acta Giraspidas , & cum
Spem facit ipse sua virtute Triarius unus :
Hos , Prætor , sermone brevi , qui pectora possit
Optatam in palmam , aut mortem inflammare decoram ,
Hortatus voce impavida , vultuque sereno ,
Hostem in victorem , ritu torrentis aquosâ ;
Duc ipse ordinibus densis , dextraque saluti
Pande viam forti : quam stratam pone sequantur
Fortuna meliore tui . Casuque repente
Si perculsa pedem referant contraria signa ,
Urge , instans armis victricibus : inque labantem ,
Incumbant acies hostem , turbentque , necentque ,
Magnanimis his sæpè ausis via facta saluti ,
Et decus immortale Duci , partique triumphi .

At neque si tantis faveat , factisque , animisque
Invida fors : Fatisque tuis hostilia Fata
Obstant contra : neque sit revocabile terris
Consilio , virtute , suo quod Juppiter ante ,
Prospiciens casus hominum , decrevit Olympo :
Ut spes , utque acies campo prostrata patenti
Tota jacet : cessitque hosti Victoria , cessit
Res omnis , currus , insignia , victaque castra :
Consilio meliore cito , dextroque receptu ,
Subtrahe te pugna , & Patriæ ad meliora reserva .
Nec pigeat cecidisse , viri cum cætera fortis
Præstiteris magnis animis , atque arte magistra .
Nam decus egregiæ mortis , per & alta petitæ ,
Posthabuisse rei Patriæ , populisque saluti ,
Dignum equidem summis est laudibus . Arcis amicæ
Ut muros tandem tenuisti , & viribus artus
Defessos lucta reparasti , & cursibus haustos ,
Reliquias omnes pugne infelicis in unum

Si recipi miles sine cla-
de nequit, pugnandum.

Breviter hortandi ad
pugnam Triarii, inque
hostem irruendum.

Et si fors faveat urgen-
dum est.

Sin minus receptu sibi
ipsi consulat Prætor, se-
que ad meliora reservet.

Col.

Colligendæ max di-
spersi exercitus reliquæ,
ac reparandum est bellū.

Colligere extemplo cures; ne victor apertos
Per campos latè palantes opprimat hostis.
Ast ut reliquæ tuta sunt arce receptæ
(Quod sequitur) bellicque novos conare paratus,
Delectus & habere novos: simul undique coges
Auxilia: & multo replebis milite tures,
Victor ne obsidio circumdet, & occupet hostis.
Ast ubi jam vires reparatæ, i rursus in æquor.
Et levibus pugnīs, quidnam valeat nova pubes,
Experiare: favens & si Fortuna sequatur,
Ne dubites totis iterum conflagere signis.
Acceptas clades, & tristia funera quondam
Pensabit tibi parta nova Victoria palma.

Quicumque acciderit
casus, nunquam omitten-
da spes est.

Sed quæcumque fero tempestas Martia nimbo
Te, Dux, verset agens, res & quicumque maligni
In transversa ferant casus, ne tristibus umquam
Successis frangere, aut Fato oppressus acerbo
Desperes: magnas sed magnis concipe semper
Spes animis, & Sorte assurge excelsior omni.
Fata vices patiuntur: habet Fortuna regressum:
Quæ solet adversis in rebus sæpè supremos
Exercere viros, non plectere: quosque periclis
Instruit, ad claros jam destinat illa triumphos.

BEL-

BELLICORUM

LIBER DUODECIMUS.

MAGNANIMÆ quicquid virtutis; quicquid & artis]
Bellatricis erat, pugnando explevimus: acri
Nunc est ingenio certandum, astuque sagaci.
Nam quos arte Duci, dextraq; referre, negatum,

Insignes astu fas extorquere triumphos.

Quandoquidem frustra non junxit viribus altum

Ingenium Natura homini, mentemque capacem:

Nempè dolis etiam, atque instructis fraudibus uti

Possset, & ingenio vires pensare, potentum

Et faciliè adversos sic interrumpere nifus.

Quin etiam brutis versutas provida fraudes

Elargita, licet rationis dona negarit.

Ut quæ non vires illis, non arma dedissent,

Commoda seu vitæ vellent perquirere, tutum

Sive hostem contra munimen habere, dolosæ

Sufficerent artes, vafæque astutia mentis.

Nonne vides, mediis ut Progne abscondita dumis,

Accipitrem vitet? densatos frigore rivos

Aspice quærentem properatis cursibus Alcen,

Martius adversum quoties lupus irruit: illa

Sit quamvis animo timidissima, sæva duella

Non renuit secura loco: namque ungue bifulca

Firma gelu insistit: quo non vestigia ponit

Tuta lupus: viden adventantem, ut remige penna

Obverso expectet Falconem interrita rostro

Ardea, quo longa veluti procul arceat hasta?

Cuspide & obversa Pelicanus in æthera, somnum

Utendum in bello mi-
litari astu, atque ingenio,
quo vel bruta prædita
sunt.

Quorum aliqui mihi
astus recensentur.

Car-

Carpit humi; jaceat nimirum tutus, inermem
 Neve illum incautum adversarius occupet, alis
 In pugnam subitis cum se demittit ab alto.
 Aspice, ut aërio sub nigra cubilia saltu
 Infiliat lepus, intactamque relinquat arenam:
 Scilicet ille solo sua ne vestigia retrò
 Deferat; indicio ne fors sint illa sequenti
 Arrepti cursus: vaser, inspice, lustra subintret
 Ursus ut averfus veniens: sicque ille reposta
 Se cavea egressum simulat: fortissimus ipse
 Sæpè leo fraudes adhibet: vestigia gressu
 Imprimis, & subitus dispersa delet arena.
 Ut sua, versutus veluti dux, hostibus abdat
 Consilia, exploret contra quæque ille peregit.
 Sed quid plura; suus cunctis animantibus astus
 Natura concessus; agant quo longius hostem
 Prævalidum, vitamque sibi tutentur amicam.

Prætorum Ducum ad
 imitandum celebriores
 astus referuntur.

Quæ cum sic habeant sese, te plurimus artes
 Arcanas, Prætor, bellorum, & furta docebo.
 Et quamquam nostro complecti singula versu,
 Quæ sua cuique duci mens suggeret acris, & ipsa
 Per Martis durata dabit prudentia casus,
 Difficile: & cunctis ratio non gentibus una est.
 Ingeniosa tamen veterum commenta Magistrum,
 Plurima quæque dedit varii experientia belli,
 Expediam, quibus ipse, tibi cum dedita poscet
 Res, uti valeas: collataque facta rependens,
 Persimiles possis, Dux, commentarier astus:
 Insignique frui sine clade, & sanguine palma.
 Nomen, & egregium magna cum laude mereri,
 Cuncta triumphali victurum in sæcula fama.
 Disce igitur doctæ simulatam Palladis artem,
 Inque imis astuta animis inventa reponere.

Sexti commentum, quo
 Gabios domuit.

Principio, valida si res cum gente geratur,
 Vincere quam vires nequeunt, astutia frangat.
 Bellaces veluti Gabios versutia Sexti
 Edomuit: multo percussum verberare natum
 Ire jubet Gabios: habitus hic transfuga genti,
 Inque patrem magnis odiis accensus iniquum.
 Ira fidem mentita facit: dat credula turba
 Imperium belli puero: sic illa suasu
 Ut facili capta est, facili quoque ducta triumpho.
 Non & dissimili Cyrus Babilone potitus
 Consilio: toto discissum turpiter ore
 Fraudis in ignaros dimittit Zopyron hostes.

Et Cyriad subigendam
 Babyloniam.

Ut

Ut miserum indecori turpatum vulnere pubes
 Aspicit Assyria, & lacrymas, tristesque querelas
 Audit in immanem, & gaudentem cæde tyrannum,
 Hospitio miserata virum suscepit: & ille
 Iram dissimulans, ipsum per tela, per hostes,
 Cum Cyrum adversus peteret; pro talibus ausis,
 Proque odio in regem bello præfectus, & urbi.
 Quam mox, exutus mentita veste, tyranno
 Tradidit, & regnum pariter Babilone receptum est.
 Ne faciles hosti, ne credite: nulla adhibenda
 Est odiis, iræque fides: latet abditus illis
 Sæpè dolus. Credat quis posthac amplius ulli?
 Si vel mollis amor dura sub veste furoris
 Occulitur; fervetque suis non ignibus ardens.
 Præterea non cura minor, Proconsul opima
 Adversi Ducis ingenio mercede potiri.
 Quod si fortè tibi successerit, aurea laurum
 Vis dabit optatam, ferroque, & sanguine parces.
 Et ferro, & pubis parcendum sanguine semper.
 Hoc astu Pericles, auroque Cleandride capto,
 Attiacis olim Megarense finibus egit.
 Ille etenim caussas prætexens fictor, ab illis.
 Prætores hortatus victricia castra movere,
 Inque Corinthiacos lætos inducere campos.
 At si fortè animus nequeat mollescere donis;
 Ut reddas hosti suspectum nitere, magni
 Regis ad exemplum Pellei: qui licet armis
 Cuncta metu victor Persarum regna repletet,
 Non fraude indignum Fortunæ urgere favorem
 Duxit: ut oblati accepit Mæmnona donis
 Haud equidem potuisse capi, prædantibus, agris
 Parcere Mæmnoniis tantum præcepit; ut illo
 Mæmnona suspectum indicio Darius haberet.
 Quid non ingenio, quid non conatus & arte
 Villius, ut tota eximeret formidine Romam:
 Quæ numquam secuta metu, & pacata fuisset,
 Annibale incolumi, & rursus nova bella parante?
 Ergo Asiæ regi, cui bella suaserat author,
 Corruptis procerum primis, auroque coemptis,
 (Nec multum fuit id: factis heroa superbum,
 Externumque virum, fretumque favore tyranni
 Invidia, atque odiis infectabantur acerbis)
 Suspectum facit Antiocho: quia scilicet hosti,
 In Pœnos flagrans odio, patriamque, favebat.

Sed properè insequitur versuti Consul alter

Tom. I.

O o

Astus,

Expedi interdum con-
 etarii Ducis animum do-
 no capere, ut fecit Peri-
 cles.

Quod si auro capi ne-
 queat: suspectus Regi
 reddendus est, ut Alexan-
 der, & Villius fecit.

Si via obfessa ab hoste,
fingere te per alium itu-
rum opus est.

Astus, ut ignavum fallat feliciter hostem.
Si via, qua pubes castris ducenda refixis,
Angusta, & crebris passim sit rupibus aspera,
Illius & multo stipatæ milite fauces;
Ut vel difficilis, nimioque cruore petenda
Illa tibi, vi sive sit impenetrabilis omni;
Tunc quam dextra nequit ferro, mens pandat acuto
Invento: promota viam tua castra secare
Finge aliam: subitus tua cùm conamina sensit
Hostis, & antiqua venit statione relicta;
Infeditque, aditus interclusurus; ibi ipse
Postremas acies, conversis ordine signis,
Præcipe sollicito properare sub ardua gressu.
Perque vias astu miles procedat apertas.

Pericles infigne strata-
gemina refertur.

Hæc sed major erit solertia, vallibus altis
Si fors deprehensum te circumvenit hostis.
Qualem fama refert olim ostendisse Periclem.
Cùm per præruptas, horrenda cacumina, rupes,
Aviaque invitus posuisset confraga castra,
Undique & adverso præmeretur milite, fossam
Ingentem ducit, quo se defendere vallo
Dissimulat: pontesque parat, quibus illicet illa
Transmitti potuisset: adit mox æqua, fugamque
Mentitur: celeres illuc se protinus hostes,
Agmine deducunt denso, prohibere parati
Vi, feroque viam: stratis tunc pontibus ille,
Quà non crediderant inimici, elabitur: & se,
Servatosque suos tuta in campestria ducit.

Et Alexandri.

Quis non excisos præruptæ in montibus Oetæ,
Pellen mandante, gradus audivit: & illis
Macedonum totam demissam ab rege phalangem,
Talia confieri numquam vi posse putantes
Oppressisse hostes, & Theffala rura petisse?

Et Spartaci.

Et cui contextæ sylvestri è vite Vesevi,
Qua riget hic scopulis, non diætæ in vertice scalæ;
Demississe quibus fugitivum Spartacus agmen
Fertur, & attonitos hostes, audacibus ausis,
Elusisse? ferox quæ non audacia, & astus
Intentare valent, angusto & pressa loco mens.

Et Hippicratis.

Præterea, juvat interdum de parte tumultum
Exciri dextra, lituis, atque ære sonante;
Hostis ut accitus veniat quà rumor: & ipse
Interea è læva populum in secura reduces.
Hunc olim Hippicrates imitandum tradidit astum.
Quin etiam de nocte tibi si castra movenda,

Cùm

Cum validus premit adversarius, omnia flammis
 Illa micent: sintque excubiæ statione frequentes;
 Ut vigili cura sciat hostis cuncta teneri.
 Interea tacitæ deducant signa cohortes,
 Cumque loco miles securo insedit, & ipsa
 Vasa simul, currusque leves, tum denique noscat
 Hostis ab incensis castris te tuta petisse.

Perge, minoris erit, Prætor, superare laboris
 Quos segnes, vel parta recens victoria fecit,
 Sive aliquis felix casus distraxit ab armis.
 Est ea quippè hominum, rebus natura secundis,
 Sortis ut immemores variæ, immemoresque pericli,
 Desidiam facilè in mollem labantur inertes.
 Quid, nisi magnificis victoria lata triumphis
 Cecropides olim resides, urbemque Minervæ
 Perdidit? heu miseras fecerunt gaudia gentes!
 Lætitia effusos populos ut vidit, Eoi
 Victor Alexander, Peparethi ad litora classem
 Apparat, & celerem citat ad Piræea cursum.
 Hic fractos luxu populos, & amica putantes
 Signa, repentinus victricibus occupat armis.
 Astus, & hic fregit Rhodios, Carumque superbam
 Servavit magnis cum laudibus heroinam.
 Classibus hæc Rhodiis terra præcincta, marique,
 Cumque pari posset non vi sperare salutem,
 Fœminea major mente, ingenioque virili,
 Martis in arcanas artes confugit, & astus.
 Sese quisque supra deprensus surgit in arcto:
 Quasque negat natura, dat ipsa angustia vires.
 Obsessæ gemini longo discrimine portus
 Urbis erant, partesque duæ simul urbis: & illas
 Secreta obliquo jungebat tramite fossa,
 E geminis alter multa cum merce relictus
 Hostis in arbitrio portus, pars altera & urbis.
 Hic, defes spoliis inhiat dum victor opimis,
 Et trepida fugisse putat formidine Cares,
 Egregias juvenum ductans regina cohortes,
 Callis erat secretus ubi, prorumpit: & hostes
 Intentos spoliis super, & nil tale timentes
 Occupat, & victrix ingenti clade trucidat.
 Et quoniam cœptis dum Sors audacibus, & res
 Annuit, ætutum felici insistere cursu
 Præstat, & extremam benè cœpti attingere metam;
 Classe sua, & captis Rhodiorum navibus, altum
 Corripuit pelagus victrix regina: Rhodumque

... Segnes vel victoria,
 vel alia causa, oppri-
 mendi hostes, ut fecit
 Alexander, Athenis ex
 improvise captis.

Insignis & astus Arce-
 misæ, qua Rhodus est
 capta.

Appellit, cursu præcurrens præpete famam.
 Ut tenuit, læti venere ad litora cives
 Gradari fociis victoribus: ipsa suorum
 Signa dabant mentita; fidem Regina propinquum
 Ut litus cepit, confestim milite in oram
 Navibus exposito, prima inter prælia inermem
 Oppressit civem: portuque, atque urbe potita est.
 Usque aded celerant præsentia facta triumphos.

Tum ir vadendi hostes,
 eum te desidem, sopitum-
 que credunt.

Sic Persæ Scythas vi-
 cerunt.

Est etiam secura tibi victoria, Consul,
 Si tùm, cum totis invadas viribus hostem,
 Cùm te sopitum, nec pugnæ mente, neque arma
 Versantem credit: dedit hæc versutia regi
 Perfarum, Scythica clarum de gente triumphum.
 Militibus paucis, ægrisque ad castra relictis,
 Pluribus, atque onagris media in statione locatis:
 Hi dum raucifonos tollunt de nocte ruditus,
 Accensis illi collustrant omnia flammis,
 Versari ludo Persas, atque otia castris
 Ducere, non astus meditari, & prælia suadent:
 Parte alia instructis legionibus, ille Scytharum
 Aggreditur castra, & crudeli funere plectit.

Simulanda interdum
 victoria, cujus imagine
 capi hostes facile pos-
 sunt: sic Claudius vi-
 ctus cum se victorem si-
 mulasset, incolumis eva-
 sit cum reliqua classe.

Utilis ille etiam semper pugnantibus astus
 Esse solet; sese commissa fingere pugna
 Victorem, aut plures quàm sint prætere vires:
 Infractosque suos pacem deposcere: longæ
 Hac nam fraude moræ nectuntur: & Ardua sæpè
 Exigua res parta mora: vitataque magna
 Est populi clades, urbesque & regna recepta.
 Talia majorum si forte exempla requires,
 Accipe. Navali à Pœnis certamine victus
 Claudius, audaci reliquas tutissimus astu
 Adverso incolumes servavit Marte carinas.
 Cùm per præsidia intendendus Punica cursus.
 Victrici proras jussit redimire corona,
 Et læto juvenes incumbere murmure remis.
 Et quia victores cuncti veneramur, eunti,
 Quamquam essent plures, non ausi occurrere Pœni.
 Et simul integrum victoris imagine capti
 Amisere decus: servatis civibus, ille
 Promeritam populo retulit plaudente coronam.
 Usque aded intrepidi fraus ingeniosa Magistri,
 Et victis cùm laude potest prodesse saluti.

Perge, triumphato documenta ex hoste teneto.
 Insigni Patrum fractus virtute Philippus,
 Ut se cùm reliquis servaret, tempus hu mandis

De-

LIBER DUODECIMUS. 281

Defunctis pugna petiit, quo cæde peracta,
Jure dari, poscique potest nil sanctius unquam.
Se vaser ille pio prætextu, more Pelasgo,
Subduxit campo, & nostros pietate fefellit.
Ne faciles hostis pietati credite, vivis
Consulere est olli studium, non lumine cassis.

Ut neque tu pacem credas, fœdusque petenti,
Hæc dabit incautus Siculorum exempla tyrannus:
Vicerat hic Pœnos, cæsoque Magone, superbos
Finibus è Siculis hostes ejecerat: illi
Acturi, inducias poscunt, de pace: frequentes
Dum veniunt, redeuntque, & longum tempora ducunt:
Classe nova, vires instaurant: bellaque rursus
Indicunt, vincuntque dolo, qui vicerat armis.
Ne tempus speret, cui stat benè tempus agendi.

Quin etiam ad palmas inimica attollere signa
Proderit: alma velut Carum regina solebat.
Sic etenim falsa deceptus imagine signi,
Vitatur tutè adversarius, atque saluti
Consultur: quin parta dolis his plurima parvo
Sanguine nonnunquam victoria: verus & ille
Haud inimicus erit, qui non se fingit amicum:
Et virtus fraus est, peperit quæ Martia palmam.

Præterea solertis erit Prætoris, opacis
Interdum nebulis uti, fumoque, geluque:
Tempore dum certo densi è tellure vapores
Emergunt, ingensque volat sub fydera fumus,
Accensis latè sylvis deducere pubem
Hoc tectus vallo poterit, vel milite lecto
Tutius insidias ductor molirier hosti.
Non hic ipse tuos fileam, fortissime Cæsar,
Bellaces astus (ars hæc tibi plurima) Gallo
Queis Alpes olim nivææ rubuere cruore.
Vicino quoniam densæ de flumine nubes
Surgebant, Aurora mari cùm surgeret, ille
Has inter tenebras absconditus, ardua multis
Militibus juga conscendens, superimminet hosti.
Hinc magno clamore, cui mox illicet omnes
Vallibus ex imis socii assensere, jacentes
Invadunt hostes, subitum ceu fulmen: ibi acer,
Haud mora, non ferro, sed magno exterritus auso
Gallus terga fugæ dat protinus: & nece victor
Insequitur Cæsar, domitas & præterit Alpes.

Sed vos hic Vatem, Musæ, quibus ardua Martis
Prælia sunt cordi, Palmæque, & clara trophæa,

Philippi astus refertur,
quo cum inducias ad hu-
mandum mortuos pete-
ret, evasit.

Juvat interdum in-
mica signa attollere, ut
faciebat Carinæ Regina.

Utendum fumo, &
nebulis ad fallendum
hostem.

Sic Cæsar Gallos ad
Alpes vicit.

Nu-

Numine defessum vestro, cantuque juvate.
Magna quidem dicenda, ducisque exempla supremi
Laudibus æternis ornanda, & carmine sacro.
Ergo agite, heroo concedite digna cœthurno,
Ut cœlo meritis æquetur cantibus heros.

Bellaces inter fraudes, & Martia furta,
Sæpè quibus fortes animis, & mente capaces
Ductores magnis Bellorum in casibus usi,
Hæc fuit, egregiis sed vix tentanda manipulis:
Ardua nimirum conari, & fortia, numquam
Tentari quæ posse sibi persuadeat hostis.
Sic res improvisa, rei que ingentis imago
Attonitos reddet, Martisque ad munia segnes.
Et quamquam præclara ducum monumenta priorum
Plurima sunt, ævo non defunt & sua nostro,
Tempore quæ quamquam, non sunt virtute secunda.
Non longè, Sicorim propter qua surgit Iberda,
Hesperias urbes inter non ultima, magnus
Dux (1) CANTELMIADES pietate insignis, & armis,
Scottorum soboles & præclarissima regum,
Imparibus quamvis armis (exercitus olli
Millia vix septem numerabat lecta virorum
Corpora, viginti sed millia Francus habebat)
Arte sed egregia pugnam commiserat acrem:
Et magnis animis, magna virtute, minorem
Pensabat numerum, factis & Fata vocabat.
Nec mora turbati convertunt tergora Galli,
Inque fugam effusi sese dant: protinus ingens
Fit cædes: prostrata jacent immixta cruentis
Arma viris, Sicorisque tumescit flumine major,
Et se purpureum sine more immiscet Ibero.
Læta triumphali jam se victoria lauro
Obtulerat blandita Duci: proh Fata Deorum!
Quam non felicem Fortunam, & prospera rerum,
Invidia livens animus, cæcoque furore
Percitus, evaluit corrumpere? maxima summo
Deturbare potest de culmine, lætaque verso
Ordine fatorum subito mutare sinistris.
Ergo equitum renuens mandata facessere ductor,
Invidiæ tetro flagrans livore (supremo
Invidet insignem palmam, laudemque Magistro)
E statione data decedit, & hostibus æquor,

Con-

Audaci nonnumquam
ausu, & improvise fal-
laudi hostes.

Quo usus Andreas
Cantelmus, cujus laudes
Vates celebrat.

Qui victoria invidia
amissa, se in arcem reci-
pit.

(1) ANDREAS CANTELMUS Catalauniæ Prætor.

Conuersis ultrò signis, concedit habendum.
 Versaque fors pugnae: invitusque recedere campo
 Non hostis virtute, mala sed fraude suorum,
 Cogitur: & paucis equitum comitatus in arcem
 Vicinam recipit sese: mora nulla, feroces
 Incumbunt hostes, & circum mœnia cingunt.
 Obsidione peti cùm se CANTELMUS, & arcem
 Aspicit, ingenti major virtute, animisque
 Se super affurgit, magnam & vim concipit armis,
 Ac velut inclusum, magna cingente corona,
 Cùm leo, venantum, se prospicit, æstuat ira
 Plurimus, horrendumque fremit, rabieque remugit,
 Ranca sonans, vallo impatiens, armisque teneri.
 Hæc, illac sese versat: totisque repente
 Rugitu immani collectis viribus, Euris
 Ocyor alatis, irrumpit, & ungue rapaci,
 Vique viam, magno venantum sanguine, pandit.
 Non secus hostili vallo conclusus, in iram
 Magnanimam totus surgit CANTELMUS, & ingens
 Vique, animoque micat, vultuque interritus igneo:
 Nunc hac, nunc illac se mente, & corpore voluit.
 Nil humile, abjectumque nihil, sed magna, sed alta,
 Et præclara agitat, quæ non felicia pugnae
 Compensare novis possint insignibus ausis.
 Proh dolor! his tandem prorumpit, in æquore victos
 Non virtute sua, sed prodicione meorum,
 Mœnibus his Gallus concluso illudat? adempta
 Invidia si palma mihi, non mens, animique,
 Non hæc dextra potens erepta, & Martius ardor.
 Ille ego, qui toties Gallorum sanguine victor,
 Et Batavo toties madui, totiesque Sicambro.
 Versus & ad socios simul hæc: Fortissima bello
 Pectora, totque olim magnis experta periclis,
 Nunc tempus solitis virtutem accendere flammis,
 Et decus antiquum, & partos reparare triumphos,
 Et cumulare novis: per vos, per fortia facta,
 Per ducis & vestri nomen, devictaque bella,
 Fidite ne muris: ferro per castra, per hostes
 Quod minimè rentur, via stat rumpenda: patefcet,
 Hostibus invitis, virtuti, credite, vestrae.
 Magna quidem, focii, vos in discrimina rerum,
 Horror, & obicio, fateor, sunt maxima; vobis
 Æqua tamen, sunt illa duce, & dignissima vestro,
 Non CANTELMUS ego? non vos CANTELMIA pubes?
 Addite, magna petis Mars, & Fortuna: faventque

Cumque obsideretur,
 cum fortibus suorum
 erupit nem meditatur.

Suos hortatur, porta-
 que illico patefacta erū-
 pit, perque media Gallo-
 rum castra multis cruci-
 datis, victor evadit.

Nu-

Numine concordi magnis conatibus ambo.

Hæc ubi, dat signum, portæ panduntur: & illis
Ceus leo diffracto de carcere, currit apertum
In campum, sequiturque ducem densissima turba,
Ore omnes igneo, nudo omnes ense feroces,
Spirantes Martemque animis, & terrificam vim.
Ut procul adventare globum videre sonori
Fulminis in morem, perculsi protinus hostes
Re mira, infueta, plenaque audacibus ausis,
Attonitis stupuere animis: cecidere trementi
Arma manu: nec sese opponere fortibus ausi.
Res nimirum audax, & non prævisa, vel ipsos
Mole sua fortes exarmat, & opprimit ultrò.
Evisctis horrore suo, & cedentibus illis
Sponte sua Gallis aditum, & jam limine fracto
Castrorum, antevolat CANTELMUS victor, & astu
Magnanimo servat focios, hostique decorum
Eripit è manibus magna cum laude triumphum.

Duce hostium attoni-
to, & fidente illud non-
nisi à Cantelmo tentari
potuisse.

Nuncius interea Franci rectoris ad aures
It subitus, trepidaque refert formidine, densi
CANTELMUS clausa erumpens vice turbinis arce,
Fregerit ut dextra victor victricia castra.
Ille hæc attonitis dum percipit auribus, hæret
Immotus, nec quemquam aggressum talia credit.
Mox superata videt dum castra, necemque suorum
Indoluit, simul hæc fatur: Jam credimus, ipsi
Nostram ingnominiæ quando, cædemque videmus.
Ast unus CANTELMUS erat, qui fortibus armis
Hoc tantum tentaret opus: non æqua sinistra
Vincere, cui Fati arbitria, & meditarier alta
Insigni virtute datum, laudemque mereri,
Mente acri, magnisque animis, & robore forti.

Apostrophe ad Restai-
num Cantelmum. Vult
amicissimum.

At quoniam patrui tangit te cura, decoræ
Æmulus, & laudis data per vestigia Martis
Jam campo graderis pugnator, & ardua nisu
Ingenti conaris, & adorea plurima cordi est,
Huc, (1) CANTELMIADÉ, propera, præclaraque gesta
Aspice, quæ valeant magnis accendere flammis
Bellaces animos, & maxima quæque parantes:
Acer enim stimulus magnorum facta parentum.
Fors erit, ut tua Partheniæ felicia Musæ

Bel-

(1) RESTAINUS CANTELMUS Populi Dux, Summus Tor-
mentorum Præfectus.

Bella canant, cantuque almis heroibus æquent.

Interè Vati bellaces suffice vires,

Instrue & insuetum pugnæ bellator in arma.

Ergo agite, ò Musæ, tanti dum Principis aura

Implet vela favens, per apertum currite campum

Martis, & egregiam pugnando carpite laurum.

Ergo tibi, Prætor, si cum tirone gerendum

Prælia, ne subitum fervens certamen inito.

Sed præstat differre: rudem, insuetumque laborum

Tutius, & plebis sine sanguine frange morando.

Namque ubi defessos æstu, infractosque labore,

Invades, facili poteris devincere pugna.

Sic olim indociles magni juga ferre Quirini,

Samnites Fabius domuit, Gallosque feroces

Submisit: victorque astu Lucullus eodem

Pugnacem fregit Mithridatem, & Pontica signa.

Est etiam fraus illa rei cum laude gerendæ

Opportuna, petas geminis si è partibus hostem.

Qui sentit se fronte peti, tergoque suevit

Turbari facilè, & versis decedere signis.

Id, Mario pugnante, truces didicere Sicambri,

Et magna Cimbri deleti clade, ferique

Theutones: Alpina fluxerunt sanguine valles

Barbarico, doctæque suo tot funere gentes

Italiam frustrà tentari viribus, una

Publica cum toti res est, & præsidet unus.

Felicem tamen hanc sortem, quam numine, & acri

Majores virtute sibi peperere, secuti

Non post degeneres illis meruere nepotes.

Tristia quid repeto? sed me ventura levabunt

Fata deùm meliora: vices Fortuna rependet

Mitior. Interdum facili victoria voto

Insequitur, hostes tibi si diversa petantur.

Nam velut ingenti cum crevit flumine torrens,

Objice si ripæ rupto, violentior una

Parte ruit, magni non est reparare laboris,

Aggere confuto, fluctusque tenere ruentes.

At si multiplici ruptus descendat hiatu,

Difficilis sarcire labor, cursumque morari.

Hæc si fortè tenes, ruit illac plurimus, & vi

Exsuperat, stragemque satis, campisque minatur.

Non secus armorum pleno cum flumine in hostem

Irrumpis, diversa petens, nequit ille ruinæ

Impar sufficere, atque omni se opponere parti,

Hanc si forte velit defendere, latius illa

Tom. I.

P p

Ob-

Cum tirone lentius
agendum, ut facilis vi-
ctoria: sic Fabius Samni-
tes, Lucullus Ponticos
domuit.

Varia è parte petendi
hostes, ut facilius vincā-
tur: ut Marius cum Cim-
bris fecit.

Diversis in locis ho-
stes petere, plurimum
conducit.

Obruitur victus, ceditque potentibus armis.

Sic Annibal Romanos, Hac nostros olim majores Annibal arte
Aggressus, varias clades, stragesque creavit.
Et Quintius Philippum, Grecia servata. Robur & hac contra Macedum, regemque Philippum
Quintius edomuit, Græcesque redemit iniquo
Servitio, magna Patrum cum laude; superbos
Quorum hostes domuisse fuit, non æqua petentes:
Et socium leges, libertatemque tueri.

*Juvat, cum se domi
hostis premit, illum pro-
pria in terra petere.*

At non dissimilis sequitur fraus altera Martis:
Scilicet in patrios cum fines irruit hostis,
Cuncta igni, ferroque vorans, perdensque rapinis:
Tum Prætor, Curii exemplo dimitte cohortes
Hostilem in terram, quæ flammis omnia vastent,
Atque pares olli strages, & furta reponant.
Italæ gremio tot victor inhæserat annis,
Excidium Romæ minitans, rebusque Latinis,
Annibal, & spoliis, & nostra clade superbus.
Et neque Consulibus tantis, tantisque repelli
Agminibus poterat: serpens per viscera pestis
Altius in fibris radicem fixerat, & jam
Cuncta minabatur fatali evertere casu.

*Sic Scipio, habita pridem
ad Patres concione fecit,
& Annibalem ab Italia
victorem in Africam re-
vocavit.*

Hæc dum sollicita versat cum plebe Senatus,
Et varios diversa tenet sententia Patres,
Confestim media procerum, populique corona
Scipiades surgit, sicque incipit ore profari;
Si quæ dicentis spectatis facta, Quirites,
Haud equidem vestras aures, vestrumque favorem
Promereor: verum si tot præclara meorum
Aspicere est animus, possem mihi jure, Quirites,
Et vestros, Patres, animos, mentesque mereri.
Quodque magis cupio (patriæ ventura salutis
Spes illo, nec vana quidem, modò Juppiter adsit)
Conciliare fidem dictis: via tutior una
Et brevis, & vestræ patet opportuna saluti:
Africa nimirum vobis, & Punica regna,
Ipsaque Carthago Romana classe petenda.
Nam sic spontè sua nostris è finibus hostis
Discedet, Romamque metu, sociosque levabit:
Ardua & hæc, fateor: verum via sola saluti est:
Virtutem decet & nostram: Fortissima quando
Et facere, atque pati, Romanum. Dixerat ille:
Et magnam dictis, læto & spem fecerat ore.
Continuò festa plaudentes voce Quirites,
Et Patres unà fremitu assensere secundo.
Decernunt bellum: belli dux ipse creatur.

Afri

Africa & in votis cunctorum, & Punica regna.

Jam finis belli, jam visus & Annibal omni

Italia infestis Pœnorum excedere signis.

Nec spes falsa fuit, Pœni revocare coacti

Annibalem, victique acie, bellumque peractum est,

Hinc totam belli molem divertere in hostem

Discite, qui patriam cupitis, regnumque tueri.

Vincere prætereà si vis tutissimus hostem,

Qui vallo fidens castris se continet, armis.

Finge fugam versis, raptimque abscedere campo,

Bellica vasa tamen nonnulla, & ditia quæque

Hostibus ad prædam, pariterque alimenta relinque.

Nonnullos quoque desertoris imagine mittes,

Teque fugam, celerante metu, cepisse reportent.

His etenim indiciis deceptus, castra relicta

Hostis ut ingreditur sparsim, nullo ordine, & armis

Depositis, spoliisque inhians dispergitur, ipse

Illicet aggredere, & præda citus opprime onustum,

Hoc olim versuta dolo regina superbum

Vicit Amazonidum tota cum gente tyrannum

Perfarum, & cædem nati tot millibus ulta est.

Quique fugam simulans, armis victricibus, olim

Messageras domuit, fuit astu victus eodem.

Scilicet incautos interdum perdidit astus,

Qui modò servavit, peperitque ex hoste triumphum.

Hic ego vos moneo: memores mea dicta tenete

Vos cauti sub mente, Duces, fugientibus ultrò

Ne faciles semper, ne credite; non fuga, fraus est.

Qui sua cum posset tutò deducere, campo

Deseruit, fecisse dolo censendus. Amico,

Sentio, nunc aures mihi numine vellit Apollo:

Ne tu prætereas **LOTHARI** præclara trophæa

Admonet, atque novo mentem mihi concitat æstro,

Stat monitis parere Dei, totumque ciere

Parnassum, & cunctas revocare ad carmina Musas.

Post cladem Thracum insignem, socialibus armis

Illatam, rursus reparatis viribus urbem

Barbarus obsidio vallarat: & ærea muros

Machina continuò pulsu perfregerat: & jam

Obsessis erat extremam illatura ruinam.

Egregiam simul ac tali discrimine pubem,

Atque urbem pariter versari accepit amicam,

Accurrit **LOTHARUS**, delecto milite, promptam

Conclusis laturus opem. Sed castra teneri

Præsidio ut vidit valido, valloque profundo:

l'p 2

Vel-

Revocatus Annibal
ac victus, ac bellum pro
fligatum.

Fuga interdum fuga,
vallis ab prædam hostire.
Licit, victoriam peperit.

Hoc astu victi Perse
ab Amazonum Regina.

Idcirco ulera fugien-
tibus minimè præstanda
est fides.

Velle neque his fidentem hostem concurrere aperto:
 Infidias meditatur, agi certamine quando,
 Vique nequit Fortuna: citis decedere signis,
 Atque fugam simulare suos jubet: inque fidelem
 Castra inimica virum dimittit, cedere qui se
 Confestim trepida captum formidine dicat.

Hoc item astu Lotha-
 singiz Dux Turcas vicit.

Incautus dicto credit dux barbarus, astu
 Falsus, & è castris acies educit, ut hostem
 Irruat in pavidum, cædatque impunè fugacem.
 Vix aciem campo explicuit, cum CAROLUS agmen
 Versibus instructum paribus jubet ire reflexum:
 Et quoniam pugnae data copia, cominus hostem
 Fulmine raucifono, nudoque invadere ferro.
 Nec mora, frustrati voto, cessere repente
 Turbati Thraces: positisque inglorius armis,
 Ipse fugam primus dux arripit: almaque summo
 Descendens cælo nitidis Victoria pennis
 Austriacos placidè super inclinata recumbit:
 Virtuti data dona tuæ, clarissima regum
 Gloria, & AUSTRIADUM columen, regnique Latini;
 CAROLE; qui primus docuisti posse superbum
 Othomanum vinci, totoque Oriente repelli.
 Sed proh Fata Deùm, & numquam fors certa! repente
 Qui te nunc cursu è medio, & felicibus orsis
 Eripuit turbo, & tecum spes abstulit omnes?
 Quæ varians tantùm rebus Fortuna secundis
 Invidit, vertitque retrò victricia cæpta?
 Te Duce, per populos victor jam Cæsar Ecos
 Jura daret, cæptique novi, te Consule, fasti.
 Nam te collegam, populo plaudente, creasset,
 Et tecum insignes duxisset in urbe triumphos.
 Sed quid mesta queror? summo jam victor Olympo
 Cælestes agitas meliori sorte triumphos.
 Et quando majora potes, age sydere ab alto
 Aspice nos, rebusque favens, precor, annue nostris.
 Et si dum terris vitam mortalis agebas,
 AUSTRIADUM tibi cura fuit, non ultima, cælo
 Dum fidis, tutare domum tibi, divus, amicam.
 Sed jam difficiles properata ad bella labores,
 Et postrema vocant me munera, cùmque doloso
 Milite certandum: levior quæ pugna peractis
 Haud equidem ducenda. Sagax conaberis ergo,
 Explorator uti varius prodatur: & illum
 Infami plectes merita pro crimine pœna.
 Maxima sæpè dolis exploratoris iniqui

Cujus immaturum obli-
 tum Vancem deslet.

Exploratores è castris
 expellendi, & quæ indu-
 stria ad illos dignoscen-
 dos adhibenda sit.

In-

Interrupta Ducum molimina, versaque retrò
 Fortuna, & certi è manibus cecidere triumphi:
 Totius & gentis magna cum clade ruina
 Unius ob fraudes nonnumquam parta: nocenti
 Huic ergo vigil incumbas te opponere pesti.
 At verò ut certis occultam agnoscere signis
 Contagem valeas, paucis, attende, docebo.
 Sedula castrorum servet custodia portas:
 Neve ullum sinat elabi, priùs omnia certò
 Ni Præfectorum doceat cognomina, & ipsa
 Cui scriptus recitet certissima signa cohortis,
 Astitis, atque sui nomen: manifesta referre
 Quandoquidem quicumque nequit memorata, tibi ille
 Explorator erit: castris versutus acerbam
 Hoc pepulisse Chares contagem dicitur astu.
 Præcipies cunctos etiam ad sua signa reduci,
 Et versus explere suos: quicumque vagatur,
 Aut superest, suspectus erit. Juvat omnibus unum
 Præposuisse virum hospitibus, cui nomina cuncta
 Cognita sint juvenum, minioque notata papyro.
 Sic intermixtus si qui sit. proditor, olli
 Notus erit: studioque id cura impensius omni,
 Cunctaque signa virum crebrò, & capita omnia cense.

Præterea, caveas, ne creber transfuga ad hostem
 Transeat, atque tuæ quæ vires, quæque reportet
 Consilia, & noto cùm desertore remissis
 Ultrò, citròque scytalis commercia jungat.
 Id calles crebrò, & divortia nota viarum
 Perlustrans, duce sub fido, custodia quibit
 Propulsare malum, scriptasque cavere latebras.
 Quin etiam certos homines, Proconsul, habeto,
 Qui clam permixti per castra frequentia oberrent:
 Et juvenum observent nutus, & singula verba:
 Quæ collata dolos poterunt aperire latentes.
 Insuper his (præstat cùm fraude occurrere fraudi)
 Hos adversa jube per castra errare frequentes;
 Ut fraudes hostis retegant, fraudesque tuorum.
 Consilii fures, venatoresque dolorum
 Ut, Prætor, plures habeas, ne plurimus auro,
 Ne parcas: numquam tibi tanti impenditur aurum,
 Quàm cùm structa tibi fraus est retegenda, vel ipse
 Cùm fraudem instruere incautum meditaris in hostem.

Nonnumquam tanta in bellis momenta resecti
 Ferre doli potuere, Duces ut sæpius ipsi,
 Atque ipsi interdum mentita veste tyranni

*Cavendum, ne plurimi
ad hostem transfugiant.*

*Et qua id cura præ-
standum sit.*

*Juvat etiam habere
exploratores, qui res ho-
stium vestigent.*

Ex-

Reges ipsi interdum
exploratum vires ho-
stium profecti.

Exploratum in terram, inimicaque castra profecti:
Rex velut Ægypti perhibetur barbarus olim
Vesperis in fines, Nilo venisse relicto,
Consilia Europæ scrutatum, & robora regum.
Ipsæ & Pannoniæ factis, famaue superbus
Rex, quondam agrestis non dedignatus equiso
Castra sub Othomanum (quis talia crederet?) ipsa
Ordea convectare, per & tentoria circum
Distrahere, & pretium repetens assarier hostem.
Sic & consilia, & cunctas dignoscere vires,
Castrorumque situm potuit metirier ipsum.
Omnia mox hosti quæ cum transcriberet, ille
Percussus trepida formidine, castra refigit,
Et palmam insidiis partam concedit, & ausis.

Cum nobilibus fidei
suspectis, officiis agendis
Marcelli exemplo.

At Proceres inter primos si proditor, illo
Magna ut seditio si post ventura, necato;
Tunc blandis agere officiis, & fingere oportet,
Marcelli ducis exemplo; victricia primus
Agmina qui fregit Pœnorum, & posse ferocem
Annibalem vinci docuit, speque extulit acri
Fortunam Romæ: dignis hic Baëtea pœnis
Cum sine nobilium motu, populique tumultu,
Plectere non posset, simulat pro tempore: & illum
Ad sese jubet acciri, vultuque benigno
Excipit accitum, magnis & laudibus ornat:
Atque fidem pariter multis commendat, & acri
Donat equo, sociumque sibi subsistere castris
Imperat: officiis Marcellus talibus usus
Baëtea non solum, verum sibi quotquot & illo
Nolanos inter cives Pœno ante favebant,
Conciliat. Juvat interdum clementia victrix
In desertorem: quem si punire severo
Supplicio nequeas pro crimine, flecte rebellem
Blanditiis animum, atque oblato munere firma.

Præstat, ut simulati
transfugæ plures ad ho-
stes transeant, & cur?

Plurimus, interdum prodest, si perfuga ad hostem
Transeat è castris simulatus, & instruat olli
Callidus insidias, crebròque in prælia ductans
Occultas agat in casses, fraudemque paratam.
Illud & hinc pariter capies, dux, utile; vero
Ut desertori credat non amplius hostis.
Hac vaser in Gallis retinendus usus Amilcar
Est arte, & voto eventus successit. Iniqui
Si desertores multi tua signa relinquant,
Ne desertores illos patiere vocari,
Corpora sed juvenum fortissima, quæ tua iussa

Ex-

Explentes, ficta sub prodicione dolos
 Se structuri astus, inimica ad castra tulerunt.
 Idque exploratore suo cum noverit hostis,
 Accipiet pro te scelerato à sanguine pœnas.

His super, haud minor adversis constantia rebus,
 Quam promptum ducis ingenium confingere fraudes.
 Scilicet his valeat tum confirmare suorum
 Nutantes animos, sociumque tenere labantem
 Per mentita fidem commenta, instructaque miris
 Verba dolis: quæ sæpè cadentem restituunt rem.
 Plurima majores præclara exempla dedere
 Re super hac, nobis imitanda, reposcerit ipsa
 Cum fors, sive idem recidens ad prælia casus.
 Vejentes mixto dum jam certamine Tullus
 Acrior urget equo, se Albani protinus omnes
 Eripiunt pugna, tumulosque feruntur in altos.
 Res nova Romulidum turbavit pectora: at ille
 Illicet insigni occurrit promptissimus astu:
 Ne, socii, trepidate: meo petiere supremos
 Consilio Albani tumulos, quibus, impete facto,
 In circumventum descendant ocyus hostem.
 Credita res vulgò, & Romanis additus ardor,
 Hostibus at timor, & res instaurata repente est.
 Non minus insignis quondam, & felicior astus
 Luculli: stabat dum campo instructa patenti
 Pugnam acies initura, leves levioribus armis,
 Macedones subito consensu signa relinquunt.
 Cominus id Consul tumulo cum vidit ab alto,
 Confestim canere ingenti jubet omnia signum,
 Tympanaque, lituosque, & cornua cuncta: citusque
 Delecta immittit geminas virtute cohortes,
 Quæ desertorum fugientia terga sequantur.
 Barbarus, ut pugnae percepit signa, simulque
 Adventare globum prima in certamina vidit;
 Macedones contra ruit efferus, atque repente
 Imbre sagittarum denso latè aëra texit.
 Ergo ut Macedones se non admittier hoste,
 Atque premi post terga vident, meliora capeffunt
 Confilia; inque hostem, cuneo densante, phalangem
 Irrumpunt, deduntque neci, veniamque merentur
 Facta per egregia, & palmam virtute relatam.
 Cuncta adversa tibi cedent feliciter, acri
 Ingenio si, dux, & ahenò pectore præstes.

Sed neque si toto descendens numine Phœbus,
 In mentem toto pariter se infunderet æstro,

Promptum sit Ducis
 ingenium ad confingen-
 das in adversis causas.

Tulli exemplum.

Et alterum Luculli in
 signe.

Astus, experientia, &
 priscorum exemplo, ad-
 discendi.

Bel-

Bellaces cantu fraudes, & furta valerem
 Omnia complecti: seges est amplissima, & ingens
 Campus ad insidias hosti cum laude parandas.
 Multa dabit quæsitæ Duci experientia, casus
 Per varios belli, perque alternantia Martis
 Arbitria: atque acris prænoscere multa sibi mens
 Suggestet opportuna: dabunt sed plurima prisca
 Annales, quibus acta Ducum descripta priorum.
 Idcirco quicumque Ducis cognomina Magni,
 Et laudem egregiam, æternumque affectat honorem,
 Plurimus assidue majorum facta parentum
 Discat ab antiquis annalibus, atque sub alta
 Mente memor, fuerint quæcumque imitanda, reponat.
 Nec minor Heroum fortissima facta doceri,
 Virtutemque animi insignem, verumque laborem,
 Cura duci: vivis expressa coloribus olim
 Munere quæ sacro afflati pinxere Poëtæ:
 Quatenus illa forent ævo monumenta futuro
 Inclyta majorum, stimuli que nepotibus acres
 Ad similes simili palmas virtute merendas.
 Magnus Alexander, lecto sed magnus Homero.
 Mæonio quoniam succensus carmine, Achillis
 Æmulus evasit: viresque ad fortia, & artes
 Heroas belli monstrante accepit ab illo.
 Et quamquam multi volventes gesta priorum
 Egregii venire duces, tamen omnibus unus
 Præ multa Lucullus erit cum laude ferendus:
 Qui non in varia Martis pugnator arena,
 Nec fremitus inter lituorum, ardentiaque arma,
 Sed mutas inter tabulas, & carmina Vatum,
 Martia, tranquilla veluti pacatus in umbra,
 Felici tantum successu prælia doctus;
 Ut regem indomitum, populisque, auroque potentem,
 Versatumque dolis bellorum, & fortibus armis,
 Ipse sua insigni Mitridatem fregerit arte.
 Solertes igitur monumenta ediscite prisca,
 Magnanimi Heroes, devotaque pectora laudi,
 Difficile, & durum Martis qui curritis æquor.
 Vos, & Partheniæ quæ dant præcepta Camœnæ,
 Ex adytis Cyrrhæ sacris, Pindique recessu,
 Bellorum super arte, animis versate frequentes:
 Hac iter ad laudes, immortalesque triumphos.

Idcirco Duces annales
assidui evolvant.

Alexander crebro Ho-
merum lectitabas.

Lucullus Romanæ hi-
storias, ex quibus um-
brauli velut ex pugna
Magnus Dux evasit.

BEL-

BELLICORUM

LIBER DECIMUSTERTIUS.

H ACTENUS extento collatis æquore signis,
Certatum cum Thrace; subit nunc altera duri
Pars operis, vallo præcinctas scilicet alto
Expugnare, quibus jam victus clauditur, arces.

Ergo age, quæ propriæ capiendis urbibus artes.
Quàm variæ, & docti solertia quanta Magistri
Molibus objectis, operisque irrumpere muros,
Dicamus. Cœpti pariter hanc aspice partem,
Et mecum obsessas victor quate fulmine turres,
Magnus AQUINIADIS gentis decor, & novus almæ
Euboicæ Sirenis honos, atque inclyta Martis,
Gloria: quæque tuo veniet de munere Vati,
Dùm cantu exercet magnos heroas in armis,
Serpere victricem da per tua tempora laurum.
Teque novo AUSTRIACUS dum Rex dignatur honore,
Inter & Hispanæ Magnates excipit aulæ,
Tu pariter decus adde novum, Vatique, operique.

Principiò vallata prius quàm mœnia cingas,
Illa tibi pensanda, situs si scilicet arcis,
Et si præsidia, atque ea sint munimina muri,
Ut tandem validis cessura assultibus, ante
Quàm regno è toto collectis viribus, hostis
Auxilio properet, teque ipso in fine laborum
Defessum, pube attrita morboque, fameque
Opprimat, aut saltem cogat delistere ab ausu.
Insuper, annonæ si sustentura paratæ
Copia sit genti, Martisque horrenda supplex.

Tom. I.

Q

Et

Apostrophe ad Mæce-
natem.

Maturè pensandum an-
tequam oblidione urbem
cingamus, si capienda
tandem sit.

Et insuper si annona,
& apparatus suffectura,
si opportuna anni tempe-
rici & quibus de causa.

Et si è vicinis via tuta ad castra patefcac
Urbibus, ut pueri possint veftare recentes
Suppetias, & quæque fati prædantur ab arvis.
Nec minus, obfidio fuerit si commoda cœli
Temperies, annique vices variantis: iniquus
Nam plures aër, quam barbarus abstulit enfis.
Non & subsidia, aut tantùm juvere profundæ
Obsessos fossæ, lunataque cornua, quantùm
Disperfi in vulgus morbi, febresque malignæ.
Et quoniam (juvat hæc crebrò meminisse) sinistra
Unius interdum obfidii Fortuna peracti,
Magnarum subito casu, variantibus astris,
Interrupit iter rerum, famæque secundæ,
Qua sola gentes nonnunquam, & regna subacta:
Idcirco vos cuncta priùs perpendite cauti,
Felici eventu quæ conductura putantur,
Hostiles quàm castra urbes metata coronent.

Adhibendi astus & va-
riis excursibus fallendi
sunt hostes.

His animadversis, sequitur labor arduus, arcem
Expugnare: dolos primos adhibere ministros
Ne pudeat: quando simulata tutius arte
Vincitur: idcirco vario tege plurimus astu
Consilium: turres, quas obsessurus, acuti
Sit licet ingenii, nunquam prænoverit hostis.
Hæc iter, atque illac te carpere velle, refixis
Sæpius & finges diversùm excurrere castris:
Ut videre urbes nunc has, nunc tendere ad illas.
Ut vagus ignaro, dubioque illuseris hosti,
Quam non prævidit cingendam, & milite raro
Muniit, ætutum signis, atque agmine flexo,
Aggredere, atque suo deceptum errore teneto.
At lento primùm dum gressu castra moventur,
Nonnullas equitum turmas, ductore sagaci,
Præmittes: ferro, & flammis quæ mœnia circum
Evertant, quæcumque hosti prodesse videntur,
At nocitura tibi: nam quæ conducere possunt,
Defendes igni, & ferro: semperque caveto,
Ne sacras violes ædes, & templa Deorum.
Illa etenim servata juvant, excisa nocebunt.
Si tamen antiquas præstat subvertere sedes,
Sacratos primùm lapides, & ipsa Divùm
Præcipe solemni pompa, sacroque ministris
Transferri de more aliò, & meliora voto.
Sic illi faciles aderunt, armisque favebunt.

Præmittendi Equites,
qui circum omnia vastis
terroremque afferant ini-
micis.

templa tamen servan-
da.

Hæc præcursores ut perfecere, Magister
Delecto juvenum cœtu stipatus, apertum

In

In campum veniet, latè loca singula, & arcem
 Visurus, densis quam circumplectier armis
 Apparat: & fossas, & propugnacula, & altam
 Aggeris objecti molem, prætentaque muris
 Castella observet, cum forcibus dentatis.

Dux progressus urbem.
 & ejus munimenta ob-
 servet.

His jam perspectis, certa metanda figura
 Castra tibi, & varia miles statione locanda.
 Irriguos circa fontes, & curva secundum
 Flumina bellaces equitum considere turmas
 Præcipe, & in pictis herboso gramine campis.
 At pedestes clijos, & apricos visere colles,
 Commoda ubi sedes, loca tuta, patetque benignus
 Aër, subiectique patent clementius agri.
 Quique magis dorso confurgit, & imminet urbi,
 Opportunus erit, primumque tenendus: at imò
 Non placeant valles, non confraga: fraudibus illa
 Objecta, & sedes non apta imponitur inter
 Præruptos apices, & per devexa maligna.
 Ne tamen hæc fraudi pateant, solertior arctas
 Delectorum equitum servet custodia fauces.

Castra qua ratione, &
 loco metanda sint.

Sed quæ metandi ratio, quæ certa, docebo,
 Intervalla: tenet centum quæ corpora tuma
 Belligerorum equitum, biscentum postulat agri
 In latus emensi, sed prima in fronte notatos
 Septuaginta pedes: spâtiis quibus alta ministri
 Distincta in quatuor figent tentoria versus.
 In mediis stabulentur equi, juvenesque tenebunt
 Ultima: lata octo, bis senos singula longa.
 Quadrupedumque inter sedes, fedesque virorum
 Ampla pedes octo sit semita: fronte sub ipsa
 Rectoris statio figenda amplissima; & illam,
 Atque inter primo præfixas ordine scenas,
 Vicanos late scat iter: post tergora lixæ
 Extento varias attollant fune tabernas.
 Non secus & reliquæ ponent tentoria turmæ:
 Et passus quatuor sese inter singula distent.

Traditur ars, qua me-
 tati castra oporteat, &
 quæ spacia servanda.

At si centuriæ statio ponenda pedestri,
 Quinquaginta pedes, & sex frons latior arvi
 Dimensi pateat: biscentum excurrat utrumque
 Hæc, illac latus: & versu divisa quaterno
 Milite pro gemino facies tentoria quadra.
 Octonosque pedes late scat semita, & illa.
 Ipse tabernaculum prima sub fronte locabit
 Centurio, fociusque olli vicina tenebit:
 Ultima lixarum capiant ignobile vulgus.

Modus traditur val-
landi castra.

Et primum in papyro
Angula delineanda sunt.

Urbis, & castrorum
semper imago præ ocu-
lis Duci habenda est.

Modus describitur, val-
landi urbem juxta exem-
plar jam positum. Operi
omnes incumbant, vel
& ipsi Duces.

Cuncta tibi multiplici circum statione reposta
Mœnia gens (rauci sit & extra fulminis ictum
Læta tibi sedes) docto vallanda magistro
Jam sunt castra, suis & per discrimina certa
Turriculis firmanda; timor si certus ab Euro
Venturum obsessis Thracem succurrere: & altis
Aggeribus circum, & fossa cingenda profunda.
Si secus, haud tantus labor impendendus: at ipsam
Qua potiore struas vallum ratione; modoque,
Dicamus. Niveo Geometres cortice primum
Urbem omnem, & muros, & propugnacula plumbo,
Vel minio inscribat: quæque hostica mœnia propter
Circumstant, campi, & valles, collesque supini,
Ædesque, & mediis labentia flumina villis.
Ut descripta locis sua per discrimina certis
Omnia sunt, vallum castrorum signet eodem,
Turriculis firmet rivos, & pontibus illos
Conjungat, longo quos nexis ordine cymbis
Componat: castella struat, quibus æra locentur,
Sulphuraque, rigidæque pilæ, igniferique lebetes.
Urbis ut exemplar, vallique, & cuncta locorum
Intervalla, suis mensuris scripta papyro,
Ipse Duci spectanda ferat, doceatque magister,
Qui situs, & spatia, & valli quæ forma locati.
Hic ego sed vellem, (sic res felicior iret)
Arcis ut hostilis tibi plurima semper imago,
Dux, foret in promptu, certò sic cernere posses
Omnia: nimirum qua nexis fascibus agger
Vallarum ducendus erit, quæ turris, & urbis
Quæ munita minus pars perumpenda: supremus
Qui primum armato firmandus milite collis:
Excubet & dubia sub qua custodia valle.
Ast operi ut Tecton faciendo incumbat, & acres
Ad data, jam tempus, fossiles iussa reposcat.
Ipse igitur, postquam Patres exempla probarunt,
Figat humi vallos loca per signata, reductum
Perque illos funem extendat, pariterque notatis
Turriculas struat in spatiis. Cumque omnia campo
Descripsit, depicta velut jam cortice, durus
Tum palis fossor, pannisque ligonibus altam
Excavet assidue fossam: cui plurimus ipse
Incumbat miles: quin & versare refossam
Laurigeris terram manibus non Maximus ipse
Dictator, Patres non dedignentur & ipsi.
Crescit amor operis: vulgi vis æmula crescit,

In-

Inclyta dùm primi præbent exempla magistri.
 Effosso è sabulo deducitur agger : & altus
 Quinque pedes extra, sex intus, largus & octo :
 Interiore gradus sub calce adnectitur : illum
 Sclopifer ascendet, glandem missurus in hostem.
 Firmior utque agger consistat, vimine torto,
 Structa vel arboreo prætexes mœnia fasce.
 Ac veluti obliquo ductu præcingimus arces,
 Et rectas facies, & propugnacula acuta,
 Interdùm, & portæ parmam prætendimus, ipsa
 Sic & castrorum moles facienda : profundæ
 Quam propter, lato ducantur tramite fossæ.
 Ast obvallatis si plurima turribus insint
 Præsidia, ut crebris possint insultibus ipsas
 In juvenum sedes, & aperta irrumpere castra,
 Altera vallaris ducenda est linea, contra
 Quæ muros objecta, ruentes arceat hostes.
 Ergo age, sunt gemino postquam circumdata vallo
 Castra, nec insultus utraque ex parte timendi,
 Tempus ut accingas operi te, Prætor, agendo.
 Concilio tamen in medio prius ipse require,
 Expugnanda fame si sint, aut mœnia ferro.
 Nam licet hoc ævo non arx, validissima quamquam,
 Quæ possit secura diu consistere : muros,
 Muniti quamvis sint arte, situque, nocendo
 Ingeniosa nimis hominum solertia rumpit.
 Attamen interdùm prærupto in vertice turres
 Impositæ, cinctæque mari, non fulmine ahenò,
 Non & vi facili superantur; tutius illas
 Idcirco obsidione, fameque domabis acuta.
 Ergo omnem impendes operam, te opponere victu;
 Nimirum obsessas ne quid veſtetur ad urbes.
 Ast exercitibus magnis si victor aperto,
 Hoste procul pulso, dominaris in æquore, turres
 Has largo obsidio potius, nulloque labore,
 Expugnabis, hyems rigido dùm plurima nimbo
 Contristat cœlum, & victum negat arida tellus.
 Urbes, quidquid adhuc populatis restat in arvis
 Hostiles circum, ferro vastetur, & igni.
 Atque vias omnes, quæ inimica ad mœnia ducunt,
 Et cæcos aditus, & latos occupet amnes
 Plurimus in telis stipatus miles : & acres
 Circum excursores latè loca singula cursent,
 Ne quæ subsidia occlusas mittantur ad arces.
 Sic Thrax amisit Regalem barbarus Albam,

Duplex agger, seu val-
laris linea ducenda.

Videndum mox an
fame, an verd vi urbs sit
expugnanda.

Si fame, curandum ne
quid annonæ in arcem
inferatur.

Facile hyeme larga ob-
sidione expugnari arces
possunt.

Sic

Sic & inaccessis circum præcincta lacunis,
Dedita Cæsareis Canisia, & invia stagno
Ingenti circum Sigethia, dedita colle
Agria in abrupto, & prætentis ardua muris.

Quæ pars urbis prius
oppugnanda.

Ast age, tormentis si visum evertere turres,
Quæ tibi principio pars oppugnanda, teneto.
Saxeus obsessæ minus est qui firmior agger,
Scilicet obliquus quoniam, vel acutior exit,
Nec firmatus humo, nec tectus ab objice parma,
Ille tibi tentandus erit. Cognoscere primum
Id Tecton poterit, forti si milite septus,
Urbis ad hostilis speculatum mœnia pergat,
Intentoque animo prospectet singula: quæque
Tuta minus sunt visa, petat. Samniticus olim
Ceus lupus, ingenti stimulo irritatus edendi,
Per caulas agilis decurrit, & omnia lustrat:
Et si quæ sepe minus altam prospicit, illac
Cominus irrumpit, vi facta, hædisque potitur.

Quæ instrumenta pa-
cifica ad expugnationem,

At prius obliquo repetas quàm mœnia ductu,
Instrumenta tibi, quæ, Tecton, ante paranda,
Præmoneo. Si molle solum, sit plurima pala,
Prælongique simul vestes, curvique ligones.
At si dura silex, contexto è vimine cistæ,
Suffertique una sacci, fascisque parentur.
Lignea præterea tibi sint farcimina, arena
Et dolia ingesta, corbesque, & mobile septum,
Cui Batavus primum inventor cognomina fecit.

Quibus machinis ve-
terea arces expugnabant.

His, terræ varia pro conditione, repostis,
Tempus opus tentare: at non quæ patribus olim
Machina, nunc eadem subigendis arcibus; idem
Non modus idcirco, non ars manet: altera major,
Et præclara petunt doctos inventa magistros.
Illicet in muros protecti corpora scuto,
Dense irrumpebant cuneo, propiusque ferebant
Tormenta, & subter densa testudine tuti
Ariete ferrato, vel prævalidis balistis,
Mœnia vertebant iterato exilia pulsu.
Turribus interdum quernis, multoque rotarum
Ordine transvectis, instabant cominus urbi,
Plurima deque Phalis contorta phalarica, cives
Spiculaque, radiique, & grandia saxa necabant.
Quin, & demisso nonnunquam ponte, suprema
E turri in clausas intrabant desuper arces.
Nunc quoniam solidos defendunt ignea muros
Tormenta, & flammæ, & ferrea fulmina vibrant:

Quæ-

Quæque Phalas licet ingentes, licet ærea scuta,
 Diffingunt violenta, virosque ad sidera jactant.
 Altera quapropter hac tempestate tenenda,
 Et diversa quidem nobis via: tramite tecto
 Præstat ad hostiles paulatim accedere turres,
 Pulsibus & crates, mollemque opponere arenam.
 Sic etenim, cedente solo, cadit irritus æris
 Ictus fulminei: retrò discrimine parvo
 Vimineæ sepi, stat fossor, & aggeris altum
 Securus molitur opus, seque urget ad arcem.

Et primum sit cura locum captare, struendi
 Aggeris incipiant quo duci exordia: jactum
 Sit pyrobaliæ situs extra: ut tuta juvenus
 Ocyus insistat cæpto, & sine sanguine: athena
 Si majora operi poterunt explosa nocere,
 Tunc pubes longè incipiat majoris ab ictu
 Tormenti, vallum castrense aperire: juvabit
 Ordiri pariter, quæ moles, quæve ruinæ,
 Aut sepes: his namque tegit sua corpora miles,
 Ut sedes delecta, operis primordia ponant
 Fossore furva sub nocte (accommoda vallo
 Ducendo semper nox est; nam cuncta tenebris
 Tunc obducta latent, ictusque incertus oberrat)
 In genua acclines fossam deducere ductu
 Obliquo incipiant (sic rauco emissa metallo
 Fulmina vitabunt) descendat quinque sub imum,
 Bis denos sit larga pedes: quæque inde ligone
 Eggeritur tellus, congesta crepidine in ipsa
 Anteriore, citò vallum factura, locetur.
 Sic vario accessus dum serpit ita, rediensque,
 Paulatim veniet præcincta ad mœnia: & una
 Succedet pubes vallare sub aggere tecta.
 At tellus si dura, graves longo ordine corbes,
 Seu dolia, aut denso fustiatæ pulvere telæ,
 Extendantur: erit mox, jam calanibus agger
 Impositus, circum aggesta firmantur arena.

Per noctem vallo dum fossor plurimus instat,
 Illum lecta cohors juxta consistat equorum,
 Defensura, manus si fors ruat hostica ab urbe,
 Latè opus, occisis, interruptura, ministris.

At minor, ut labor, & citius vallis ad arcem
 Agger eat, crebrò nè serpat tramite: rectus
 Attamen ille nimis fac ne procurrat; acuto
 Ne pateant igni juvenes. Arcere ruentes
 E vallo ut valeas hostes, discrimine certo

Presenti ævo novis
 experimentis reperiis, altera
 tenenda est via.

Ex quo loco, & quæ
 ante obsidionales acces-
 sus ducendi, quo ad mœ-
 nia arcis perventum sit.

Ut citius opus perficiatur,
 accessus non sint
 nimis obliqui.

Tur-

Turriculæ per later-
valla faciendæ.

Quotuplex sit pulso-
ria machina.

Et qua arte construenda.

Turriculas facies texto de vimine quadras:
Arbuteo & septo, & fossa præcinge cavata,
Vel crate: & tanto distent discrimine, quantum
Sat visum, ut sibi opem possint per mutua ferre
Auxilia. At propior quia mœnibus imminet agger,
Suggestu actutum structo, tormenta locemus.
Est autem triplex pulso-ria (1) machina: prima
Alta stat in tumulis, & munimenta superne
Fulminat: hæc simplex cognomine dicta, sub ipsa
Aptatur tellure humilis: Depressior imam
Tercia subter humum struitur: nostrique Sepultam
Idcirco vocitant: insultus utraque frænat
Hostis, & æra rotis deturbat, & aggere ab alto
Murorum expellit juvenes, atque omnia nudat.

Si simplex facienda tibi, communior ulus
Cujus in obsidio, biscentum assibus arce
Obsessa procul, & ducti post tergora valli,
Turriculam propter statues: pila torta metallo
Aggeris objecti lorica rumpet, & æra
Hostica diffringet: si longius illa reposita,
Tum globus immenso volitans per inania tractu;
Impete consumpto, deperdet fulmineam vim.
Utque loco certo data machina, protinus illuc
Clam, tacitique ferant fossores vimina texta,
Et quidquid visum est operis castrensibus aptum.
Utque hostem lateant calones finge tumultum
Parte alia, vertat quod se citus hostis: & illuc
Explodat tormenta, assaultum & tentet inanem.
Interea pueris fabricatur machina, tantum
Longa, sibi quantum venientia plaustra requirunt.
Viginti, binosque pedes sibi singula poscunt,
Armamenta: decem palmos late scat hiatus
Per quem flammivomum tonat æs, murumque laceffit.
Et magis ille extra pateat, minus intus; in arcem
Ut facile hæc, illac versetur machina, & ipse
Tutior adverso maneat librator ab ictu.
Quadrato postquam præcincta est aggere, in illam
Suffultus vectentur equis: ponantur & ipsa
Ostiola ut contra prospectent ora metalli.
Non secus in tumulis, & aprico machina colle
Instruitur: quæ tuta loco, minus indiget arte.
Sic & suggestus facies tellure sepultos:

Æra.

(1) *Batteria* Italis audit.

Æraque distabant sese inter passibus jisdem.
 Ast agger tormenta tegens, erit ipse refossi
 Finitor campi. Geminæ si forte locandæ
 Machinæ in adversæ duo propugnacula turris,
 Tùm fossa accessus inter castrensis agenda,
 Mutua quæ pubis commercia jungat: & illa
 Est etiam turri firmanda, aut forcipe acuta.
 Nàm sic sclopiferi poterunt sibi ferre vicissim
 Auxilia, è clausis cùm mœnibus emicat hostis.

Ergo ubi tormentis munita est machina, muros
 Verberet assiduè, & violento diruat ictu.

Suggestu in medio pariter mortaria poncs
 Ignea: protusi quibus in sublime ferantur
 Pyroboli, obsessis tempestas urbibus horrida.
 Hoc pyrio cives nimbo, ardentique procella,
 Oppressi, fractique animo cogentur, ut arcem,
 Et sese arbitrio tradant victoris. At ictu

Interea assiduo dùm detonat ignis, & ore
 Vulcanum toto revomunt, ceu Vesbius, æra,
 Stat prætenturas, si fors præcingitur illis

Arx inimica, manu delecta invadere; muros
 Ut facilè, his primùm captis, perrumpere possis:

Nàm secus incassum conaberis. At priùs illas
 Quo subito superare queas conamine, dicam.

In cuneata tonent alto de pegmate athena
 Propugnacula, globoque intus latus undique quassent;
 Illo ut diffracto, cædes non una feratur.

Hæc inter, lecti juvenes, quibus ardua rerum
 Prætentare datum, succincti pectora lævi

Lorica, galeaque caput, dextramque corusco
 Armati ferro: quos centum pone sequantur

Qui bolides jaciant in faxea septa: sed ante
 Incedant scalas alii post terga ferentes.

In fossam hi primi insiliant, gradibusque repenti
 Admotis muro, scandant: nudoque feroces

Ense petant, ausi quotquot se opponere: mala
 Exarsura alii sub vallum ignea jactent;

Donec signa ferant victricia. Milite parma

Plurima si turri, aut portæ prætenta, tenetur:

Quique ferox Vulcanum ipsum, Martemque lacestat,

Tunc opere instructo pubes frangenda superba.

Est igitur recto vallaris linea ductu

In munimentum celeri ducenda ministro.

Ut verò valeat se à tempestate tueri

Grandinis ignivomæ, tunicas vallantibus aptas,

Tom. I.

R r

Obje-

Si plures faciendæ,
 agger eas conjungat, ut
 se mutuo tueantur.

Suggesto jam instru-
 to, & tormentis in eo
 locatis auri diruendi.

Interea prætenturæ
 sunt invadendæ, quo fa-
 ciliùs superari mœnia
 possint.

Qui, & quibus armis
 armati juvenes lunata
 munimenta aggredi de-
 bent.

Quod si plurimo prædi-
 cio teneantur, ducendus
 priùs agger, ut tutius
 invadant.

Objectam aut cratem lateri prætendat, & ori-
 Ut tali accessu fuerit via tecta subacta,
 Inque ipsam ventum est fossam, Vulcania subter
 Mœnia continuè tibi machina ritè paretur.
 Atque ubi succensus murum in sublime cuniclus
 Projecit, per saxa, patet quàm largus hiatus,
 Exanimes tonitru, & correptos ignibus hostes
 Cominus aggredere, & cornu potiere revulso.

*Cavendum, ne capto
 monumento, in latentes
 sub et ignes milites in-
 cidant.*

At tibi victori cùm cessit parma, periculum
 Arcendum est illud, cæco nè fortè camino
 (Struxit in extremos quem casus providus hostis)
 Flammeus in cælum erumpens Vulcanus apertum
 Horrendam pubi stragem subito igne reponat.
 Idcirco, ut magnis inimicus viribus alta
 Cornua propugnavit, agens, cædemque, necemque,
 Deserit extemplo, simulatque recedere, cautus
 Ne credas: latet astus: amat te ferre paratas
 Insidias inter, celerique absumere flamma.
 Ergò ubi jam cornu fueris lunare potitus,
 Ne lætus dulci palma resequare fugacem,
 Ni consternatus subito terrore refugit.
 Sed tantùm primo subsiste in limine, quantùm
 Sat cæcæ ut pateant, succenso fomite, fraudes.

*Aggere muniendi mi-
 lites in capto munimen-
 to. Et si paratæ ab igne
 fraudes, effossa terra re-
 tegantur.*

Fascibus aggestis, acie tollatur acuta
 Interea vallus, quo miles, utrimque tegatur.
 Ignea nec pueri cessent immittere chytra;
 Ut tota tandem convulsa è parte coronæ
 Decedant hostes: simul ipsi cuspide in illa
 (Qui locus occulto solet esse immunis ab igne)
 Sclopiferi actutum multo se vimine certent
 Obspire, simulque tubis explodere glandes.
 At si compertum sulphur tellure latere,
 Munimenta tenent qui primi, protinus illud
 Effosso retegant fabulo, vitentque ruinam.
 At si errore suo falsus, vel fortis iniquæ
 Arbitrio, fraudem miles non vidit: & illum
 Abripuit cita flamma, ferens tumultumque, necemque:
 Præcipe tùm lectos juvenes, qui prima sequuntur
 Signa, sub abruptum succedere, & ense corusco.
 Fistula, & adversos arcere; atque aggere facto,
 Tuta loco capta statio figatur in arce.

*Providendum etiam
 Duci, ne hostis ab arce,
 improvisus erumpens
 opus interrumpat, & ju-
 venes cruciat.*

Verùm hæc difficili postquàm superata labore,
 Altera subsequitur, nec erit minus ardua cura:
 Nempe erumpentem subitis insultibus hostem
 Frenare, instructisque operis defendere flammam.

Ac-

Accessus igitur vallares undique propter,
 Inque locis, imposita quibus stat machina, & urbem
 Fulminat, egregiæ solers custodia pubis
 Excubet: occursans quæ fortibus illicet ausis
 Accipiat venientem inimicum, & funere plectat.
 Interea ut signum custos dedit ære, cohortes
 Sors quibus auxilium fociis deferre, citato
 Approperent cursu, atque instaurent prælia fortes:
 Avortantque citi violenta incendia vallo.

Et quoniam (juvat hæc olim meminisse) sinister
 Unius interdum insultus successus ademit
 Spes omnes subito casu, indecoresque coegit
 Prætores operi tandem desistere cæpto:
 Idcirco magno semper conabere nisu,
 Impete ab hostili vallum, pubemque tueri.
 Id verò ut faciliè obtineas, consistere in armis
 Præcipe continuò, vigilemque sub aggere turmam,
 Inque ipsos oculos, animosque intendere muros,
 Si fortè obsessi veniant: quæ maxima habenda est
 Cura tibi, juvenum cum magno occlusa tenentur
 Oppida præsidio, qui crebrò erumpere aperto,
 Pluribus & valeant evertere viribus omnia.

Insuper his, quoniam per amica silentia Lunæ
 Vigilia mos est prima, seu vertice Olympi
 Cum paribus libratur equis Sol altus, ab arce
 Tentari insultus, his ergò pervigil horis
 Queis valli commissa, viri, custodia, cursent.

Ast ubi nequidquam tantis aggressibus hostis
 Obstitit incepto, & fossæ confinia ventum est,
 Protinus (1) acclini figenda crepidine sedes.
 Illius exterior mox & lorica, nocente
 (2) Porticus à plumbo quæ circum tuta recurvat
 Confestim magno nisu superanda. Sed artem
 Accipe: labra tenet gens ut declivia, rectus
 Extendatur (3) obex; sese fossore tegente
 Subter crate, rotis sensim versantibus acta.
 Hinc ut promotus, structusque in margine clivi
 Agger erit: lateie hac illac confurgat utroque,
 Inque crucem sepes vallaris cespite facta.
 Miles ubi tectus stationem figat: & illic

R r 2

Si

Idque ferè cavendum:
 nam unius eruptionis fe-
 lix exitus obudencium
 res omnes evercit.

Prætenturis superariis
 in crepidine fossæ locan-
 da sedes: & mox tecti
 via superanda.

(1) *La spianata*, dicunt Itali. (2) *La strada coverta det-
 ta contrascarpa*, iidem audit.
 (3) *Trinciera*, d. traversa.

Si locus, & celeri patitur res facta labore,
Turriculam statues: ex qua pulforia muros
Machina, & obsessos iterato fulmine pulset.

Qui modus superandæ
loricæ traditur.

Atque hæc eventu cum succedere secundo,
Loricata tibi tentanda est semita, publi
Si fidis, longumque piget consumere tempus.
Ut subito assultu mavis declivia fossæ
Exsuperare, virum tibi corpora delige lecta.
Qui cuncti telis brevioribus ilicet ut se
Munivere, citi, & fossores fascibus adstant:
Cumque alii sætis audaces ignibus ollis,
Ipse & scissuram ramalia septa securim
Carpentarius acer agit, tum luce corusca
Da signum pugnae: conferti protinus omnes
Invadant hostem, ferroque, & sulphure edaci
Et loricato vi pellant tramite: vallum
Discindant, flammis dent cuncta: & cominus ipsi
Fossores certent pubem palare, ligone
Effossa actutum tellure, & fasce reposto.

Lorica capta in fossam
isrumpendum.

Ut jam lorica fera post certamina fossæ
Victor habes, statio juvenum, mora nulla, locanda.
Altus & agger ea de parte attollitur, ala
E tecta adversæ stridet quæ machina, turris.
Tutius ut miles se contegat. Ast opus ingens
Jam properè insequitur, fossam superare profundam.
Pergamus, quocumque vocant Mavortia cæpta,
Et trahit effulgens nitidæ spes æmula palmæ.

Quæ pars urbis primùm
petenda traditur, quo fa-
cilius res cedat.

At prius obsessæ dicam, quæ pars erit urbis
Invadenda, virum minor ut jactura sequatur.
Inter protentam duo propugnacula muri
Ne faciem oppugnes; quoniam manifesta juventæ,
Magnaue nex veniet: nam sic latus inter utrumque
Præcinctæ turris gens interposita, nocentem
Hinc, indè accipiet glandem, nec pectore tuta est.
Nec propugnaculi frontem tentabis: utroque
Adverso frons est lateri subjecta, patetque
Lætibus adversis, quamquam longissima distet.
Non alam; rapido petitur nam plurima plumbo.
Idcirco facies, qua saxeus eminet agger,
Sola tibi est igni, ferroque petenda: retorto
Nam parte ex una tantum vexatur ab ære.
Illius & partem, quæ in frontem vergit acutam,
Aggredi: minus tormentis illa resistit:
Et lateri adverso minus est obnoxia pubes.

scilicet propugnaculi
facies.

His animadversis, instat descensus in altam

Ten-

Tentandus fossam: quæ si sit flumine sicca,
 Hac poteris multa finè cæde potirier arte.
 Et primùm, ut juvenes descendant tutius, ipso
 In loricato statues tormenta recessu,
 Queis munimenti facies adversa petatur.
 Sic etiam assiduo pulsu referatur hiatus:
 Ut labor hinc facilis fossoribus ire cavatum,
 Effossa tellure, focum, quo Vesta locetur.
 Exterior mox veste tibi lorica redunco
 Disrumpenda; solumque illinc murale refossam
 Accumulet juxta calo; descensus ab alto,
 Nam sic in fossam per & æqua, & mollia fiet.
 At verò, ut primùm descenderis, agger in illa
 Transversus struitur: faciemque excurrat in ipsam,
 Quæ petitur muri, pedibus sex latus, & altus
 Quattuor: ille suo sic, obteget obijce pubem.

Ast ea cura tibi major succedit, ab igne
 Desuper injecto juvenes defendere: propter
 Aggeris erecti molem tibi vinea fiet,
 Aut pluteus, devexa quibus sint testa, rigentis
 Inque innexa vicem ferri quæ plurima lamina
 Vestiat, aut cespes, vel quidquid posse furenti
 Est visum flammæ, piceoque obsistere nimbo.

Verùm majus opus, replent si flumina fossam,
 Surget: at evincat quo tandem industria nisu,
 Expediam paucis: Stagnat si Nais, aperto,
 Vicinum in campum tibi deducenda, canali.
 Ast ut constructo de tramite profluat, ipso
 Sit ductus valli fundo declivior: agger
 Inde, ut præscriptum, puteusque imponitur olli.
 At si terra luto sit lubrica, tum tibi longo
 Reticulo faciendus obex, si flumine vivo
 Mœnia torrentes præterlabantur, aquosum
 Tunc opera pueros multa divertere rivum,
 Præcipies, aliò ut perfosso defluat alveo.
 Et quanquam videatur opus conatibus impar:
 Est tamen eventu facilis, si plurimus olli
 Incumbat fossor, nec dedignentur honestum
 Egregii cum pube duces properare laborem.
 Nam nil difficile, & non exsuperabile, quando
 Unanimes veniunt consensu ad munia dextræ.

Ast age, per lato, fontem diffundere campos
 Arduum, & è fundo semper multa emicet unda:
 Tum pubem in sylvas, & lustra horrentia mitte:
 Quæ valida truncos, & robora dura securi

Qua arte sicca fossa po-
 tiri faciliè possis.

Et qua arte ab emissio
 desuper igni tueantur.

Arte præscribitur, qua
 fossa evacuanda, ut faciliè
 transmittatur.

Quid cum nova sem-
 per emicet aqua?

Plu-

Plurima succidat: crebro gemat arbutus ictu,
 Fagique, platanique, altæque in montibus orni.
 Mox cæsos truncos, prædamque in castra virentem,
 Vimineosque ferat fascēs, & cespitem ab imo
 Abreptas sepes, ramosque, & quidquid hiantem
 Demissum in fossam, poterit replere lacunam.
 Cunctaque sub vallum quæ cùm devescā, profundis
 Immittantur aquis: longo quibus aggere factō,
 Ponte velut strato, ruat alta in mœnia pubes.

Interea rivum dùm pertransire juventus
 Conatur, tecto stationem in tramite miles
 Qui tenet, adversum plumbatis fulminet hostem,

*Dum opus peragitur,
 continuè tormentis ho-
 stis, ne se opponat, pe-
 tendus est.*

Astidue; & laceros non cessent ignea muros
 Diruere, & juvenes è vallo arcere metalla.

At rate si properent obfessi rumpere pontem,
 Fragmine multiplici fartum, plumboque minuto,
 Majus in hostiles tormentum explode carinas.

Ipsè cavis etiam lembis invehctus in hostem
 Irrumpes, totoque ferox prohibebis ab alveo.

At vero è summis immissa incendia muris

Vitabis, si strata super sit vinea ponte,

Quæ flammis superesse queat, picibusque liquatis.

Nulla quibus juvenum cura est, gaudentque feroces

*Audaciores Daces, ut
 capta cæsa via est, mili-
 taria in assultum mittunt
 tunicis munitum.*

Sanguine: quæque suis possunt obistere cœptis,

Indociles perferre moras; ubi tuta subacta

Porticus, in fossam subito descendere pubem

Præcipiunt, magnisque animis succedere muro.

Utque glandifero valeat latus imbre tueri,

Desuper & caput injectis defendere ab ollis,

Vallari obducunt tunica, vel ductile crate.

Utque hæ Vulcano possint superesse rapaci,

Candenti, tenuique obtexunt ultima ferro.

Verùm hos promeritæ juventutis funere vivantes,

Non ego Prætores ornarim laudibus: ipsi

Nec poterunt laudare Patres, mitesque Quirites.

Præstat fera magis fuso sine sanguine palma,

Quam cita, sed multo juvenum properata cruore.

Vincere cùm possis servato milite, durum est

Perdere momento, quem vix tibi quinque dederunt

Lustra virum: semper præstantior illa Magistri

Gloria, perdomitos hostes, arcisque receptas

Incolunt cùm pube. magisque irrumpere muros

Ingenio potuisse suo: quàm sanguine, quàm vi.

Præterea miles Prætorem semper amabit,

Olli si charam præsenferit esse salutem

*Sed minimè laudandi:
 & cur?*

Ipsè

Ipse suam: vilem contra si novit haberi,
Despiciet, ne iussa libens violenta faceffet.

Barbaricus mos ille fuit, quem dira tyranni
Invexit rabies, Scythica qui primus ab urfa,
Ardua per juga Riphæorum, & Caspia claustra;
Victor agens agmen Furiarum, Orcique ministros,
Europen, Asiamque omnem vastavit, & urbem
Excidit, Eo leges quæ mille per annos
Dixerat, & prolem cum Cæsare sustulit omnem.
Hic immanis, atrox bello captiva sub arces
Assultu in primo mittebat corpora: & illis
Turmatim occisis, fossas æquabat: & inde
Ponte cadaveribus constrato, armisque suorum,
Mœnia per faciles aditus inimica petebat.
Barbare, quæ primùm Stygiis eduxit ab antris
Te Furias inter Furiarum maxima? quæ te
Bellua progenitum lactavit? ab angue venenum,
Credo equidem, Eumenidum fuxisti, perfide, non lac.
Humanum pietas animum, crudele ferinam
Arguit ingenium naturam. Dite sub imo
I nunc, & Furias inter frueri, impie, pœnis
Cæde tua partis, proprio & te sanguine pasce.
Dum supera nos luce tuum execramur, inique,
Morem atrum, & Diris nomen, famamque sacramus.

Sed quis me furor in pallentia duxit Averni
Tartara, & æterna damnatas nocte latebras?
Non hæc est Vatum sedes: non aurea Tempe
Hic sunt Æmonia, fortunatique recessus
Parnassi, dulces non Pimplæ, aut flumina Cyrrhæ.
Sed circum loca nigra, nemusque informe, Stygisque,
Et mæsti Phlegetontis aquæ, turpesque paludes.
Sed non me casu sedes vexere profundas
Numina: nosco omen; Vulcania machina, turres
Impete flammæ quæ diruat, inque supremum
Aëra cum sonitu ingenti, vasta que ruina
Mœnia de penitis vibret eruta fundamentis,
Nunc mihi Tartareis est educenda cavernis.
Sed quæ tanta hominum cæcas dementia mentes
Corripuit, sua ut immites in viscera Manes
Verteret, & terras laxato Dite moveret?
Scilicet impatiens iræ, irritatus & acri
Vindictæ stimulo, Venerisque cupidine captus,
Non sibi sufficiens animus, sub Tartara Diras
Horrendas adiit, totumque, Acheronte recluso,
Perniciem in mundi movit de sedibus Orcum.

Mahometes Turcarum
Rex captivos in fossam
primus mittebat, ut illis
occisis sui per struem ca-
daverum in muros va-
darent, quam Vates bar-
baricam Diris prosequi-
tina.

Pœniet Vatem, quod
se Diris miscuit.

Sumit hinc occasio-
nem lepidæ fabellæ de
cuniculi inventione.

At

Musas in red. Sicili in-
vocat.

At mihi vos, divæ, sacrum genus, ire per omnes
Concessum quibus est aditus, perque intima terræ
Viscera, & arcanas Erebi penetrare letæbras,
Dicite, quisnam hominum tam barbara pectora primus
Induit, ut rupta terras compage cieret,
Et nitidum cœca tegeret caligine cœlum?

Fabulam orditur in
gratiam Nicolai Cajetani
Comitis Allipharum, vi-
ri Varis amici, & eruditi.

Tempestate illa, qua gens Maurusia apricos
Trinacriæ colles, sæcundaque rura tenebat:
Servitium horrendum, sed gente, & moribus ævi
Illius dignum: quo cuncta impune licebant:
Aurea virgo fuit, regno, quæ læta paterno
Euboicos placida populos in pace regebat.
Una Pelasgiadum cunctas formosa puellas
Inter erat: flavi crines, gena concolor ostro:
Candida colla nivis ritu, placidissima labri
Gratia cui rosei, vis & mollissima fandi,
Et placidi gressus: sed servantissima tantum
Justitiæ, quantum pulcherrima: claraque regum
Connubia, & dulces Veneris despexerat artes:
Quamvis illa foret plenis jam nubilis annis.
Certa pudicitiam nunquam deponere, nunquam
Virginei niveos animi corrumpere flores.

Jasbes Rex Arabum
Cajetæ Virginis nuptias
perit.

CAIETA, ut memorant, virgo cognomine dicta;
Cajetanæ, ex qua duxere exordia gentes.
Et tu (1) NICOLEOS generis non ultima tanti
Gloria, quo Musæ gaudent, quo Phœbus alumno.
Et seû Nicates venantem vallibus altis,
Alliphæve tenent regnata per arva: ferocem
Seû tu cornipedem cursu, stimuloque fatigas,
Et claros imitatus avos, proludis ad arma,
Huc adsis, quidquid sit & id, ne despice, munus:
Virginis egregia forma, pulchraque juventa,
Captus rex Arabum, Siculumque, ardebat Jasbes.
Ergo oratores Campana ad litora mittit,
Regia qui poscant connubia, quique decoræ
Dona Pelasgiadum reginæ plurima portent,
Et domini genus edoceant, atque inclyta facta.

Inter Erythræi fluctus, & Persidos undas
Eoû longo tractu prorumpit in æquor
Ingens terra: suo quàm flumine claudit ab Ortu
Euphrates, vastis palmetis finit Idume

Car-

(1) NICOLAUS CAIETANUS Aragonius Laurenzani Ducis,
Comitisque Allipharum filius.

Cardine ab occiduo, Libanusque coërcet ab Arcto;
 Arabias dixere: patet quæ lata sub Ortum
 Inque Syrium campos, amnemque excurrit aquosum,
 Planitie immensa, solis squalescit arenis,
 Ac deserta siti regio: quæ vergit Idumes
 Arva in palmiferæ, præruptis ardua surgit
 Montibus, & Rubri despectat regna profundi.
 Tertia felices campi, collesque beati,
 Quos geminique sinus, vassaque amplectitur unda
 Oceanus, felix cognomine; quippe deorum.
 Sacratiss adolere focis dat odoriferum thus:
 Cinnamæque, & truncis sudantia balsama gignit,
 Gemmiferasque imo Thetis educat æquore conchas.
 Desertos terræ tractus, montanaque circum
 Barbara gens habitat, Saraceni nomine, dicti.
 Qui Nomadum ritu sparsim per sola vagantur,
 Camporum spatia, atque greges, & plurima equorum
 Armenta, atque larem secum, tectumque ferentes.
 Hi scenas, sua regna, virens quæ rarus arenas
 Pinguia desertas inter dat pascua campus,
 Obsitus & limo puteus se pandit aquarum,
 Desigunt, subitasque casas, urbesque reponunt.
 Ast ubi jam pastæ viduarunt prata capellæ,
 Et jam siccati potu, pecudumque, hominumque,
 Defecere lacus, scenis tellure refixis,
 Extemplo vaga castra movent, nova regna petentes.
 At dum grata greges villosi pascua tondent,
 Sparsaque fœminei servant tentoria cœtus,
 Ipsi tum Scythico turmatim more pererrant,
 Et latos Syriæ campos prædantur, & arva
 Lætæ Palæstinæ, desertaque forte per alta
 Quotquot in Ægyptum merces, vel Persida vectant.
 Hoc olim infami Saracenum è sanguine cretus
 Vir fuit, & patrio Mahometes nomine dictus.
 Mostrium, horrendum, atrox, quo non crudelior Orco
 Erupit pestis, nec erit post dirior ulla,
 Ni quæ sub finem mundi ventura supremum
 Certa manet divum oraculis, monituque Sybillæ.
 Invisum Superis caput, & mortalibus ipsis:
 Cujus erat præcursor Arabs: qui corpore grandi,
 Atque sagax fuit ingenio, robustus, & acer,
 Inventu solers, versutus fingere fraudes
 Doctus: & ire novos semper promptissimus astus;
 Mentiri facilis, confidentissimus, audax.
 Sed placidos hominum mores, mentemque benignam,

Tom. I.

Sf

Atque

Triplex Arabia describitur.

Saracenorum gens, & mores describuntur.

Ex his ortus Mahometes, & quis hic fuerit?

Atque gravem interdum simulatæ conscius artis
 Fingebat gressum, majestatemque decoram.
 Impubes prima celeres ætate camelos
 Per deserta vagus duxit: mox aspera circum
 Arabiæ furiis cœpit genialibus actus
 Prædari: & dux impositus prædonibus ipse.

Se Proferam simulat,
 & novam scdam vaser
 impostor inducit, affectas
 colligit, brevique per
 Arabiam & vicina cir-
 cuni loca pestem d. Fun-
 dit.

Hoc neque contentus, majorem affectat honorem;
 Mentiturque Dei jussu se sydere ab alto
 Demissum, nova qui populis arcana referret,
 Et nova sacra: quibus mundo felicior omni
 Lux parta, & toti data lex mitissima genti.
 Capta dolis Arabum assentit vanissima turba.
 Nec simulata fidem facerent quæ, plurima deerant
 Portenta, & fictis mentita insomnia vilis.
 Nec mora, sit hominum rex idem, idemque sacerdos.
 Ut solio sedit, trabea spectandus, & ostro,
 Infula & infames ut crines textit, Avernis,
 Eversura omnem pietatem, omnemque pudorem,
 Et sacris Divum æternis contraria sacra
 Eduxit latè in gentem, infecitque veneno.
 Ignarum capitur vulgus novitate, soluto
 Cui fræno mos ire; novosque licentia ritus
 Conciliat circum momento effusa per omnes
 Dira superstitio populos, vimque arma dedere.
 Utque lues Arabum tractus pervasit, in ipsam
 Egyptum diffusa, Syrdumque amplissima regna.
 Hinc Libyam latè in magnam, Getulaque rura,
 Et Numidum campos, & Atlantis ad usque nivosi,
 Manibus infernis, Furiis & agentibus ipsis,
 Culmina pervenit: perque ardua tuta recurrens,
 Hastenus innocuos contage invasit averna
 Athiopes, Raptique oras, Garamantiaque arva.
 Parte alia bigis Erebi furialibus acta,
 Auroræ populos, quos hinc rapidissimus ambit
 Euphrates, illinc Ganges nitidissimus auro,
 Præruptisque jugis discludit summus ab Arcto
 Caucasus, atra lues oppressit: & ilicet ipsa
 Montis inaccessi perrupit culmina: & omnes
 Axis Hyperborei gentes, Tanaimque nivalem
 Corripuit: secuta fuit non ipsa veneno
 Europe: tanta immani vis indita pesti!

Mox & remotas Re-
 giones,

Hinc Res Arabum pla-
 tin um diffusa, Romana
 scutum labante,

Principiis istis totum diffusa per Orbem
 Res Arabum, cœpitque retrò Romana relabi.
 Nempe Deus sic ipse suo decreverat axe,
 Ut lapsum imperii morem, luxumque nefasque

111a-

Illatum sacris, puniret, vindice Mauro.
 Discite virtutem, & ritus fervare Deorum,
 Si gentes amor incolumes, & regna tenere.
 Sextus ab infami Mahomete creatus Jasbes,
 Afrorum terras, ubi jam Carthaginis altæ
 Imperium stetit, & Numidas ditione premebat.
 Hinc laudis studio incensus nova bella Sicanis
 Intulit, & magna contritos clade subegit.
 Sæpius Ausoniam frustra tentavit, iniqua
 Ter victus pugna, paucis vix ipse carinis
 Servatus rediit, magnisque invitus ab ausis
 Desistit: atque armis tandem belloque relicto,
 In Venerem, mollesque animum transduxit amores,
 Et jam præmissi Reginæ ad limina centum,
 Pacem Oratores aderant, & dona ferentes,
 Dummodò se regi dignetur jungere Jasbæ.
 Cajeta, ut Maurum prætenlit amore teneri,
 Cui ne conjugio societur sacra, pudorque
 Obstabant, animum referens generosa virilem,
 His Oratores dictis affatur: In oras
 Ite iterùm Siculas, regique hæc dicite vestro:
 Conjugio tali Reginam jungier olli
 Virgineus pudor, & superi intemerata Tonantis
 Jura vetant: mihi quæ misit, sua dona, remitto.
 At pacem accipio, si pacis vincula possunt
 Servari sine connubio: si fecius, arma
 Expediat: nostras defendent numina sedes.

Dixerat, in fines illi rediere Sicanos.

Et quæ virgo dedit, referunt responsa tyranno.
 Ille iræ impatiens, postquam connubia sensit
 Regia despexisse, retrò & misisse superbam
 Munera Reginam, parat arma: novoque furore
 Percitus, ac veteri, totam ad sua signa reducit
 Trinacriam, Libyamque simul: mox classe parata,
 Litus in Ausonium tendit, campanaque sura.
 Intercà in Megaræ Virgo confugerat arcem,
 Præsidio secura loci, & virtute juventæ.
 At magis illa Dei (semper spes certa) potenti
 Auxilio confisa, cui pia vota, pudorque
 Virgineus cordi: summoque aspectat Olympo
 Tutaturque pios. Sed jam Maurusia circum
 Castra fremunt muros: obsessaque cœrula classes
 Cuncta tenent. Verùm terra præcincta, marique
 Arx media assurgit, prærupta in rupe reposta,
 Quàm frustrà crebrò pulsoria verberat ietu

St 2

Ex hoc Jasbes progenitus in Africa cognatus, Siculis subactus, èque bello in amorem conversus Oratores mittit, qui Cajetam perant.

Cajeta conjugium re-
spuit.

Jasbes repulsa impatiens bellum Virginis fecit.

Parque Megaræ in arce frustra obsedit.

Ma.

Machina: præcisæ quando latera ardua rupis
 Mœnia sunt, duris eluctatura metallis.
 Nec vallum lunata audet transmittere pubes:
 Usque adeo obnixi turrato in vertice saxi
 Urgent Cajetani aditum prohibere sonanti
 Grandinis imbre: pluunt latè toto aëre glandes
 Lethiferæ, & nigræ tot sunt, quot vulnera mortes.
 Barbarus hæc summo, dum culmine cernit Jasbes,
 Infremit, indignans animo: magnoque furore
 Exagitur miser, & spumas vomit ore cruento.

*Tratus Jasbes, quod
 arcem superare nequirit,
 ad magicas artes confu-
 git.*

Atque hæc è tumido mox pectore ruat: In uno
 Una mihi saxo illudit confisa puella?
 Anne unum in scopulum tot cursibus usa secundis
 Impiget Fortuna? erit hic victoris Jasbæ
 Palmarum limes? cui non Garamantes, & Afri,
 Getulusque ferox, Numidumque effrena juvenus:
 Non ausi Siculi, & Sardoa obfistere pubes,
 Una hæc audebit se nunc opponere virgo?
 O genitor, pariterque Deus, Mahomete, supremo
 Aspicias hæc cœlo, & pateris tua numina temni
 Christiadis? an te nostri jam nulla fatigat
 Cura? Deos nequo si flectere, cuncta ciebo

*Favet Regi Siculus in
 magicis artibus versatissi-
 mus.*

Tartara: sic fatus vocem vix ore repressit
 Igneo. Forte fuit Siculo de sanguine cretus
 Auletes senior, qui religionis avitæ
 Desertor, Stygiis dederat sua nomina sacris.
 Hic noctu vana scrutari Sydera cura,
 Fulgura quid cœli, quid avis portenderet alis,
 Aut cantu; quid visa agerent insomnia doctus,
 Quin & Thessalicas artes, herbasque nocentes
 Noverat, & nigro Manes revocabat ab Orco.
 Illum ad se jubet actutum properare tyrannus.
 Ut venit: flammante seni sic ore locutus:
 Quid cessas, segnesque finis requiescere Manes?
 Infernos i, posce Deos: Cocytia monstra,
 Eumenidesque cie, totumque Acheronta moveto;
 Tantùm ut præruptum fas illud scandere saxum.

Barbarus hæc: Senior sacris feralibus aras
 Pronus adit, adoletque umbris pia thura nefandis.
 Et Stygium Ditem, Noctemque, Erebumque profundum
 Consulit: excussa subito tellure cavernæ
 Horrendum sonuere, tetroque fluentibus undis,
 Ingemuere vada: & cœlum obtexere tenebræ.
 Illicet ex Orco vox hæc pallente remissa
 Mugit, & dubias rerum perterrituit aures:

*Ditem consulit: à quo
 doctus cuniculi extruen-
 di ad evertendas arcis
 artem doctus.*

Sub.

Subter erit scindenda tibi durissima ferro
 Rupes, & cœcos referendus calle cuniclus.
 Cùmque sub obsessæ, variùm serpente meatu,
 Mœnia turris erit tandèm deductus, in orbem
 Formabis caveam: pyrio quæ pulvere plena,
 Ut mox immissam nitrato è fomite flammam
 Hauriet, extemplò convulsa è sedibus imis
 Arx tota in cœlum exiliet, sonitumque tremendum
 Conciet, atque uno secum trahet omnia casu.
 Hæc ubi Tartarei Manes responsa dedere,
 Conticuit Phlegethon, subitoque occlusa vorago est.

BEL.

BELLICORUM

LIB. DECIMUSQUARTUS.

AT Stygiis licet inventis nova machina mundo
Tradita, coepta tamen juvat illa abolvere: & armis
Ni se confestim dedant victricibus, igne
Fulmineo abrepti pereant cum mœnibus hostes.

Ergò ubi promotò transmissa est agere fossa,
Propugnacula tenes & jam declivia, subter

Præcipe fossorem cœtos aperire meatus.

At primùm potior, quæ crebrò venit ab usu,

Ars olli nostro tradenda est carmine: terris

Et quoniam diversa subest natura, videndum

*Art, modusque effos-
diendi cuniculi traditur*

An tophus, vel dura silex, argillave mollis,

Glareave, sabulumque insit si mobile: vel si

Stagnet aqua, effossique latebant ante cunicli.

Vulcani quibus incassum succensa cadat vis.

Hæc simul ac perspecta, patent quâ rupta metallis

Munimenta, solum subter tibi semita agenda est

Stricta, obliqua, humilis: facili quam ducere nisi

Ut valeas, genua inflexus molire laborem.

Pariete de duro si propugnacula, acuto

Uteris cuneo, saxi & vecte ruendis,

Sivè unco in rectum transversò, sivè securi.

Instrumenta tibi pariter sunt hæc adhibenda,

*Et quæ sunt pro soli
conditione instrumenta.*

Si rigeat prædura silex: si mollis arena,

Glarea vel levior, pala: si densa, ligone

Illa tibi removenda: cavis quam plurima pubes

Egerat in cistis: rumpenda & mœnia propter

Accumulet; sit pronus uti consensus in arcem.

Et

Et quamvis iter in rectum producere, multus
 Non labor, obliquum quam cum serpente meatu;
 Tutius at quoniam varios per itus, reditusque,
 Et voto respondet opus, tibi semita senos
 Obliquanda pedes: atque his ambagibus errans,
 Ut Mæander aquis resluentibus herbida currit,
 In certum ducenda locum, Vulcania poni
 Semina ubi visum, solidosque evertere muros.
 Quod cum perventum, superest incidere saxo
 Fornice curvato cellam: totque altior illa,
 Et tot lata pedes, quot copia postulat atri
 Pulveris, accensus qui turrim emittat in altum.
 Si terra in molli struitur, ceu tessera, fiat
 Cella: juvat supra nonnunquam incidere conos,
 Ut via Vulcano pateat non una tonanti.
 At prædura silex si non consentit ad ictus,
 Aut uno si Vesta foco succensa, sub astra
 Haud multum muri sit projectura, caverna
 Plurima tùm rigida fossori in rupe cavanda;
 At si durities nullo sudore domari,
 Non ferro poterit, serpentes marmore venas,
 Mitior ipsa minus quàm cautes icta resistit,
 Incides, largosque magis protende cariales:
 Sparsa quibus rapidi concludes semina nitri.
 Materiesque cadis, saccove ingesta, cuniculo
 Clauditur: & pyriam sic juxta apponere restim
 Curato; flammam ut cum conceperit, omnes
 Corripiat simul illa cados, & totus in illis
 Momento pariter sal temporis ardeat uno.
 Sulphuris at molem, quæ suffectura ruendis
 Mœnibus, haud nostro facile est describere versu.
 Illud enim fossoris erit decernere: & usus
 Plurimus, & rerum varia experimenta docebant.
 Hæc, tamen accipito: si vasta à sede movenda
 Ingens turris erit, vix nitri mille tonantis
 Sufficiens libræ: si prætentura, vel agger
 Vertendus minor est, tercentum impone. Paratum
 Postquam opus, & posito jam jam de fomite flamma
 Eruptura; jube fecialem ad mœnia primum
 Pergere, ut obsessis prænunciet omnia flammis
 Corripienda, Duci dedant ni cominus urbem.
 Si moniti renuant, confestim accendere sulphur
 Præcipe fossores: avulli protinus imo
 Cardine profiliant ipso cum milite mugi.
 Legibus humanis, & religionem teneri

Qua ratione cuniculus
 ducendus sit.

Et quæ instruendæ cel-
 læ ars.

Quæ pulveris moles
 in cella sit locanda.

Ubi instructus jam est
 cuniculus, fecialis mit-
 tendus ad obsessos, ut se
 dedant, ni flammis arde-
 re velint.

Hunc

Hunc tibi præcipio morem. Pietate gerendum
Semper erit bellum: sed jam flagrante camino,
Ingenti sonitu, cœli cùm strepit aëre fulmen
Excussum, & magno cœlum tonat omne fragore,
Illicet erumpit vis ignea, lataque multo
Mœnia subvertit, nisu: rapit omnia magno
Turbine flammæ, fumoque involuit opaco.
Cœli cùm materiam sub vastis Ætæa cavernis
Tempore concessit longo, calefactaque flammæ
Concepit, rupto confestim viscere montis,
Immensam jactat in cœlum succensa ruinam,
Et tegit horrida sub tempestate: propinqua

In cœno cuniculo, si
dedere se renuant, videan-
dum si per murorum
fragmina, æqua scanden-
tibus via pateat.

Tum Catane concussa tremit, tremit omnis ab imo
Cardine Trinacria, & circum Thetis acta remugit.
Ut tandem cecidit fragor, excussusque resedit
Pulvis, & ipsa suo facies jam reddita cœlo est,
Præcipe in avulsos descendere Tectona muros:
(1) Fragmina qui vigil, & totum rimetur hiatum.
Nimirum pateat via si scandentibus æqua,
Sit ne capax aditus: surgat si desuper agger
Qui cœptum valeat bellantum sistere cursum.
An lateri adversæ pateant obnoxia turris
Fragmina, suggestu vel si pulsantur ab alto.

Si minus alter para-
des est cuniculus minor.

His & prospectis, redeat prætor: & ipsi
Observata duci referat, cunctoque senatu.
Si facilem convulsa aditum dant mœnia, & amplum.
Tempus in assaultum generosam immittere pubem.
Ardua si nimis, angustoque pateat hiatu
Semitæ facta, novo foveam properare labore
Alteram in alterius stat fragmine; larga sub arcem
Majori ut tandem pateat via strata ruina.
At si difficilis tantum consensus, athena
Præcipe continuo tormenta explodier: ictu

Et complanari etiam
tormentorum ictu frag-
men poterit.

Sic æquata dabunt mollem tibi laxa recursum.
At propugnaculi si denudata pateant
Jactibus, aut muri suggestu objecta fatiscant,
Vimineo tum falce latus tege, tela priusquam
Induat insignis hostem aggressura juvenis.
Et quoniam nex magna virum ventura, revulsæ
Mœnia cùm turris contexta è parte flagellant
Æra, & lethiferi grando volat horrida plumbi.
Idcirco in media, structo prius aggere, fossa,

Po-

(1) *La breccia* dicunt Itali.

Ponantur tormenta: illorum & verberare crebrò
Dejicere è plaustris primùm conabere fractis,
E latere objecto stridentia turris athena.

Interea, dùm consilium de rebus habetur,

Ille cui commissa operis custodia, curet
Ne vallo super instructo se muniat hostis.
Id verò efficiet, si crebrò machina pulsu
Interturbet opus: sique illum missile plumbo
Turricula ex alta juvenes, feriantque, necentque.

At si consilio visum perrumpere in arcem,
Expedienda priùs tibi tela, virique legendi.
Quos igitur juvenes superandi gloria muri
Victores manet, & muralis dona coronæ,
Loricaque gravi, galeaque armabis, & ense,
Et pilo majore, & raucifona catapulta.

Ast illi, quibus est valli commissa struendi
Cura, ferant fasces, ferroque bicuspede vestes,
Vallares tunicas; pellesque, & vimina texta.
Verùm alii, quibus ut sociis via tuta pateat,
Palique, tribulique; & Frisus asper ephyppio
Evertendus equus, quæque invia plurima sternunt
Aspera, dura, dolis hostes fallacibus uli,
Ferreæ rastra ferant, radios fractura, refertos
Pulvere vel saccos, rigidis quibus horrida rostris
Spicula sparsa regant, & lethiferam tribuli vim.
Sintque manus inter unci, bifidæque secures:
His enim Ericius, & pali scindentur acuti.

Quæ cùm præliteris, bellantum delige florem,
Attollant qui signa super victricia turres.
At quoniam primis sese objectare periclis,
Inque arcem primum assultum tentare, decorum
Ducitur, & tali quisquis se dignat honore;
Ardua res igitur Prætori incumbit, ab omni
Emeritos tantùm juvenes decerpere cœtu.

Id verò ut præstet, præcellat plurimus æquo
Judicio, & vultus sit majestate severus:
Illo promeritos ad munera destinat, ista
Continet haud gratam passi qui ritè repulsam.
Quapropter, deviæta quibus sunt plurima bella,
Elige: sortiri primum muralis honorem
Hos serti decet: egregii quos inde sequantur,
Proxima quique tenent factis, fama que secundi.
At primos inter majorum more memento,
Prætor, eos censere, die quibus aggeris illo
Vallaris fuit, & custodia credita parræ.

Tom. I.

T t

Ut

Curandum ne hostis
evulso in muro se mu-
niant.

Quæ tela gerenda iis,
qui in muros aggrediendi
hostes vadunt.

Flos juvenum deligen-
dus, ut in assultum eat:
quod sanè perdifficile:
idcirco hac in re prudens
sit Prætor, & æquus.

Qui deligendi.

Del-ſi in tres manus
diſtendi.

Ut juvenum ſelecta tibi ſunt corpora, cunctos
In ternas, quatuorve manus partire, priori
Quadrageſſa viri ſe ſiſtant ordine: ductor
Quos Legatus agat, quos Signifer, & duo fortes
Unà inſtructores dextrà, lævâque ſequantur.
Hoc major numero ſuccedat ponè ſecunda,
Quæque animis primam, & præſenti robore firmet.
Indè manus reliquæ veniant, ſtructo agmine, lætæ.

Inter hos Nobiles viri
mittendi, quos non mer-
ces, ſed gloriæ ſtimulus
acriùs agit.

Præterea juvat hos inter (quæ maxima pugna
Semper erunt ducenda tibi momenta) decoros

Hi vulgaribus veſtibus
incedant, & cur?

Nobilitate viros, & avito faſce ſuperbos
Adlegiſſe, ſacri quos non ad prælia Martis
Lucra trahunt, pulchri ſed provocat ardor honoris.
His sæpè eventu res eſt confecta ſecundo.
Acrior eſt virtus, claræ cùm pabula laudes
Sufficiunt, quàm cùm merces plebeja miniſtrat.
Atque hic nobilibus, ducibusque ad prælia lætis,
Præcipio ne ſe nitidis in veſtibus ornent,
Auratosve ferant torques, vel gemmea texta.
Vulgari induti tunica, vulgaribus armis
In pugnam properent. Heroas Martia virtus,
Non gemmæ, aut rutilum à vulgo diſcriminat aurum.
Illud enim perſæpè malum deforme timendum,
Ne ſi forte cadant lethali vulnere pulſi,
Gemmarum turpi miles correptus amore,
Conficiat: proh grande ſcelus, vix peſtore dignum
Barbarico, Stygiſque iſtis damnabile monſtris! -
Sed quò non avidam per atrociam, & impia mentem
Ducit avarities? licet ipſo in crimine sæpè
Depreſſus raptò vitam fur ponat in auro.
Verùm ſi pietas (virtus in milite rara)
Curandos pugna ſubduci ſuaſerit: iſte
Dum pius officio, campo ſe ſubtrahit, ille
Diſtractus prædis inhiat, certaminis acer
Deſervet calor, & paulatim pugna labat.

Dum calet pugna, ne
pro quidam prætextu, acie
excedat.

Ut tandem turbata retrò det terga juvenus.
Idcirco pœna capitali præcipe; primis
Ne quis dùm Mavors ſerveſcit cadibus, & dùm
Utrimque in dubio nutans victoria pendet,
Vulnere languentem, quicumque eſt ille, reducat
Ex acie, aut ſpoliis denudet lumine caſſos.
Aſt ubi res confecta, pio tum munere ſciſſos
Miſſilibus procures curatum in caſtra reportent.
Et ſpoliis, quem dura famas tenet, exaturet ſe.

His jam præmonitis, ſuperest tibi cura, feroces

Præ-

Præclaris animos bellantum accendere dictis.
 Sed breviter, subitis noceant ne plurima cœptis.
 Maguanimos, quos altus honor, quos gloria tangit,
 Sic hortare: Patet, juvenes, via strata sub arcem
 Jamdudum vobis, & votis mille petita,
 Egregia stat ubi laurum virtute mereri.
 Quàm dabit, & præsens Deus, & sua dextera cuique,
 Vestraque jam video (lætum mens augurat, omen
 Et manifesta Dei per somnum visa dedere)
 Tempora promerito cingi victricia ferto.
 Sed frustra currentis equi calcaribus armos
 Sollicitamus: agunt dum latè incendia flammæ,
 Nutrimenta damus frustra: satis impetus ipse
 Urget equum: satis ipsa ferunt sua robora flammæ.
 Ite igitur, quò raptat amor, quò gloria: & alta
 Arce super capta victricia figite signa.
 At reliquam plebem sociorum, & vulgus avarum,
 Quò trahitur, multo inflamma mercedis amore,
 Talibus ingressus: Perrupit machina muros,
 Qui tot divitias argenti, aurique cornusci.
 Tantaque vallabant, concestaque tempore longo
 Omnibus ex agris Bacchi, & Cerealia dona,
 Velligerosque greges, armentaque plurima equorum,
 Debita virtuti, & sudori præmia vestro.
 Ergò agite, & magno quàm stat via facta labore,
 Ite alacres, tantis & finem imponite cœptis.
 Nec teneam vos ipse: trahit sua quemque cupido:
 Et certa in manibus vires jam præda ministrat.
 Hæc sublimis equo cum fecit verba Magister,
 Majestate gravis, bellaci & flammeus ore
 (Ut gestu juvenes ipso, pariterque minaci
 Accendat vultu, Martemque inspiret, & arma)
 Signa dari jubeat manifesta: dabuntque minaces,
 Pyrobolo accenso, flammæ, vel athena: sed acres
 Assultus tentare decet, quo tempore, dicam.
 Hostiles noctu caveas invadere muros.
 Difficiles sunt nocte viæ per dura, labantque
 Saxa per, & tribulos vestigia: nocte latescunt
 Insidiæ, & facile à sociorum insternier ictu.
 Luce palàm jubeo generosam ad prælia pubem
 Mittere te: fraudes quando, & via luce patefcit.
 Prætereà, lucente die, micat æmula virtus:
 Excitat, & pigros vis æmula: & acriter urget
 Testis in arma animos, magni laudator & ausi.
 Plurima sed contra in tenebris ignavia crescit;

T t 2

A:-

Omnes stimulis, & quilibus irritandi: quique sint: Nobiles honoris, & gloriæ.

Plebei mercedis, & lucri.

Concione habita, deo vadendi signum.

Quo tempore insultus tentandi.

*Perstendum in assultu,
& cur?*

Atque fugæ indecores, & inertia facta teguntur.
Lucem, Prætor, ama. Valido sed lucida bombo
Fax micat: irrumpunt iuvenes: Mars, undique fervet.
Magnanimos urgete, duces: certamina quando
Ista petunt celeres ausus & præcipitem vim.
Nam si dura tibi per fragmina scandere primo
Non datur assultu, trepidaque potirier urbe,
Haud equidem, perstes licet, assequerere secundo.

*Ex variis in partibus
tentandus.*

Idcirco felix succedat ut impetus, arcem
Multiplici tentare loco conabere: ruptus
Non solum quâ murus hiat, sed quâ integer, altis
Admotis te velle simul conscendere scalis,
Fingito: sic variis distractus partibus impar
Hostis erit, verus quâ fortiter impetus urget.
Imò ubi neglectum servat custodia murum
Rara, stat interdum perrumpere, vique tenere.

*Capta urbe victores
spoliis potiantur.*

Sic sæpè insignis parva est victoria. Cæptis
Si favit Fortuna tuis, primoque repulsi
Aggressu cessere hostes, & mœnia capta:
Quod superest, multa spoliis mercede paratis,
Se gens exornet victrix: sed cura secundis
Non minor in rebus tibi tunc adhibenda; juventam

*Continendi à luxurie
milites, & fanis Divorum.*

Luxurie effrenem turpi, necibusque pudendis,
Æte simul prohibere sacro, fanisque Deorum.
Idcirco in civem nè quis deserviat ultra,
Nè vim virginibus, vel matribus inferat: auro,
Communi simul abstineat, templisque, iubeto.

*Certum direptioni tem-
pus statuendum.*

Quin imò; ut nimias prædas, & supra, necesque
Tutius amoveas, certum decernere tempus
Te moneo: quicumque ultra vi colligit, illum
Plectito: sic miti discent parere volentes
Victori cives victi: juvat usque mereri
Devictorum animos, laudèque ex hoste referre.
Integra quin etiam, servato cive, nitebit
Urbs, & servatæ major, quàm gloria captæ.

*Victoria relata, Divis
sacro more grates per-
solvenda.*

Supplice sed voto Superis persolvere grates
Jam tempus, meritosque aris incendere honores,
Balsamino succo, & Nabathæo thure calentes,
Majorum de more. Dei delubra Latini
Intrabis magna procerum stipante corona.
Cernuus hic cœli venerabile pignus adora,
Virginis & sacræ numen, divosque, deasque,
Sunt urbes, sunt regna quibus commissa: triumphi
Et quorum auspicio veniunt, palmæque decoræ:
Votaque deinde memor persolves, plurima in altis

Fi-

LIBER DECIMUSQUARTUS. 321

Figens dona tholis : perfectò lætus honore,
Victtricem pubem in victricia castra reduces.

Hactenus aggressu cùm res confecta secundo.

At propugnaculi si te superare cacumen
Subnixi prohibent hostes, tum figere in ipsa
Præcipies stationem acie, subitoque parato
Aggere muniri, glandesque arcere, juventæ.
Quin tu cautus, eam non ultrà ascendere partem
Primùm erumpentem jubeas sub mœnia, muris
Dùm manus in summis stat plurima. Tutius arces,
Promoto sensim vallo, per lenta domantur
Obsidia. Insultu nam si contraria primo
Sors fuit, & juvenum lætissimus occubuit flos,
Solvere tunc decet obsidium, & sine laude reverti.
At si forte fame, & perituram labe juventam,
Atque fuga, certo indicio prævideris, aut si
Non longum obsessis laturum noveris hostem
Auxilia, assultus non tum tentare negabo
Fortunam primi pariter, pariterque secundi.
Marte perire viros spe palmæ præstat, inert
Quàm lue consimi sine lucro, & laude decora.

Insuper, obsidii quando fortuna secundi
Pendet ab imposita, & servata in fragmine sede;
Idcirco totis tutari viribus illam
Nitere: delectæ nec pubi parce: struendo
Insistas, operique vigil: nam non locus ullus
Insultu pateat, aut magis est obnoxius igni.
Hinc jubeas (jactis flammis depellere flammis
Fas quando) assidue juvenes demittere in hostem
Pyrobolos, ignesque sacros, liquidumque bitumen.
At sibi flammiferos defendere tutius ictus
Ut valeant, dura vallum testudine cingant,
Æratisque simul tunicis sese undique vallent.

Ut statio munita tibi, firmataque forti
Præsidio, decet extemplò superare receptum,
Quem propugnaculi integra in parte locavit
Hostis, & effossa subitus sepivit arena.
Inde alium, retrò si fidentissimus illum,
Indomitique struat; magnas cùm credula vires
Et spes subsidii, numerusque, situsque ministrat.
Quantùm ille objecto spem ponit in aggere, tantùm
Nitere tu contrà perrumpere. Turre sub alta
Quæ vexilla nitent undanti candida lino?
Anne hostes fracti victori tradere muros,
Seque velint? sic est: pacem, veniamque precantes

Audio

Si non datur in urbem
vadere, figenda statio in
capta propugnaculi acie,
& munienda, lentèque
festinandum.

Quod si venturò ad ho-
res auxilia prævidean-
tur, iterum ire in assul-
tum præstat.

Omnis adhibendus co-
natus, ut posita in frag-
mine statio servetur.

Exin superare turricu-
lam, in quam se obsessi
receperunt aditum præ-
stat.

Cum se dedere hostes
volunt, excipiendi.

Quæ dedentibus im-
ponendæ leges sūt.

Numquam duræ leges
dandæ, ne acrius fero-
ciant.

Sed honestæ, & quæ
illæ sūt.

Et quam variè condi-
tione hominum, ac tem-
poris.

Audire: securos populorum jure venire
Præcipe legatos sancitum fœdus: eburno
Tu folio, trabeaque illos insignis, & ostro
Excipies, populi pro majestate Latini:
At reliqui hinc, illinc teneant subsellia primi
Densa duces, auroque ipsi, gemmisque nitentes.
Utque Oratores tentoria œlsa subintrant,
Viêtrices Aquilas venerentur, & arma Quirini.
Mox humiles, ubi professi se dedere, & arcem,
Tu legem victis impone, & fœdera sancti.
At varia est populis lex perscribenda subactis.
Mitior illa novis, sed dura rebellibus: isti
Sic meritas solvent pœnas, iterùmque cavebunt.
Detrectare jugum: placidis sed moribus illi
Accepti in sortem sociorum, nostra volentes
Sub juga descendant, & ovantes jussa capeissent.
Verùm quisquis erit, Latiis qui deditur armis,
Sentiat ingenium Romæ, moremque benignum,
Quæ gremio accepit victos, civesque vocavit.
Edomitis legem, Consul, ne durus iniquam
Gentibus imponas: ne fortè ferocius illæ
Rursus in arma ruant: nimium velut ictus acutis
Sævit equus stimulis vehementiùs, & tumet ira.
Corpora certa mori, queis desperatio vires
Sufficit, & solis fiducia restat in armis,
Altus in accessus, nec vi superabilis agger.
Nonnunquàm rigidi vitio Prætoris adeptæ.
Jam pene è manibus tures, & regna fuere,
Ingenti sumptu quæsitæ, & sanguine multo,
At si præsidio regum, queis bella geruntur
Pro sacris, sociisque, urbes firmentur, honestæ
Deditionis erunt leges: ut scilicet urbe
Excedant juvenes armis, vexillaque pansa,
Accensasque ferant testes, & tympana pulsent:
Et secum tormenta aliquot, suaque omnia vestent,
Ac defensâ abeant per fragmina, & ordine Martio.
Has quamquam leges mos sit dedentibus urbes
Præscribi: tamen una potest non omnibus esse
Conditio: mihi nec cunctas decernere promptum est.
Nàm sine more tibi si oblectare feroces,
Connixi rerum tentare extrema, merentur
Vix equidem veniam: verùm clementia profit
Romula: permixtim sine falce, armisque recedant.
At si parva manus nullo munimine tuta,
Ausâ sit armorum felices sistere cursus,

Præ-

Præcipe captivos se tradere: solus & uno
 Præcinctus ferro liber Præfectus abito.
 Indignus tali ni forsan visus honore
 Audacem ob fastum: sortem experiantur eandem,
 Qui geminæ amisso turris munimine, & omni
 Subsidii spe, victori concedere captam
 Jàm fermè in manibus turrim noluere, superbis
 Tantùm animis fidi, seque in postrema malorum
 Dejecere: pati dignum sibi condita dextra
 Fata sua. Quæcumque tamen lex dicta subactis,
 Inque vicem firmata, patrum de more, simulque
 Tradita jàm portæ custodia, & obses utrimque,
 Castra per, & turris commercia mutua sunt:
 Insidiæque, dolique mali, & simul omnia cessent
 Hostica: sed vigilum tum sit solertia major,
 Ne tendat fraudes hostis, fictaque lateſcant
 Deditione doli: tibi semper ab hoste cavendum est.
 Impendenda etiam quæ cura, ubi cæde peracta,
 Inducias poscunt inimici, & tempus humanis.
 Quas pius & concede illis, & posce vicissim.
 Hic cassis debetur honos: tumultata quiescant
 Pectora, quæ duris mortem appetiere sub armis.
 Mortua non equidem sævire in corpora fas est.
 Interea cautus, dux, observare memento,
 Prætextu ne forte pio se muniat ille.
 Qui tibi si fraudis fuerit suspectus, amicas
 Nec petito inducias, nec tu concede petenti.
 Quidquid enim tum peccatur, peccatur ab hoste.
 Sed quid cunctamur segnes? stat dedita supra
 Mœnia victrices Aquilas attollere: pacta
 Phœbus ut optatos devexit luce triumphos,
 Præcipe uti campis legio veterana cohortes,
 Hinc illinc geminas equitatus & explicet alas.
 Ipse sed heroa præcinctus tempora lauro,
 Inque alto sublimis equo stes ordine primo.
 Et ponè insistat nitidis prætoria in armis
 Interfusa cohors: juvenumque insignior omnis
 Officiosa manus geminum latus ambiat, artes,
 Te duce, qui belli varias, & prælia discunt.
 Ut signum mox ære datum, sic urbe subactæ
 Prodebunt gentes: Equites procedere primi
 Incipiant, currusque graves, ægrique sequantur.
 Hinc pedites humero gestantes æra quaterni,
 Accensasque manu restes, & pelle sonante,
 Agmen agant: sua dein insignia signifer auris

Præscriptis legibus, ac
 datis obſidibus, mutua
 ſint commercia, dolique
 mali abſint.

Non tamen negligen-
 da custodia eſt.

Induciarum pro ſepelien-
 dis mortuis concedendæ;
 ſed cauſe.

Pacta die, qua urbs vi-
 ſtori tradenda: quo or-
 dine præſidiarii excedant
 deſcribitur.

Ex-

Explicet: hastati tandem longissima pila
 More ferant: tales pactæ si fœdera leges.
 Si secus, hi terris demissa hastilia retrò
 Lenta trahant, curvis illi supposita lacertis
 Æra minora humiles gestent: collectaque signa
 Vexillarius ater agat, lituique silescant.
 Post gravibus devectora rotis tormenta trahantur:
 Quæ gemini armati stipent hinc, indè manipuli.
 Postremum subvectus equo complectitur agmen
 Præfectus virga insignis, armisque decorus.
 Hic propè victorem cùm jam prospexit, ab alto
 Acer equo exiliens, pronus veneretur: & arcis
 Tradat ei claves: forti quas reddere pulchrum est.

Secura custodia deducendum ad pactum locum præsidium est.

Ast ut præsidio pateat via tuta, jubeto
 Delectas illud comitari ponè catervas:
 Ne struat insidias, ne vim quisquam inferat olli:
 Utque hostis vacua tandem discessit ab urbe,
 Tum victor, dux, ingredere, & delecta juvenus
 Te comitetur ovans: & læto marmure plausus
 Ingeminant tutis explosa timoribus æra.

Si adverso Marte solvenda obsidio sit: qua arte, solertiaque præstandum id sit, traditur.

Sed non successu semper fortuna secundo
 Affulget: nam sæpè lues, febresque malignæ,
 Pestifer & vapor, & duri inclementia cœli,
 Incœptisque hyemes properæ felicibus obstant.
 Ardua sæpè loci munimina, & ipsa juvenus
 Effera, conatum celerem, aggressumque morantur.
 Solvere ut obsidium Prætores sæpè coacti.
 Interdùm totis collectis viribus hostis,
 Obsessam venit auxilia immissurus in urbem.
 Quare age, quid tibi tum vario discrimine agendum
 Expediam: tu dicta memor sub mente reconde.
 Si pubes tenuata truci contagio, labori
 Impar, nec numero fuerit par illa tuendis
 Aggeribus tantis, latèque ferociat atra
 Contago: properent hyemes, imbresque sonantes,
 Suppetiæque novæ nullæ mittantur ab urbe:
 Nec quidquam afferri populatis ampliùs arvis:
 Tum, quoniàm sic Fata ferunt humana: neque illa
 Unquam mortali concessum evincere cuicumque;
 Cede volens forti, cœptoque abiste sinistro.
 Verùm castra tibi qua tum ratione movenda,
 Accipe. Gentem omnem in ternas divide partes:
 Prima, minor numero, fascēs, & cætera secum
 Vasa ferens præeat: lixæ comitentur & illam,
 Et quotquot tristi morbo, vel vulnere tardi.

Al-

Altera pars major succedat, & ænea vestet
 Tormenta, & pyrio mistas cum pulvere glandes,
 Quæ postrema venit pars maxima, robur in illa
 Pubis erit, totum veterano è milite lectum.
 Hi castris igni correptis, ordine certo
 Decedant ex arce, cui non terga, sed altam
 Ostentent frontem, ne fors audacior hostis
 Erumpens, celeri assultu signa ultima carpat.

*Cavendum ne hostis
 erumpens postremam
 aciem carpat.*

Sed non parva licet sit summi ea cura Magistri,
 Maxima quæ sequitur, magnam mentemque, animumque
 Atque usus belli varios, artemque requirit.
 Scilicet obsessæ cum barbarus appetit urbi
 Suppetias multis stipatus ferre catervis.
 Quid tibi tum potius pro re sit, Consul, agendum,
 Da mentem solers, res est operosa, docebo.
 Si circum fundens magnis se viribus hostis
 Approperet: pubes tibi contra attrita frequenti
 Assultu, & morbo pariter malè sana fatiscat,
 Nec spes certa brevi cessuram aggressibus arcem,
 Solvere tum decet obsidium, tutumque receptum
 Accelerare: ducis quæ non laus ultima magni est.
 At si florentes numerosa ad signa phalanges
 Cogis adhuc, paribusque potes certare periclis,
 Urgendum obsidium, veniens & barbarus Ortu
 Expectandus. At interea tu consule primos
 Ductores, totis si pubem educere castris
 Conveniat, latis pugnam & committere campis:
 Tutari an potius vallum, atque arcere ruentes.

*Quid agendum cum
 hostis ad ferendum ob-
 sessis auxilium cum ma-
 gnis copiis properat.*

*Consulendi Proceres,
 expectique Duces.*

Sed quæ concilio procerum discrimine tali
 • Evaleat melior sententia, carmine nostro
 Expediam, & magni superaddam exempla Magistri.
 Si duplex valido firmet munimine castra
 Agger, & impositæ suæ per discrimina turre,
 Fossarumque moræ latæ, pariterque profundæ,
 Et faveat situs, & camporum commoda sedes,
 Contineas vallo juvenes, hostemque repelle.
 Tutior in dubiis præstat sententia: fossæ
 Si minus extentæ, nec sit firmissimus agger,
 Castrorum situs obliquus, statioque maligno
 Structa loco, multis castella & passibus absint:
 Tum tibi, tum ducibus potior sententia primis
 Hæc sedeat: latum nimirum erumpere in arvom,
 Atque ultrò pugnam venienti offerre tyranno.
 Conclusi interea ne quid molirier arce
 Obsessa tentent, vallare sub aggere pubem

*Quæ melior tum sit
 sententia, & Vase præsci-
 bicus.*

Tom. I.

V. I.

Egre-

Et quæ præcautiones
habendæ.

Egregiam duce cum forti, clarioque relinque,
Servet ut accessus, & fragmina, pulset & hostem
Arce erumpentem, sociosque juvare parantem.
Sed ne te falsa capiat sub imagine pugnae
Barbarus, ut campos acies educta patentes
Cum tenet, & sua bellator quisque expedit arma,
Per cœcos ipse, incustoditosque recessus,
Furtim subsidia obsessam submittat in urbem.
Sique ausis faveat Fortuna, haud amplius ille
Sortis ad arbitrium pugnam committet: & ipse
Sistere ab incœpto, falsus cogeris ab astu.
Idcirco cœcos multo custode recessus,
Aviaque, latosque amnes, vallesque tuere:
Ne qua dolo pateat via cœca. Quis occupat aures
Festinus rumor? clari quæ fama triumphi
Perque urbes Italum, perque arva sonantia Tibri
Invehitur, niveisque volat delata quadrigis?
Audio magnanimum Lotharo de sanguine cretum
Victoremque heros canit, meritisque sub astra
Laudibus ætollit, divisque potentibus æquat.
Cujus virtute effectum, promittere nemo
Quod sibi dux, quamquàm confidentissimus, ausus.
Arduum, inaccessum regni munimen Eoi,
Scilicet Anstriaci asserta Sicambria signis.

Confirmat exemplo
Ducis Lotharingæ Si-
cambriam obsidentis.

Musas in re grandi in-
vocat.

Vos mihi, vos Musæ, quæ fortia sætis
Pieria proferre tuba, totumque per Orbem
Heroum insignes cantu celebrare triumphos,
Huc agite: umbrosos Pindi liquisse recessus
Paulisper juvet, & Pimplæi gaudia fontis,
Et tacitas sedes, & amica silentia sylvæ.
Castra sequi placeat, turbasque, & prælia regum,
Et celebres plausus populorum, & evantia signa.
Sic post bellices fremitus, Martisque tumultus,
Et vobis rivi, & nemorum sit gratiores umbra.
Nec minus, o magni ductores, inclita facta
Si vobis conari animus, nitidamque merenti
Laurum, & perpetuum sæclis transmittere nomen,
Huc faciles animos advertite, claraque magni
Accipite hæc exempla ducis, linguisque faveto
Unanimes: sic par contiget gloria vobis
Sorte pari partis post Martia gesta trophæis.

Segatus à Cæsare ha-
berur, in quo de bello
agitur.

Quarta recurrebat bellis felicibus ætas,
Magnanimos & in arma Duces, pubemque vocabat,
Cum Cæsar Patrum cogi de more Senatum
Aulai in medium primos & adesse magistros

Con-

LIBER DECIMUSQUARTUS. 327

Concilium in magnum summis de rebus habendum,
Imperat: acciti replent subsellia Patres,
Atque duces clari bello. Sedet ipse secundus
Carolus, Augusto dictus cum Cæsare Consul:
Sub quibus insigni palma, nitidoque triumpho
Annus erat fastis, Roma plaudente, notandus.
Hinc ubi confedere, rogat, sententia, Cæsar,
Quæ sit cuique ducum de rebus visa futuris.
His aperit mentem LOTHARUS, primusque profatur:
Eventu quamquam fuerit tentata sinistro
Pannonici sedes regni, tamen illa Laticis
Est armis repetenda iterum: cadet alta tyranni
Turris, inaccessique patebunt denique muri.
Spem facit & præsens Deus, & flos iste juventæ.
Carolus hæc: reliqui Rectores, Cæsar & ipse
Assensere: Viro tantum stat pondus in uno.

Nec mora, concilium dimittitur, atque potentes
Signa duces cogunt: totisque Sicambria castris
Murmure festivo resonat, atque omine læto.
Namque sub Auroram visum transcurrere fulgur
Cardine ab occiduo, lætæque urdescere oculum
Quo viso, Eo portendi funera regno,
Prædixit Vates, animisque infedit amicum
Omen; & iurgenti jam spe sua castra movebant.
Prævertuntque fuga ventos, & vota suorum.
Mox ubi sub medio libratus cardine Titan
Constitit, excelso de colle Sicambria visa est.
Ut conspecta, citi tollunt ad sidera voces:
Læticia effusa juvenes, urbemque salutant,
Urbem exoptatam, votis & mille petitam.
Castra locant, vallo præcingunt, turribus agger
Munitur, vastis, constratis pontibus, Ister
Jungitur: accessus vallares mœnia contra
Succedunt: tormenta fremunt, validique labascunt
Assidue rauce quassati fulmine muri:
Fragminaque, plenæque aditum dant, undique fosse.
Itur in aggressum: superatur permuta, cæcis
Hostibus, obnixis quamquam non cedere, quamquam
Torquerent vi multa, animisque ferocibus arma.
Fortibus edomiti fortes: superavit & ingens
Austriadum virtus andacia pectora Thracum.

Virtuti ut palmam devicta superbia celsit,
Undique Cæsareis, & prætentura tenetur,
Viribus obnixam sub propugnacula toris
Ire jubet pubem Consul, fossæque potiri.

Ex Lothari sententia,
Sicambriæ oblidio decer-
nitur.

Festis omine castra
moven, urbemque ob-
sident.

Et tormentis continuo
petitur.

Ecluseatum propugna-
culum magna virtute su-
peratur.

Interea magnus resonare à vertice clamor

Incipit, & latè exaudiri classica mille.

Continuò subitus rumor per castra vagatur,

Turcæ ad ferenda auxilia magnis copiis advolant.

Subsidio properare Scythas, totumque teneri

Præsidio collem, turmasque instare sequaces:

Millia multa virtum, toto quæ barbarus Euro,

Et Tanai è toto, totoque acciverat Austro.

At non Cæsareis tanto timor ullus ab hoste

Illatus, lauri nec spes concepta pependit.

Quisque micat fidens oculis, quisque expedit arma:

Ingeminantque animos, & bella ferocia poscunt.

At varians inter proceres sententia primos

Visa est: in castris, ipsoque sub aggere valli

Expectare hostem pars hæc censebat: at illa

Actutum in campos animosam educere pubem,

Viribus & totis configere. Consul ab alto

Tum sublimis equo tali sermone juventam

Alloquitur: Sit vestra licet mihi cognita virtus

Tot pugnis, ut certa queam spondere trophæa,

Lotharus suos intra castra continet, eosque erumpere gestientes admouet tutius tueri castra seu valida, ac vallo.

Et Deus hanc certo pariter spem numine firmet:

Attamen hæc potior mihi nunc sententia menti,

Et jam maturata sedet, defendere castra

Tuta situ valido, & duplici circumdata vallo.

Urbis, & obsidium simul omni urgere operum

Et dabitur superare, suis dum militat æther,

Et conjurati veniunt ad classica Divi:

Et quod majus erit, dabitur superare, tyrannos

Threiciùm tantis coram spectante catervis.

Qui citus Aurora venit, mihi credite, ut esset

Virtutis vestræ testis, vestrique triumphum

Ipseque gloriæ futurum quod validam urbem, coram hostili exercitu expugnassent.

Spectator. Præsignis amat victoria testes.

Spectatore nitent & pulchrius hoste triumphum.

Nulla suppetias urbi, obsessisque ferente,

Expugnasse, quidem, fateor, non ultima palma!

At verò, innumeris cum viribus hoste propinquo,

Et faciente animos, & opem spondente, feroces

Edomuisse viros, & perrupisse sub arcem,

Hoc equidem sublime decus, hæc gloria summa est:

Consul ut hæc, omnes fremitu assensere secundo

Austriaci, visumque olli sedet omnibus, ulla

Nec mora, Dux vallum victricia signa sub ipsum

Explicat, opperiens, si fortè irrumperet, hostis.

Interea peditum lætas virtute cohortes

Sors quibus aggressum tentare, & fortia facta

Obvenit, tali breviter sermone profatus,

Ac

LIBER DECIMUSQUARTUS. 329

Accendit stimulis: Hæc est, fortissima pubes,
Illa dies, vestrum quæ tollet in æthera nomen:
Laudibus & summis ventura in sæcula mittet.
Quod paucis Fortuna dedit, (quis crederet?) ultro
Contigit en vobis: vestræ virtutis ut esset
Testis & ipse, suis & tot cum millibus hostis.
Et tacito quamquàm vobis applauderet ore,
Robore se vestro vinci potuisse: decoras
Ite igitur forti palmas decerpere dextra;
Quæ vos perpetuis, quæ Romam laudibus ornent.

His flos delectus juvenum succensus, in arma
Irruit, & muri per fragmen adire sub arcem
Conatur: magno contra luctamine Thraces.
Obstunt, certi non cedere: densus utrimque
Funera dura ferens torquetur ferreus imber,
Threiciique cadunt passim, mistique Latini.
Fortis Aladinus labat ictus, & acer Alastor,
Ductores Thracum primi: queis tempora glande
Astiades gemina fregit, misitque sub Orcum.
Astiaden contra, divùmque, hominumque Ramartes
Contemptor, cædit, per strata cadavera muros
Scandere conantem, turrinque subire parantem.
Lata venenato perfringens pectora telo.
At tanta Medicæus ovantem cæde Ramartem
In latum intorta trajecit glande: simulque
Occupat objecti latus aggeris: atque ruentem
Vi magna Arminem deturbat. Opertus Alymum
Ense petit, mediumque inter præcordia condit:
Et victor muro sese infert: ah! precor, ausis
Ne tantum, juvenis: plumbi latè obrutus imbri
Dæcidit, & secum patriæ spes abstulit omnes.

Parte alia turmas inter supereminet almus
Marforum Dux, egregio qui clarus avorum
Nomine, & insigni titulorum fasce superbus,
Majorum virtute sua affectabat honorem.
At non æqua viro favit Fortuna: ferocem
Nissea dum ferro cædit, dum cædit Orontem,
Et super incumbens durum Cidona trucidat,
Plurima qui dederat fortissima corpora letho,
Fragmine subnixus medio, latus ignea rumpit
Glans olli, siphone cavo quam durus Halesus
Intorsit: tamen ille, leo ceu pulsus, in hostem
Vertitur, & valido discindit Memnona ferro
Per medium: celeres quem non juvere sagittæ,
Non tunicæ auro squalentes, atque ærea scuta.

Mox copias intra val-
lum explicat, suosque ad
pugnam accibus stimulis
urget.

Ubi hostes invadi-
tur.

Certamen describitur,
in quo plurimi vicissim
cadunt.

Marforum Dux Phoco-
domineus laudatur, &
illius mors refertur.

Sed

Sed jam labentem multo præ sanguine dextra
Accipiunt famuli, & sua sub tentoria ducunt.
Hic duros inter stimulos, sævosque dolores
Magnanimus mortem oppetiit: dux inclyte, quantam
Spem tecum rapis: ah! tristi te Fucinus unda,
Te patrii flere lacus, mœstæque Napæ:
Atque ipsi in Maris fleverunt montibus urfi.

Sed non impunem passus Mormilis Halesum
Ire diu: subitis congressus passibus illum
Occupat, & valido transverberat ilia pilo.
Mætat & hinc Rœsum, & fulgentibus exuit armis.

Aliique viri fortes ce-
lebrantur, inter quos
Paulus Carafa.

Quem manus Odrysum telis stipata coruscis
Illicet aggreditur, crebros, & duplicat ictus.
Ille ferox, vultuque hostes interritus omnes
Sustinet: ac ferrum rotat indefessus: & arte
Vique ictus vitat cunctos, tectusque tenet se.
Donec bello acer dubia in certamina Paulus
Carafidis præclarus avis, gestisque superbus,
Occurrit: cuneumque inter se fervidus infert.
Fistula & Oromedum primò confodit athena
Ductorem Thracum, sociumque intercipit Hæbron.
Mox ferus eductum vagina allurgit in ensen,
Diffinditque humeros spontè occurrentis Arini:
Addit & huic Steropen, cujus discissa cerebrum
Tempora diffundunt: sequiturque hunc proximus Arcon,
Cui latus ingenti connixus robore findit.
His cæsis, valido portæ ceu limine fracto,
Hostiles aperit cuneos, seque urget ad arcem.
Quem ponè insequitur victor Mormilis: uterque
Calcidicæ Sirenis honos, & gloria Martis.

Barbarus interea per
occultam vallem sub-
mittere auxilium aggre-
ditur.

Hæc dùm perfracta murorum in parte geruntur,
Barbarus auxilium sociis submittere, tali
Conatu aggreditur: cæcò conclusa recessu
Vallis erat, firmo valli non aggere cincta,
Non turri, raris & custodita manipulis.
Ille hæc suppetias delectas ferre cohortes,
Imperat, & valido turmarum robore firmat.
Jam mediam tacito penetrabant agmine vallem
Thracii, & primo vigilum custode necato,
Jam jam disrupto ptopterabant aggere in arcem.

Accurrit Lotharus,
& hostes intercipit, &
magna clade repellit.

Tum Consul magno accitus clamore suorum,
Accurrit, lætasque trahens ad prælia turmas,
Cominus Odrysios intercipit: & simul acrem
Ductorem petit Orcanem, cui pectora glande
Fistula ab ærata displosa trajicit: alto

Pro-

LIBER DECIMUSQUARTUS. 331

Pronus equo labat ille, animamque reducit in Orcum.
Hinc ensem gemmis intextum, auroque nitentem
Gemmata pariter vagina educit, & Ælon
Audacem, ingentem transverberat: ilicet ille
Guttura transfixus toto vomit ore cruorem.
Mox ferit Achmetem, ferit Hilon, Hippodamumque:
Horrendasque ciet strages, & funera miscet,
Non secus ac saltus cum perrupere feroces
Getuli, & parvos rapuere ex ubere natos,
Ira agitata fremens, toto furit ore Læna:
Audacemque domat primum, domat inde secundum:
Dentibus & latè clades, atque unguibus edit.
Despumaturque atro venantum sanguine arena.
Confestim versi fugiunt, spectante supremo
E tumulo ductore, Scythæ: fremit ille suorum
Aspiciens stragem: sed non toto agmine belli
Fortunam tentare ausus. Quid, barbare, cessas?
Tum Consul longè increpitans: non dura tuorum
Funera, casuræque tuæ non urbis acerba
Fata movent? nullusne animum tibi tangit honoris,
Vel famæ stimulus? potius decumbere toto
Agmine præstaret, tali quàm vivere probro.
An forsan juvenum tot millibus usque reposito
Ex Euro venisti, ut certior inde tyranno
Nuncius acceptæ cladis, captæque redires
Urbis? habes tua vota: refer spectata tyranno.
Consul ut hæc victor Rectori objecit Eoo,
Arcis ad obsessæ muros se vertit, ovarianti
Agmine stipatus sociorum, & talibus orsus:
Vicinus, ô socii: castrorum ex aggere pulsus
Thrax abiit: clausis nec spes manet amplius ulla.
Obnixi licet obstant, licet omnia tentent,
Corporaque obicent pro vallo interrita, tandem
Virtuti cedent vestræ sua mœnia victi.
Ergo agite, & magna cæptos virtute triumphos
Perficite: ipse adero dux vobis, agmine primo.
Hæc ubi, prorumpit sub fragmina: sed citus alto
Ab Jove demissus nitido descendit Olympo
Ales, & ætherio protexit corpora scuto
Consulis, alato ne plumbo objecta paterent.
Cujus erat nimium magno dilecta Tonanti
Vita, triumphales starent quo sospite falces,
Sanctaue Religio Patrum, ritusque Latini.
Protinus hinc illinc sclopis displotus ahenis
Plumbeus, & latè densus volat horridus imber,

Ceu Læna in caulo-
rum raptos irrumpit.

Mox ignaviam Odryse
Duci objicit, eamque
provocat

Inde ad suos redit,
eosque magnis dictis ani-
mat, ut tandem in arcem
irrumperent.

Et primus ipse hostem
aggreditur, & ne læda-
tur, divinitus regitur: si-
que acerrima pugna.

Mit-

Mille ferens secum mortes, & funera mille.
 Exultat multo Mars sanguine: nec datur ullum
 Istibus effugium: ceu cùm densata repente
 Turbine de cœlo crepitanti murmure grando
 Præcipitat sese in campos: fata protinus omnia
 Ista cadunt, culmique cadunt, excussa que passim
 Poma jacent: laceroque jacet strata uva racemo.
 Actutum percussa pilis sternuntur utrimque
 Fortia quæque virùm bellantum corpora: cædes
 Vulneraque, luctusque, & plurimus undique sanguis:
 Inque oculis terror versatur, & horrificum mors.
 Ignivomi postquàm cecidit fragor æris, & acer
 Egregium pubis florem demëssuit imber,
 Cominus arma armis occurrant, atque viro vir
 Congreditur, deduntque neci, danturque vicissim.

Thracum dædior con-
 tra audacissimè pugnat,
 unusque ipse omnes sub-
 stinet: non secus ac quercus,
 lucante Borea.

Arduus ipse super muri stat fragmine ductor
 Threiciùm, pulsusque patet immotus ad omnes.
 Exemploque suos, dictisque accendit: & unus
 Sustinet adversas acies, & cominus ensẽm
 Fulmineum rotat impavidum, stragemque Latinis
 Magnam infert: magnus circumstat cædis acervus
 Illius ante pedes, multoque it sanguine rivus.
 Non illum tormenta movent Vulcania, bombis
 Explosa horrificis, non plumbi lethifer imber;
 Non fumi globus ater, & igne immixta procella.
 Atque sui quamvis se circum turbine tanto
 Concussi nutent, stat sed firmissimus ipse:
 Nec cedens retrò pugnacia pectora flectit.
 Non secus, ac corylos inter validissima quercus
 Cùm Borea concussa fremunt maria alta: flagello
 Aërio coryli pulsæ flectuntur: at ingens
 Stat quercus ventis, stat deluctata procellis,
 Mole sua immota, & radice innixa profunda.
 Magnum equidem, Scythico quamvis in pectore robur:
 O utinam Latia natus de stirpe fuisses:
 Quàm pulchra ornatus laude, & virtutibus ires.
 At quoniam insignes animi laudantur in hoste,
 Non ego te tacitum quocumque hoc carmine linquam:
 Nostra hæc dum relegent ventura in secla nepotes,
 Fragmine te super obnixum, ferroque tonantem
 Victorum multa cecidisse, à cæde superbum,
 Laudabunt, plausuque ferent in sæcula nomen.
 At Consul tanta Thracis virtute triumphos
 Differri impatiens, volat obvius: & jacet ære
 Fulmineo glandem: ruit illa excussa per auras

Laudatur uti fortis, ac
 magnanimus.

Ful-

Fulminis in morem, pulsuque irrumpit acuto
 Trans thoraca latus, cordique infixæ residit.
 Confestim torvo Thrax niætu lumina torquens,
 Multa minans, bellumque ferens descendit ad Orcum.
 Haud mora, vi tandem, velut aggere flumen aperto
 In campos ruit, & victor latè occupat arva,
 Urbem in devictam fertur pleno agmine miles,
 Cuncta ferox terrore replens, & funere acerbo.

Sic demum imperio superata Sicambria nostro;
 Accessit, domitique Avars, Hunnique rebelles,
 Egregia *LOTHARI* virtute, & mente sagaci.
 Æternum meritos statuet cui Roma triumphos,
 Perque omnes referens ætates fama superstes,
 Illius & palmas, & dignos dicet honores.

Tandem ab ipso Con-
 sule occiditur, ipsoque
 caeso, urbs capta.

BELLICORUM

LIB. DECIMUSQUINTUS.

AT quoniam certo Fatorum ex ordine sæpè
 Alternat Fortuna vices, & fortior armis
 Hostis aperta tenet, structisque invadere turres
 Molibus, & raucis parat oppugnare metallis:
 Ideirco obsessos, quæ tum solertia muros
 Tutari, & validos operarum evincere nifus:
 Machina quæ contra sit agenda, & difficilem artem,
 Expediam. Vati Sirenes, numine vestro,
 Dum vestrum Elysium vetus hospes, & aurea Tempe
 Lætus habet, placidaque sedet sub pace, favete,
 Atque olli vires tantorum in fine laborum
 Instaurate novas, numerosque adjungite vestros.
 Nam velut à bellis procul, & civilibus armis,
 Tota quibus furiis Europa immanibus acta,
 Fervet, agens latè luctus, & funera mille,
 Felici recubans hac tranquillissimus ora,
 Et Musas inter Vates, docet ardua fortes
 Bella duces, insuetamque ad certamina pubem
 Instruit, instructamque tuba simul excitat aciem:
 Sic pacata licet sint vobis otia cordi,
 Et choreas unà, & cantum exercetis ovantes
 Antra per, & scopulos, & saxa virentia musco:
 Attamen, ò Divæ, bellacia carmina, & æstrum
 Fulmineum, & pugnæ, Martemque afflare potestis.
 Quare agite, è vitrea spumosa Tethyos aula
 Huc ò præsentès, Acheloides, usque venite:

*Sirenes invocant, easque
 hortantur, ut in fine labo-
 rum novum æstrum in-
 spiciant.*

In-

Inque operis tanti partem properate ministræ.
 Inque tuo, Colomeli, sinu si dulcia Vates
 Otia Musarum, secretaque gaudia captat
 Autumno pingui, procul urbe, forique tumultu,
 In primis tu dextra veni, placidique foveto
 Temperie cœli læta, & felicibus auris.

Munitas cui cura arces commissa tueri,
 Plurimus invigilet, nitidis ut semper in armis
 Excubet, assiduoque labore exercita pubes:
 Desidia ne forte pigra deferbeat ardor
 Martius: atque minus pugnæ, minus apta labori
 Illa sit, horrendo resonant cùm classica cantu.
 Cura neque hæc tantùm tibi, dux, adhibenda, subortum
 Cùm bellum populis, atque armis omnia fervent:
 Verùm etiam quando compositis fœdere rebus,
 Cuncta fluunt tranquilla: viget sic vivida virtus:
 Sic operi intentam non frangit inertia pubem.
 Quin etiam (secura diu pax nulla) repente
 Exoritur casu bellum, & versutior hostis
 Improvisus adest armis, nulloque cruore
 Protinus incustoditas intercipit arces.
 Sive igitur bellum, sint pacta, aut fœdera, semper
 Est hominum suspecta fides, quos fervida mutat
 Ira, vel imperii nunquam saturanda libido.

His actis, sequitur labor alter, scilicet urbis
 Omnia sint instructa, diu superesse ferendo
 Obsidio ut valeant, & spes frustrarier hostis.
 Ordine sit longo vallis munita refixis,
 Aggere & objecto via loricata, profundæ
 Sint vacuæ pariter fossæ, sint mœnia firma.
 Sint armata suis & propugnacula ahenis
 Tormentis, semperque pilas torquere paratis.
 Si secus, haud longum poterit neglecta teneri
 Arx, habeat quamvis intus fortissima in armis
 Præsidia, & multum victus, bellicque paratum.
 Rebus in his pigri rectoris inertia sæpè
 Prævalidas positu, & munimine perdidit arces.

Solerti simul, illa duci stet cura, propinquis
 Plurima nimirum è campis vectare sub urbem
 Suffectura sibi geminos alimenta per annos.
 Nam licet hoc ævo, quatimus quo fulmine tures,
 Ignibus & rapidis, non urbs, firmissima quamvis,
 Ceu Troja, in decimum quæ hostes differat annum.
 (Altera vix illam inveniet nitidissima Luna.)
 At munita tamen quia sæpius oppida largo

X x 2

Obfi-

Arcium custodia num-
 quam negligenda], sive
 pacis, sive belli tempus
 sit.

Arces semper instructæ
 sint omni apparatu: quo
 sine defendi diu non pos-
 sunt.

Plurima item sit asser-
 vata in cellis annona.

Et cætera ad victum
necessaria.

Et item, quæ ad tole-
randam obsidionem op-
portunalunt.

Vires hostium inda-
gandæ, & suos item ca-
strorum.

Sic navis Rector in
tempestate sedulus invi-
gilat, inque omni parte
præseus est.

Obsidio cinguntur, amat cum mitior hostis
Expugnare fame validissima mœnia, non vi:
Quin etiam steriles agri opportuna negabunt
Nonnunquam victu, cum circumfundimur armis;
Idcirco semper frumentis horrea plena,
Sint cellæ Baccho, nec equis sua pabula defint.
Plurima præterea simul his servetur oryza,
Et cicer, & faba, lens, & castanæ hirsutæ.
Sint carnes sale conditæ, sint & quoque pisces
Siccati ad Solem: nec copia desit aselli,
Anglia quem mittit, nec quem Trinacria, Thynni.
Sit quoque vi Vestæ de puro expressus Jaccho
Igneus humor: agit quo non præsentius ullum
Torporem procul è membris, frigusque malignum.
Ut benè consultum victu, seges horrida Martis
Sufficiens fervanda tibi in certamina longa.
Tormenta in primis sint plurima: sint & ad usum
Armamenta, sit & pyrii quoque pulveris ingens
Copia: sintque pilæ, glandesque, & flammæ chytra.
Sed neque sylvarum desit vis multa, ruinam
Qua structo possit vallo, sarcirier arcis:
Quaque alimenta igni dentur, victuque parando.
Insuper indumenta tibi sint plurima: miles
Ne lacero in pugnas unquam descendat amictu.
Nil etenim magnos animos demittit, & altam
Virtutem juvenum, quàm scissa, & sordida læna.
At nitidæ vires tunicæ, ardoremque ministrant.
Scilicet his fastum induimus: quo præpete cursu
In pulchram ferimur laudem, palmamque meremur.

Hactenus illa, prius quæ sunt peragenda, propinquus
Mœnia quàm circum sedeat legionibus hostis.
Tempore nunc verò tali quæcumque gerenda,
Præcipiam. Sit prima igitur cognoscere cura,
Hostica quot teneant bellantes castra, quot æra
Pulsatura tuas habeant muralia turres.
Et quem quæque locum statio fixa occupet, & quot
Præfixæ: & primi quæ sit ducis, ampla, supremo
Vertice cui rosæo niteant vexilla sub ostro.

His animadversis, primus conatus athena
Ictibus assiduus explodere: & undique signa
Hostica lethifero flammæ evertere nimbo.
Ac velut horrificus cum vasta per æquora turbo
Rectorem navis comprehendit, aquosus & æstu
Arietat in puppim magno Neptunus, & acres
Flatibus adversis discerpunt lintea venti:

Tam

Tùm tempestati sese ille opponit, & undis
 Impiger: ingentes dant ipsa pericula vires.
 Ergo hos in proram juvenes succedere, & illos
 Præcipit in puppim: latus his committit utrumque:
 Turgida vela aliis, dare nunc cùm jusserit, & nunc
 Contrahere, & rapidi vires eludere Cauri.
 Hos patulas mandat rimas farcire, fatiscat
 Si fors navigium: bibit & quos ante dehiscens,
 Egerat hic fluctus, æquorque remittat in æquor.
 Ipse sed assistens clavo monituque, manuque
 Cuncta regit, surgitque animo par omnibus unus.
 Quodque sui postquam perfecit muneris, ipsi
 Cætera Fortunæ committit. Non secus arcis
 Obsessæ Præfectus aget, cùm sæva procella
 Incubuit, magnoque fremit Bellona tonitru.
 Virtute assurgens major, majore periclo,
 Præsenti occurrat fato generosus, & illos
 Robore præstantes in propugnacula mittat:
 Explorata fides quorum est, custodia portæ,
 Loricata aliis via sit commissa: ruentem
 Qui primi excipiant hostem, telisque morentur
 Fulmineis: vastas illos reparare ruinas
 Murorum jubeat, subitumque attollere vallum,
 Falcibus aggestis: alios erumpere, & omnia
 Eruere, in muros quæ jam deduxerit hostis.
 Arcis at ipse tenens concessæ fortis habenas,
 Consilio cuncta, & dextra moderabitur acri.
 Quæque suo complevit ubi pro munere, quidquid
 Venturum manet indè, sinat decernere Fata.
 Quidquid erit, quod Fata velint, virtute ferendum est.
 Te verùm impensè moneo, tu dicta revolve
 Assiduè, dulci correptus laudis amore,
 Ne te confestim, sub aperta pericula mittas:
 Præcipuè dubius cùm primo in limine rerum
 Mars pendet: sperare datur felicia quando,
 Præfecto incolumi, sociamque in prælia pubem
 Exemplo, magnoque ausu, & sermone vocante.
 Si verò intereat, spes occidet omnis, & urbem
 Certa manent tùm Fata: velut rectore revulso,
 It vaga naufragium pelago factura carina.
 Quin etiam obsessæ præfecto turris adempto,
 Dissidia interdum (pestis creberrima primos
 Orta duces inter, cùm de moderamine certant:
 Quæ palmas sæpè, & munitas perdidit arces)
 Nascuntur, trepidis multum contraria rebus.

Sic faciat Dux in obli-
 dione opus est: idque ubi
 perfecerit, fortunæ cæte-
 ra committenda,

Cavendum ne Re&or
 se periculo exponat, nam
 sicuti, navis Gubernatore
 sublato, illa fluctuat, ita
 Duce occiso, amissa arcis
 servanda spes est.

Hanc

Hanc arcere luem poterit prius ipse Senatus,
 Rectorem statuens, casso qui lumine primo
 Urbis in imperium veniat, bellicque gerendi.
 Sed quoniam premit insultans inimicus, & æra
 Collucent flammis, quæ sunt propria sequamur.

Qua ratione per propu-
 gnacula, ac muros distri-
 buenda sit pubes.

Et primùm, ratio quæ sit per mœnia pubem,
 Per prætenturas partiri, ubi machina muros
 Jàm petit, instructoque hostes stant agmine, dicam.
 Si propugnaculis arx quinque incingitur, illa
 Corpora lecta virum tercentum singula poscunt.
 Quinquaginta alios, si sex non amplius, adde.
 Si septem fuerint, tum quadrigenta locato.
 Sunt, bellatores qui tot voluere sub arce,
 Loricata pedes via quot complectitur: una
 Non tamen est cunctis ratio communis, uti una
 Non est conditio: situs hanc tutatur, & amnis;
 Pluribus idcirco non indiget: illa fatiscit
 Si veteri munita modo, majora requirit
 Præsidia: immensis si barbarus irruat undis,
 Millia multa decet te tum submittere in urbem:

Si prætenturis præcin-
 da sit urbs, in his pubes
 locanda: cives urbem
 servent.

At cuneata tuos si munimenta recessus
 Aggeribus saxorum altis, prætentave portæ
 Præcingant, cives qui vincla jugalia non dùm
 Experti (reliqui non apti ad prælia) turris
 Interiora sinas tutari septa: sed extra
 Quæ muros instructa, hostisque objecta furori
 Prima patent, jubeas veterana pube teneri.
 Viribus electis semper primùm excipe robur
 Hostis, ut evaleas illi superesse: furentum
 Unda velut pulsu ventorum agitata frequenti,
 Si primùm in scopulos porrectos incidat, illi
 Frangitur: inque sinum vi mox confusa minori
 Irrumpet: sic hostis ubi fuit impete fractus
 In primo, veniet mox segnior. Altera Vatem
 Sed jam cura subit custodia scilicet arcis

Quibus in locis vigilas
 locandi sunt.

In propriis figenda locis, & tempore certo.
 Assiduè muros, & propugnacula servant
 Excubiæ: & fraudes, si forte parentur ab hoste,
 Aut intestino si desertore, reportent.
 Vestibulo in primo juvenis versutus in armis
 Excubet in specula: verùm si longior, ipsa
 Quàm lex æqua petat, muri frons plana recurat,
 Illius im medio miles præfigitur alter.
 Aggeris inque vigil statuatur cuspide. At horam,
 Qua varianda tibi fuerit custodia turris,

Ac-

Accipe: cùm decima ab nocturno cardine rauco,
Postque diem medium cùm redditur ære secunda,
Tum custoditum procedat mœnia miles.

Nam tum exiguas Sol excelsissimas umbras
Cùm faciat, lorica viæ, fossæque pateſcunt;
Hostes fraude mala ne forte abſtantur in illis.
Tunc etenim occultam cùm fraudem protegit umbra,
Intercepta dolo nonnumquàm mœnia: cautè
Idcirco mutandus erit ſpeculator. At urbis
Si qua minus pars tuta tibi præviſa, frequentes,
Et fidos illa excubitores parte reponet.

At verò excubiæ ne ſint in munere ſegnes,
Sint aliæque vagæ, quæ circum ſingula luſtrent:
Sique ſua, obſervent, vigiles ſtatione reſiſtant,
An ſomno oppreſſi jaceant: an hoſtibus ultrò
Dent aditum, fraudemque malam meditentur in urbem.

Qui ſparſi circum ſpeculatum mœnia curſant,
Sint gemini, quorum ſeniori teſſera detur:
Nocte facem cornu concluſam deferat alter.
Quale miniſterium non dedignentur & ipſi
Interdum primi proceres, Conſulque ſubire.
Et quoscumque gravi ſomno, vinove jacentes
Inveniunt, tanto capitis pro crimine pœna
Conſeſtim plecti jubeant: digniſſimus illa
Communem in populi peccat quicumque ſalutem.
Austriae magni exemplo, qui primus Ibero,
Primus & Auguſto præfulſit clarus in oſtro.
Ille etenim noctu muros cùm viſeret, alto
Demerſum ſomno vigilem videt, ilicet illum
Præcipitem ſummo in foſſam de vertice mittit:
Inque ſuos converſus, Erat jam mortuus, inquit.

Sed quibus inſtantem valeat expellere ſomnum,
Fallere longa moræ vel tædia, protinus addam.
Principio ſtatione juvat curſare frequenter:
Non facilè irrepit, cùm quiſque perambulât ater
Somnus: & Ammericæ fumantem frondis odorem
Fiſtile de calamo confert haurire libenter:
Siccât enim nimium humorem, ſomnumque repellit.
Præterea Bacchi, quo non præſentius ullum
Torporem excutere, & ſolitum revocare vigorem,
Stillatum epotet laticem, populique ſaluti
Propinet: crebroque ſonum ciat ære canoro;
Quò ſe tum doceat vigilare. Sed ilicet ipſo
Ab Duce danda aliis qua ſit ratione miniſtris
Teſſera, præſcribam: roſeus cùm mergitur undis

Quibus horis per cer-
tas vices permutandæ cu-
ſtodiz.

Statuenda etiam vagæ
cuſtodiz, quæ, aliorum
ſtudia, ne ſolertiam ex-
plorent: idque munus
ipſi Duces ſubeant.

Carolus V. cum ſopi-
tum vigilem depiſiſſet,
in foſſam præcipitavit.

Qua induſtria vigiles
ſe à ſomno liberent.

Quando teſſera danda
à Duce, & quibus.

Sol

Sol Tartessiæ, currumque inflectit ad Indos,
 Præfatum, ut signum poscat, Legatus adhibet.
 Quodque velit tacitus ferat hic illius in aures:
 Ne qui forte datum accipiant, hostique reportent.
 Hinc accepit ubi Legatus, & ipse sub aures
 Omnibus acceptum Instructoribus inferat: illi
 Turmarum ducibus referant, primisque tribunis.
 Tessera, Rector, erit, Divi cognomen amici,
 Seu Divæ, quorum est turris custodia curæ.
 At ne sæpè eadem repetatur: & altera præter
 Militibus primam si fors tradatur, ad arma
 Si conclamari subito rumore necesse est,
 Instrumenta tibi faciant tum bellica nomen.

Varisanda identidem.

Quando fit clamore
 ad arma conclamandum,
 & quibus ea causis.

Verùm spargendus quando sit rumor, ut arma
 Expediant juvenes, nostro jam carmine dicam.
 Terrorem è vallo cum tu meditaris inanem
 Hostibus inferre, ut subita formidine capti,
 Ex operis fugiant ætutum, sede relicta.
 Insuper, ingenti varius si civis in urbe
 Suspectus tibi sit, faveat quia forsitan hosti,
 Tum conclamari, sed cautè præcipe: iniquo
 Sic animo quotquot fuerint prodentur, & ipse
 Promeritam fumes infido à sanguine pœnam.
 Et quamvis quocumque cieri tempore possit
 Clamor in arma, tamen nox est accomoda fraudi
 Concubia: è falso verum discernere opacis
 Non datur in tenebris, crescitque per horrida terror.

Quomodo ab hostili
 clamore cavendum sit.

Sed non externo minus ab rumore periculum
 Esse solet, quod tu poteris sic ante cavere:
 Continud solers ultra custodia fossam
 Excubet, adproperantem hostem cæsura, tumultus
 Cum fiunt: crebro mutetur & utraque signi
 Tessera; ne qua nigra possit fraus nocte parari.
 Si verd vigiles capti formidine inani
 Clamavere, luant pœnas. Sed durior urget
 Cura, per accessus obliquo tramite ductos
 Sub murum tacitis venientem gressibus hostem
 Aggredi, & assiduis insultibus exturbare.
 Alit erumpendi quæ tempora, qui modus, addam:
 Plurimus obseffa fuerit si miles in urbe,
 Fiat in hostiles eruptio crebra catervas.
 Si secus, illa tibi sit rara, feroxque fatiga,
 Dux, hostes, ut posse datur: sic sæpè moramur
 Obsidium; quod ubi in feros procedere menses
 Incœpit, validum minus est: & segnior hostis

Ans eraditur eruptionis
 faciendæ ad hostium ope-
 ra, eggeresque exturban-
 da: ut longè à muris ac-
 ceatur.

Con-

Concepta sensim spe decedit: acrior artus
 Lethifer invasit veluti cùm morbus, & ægra
 Paulatim membra insultans depascitur: arte
 Si quis Pæonia, fretusque salubribus herbis,
 Fallere tum pestem poterit, lentèque domare:
 Spes erit & vitæ misero: violenta remittunt
 Paulatim sese, & longo post tempore cedunt.

Insuper, insultus quando meditaris in hostes,
 Ante dies aliquot clamari præcipe sæpè.
 Fraude fatigatus tali lentescet, inani
 Conclamata ruens inimicus ad arma labore,
 Atque opus incœptum linquet: verùm ipse caveto
 Ne quis fortè stata erumpendi tempora noscat.
 Hæc etenim, celeri ferventia prælia nimbo,
 Improvisa valent hostem superare latenter.
 Non secius, ac segnes nocturno sydere nautas
 Cùm subitus turbo comprehenderit, ilicet alto
 Absorbere potest: at si præviderit, astra
 Observans cœlo cautus de puppe magister,
 Excussitque suos, misitque in vela, pedesque,
 Haud equidem tanto tempestas impete pinum
 Excutiet: prævisa cadit vis effera venti.

At quot ab obseffa prorumpant arce, tuorum
 Pro numero, objectique situ muniminis ipse
 Decernas: sed prima tibi sit cura videre,
 Mœnia præsidio ne fors tenuata relinquant.
 Rectorem publi egregium, bellique peritum
 Præfice: tu nunquàm commissa exhibis ab urbe
 Ipse gubernator ceu nunquàm à puppe recedit,
 Nec sibi commissas, alii concedit habenas.
 Qui tibi delecti, brevibus stipentur in armis:
 Funditor inter eat quos plurimus, ignea dextra
 Mala ferens, fœcesque, ollasque bitumine fœtas.
 Sint & fossores vecte, incurvoque ligone,
 Ut cœpta incendiant opera, exturbentque, ruantque.
 Accipe & insultus quæ tempora: corpora postquam
 Curavere hostes, media jam parte diei
 Exacta; longos post prandia sæpè solemus
 Cùm tenui somno fessi diffindere Soles,
 Atque cibo oppressi nimio torpemus, & æstu.
 Interdum de nocte juvat, ceu fulgur, in hostem
 Turbine bellaci descendere: plurimus umbris
 Augetur timor in furvis, crescitque periculum.
 Quarta igitur cœlo noctis cùm labitur hora,
 Vel cùm jam primo festinat Lucifer ortu,

Tom. I.

Y y

Egre-

Ante dies aliquot quam
 erumpas, fac ut ad arma
 conclametur, curandum-
 que ne quis tempus erū-
 pendi prænoscat.

Qui ad eruptionem de-
 stinandi, & quibus mu-
 niendi armis sint.

Quo tempore eruptio-
 nes ab arce in hostes fa-
 ciendæ.

Cavendum ne si recedere coacti juvenes una cum ipsis hostis in arcem ingrediantur: idcirco certis notis milites signandi.

Hostis longè à fossa arcendus, non secus ac morbus ab intimis fibris.

Com hostis in fossæ margine stationem possit, illicò pellendus, & qua industria, & conatu.

Egrediere: dies ubi dicta effulserit, alto
 Ponte super, cymbave, fluat si rivus, ovantes
 Transmittant turmæ fossam mox dirige & illas
 Largum ubi castellum valli procurrit in æquor.
 Verùm hic est illud solertius antè videndum:
 Ne forte, incœptis si non Fortuna secundet,
 Dum pulsus retrò ruit in secura, solutis
 Ordinibus miles, tum terga impunè secutus,
 Intermittus agat sese simul hostis in arcem.
 Signa igitur ponas, queis discernatur ab illo.
 Nimirum labaro niteat si pileus albo,
 Cæcula sive illum circumdet tænia, vel si
 (Interdum ludicra juvant) indusia tergo
 Extabunt eduçta. Quid ò tardamus? apertum
 En campum tenet adversarius, imminet & jam
 Marginibus fossæ victor, minitatur & urbi.
 Ergò agite, ò juvenes, nunc vi, nunc tempus & arte
 Tutari parmas, valloque arcere profundo
 Adventantem hostem: nam si pervenerit ipsa
 Mœnia sub turris, spes nostra labascet: ut ægro,
 Atra lues nigro serpens cùm forte veneno
 Oppressit miserum, penitusque irrupit, & imas
 Acrior in fibras pervadens corripuit cor.
 Tunc ea Pergameum distentum cura Magistrum
 Sollicitat, penitas subeat ne noxia venas
 Contago: at primis tenuetur partibus humor.
 Sic docti Rectoris erit solertia, longè
 Instantem retinere hostem, atque expellere vallo.
 Nam si sub muris dabitur se figere, Mavors
 Cor petit insultans, & spes vix ulla saluti est.
 Margine sed victor si jam confedit, & ære
 Verberat assiduè parmas: quas scandere summis
 E latere adverso conatur viribus; illum
 Tu contra prohibe stationem imponere fossæ
 Castello, aut ipsa perstare crepidine: sed qua
 Arte queas hostem vallo defendere, tuta
 Ab telis circùm quâ loricata recurrit
 Porticus, expediam. Medio stet tramite fossæ
 Lecta manus juvenum, latus omne intectâ, sub ipsam
 Quæ crebrò adversam stationem fulminet ictu.
 Præterea spissos subter tellure caminos
 Succendes; dimota ruat queis terra sub astra.
 Ignes interea jaciat, sulphurque juvenus,
 Agger, & insistens illo incendatur ut hostis.
 At si non igni, sædoque bitumine pulsus,

Mis.

Missile nec plumbo, præfixa sede movetur
 Adversarius acer, & ignibus ipse, globisque
 Perfurit; amissam tum turris distrahe partem,
 Aggere confestim fabulo, vel vimine structo.
 Ulcere ceu diro cum tota putrescere cœpit
 Dextra, nec evaluit Maris in montibus herba
 Quæsitæ, & succi Medorum, & balsama pestem
 Pellere, per reliquum serpens ne se cita corpus
 Contago infinet, docta tum nobilis arte
 Continuo dextram Celsus secat; atque salutem
 Optatam, per acerba licet, dat protinus ægro
 Parmula si fuerit, ducis qua forte receptum;
 Angulus intus eat protentus cuspide acuta:
 In campum excurrat, si cornua, sive coronæ.
 Fascibus & vallum attolles, seu vimine: & illud
 Plurimus aggesta firmabit fossor arena.

At prius abiegnæ facies de robore caplas,
 In quibus ignivomas concludes plurimus ollas,
 Et lapides, unaque æris fragmenta minuti.
 Quas mox subter humum sicco cum fomite miles
 Ucculat: utque hostes jam conscendere, minister
 Det flammæ: accensa sinu cum Vesta tonabit,
 Dissilient cum tota illi statione perusti.
 Ast abiegnæ tibi si non dant robora sylvæ,
 Exiguos ipsa puteos sub sede cavato:
 Inque illos sacco inclusum jace fulmineum sal.
 Indæ trabes, lapidesque simul transversa locato,
 Et quidquid magnam natum est inferre ruinam.
 Restis & occultitur, quæ mox exsuscitet ignem.

Sed superat quoniam adversarius, inque profunda
 Consedit fossa, gressumque ad mœnia victor
 Intendit, numero pauci cedamus: at olli
 Non equidem fasces, non submittemus inulti.
 Sed multa certum est virtute, atque arte magistra
 Tutari fossam, spes & præsumere palmæ.
 Quæ si sicca diu, defendi aptissima; quando
 Plurimus agger ea seu tum, sive ante parari
 Transversus poterit: variumque crepidine, & intus
 Fas opus attolli, longum quod distrahat hostem.
 At, si stagnanti scateat, vel Najade viva.
 Haud equidem multo servatur tempore; ratæ
 Namque operæ in medio fabricari flumine possunt.
 Arcibus idcirco semper siccata tuendis
 Aptior est, riguo quam quæ præcingitur amni.
 At si fortè velis cum fossam implere fluentis,

Y y 2

Obji-

Quod si pelli nequeat,
 illa pars, quæ occupavit,
 ab reliquis abscondenda:
 aggere illi. 6. extrudo.

Subter etiam putei,
 vel cuniculi extruendi:
 qui mox accensi hostem
 perdant.

Cum obsessores in fos-
 sam descendere, qua ra-
 tione ea defendi possit.

Sicca facilis servatur,
 quam aquis stagnans; &
 cur?

Objice. discusso, valeas præstare, feroci
 Commoda præ reliquis ducenda est illa Gradivo.
 Quæque etiam grandi fluvio labente rigatur.
 Ardua sed quamvis hosti magis apta videri
 Possit, humo in sicca quoniam procedere longis
 Aggeribus fas est; verum quia tota patescit
 Ignibus, oblecti jaciunt quos semper ab arce;
 His igitur siccata favet, favet humida & olli.
 At quibus arentem valeas defendere, paucis
 Expediam, quando premit hostis, & explicuit se.

Fossa cuniculis ante
 cavata facile servatur.

Principio conare operis castrensis ignem
 Occusum jaculari, inimicum & perdere: fossam
 Idcirco totam juvat ante canalibus arctis
 Obliquum fodisse, graves qui sulphure quibunt
 Hostem insulantem magna depellere clade.
 Ad Cretam ut Venetos fama est fecisse; ubi omnis
 Concava subter erat tellus perfossa caminis.
 Mox quibus incensis, Orco tot millia Thracum
 Demissa, & rapidis bis sunt data pabula flammis.

Servatur item aggere
 transverso, ex quo oblecti
 si missilibus hostem pe-
 tant.

Præterea vallum tutari tempore longo
 Agger transversus poterit, scissuraque crebra.
 Quam propugnaculi latus extat, & aspicit æquor,
 Loricam aggesto transversam cuspide tolle:
 Missilibus petat unde ferox hostilia pubes
 Agmina; distineatque diu, ne fragmina muri
 Conscendant, & signa illis victricia figant.
 Quam si forte, ruens delecto flore juventæ,
 Occupet hostis; ages mediis è mœnibus ipse
 Tunc aliam, quod se pubes generosa reducat:
 Indomitamque aciem virtute, atque arte fatiget.

Si aquæ abundet, cym-
 bis armato milite plenis
 teneri poterit, ollisque è
 muro jactis, & crebro
 tormento ictu.

Verum age, si fuerit stagnanti plana palude,
 Vel scateat refluxente, quibus tutaberis illam
 Artibus, accipito. Cymbis inuestus ab urbe
 Egredere, & telis inimicum cede retortis:
 Atque ollis, summo murorum ex aggere jactis,
 Imbribus & stygliis, & grandine contere ferrea.
 Verum hostilis uti disrupti vinea possit,
 Qua rivum certant illi transmittere, tecto
 E latere, assiduo pulsu, tormenta reclament.

Sed quid jacti ignes, quid foeda bitumina, & imbres
 Tartarei valere? quid & vibrata metallis
 Fulmina terrificis, totiesque ruentibus agger
 Obiectus? quando fors æmula, cæcus & hostes
 Præcipitat furor, & medios immittit in ignes:
 Accenditque animos, & vires sufficit acres

Vin-

Vindictæ stimulus, laudisque immensa cupido,
 Nec minor his, regni spes affectata tyranno.
 Quin etiam ingenium nobis magis acre nocendo,
 Nosmet tutando quam sit; quia scilicet ira
 Fervidior calet, & vehementior urget amore.
 Ergo ubi perripit per fulmina crebra, per ignes
 Adversarius acer, ovatque in sanguine victor,
 Et vacuæ dominus fossæ jam mœnia rumpit;
 Tu ne cede malis, sed spem, dux, concipe certam,
 Tempore non longo, magna stipante caterva,
 Adfore, suppetias sociæ qui deferat urbi.
 Quin etiam tabulas interdum fingere refert
 Accepisse, quibus jam jam ventura referri
 Auxilia, inque omnem rumorem spargere vulgum.
 Qui si vera, an falsa, ignara è plebe requirat?
 Credere quæ facilis, rerumque ab imagine duci.
 Quin etiam cuncti quidquid speramus amantes,
 Intuimur præsens, certumque tenere putamus.
 Et falsi quamvis, hac spe lætamur inani,
 Concipimusque animos, perque ardua tendimus ultro.
 Rebus in humanis ea stat, quam concipis ipse:
 Et concepta trahit tua te sententia, non res.
 Hac arte erectis animis, fossore cavari
 Noveris ut muros (poterit mercede referre
 Transfuga, vel crebro resonantia mœnia pulsu)
 Extemplo jubeas calones intus acuto
 Vestre movere solum, factoque per intima ductu,
 Occursare hosti venienti, & perdere ferro.
 Quique latet cæco conclusus fornice pulvis
 Cominus extrahitur: sed primum recte remota,
 Ne Vestam insinuet: quam si removere negatur,
 Infundantur aquæ super illicet: ire cavanti
 Obvius ut valeas certo, & diffare cuniculum,
 Stat varios hinc, inde cavos aperire meatus,
 Serpere & obliquum primæ de fornice cellæ.
 Semper ubi solers nitidis custodia telis
 Excubet, interiora petat ne subdolis hostis.
 Alta sit hæc tantum, vir quantum surgit in auras.
 Ramos quinque pedes, non amplius, erige: & unum
 In latum accipiant hominem: rectaque cavandi,
 Quæ murum bombardæ quatit: sic certius ipse
 Invenies, quos ille struit. Qui consulit ante
 Providus, ut primum se tollit faxeus agger
 Artifici factus dextra, tunc ille canales
 Molitur, medianque incurvat fornice cryptam;

Acrius in nocendo ingenium, quam in defendendo, & nocentior ira, quam amor ferret.

In utilibus rebus dumquam amittenda spes, imò vana etiam lætandi, spe militum animi.

Cum hostis cuniculos ducere, cognitum, illi, aliis occurrendum, atque opus excurbandum; & quæ id arte perficiendum.

Mi-

Miles ubi custos vigil adstat, & unde patefcunt
Diversum per cœca viæ, ramique latentes.

Quid præstandum, cum
hostis cuniculū incendit,
magnamque ruinam mu-
ro inculit.

Sed quid tot præfunt conamina? quidve futuri
Provida mens? magno resonant divulsa boatu
Mœnia, collucent ignes, & sydera fumus,

Et tellus submota tegit; caligine cœca
Omnia miscentur: volitantque eiecta per auras
Saxa, trabes, tormenta, viri, vallumque revulsum:
Turbine & horrendo nutans arx tuta remugit.
Heu! valere hostes, ignemque dedere cavernæ.

Sed quid agas? quoniam sic vult fortuna, ferendum est.

At ne, Dux, animo desponde; est quippè magistræ
Artis adhuc virtus: tantam reparare ruinam
Qua possis, cantanti animos adverte, docebo.

Si parva ruina muri
fuerit, illico fascibus est
opplenda, aggestaque terra.

Si munimenti pars evibrata patefcit
Fragmine non multo, confestim fascibus illa,
Congestoque opplenda solo, fimoque tenaci.
His etenim subitus, solidusque attollitur agger:
Quo teneas currentem hostem, calidique remittas
Pectoris ardorem, & vires, facto objice, frangas!
Non secus undoso cum ripas ariete rupit
Ingens flumen, aquis & jam superantibus undat.
Tum citus, & fasces, & terram congerit altam
Agricola, & vallum venienti opponit: & illo
Vasta tenet refluenta, graves & supprimit iras.
Proderit & capsas ollis, & pulvere plenas,
Fomite cumque ipso medio supponere hiatu.
Accensas, prohibere valent ne fragmina propter
Præsignant hostes, disiecti turbine, sedem.

Si verò vasta, in illa
caminus cavandus est, &
pulvere, ac bitumine re-
plendus, atque incenden-
dus.

At si fulmineo quæ à nitro facta ruina
Murorum, sit vasta, patefcant hiatus & ingens
Fragminibus super, ut nequeas sarcire paratis
Ex fimo, terraque, & fascibus, aggere facto.
Tum propugnaculi postrema in parte cavari
Sollicito extemplo jubeas fossore caminum:
Nitratique cados ibi sulphuris occule, visum
Quot tibi, cumque unâ saxi miscebis acuti:
Frustra minuta æris, sœdumque bitumen; ut hostes
Vulneribus laceri, cœca caligine merfi,
Offensi nidore gravi, rapido igne præusti,
In rupto nequeant stationem ponere muro.
Aut raptim si fixa, citi decedere ab illa
Conentur, vitam vel nixi in fragmine linquant.

At si non operæ fumum castrensis haberi
Concessum, jacet assidue quia missile plumbum

Ho-

Hostis ab adverso, & numerus latè ingruit ingens:

Fragmina lata super tribulos, armataque rastra
Cuspidibus sparges, plantas scissura cruentis
Ictibus, in pugnam gressu dum præpete currunt.

Quin juvat, & tabulas radiis munire refixis
Utroque in latere, & medio substernere hiatu.

Asper ibi pariter figatur Ericius: illo
Pubem obluētantem poteris per longa morari
Intervalla, cadat sic fortior impetus, & sic
Exstructo valeas te circumcingere vallo,

Bellicus è solido ligno fit, Ericius: æreis
Et circum stimulis vestitur (carmine nostro
Hinc & Ericius appellatur nomine) trunco
In medio major, tenuatus vertice: & alio
Cardine firmetur medius, firmetur utroque
Extremo, gemino paxillo in fragmine fixo.

Est & Equus pariter retinendis hostibus aptus.
Frisius, artificis patriæ de nomine dictus.
Fagineo oblongus formatur robore, seno
Distinctus latere, ut transversa foramina fiant,
Inque crucem composita: quibus mox præcipe longos
Inferior radios, tornatos arbore querna.

Quique decussatim excipiant per mutua sese.
Inter & hos alii rectà figantur: & omnes
E ferro stimulis utrimque armentur acutis.
Plurimus hic nexus (muri cùm larga ruina)
Orbibus æratis transversum imponitur; acri
Ut contrà juvenes venientes mordeat ictu.

Hæc cùm præstiteris: non arti, neve labori,
Sanguine nec parcens, nulla virtute tueri,
Arte queant nulla, si fragmina, quid tibi tandem
Restat op'is, quando non spes, non occidit omnis,
Accipe rem paucis: illa tibi saxeus agger
Parte abscindendus, valido qua dirutus igne est,
Lorica actutum structa, valloque recincta.
Illius in gremium convergat & angulus: ipsa
Inque vicem sese latera, & convulsa tueri
Mœnia uti firmo possint munimine: acuti
Si propugnaculi, rarum id, non impiger hostis
In frontem molitur opus, fac corniger extet
Agger, ut è gemina miles tutarier illum
Parte queat: rauco quatiat sed si latus ære
(Rarius id faciet) ferrato linea ductu
Tollitur: hæc acies se porrigat, illa reducat
Intus: at agger erit totus si forte secandus,

Tribuli item, & rastra
acutis cuspidibus spargenda per fragmina.

Figendusque in ipso
hiatu Ericius.

Item & Equus Frisius

Quid agendum, cum
instat hostis, & ulterius
procedere conatur, ut
victor propugnaculo po-
tius?

Scindenda nimirum ea
pars, qua laborat: & quo-
modo scissura facienda
sit.

Tur-

Turriculam medio in collo molire rotundam,
 Aut quadram: patrio quæ jam cognomine muri
 Appellatur Eques; quem circum linea currat
 Utroque è latere extremo producta: sed illud
 Solerter semper jubeo meminisse, reſecti
 Ut munimenti tibi colla patentia ductis
 Aggeribus claudantur: erit ſimul altera ſtructa
 Caſtrenſis ſciſſura, diù qua mœnia ſerves.
 Si fors feſtinato ad certa pericula grefſu,
 Interea properet ſociis exercitus alis:
 Atque urbem obſidio promiſſis liberet & ſe.
 Et quamvis ſperare juvet, tamen ulla propinquo
 De colle apparent notis undantia ſignis
 Vexilla. At multus per caſtra hoſtilia rumor
 Crebreſcit, reſonat Mars undique, & arma reclamant:
 Forſitan illa petit dux improviſus, ut arcu
 Auxilia immittat furtim? ſpe fallor inani.
 Corripite arma viri, ferte ignes, ſcandite muros:
 Et ſolitos revocate animos, en appetit hoſtis
 Urbem aggreſſurus: globus ò ſpectatis, ut ille,
 Flos juvenum, primi ſortem ſortitus honoris,
 Tendit in aſſultum, ſequæ in ſua colligit arma?
 Sed vos, ò ſocii, fortiſſima corpora bello,
 Viribus haud illis, haud & virtute ſecundi,
 Ite, tot egregiis ſtat & hoc ſuperaddere factis:
 Et palmas cumulare novis: ſe ſentiat hoſtis
 Incuſſum tentafſe virum tot millibus arcem
 Quam miles veteranus habet, ſcutoque tuctur
 Corporis obſecti potius, quàm molibus altis.
 Mœnia non urbi decrunt, dum pectora ſtabunt
 Hæc armata: novo ſemper non objice vallum
 Deficiet, dum fortis habet hæc dextera ferrum.
 Talibus ut dictis animos accenderis, acres
 Præcipies mox arma viros, & cuncta parari,
 Aggreſſum quibus eludas, tentataque ſerves
 Fragmina: ſed quæ tela, & quæ ſolertia, dicam.
 Ut primùm inſultus meditari ſenſeris hoſtem,
 In loca, tormentis ingens ubi facta ruina,
 Et faciles aditus dant ſaxa inſtrata, jubeto
 Ærea pila, breves haſtis, bifidasque ſecures
 Afferri: miſtæque illis ſint fiſtulæ ahenæ:
 Cominus expelli quibus adverſarius armis
 Conſuevit, propius vallo cùm ſe intulit, & cùm
 Vicina occurrant arma armis, atque viro vir.
 Præterea è ferro tunicæ, falcesque ſerantur,

Cum hoſtis inſultum
 meditat, hortandi mi-
 lites, aut ad extrema ma-
 gnis ſe animis comparat.

Quibus telis hi juve-
 nes armandi, qui ad pel-
 lendos è fragmine hoſtes
 deſtinantur.

Vini.

Viminaque, & sacci, tribulique, armataque rastra,
 Atque pilæ, atque ollæ, bolidesque bitumine fartæ.
 Armorum quæ cuncta foro longo ordine sistes.
 His actis, subit illa animum non ultima cura,
 Sese nimirum intestina à peste tueri.
 Si cives hosti faveant, ut ritè vereris
 Ne fervet cùm pugna, tuos post terga laceffant.
 Omnem exarmari populum tum præcipe: tutis
 Inque locis, quorum suspecta potentia, cautè
 Occludes: fortisque fores custodia servet.
 Excubet inque foris custos, adituque viarum;
 Ne qui forte queant conciri à plebe tumultus,
 Hostis ut incubuit: tali quibus ordine cautum,
 Ut jam dicta dies insultu affulsit, & arma
 Sole percussa ardescunt, turmæque propinquant;
 Armari totam confestim præcipe pubem.
 In tres æquales quam mox partire cohortes:
 Unam, luce cui custodia contigit illa,
 Fragmina tutari, & venientem arcere jubebis.
 Quæ custoditis è mœnibus altera venit,
 Armorum stet lenta foro: manus ultima pubis,
 In reliquis divisa foris insistat: & omnes
 Stet prompta in casus, partesque accurrere, quò Mars,
 Quò vicibus subito versis Fortuna vocabit.
 Atque hic præmoneo, ne bellatoribus ulla
 Mœnia nuda, licet per se tutissima, linguas.
 Hæc etenim interdum solet astu invadere totis
 Viribus adversi dux agminis, ut sine multo
 Sanguine signa super inimicas explicet arces.
 Perge, labor properat jam Martius, & fera rauco
 Pulsa sono inclamant jam classica, & horrificum Mars,
 Et rigidum violenta rotat Bellona flagellum.
 Quæ pubes igitur fragmen fortita, maniplos
 In tres structa, super stet munimenta: feroces
 Præcedant, hostis fracturi robora prima.
 Hos galea insigni, scutoque umbone nitenti,
 Loricæque teges, ut se defendere ab ictu
 Fulmineo plumbi possint; ærata sed ipsi
 Dextra pila gerant, & lenta hastilia, & uncus;
 Sintque bipenniferi nonnulli, alique secures
 Perstringant, & quod perrumpere posse videtur
 Pugnantum cuneos, versosque insternere: & illi
 Siphone ignivomo, sclopoque armentur ahenis.
 Agmine qui properant pugnas urgere secundo,
 Hi varios portent ignes, incendia cœca,

Tom. I. *Z z* *At.*

Ut sit à cive cavendum, si hosti favere compertum sit.

Quà ratione distribuendus sit miles.

Nulla pars muri præsidio vacua relinquatur.

Quæ singulæ cohortes arma gerant.

Dum calet certamen,
tormenta in hostem ex-
plodenda.

Atque ollas, & quidquid adurere posse creatum est.
At qui postremo succedunt ordine, vallo
Vertendo incumbant: vel si premat impete magno
Adversarius adnissus perrumpere, primis
Auxilia extemplo portent, firmentque labantes.
Interea, dum pugna calet, tu præcipe rauca
Continuò è latere oblecto tormenta tonare,
Grandineque horrida pubem transversa ruentem
Sternere: nec glandes jaculari sclopifer altis
Cesset ab aggeribus, juvenesque immittere in Orcum:
Et quoniam dictis animi accenduntur, ut ignis
Nutrimenta capit vento, latèque relucet:
Idcirco socios hortare in prælia laudis
Spe tollens animos, magnæ & mercedis amore.
Plurimus & verbis, & vultu plurimus acri,
Sacramenta, quibus constricti numine divum,
Juratamque fidem Patriæ, Sanctoque Senatu,
Intactam toto quam stat servare cruore,
Objicis, repetensque iterum, rursusque monebis:

Dux in omnem se par-
tem verset, & cuncta
moderetur.

Præterea, magno dum nisu prælia fervent,
Tu vigil inspicito quæcumque juvare fugandis
Hostibus opportuna, tuisque afferre salutem,
Optatamque valent palmam cum laude mereri.
Unus & ipse, loco stabis præsentior omni,
Magna animos juvenum, & certamina mente gubernans:

Priusquam se Dux ad
repellen dum hostem ac-
cingat, consulat suos
si urbem hosti tradere
sit honestum: & quæ
hosti deditionis causæ
sint.

At prius assultus quàm dura pericula tentes,
Hostis ut obsessam feciales mittit ad urbem,
Ut flammis ruitura solo jam mœnia dedas,
Militiæ primi proceres præcone vocandi
Concilium in magnum: quos tu mox, singula pendens,
Consule, si turrim obsessori dedere, honestum.
Quodque illis visum unanimis, id & ipse sequare.
Sed quæ tradendi causæ: si turris iniquo
Structa loco, ut nequat defendi: plurima desit
Terra tibi, aut fasces, quibus obsepire juventam,
Divulsique queas muri sarcire ruinam.
Insper, immenso pateat si fragmen hiatu,
Vel dejecta rotis tormenta, nitrumque, pilæque
Deficiant: non & pubes, non machina tanta
Suppetat, innumerum fractis è mœnibus hostem
Ut propulsurum speres sine cæde tuorum,
Atque urbis casu: quam præstat perdere, pube
Incolumi, inque novos quæ sit ventura labores:
Non virtus, furor est, unà cum turre juventam
Tot claram factis amittere: semper at illud,

(Quod

LIBER DECIMUSQUINTUS. 351

(Quod tibi, quod multum refert cavisse) videndum;

Ne fors prætextu servandi militis, urbem
Intempestivè dedas: crebroque repende,
Continuò juvenes generari in bella, sed arces
Non facilè amissas iterum, nec regna renasci.

Numquam urbs in-
tempestivè dedenda est.

At si victori visum concedere muros,
Conditio dicenda tibi sit semper honesta.
Scilicet, ut liceat læto clangore tubarum
Passisque in ventum vexillis, ordine Martio;
Instructoque armis, curruque exire tonanti.
Atque suos genti fasces, suaque omnia ferre
Concessum: defensa aditus per fragmina detur.

Conditiones sint sem-
per honestæ, ut res pati-
tur: numquam turpes:
& superbus hostis omni
conatu repellendus.

At si conditio non hæc ferat arcis, & ipsa
Attenuata nimis pubes, nec tempora, leges
Accipe, quas poteris: sed non patieris iniquas,
Non turpes: præstetque necem pro laude pacisci.
Quin etiam interdum perculsi laudis amore,
Invicti fiunt animi, fit pectus ahenum;
Sarciat ut labem murorum, hostemque superbum,
Haud sibi sperata, merita sed clade, repellat.
Et quoniam faciendus honor, tutelaque multum
Virtuti, fideique tuæ concredita turris;
Ne citò festines vana formidine, muros
Tradere, ab aggeribus viso vix eminus hoste:
Fac abs te potius populus, patresque requirant,
Cur serò oblessem, quàm cur citò dederis arcem.

Ast ubi majus opus, majoraque cœpta, revertor.
Si tibi jam totis venientem viribus hostem
Excipere, atque extrema subire pericula certum est:
At postquam multum pugnatum fragmine in ipso
Est dubio sub Marte, tui notare labantes
Incipiant, frustra alios in prælia mitti,
Hortarique animos frustra: timor imminet, urbem
Vi capturum hostem, tum dede, & cedito Sorti.

Quando tandem de-
denda urbs sit.

Sed si posse tua speres defendere vallum
Virtute, & socios exemplo accendere in arma:
Atque tuum seclis amor est transmittere nomen,
Morte vel insigni, servata aut arce, feroces
Haud renuo medios morituum irrumperè in hostes:
Sæpè stetit ducis exemplo, & virtute ruens arx.
At verò ut votis ausus respondeat æquis,
Non temerè, ut casus fert, & Fortuna, supremam
In pugnam descende: locus si fraudibus, illo
Utere tu solers, artemque adjunge magistræ,
Delecti i superant qui forte Giraspides, illos

Quod si Dux speret
suo exemplo, & vetera-
norum virtute servari
arx possit, in hostem tuar.

Hortatus sermone brevi, citus instrue denso
 Agmine: pulsari mox tympana cuncta, tubasque
 Atque improvisos demitti cominus ignes
 Præcipe, quique latent, succendi recte caminos.
 Irrue mox acie densus: trepidoque tumultu
 (Si præsens Fortuna ausis, quique ardua Mavors
 Cœpta fovet) muris inimicum expelle, ruentemque
 Insequere, ut toto tandem de fragmine cedat.

Sed si hæc spes deci-
 dat, fortunæ cedendum,
 ac deditio de more fa-
 cienda est.

Verùm instauratis iterum si viribus arcem
 Aggressor adit: cui tu conatibus jisdem
 Haud equidem speres te posse opponere, turres;
 Tandem dede: tuos, quorum jam cognita virtus,
 Ne patere hostili rabie, ferroque litari.
 Ergo ubi deditio, tibi jam meliora secutus
 Consilia, est tandem decreta, attollere summa
 Candida de turri juvenes vexilla iubeto:
 Vel festis pulsare modis cava tympana; signo
 Quo petere inducias te obsessor ab aggere noscat.
 Ne qua malæ intercæ fraudis queat hostibus esse
 Suspicio, ætutum fac cuncta hostilia cessent.
 Cùm vera de pace agitur, dolus omnis abesto.
 Non tamen interdum prætextu fœderis, urbi
 Illatam te posse veto sarcire ruinam.
 Namque hostes in bello fallere, non dolus, ars est.

Datis mutuo obsidibus
 ars victori traditur.

Ergo datis ultrò obsidibus, pariterque receptis,
 Conditionis erunt leges utrimque decoræ
 Scribendæ: pactisque, sacro de more Quiritum,
 Imperium tandem victori traditur arcis.

Vates post tot Martis
 labores ad patriæ Sirenis
 oia se reducit,

Sed me defessum post tot certamina Martis;
 Phæbeo & totum rorantem fonte, paterni
 Invitant colles ad gaudia nota, sinumque
 Ipsa suum Siren venienti expandit alumno:
 Utque humili quondam Musco, & mea tempora Myrto;
 Sic nunc Heroa gestit præcingere lauro.
 Hinc Nefis, Megareque, & Olympia Mergillina,
 Hinc & Sebethus festivo murmure aquarum,
 Ac virides plaudunt horti, campique beati.
 Et procul hinc Prochyte circumsonat, Inarimeque:
 Hinc & bellaci subsultat Vesbius igne:
 Et Vicus contra, Stabiæque, & saxa Minervæ,
 Ac Surrentini resonant à vertice colles.

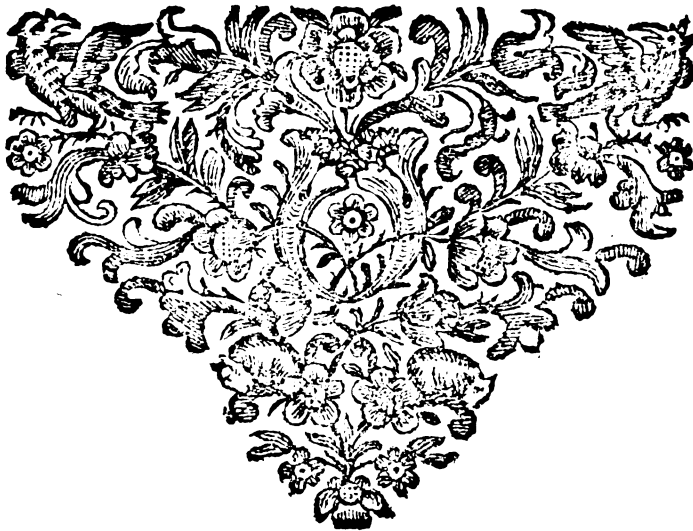
At tibi, Sors varium maneat quæcumque per Orbem,
 Sex mihi, sed vacuis sudatus mensibus annos
 Parthenius Mavors, sat erit si clarus AQUINAS
 Te vultu accipiat facili, versetque secundis

Au-

LIBER DECIMUSQUINTUS: 353

Auspiciis , dum bella gerens tremefecerit Hæbrum
Victor , & Eoas arces : sique inclytus ostro
Romuleo , & patria præfulgens tempora mitra ,
CANTELMUS legat interdum , Crateris ad undam
Dum concessa capit , sepositis otia curis ,
Et plausu , ut semper solitus , dignetur amico .

F I N I S .

IN NAUMACHICIS

ERRATA SIC CORRIGE.

Pag. 1	versu 7	<i>lege</i>	Nitaris
Pag. 2	versu 42	<i>lege</i>	Lybiæque
Pag. 6	versu 35	<i>lege</i>	fuat
Pag. 13	versu 21	<i>lege</i>	pendet
Pag. 29	versu 19	<i>lege</i>	Dedecus acceptum
In eadem	versu 40	<i>lege</i>	fugassent
Pag. 35	versu 21	<i>lege</i>	nigrescunt
Pag. 53	versu 32	<i>lege</i>	crucisque
Pag. 54	versu 29	<i>lege</i>	magnum
Pag. 65	versu 15	<i>lege</i>	quia
Pag. 67	versu ult.	<i>lege</i>	muros.

10/13/13
C. E. 1

